

KÄSIRAAMAT

Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat

COUNCIL OF EUROPE

© Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Nõukogu, 2015

Selle käsiraamatu käsikiri valmis 2015. aasta juunis.

Käsiraamatu tulevased värskendused avaldatakse Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti (FRA) veebisaidil fra.europa.eu, Euroopa Nõukogu veebisaidil www.coe.int/en/web/commissioner/thematic-work/children-rights ja Euroopa Inimõiguste Kohtu veebisaidi kohtupraktika rubriigis echr.coe.int.

Reprodutseerimine on lubatud allikale viitamisel.

***Europe Direct on teenistus, mis aitab leida vastused
Euroopa Liitu käsitlevatele küsimustele***

**Tasuta infotelefon: (*)
00 800 6 7 8 9 10 11**

(*) Antav teave on tasuta nagu ka enamik kõnesid (v.a mõne operaatori, hotelli ja telefonikabiini puhul).

Fotod (kaas ja sisu): © iStockphoto

Lisateavet Euroopa Liidu kohta saab internetist Euroopa serverist (<http://europa.eu>).

Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2016

Euroopa Nõukogu: ISBN 978-92-871-9909-6

FRA – print: ISBN 978-92-9239-918-4 doi:10.2811/697464 TK-04-15-510-ET-C

FRA – web: ISBN 978-92-9239-938-2 doi:10.2811/791871 TK-04-15-510-ET-N

Printed in Belgium

TRÜKITUD VALGELE ELEMENTAARKLOORIVABALE PABERILE (ECF)

Käsiraamat koostati inglise keeles. Euroopa Inimõiguste Kohus ei vastuta muudesse keeltesse tehtud tõlgete kvaliteedi eest. Käsiraamatus väljendatud vaated ei ole Euroopa Inimõiguste Kohtule siduvad. Raamatus viidatakse mitmetele kommentaaridele ja käsiraamatutele. Euroopa Inimõiguste Kohus ei vastuta nende sisu eest ning nende lisamine käesolevasse loetelusse ei tähenda mingil moel nende väljaannete heakskiitmist. Rohkem väljaanded loetletakse Euroopa Inimõiguste Kohtu raamatukogu veebilehtedel echr.coe.int, rohkem allikmaterjale leiab coe.int/children.

Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat

Eessõna

Käesoleva lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamatu on koostanud Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (FRA) ja Euroopa Nõukogu koostöös Euroopa Inimõiguste Kohtu kantseleiga. See on neljas nimetatud organisatsioonide koostöös koostatud Euroopa õiguse käsiraamat. Eelmised käsiraamatud olid pühendatud Euroopa võrdse kohtlemise õigusele, varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõigusele ning andmekaitseõigusele.

Uut ühisprojekti alustati seoses ÜRO lapse õiguste konventsiooni – mille on ratifitseerinud kõik Euroopa riigid – 25. aastapäeva tähistamisega, et juhtida tähelepanu Euroopa õigusnormide rollile laste üldiste õiguste tagamisel.

Lapsed on täieõiguslikud õiguste kandjad. Selle käsiraamatu eesmärk on suurendada teadlikkust ja teadmisi õigusnormide kohta, mis kaitsevad ja edendavad Euroopas neid õigusi. Euroopa Liidu lepingus on sätestatud liidu kohustus edendada lapse õiguste kaitset. Euroopa Liidu (EL) põhiõiguste harta, ELi määrused ja direktiivid ning Euroopa Kohtu praktika on aidanud lapse õiguste kaitset edasi arendada. Paljud Euroopa Nõukogu konventsioonid keskenduvad lapse õiguste kaitse konkreetsetele aspektidele, alates laste õigustest ja ohutusest küberruumis ning lõpetades lapsendamise küsimusega. Need konventsioonid aitavad tõhustada lastekaitset, mis on ette nähtud vastavalt Euroopa inimõiguste konventsioonile ja Euroopa sotsiaalhartale ning mida täiendavad Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) kohtupraktika ja Euroopa sotsiaalõiguste komitee (ECSR) otsused.

See käsiraamat on suunatud õigusvaldkonna üldspetsialistidele, kohtunikele, prokuröridele, lastekaitseametnikele ning teistele spetsialistidele ja organisatsioonidele, kes vastutavad lapse õiguste juriidilise kaitse tagamise eest.

Soovime tänada käsiraamatu koostamisse antud panuse eest järgmisi isikuid: prof Ton Liefaard, õigusteaduse mag Simona Florescu, õigusteaduse dr Margaret Fine, prof Karl Hanson, prof Ursula Kilkelly, dr Roberta Ruggiero, prof Helen Stalford ja prof Wouter Vandenhoe. Samuti tahame tänada kõiki teisi, kes aitasid kaasa käsiraamatu valmimisele ja toetasid seda.

Snežana Samardžić-Marković

Euroopa Nõukogu demokraatia
peadirektor

Michael O'Flaherty

Euroopa Liidu Põhiõiguste
Ameti direktor

Sisukord

EESSÕNA	3
LÜHENDID	11
KUIDAS SEDA KÄSIRAAMATUT KASUTADA?	13
1 SISSEJUHATUS LAPSE ÕIGUSI KÄSITLEVASSE EUROOPA ÕIGUSESSE:	
KONTEKST JA PÕHIMÕTTED	15
1.1. Peamised mõisted	17
Põhipunkt	17
1.1.1. Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse ulatus	17
1.1.2. Laps kui õiguste kandja	18
1.2. Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse taust	19
1.2.1. Euroopa Liit: lapse õiguste areng ja kaitsevaldkonnad	20
1.2.2. Euroopa Nõukogu: lapse õiguste areng ja kaitsevaldkonnad ..	23
1.3. Lapse õigusi käsitlev Euroopa õigus ja ÜRO lapse õiguste konventsioon	26
Põhipunkt	26
1.4. Euroopa kohtute roll Euroopa lapse õiguste tõlgendamisel ja järgimise tagamisel	28
1.4.1. Euroopa Kohus	28
1.4.2. Euroopa Inimõiguste Kohus	30
1.5. Euroopa sotsiaalõiguste komitee	31
2 PÕHILISED KODANIKUÕIGUSED JA -VABADUSED	33
2.1. Mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus	35
Põhipunktid	35
2.1.1. Lapse õigus usuvabadusele	35
2.2. Vanemate õigused ja nende laste usuvabadus	37
2.3. Sõna- ja teabevabadus	38
Põhipunktid	38
2.4. Õigus olla ära kuulatud	41
Põhipunktid	41
2.5. Kogunemis- ja ühinemisvabadus	44
Põhipunktid	44

3	VÖRDNE KOHTLEMINE JA DISKRIMINEERIMISKEELD	45
3.1.	Euroopa võrdse kohtlemise õigus	47
	Põhipunktid	47
3.2.	Rassi või etnilise päritolu alusel diskrimineerimise keeld	49
	Põhipunktid	49
3.3.	Kodakondsuse ja sisserändaja staatuse alusel diskrimineerimise keeld	52
	Põhipunktid	52
3.4.	Vanuse alusel diskrimineerimise keeld	54
	Põhipunkt	54
3.5.	Muudel alustel diskrimineerimise keeld	55
	Põhipunkt	55
4	IDENTITEEDIKÜSIMUSED	59
4.1.	Sünni registreerimine ja õigus nimele	61
	Põhipunkt	61
4.2.	Õigus identiteedile	63
	Põhipunktid	63
	4.2.1. Isaduse tuvastamine	64
	4.2.2. Emaduse tuvastamine: anonüümne sünnitus	66
4.3.	Päritolu tuvastamine: lapsendamine	66
4.4.	Identiteedivargus	67
	Põhipunkt	67
4.5.	Õigus kodakondsusele	68
	Põhipunktid	68
4.6.	Rahvusvähemusse kuuluvate laste identiteet	70
	Põhipunkt	70
5	PEREKONNAELU	71
5.1.	Õigus perekonnaelu austamisele	73
	Põhipunktid	73
5.2.	Lapse õigus vanemate hoolitsusele	74
	Põhipunktid	74
5.3.	Õigus säilitada kontakt mõlema vanemaga	76
	Põhipunktid	76
5.4.	Laste lubamatu riigist äraviimine – lapserööv	84
	Põhipunktid	84

6	PEREPÕHIST HOOLDUST JA LAPSENDAMIST ASENDAV HOOLDUS	91
6.1.	Asendushooldus: üldpõhimõtted	93
	Põhipunktid	93
6.2.	Laste paigutamine asendushooldusele	97
	Põhipunktid	97
6.3.	Lapsendamine	102
	Põhipunktid	102
7	LASTE KAITSMINE VÄGIVALLA JAÄRAKASUTAMISE EEST	109
7.1.	Vägivald kodus, koolis ja mujal	112
	Põhipunktid	112
	7.1.1. Riigi vastutuse ulatus	112
	7.1.2. Kehaline karistamine	115
	7.1.3. Seksuaalne väärkohtlemine	117
	7.1.4. Koduvägivald ja lapse hooletusse jätmine	119
7.2.	Laste ärakasutamine, lasteporno ja laste ahvatlemine	122
	Põhipunkt	122
	7.2.1. Sunniviisiline töö	122
	7.2.2. Lastega kaubitsemine	124
	7.2.3. Lapsporno ja laste ahvatlemine	128
7.3.	Riskirühmad	130
	Põhipunkt	130
	7.3.1. Vähemusse kuuluvad lapsed	130
	7.3.2. Puudega lapsed	131
7.4.	Kadunud lapsed	132
8	MAJANDUSLIKUD, SOTSIAALSED JA KULTUURILISED ÕIGUSED NING PIISAV ELATUSTASE	135
8.1.	Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste käsitlemise viisid	137
	Põhipunktid	137
8.2.	Õigus haridusele	139
	Põhipunktid	139
	8.2.1. Alaealiste sisserändajate õigus haridusele	142
8.3.	Õigus tervisele	146
	Põhipunktid	146

8.4.	Õigus eluasemele	151
	Põhipunktid	151
8.5.	Õigus piisavale elatustasemele ja õigus sotsiaalkindlustusele	154
	Põhipunktid	154
9	RÄNDE- JA VARJUPAIGAKÜSIMUSED	159
9.1.	Riiki sisenemine ja riigis elamine	162
	Põhipunktid	162
9.2.	Vanuse hindamine	164
	Põhipunktid	164
9.3.	Perekonna taasühinemine vanematest eraldatud lastega	166
	Põhipunktid	166
9.4.	Kinnipidamine	169
	Põhipunktid	169
9.5.	Väljasaatmine	172
	Põhipunktid	172
9.6.	Õiguskaitse kättesaadavus	176
	Põhipunkt	176
10	TARBIJA- JA ISIKUANDMETE KAITSE	179
10.1.	Laste kui tarbijate kaitse	181
	Põhipunktid	181
	10.1.1. Tarbijaõigused	181
	10.1.2. Ebaausate kaubandustavade rakendamine laste suhtes	183
	10.1.3. Tooteohutus	183
	10.1.4. Kliinilised uuringud lastega	184
	10.1.5. Imikutele ja väikelastele mõeldud toit	185
	10.1.6. Mänguasjade ohutus	185
	10.1.7. Lapsed ja reklaam	186
10.2.	Lapsed ja isikuandmete kaitse	187
	Põhipunktid	187
	10.2.1. Euroopa andmekaitseõigus	187
11	LASTE ÕIGUSED KRIMINAALKOHTU- JA KOHTUVÄLISTES MENETLUSTES	193
11.1.	Õiglase kohtumenetluse tagatised	195
	Põhipunktid	195
	11.1.1. Tõhus osalemine	200

11.1.2. Õigus kasutada kaitsjat	202
11.2. Noorte õigusrikkujate õigused kinnipidamise puhul	203
Põhipunktid	203
11.2.1. Kinnipidamise vormid (sisulised ja menetluslikud tagatised)	204
11.2.2. Kinnipidamise tingimused	208
11.2.3. Kaitse väärkohtlemise ja kuritarvituse eest	209
11.3. Lapsohvrite ja -tunnistajate kaitse	210
Põhipunkt	210
LISALUGEMIST	217
KOHTUPRAKTIKA	231
EUROOPA KOHTUTE KOHTUASJADE OTSING	239
KÄSIRAAMATUS VIIDATUD ÕIGUSAKTID	245
Käsiraamatus viidatud õigusaktid	245
Euroopa Nõukogu õigusaktid	245
Euroopa Liidu õigusaktid	248

Lühendid

CPT	Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa Komitee
CRC	ÜRO lapse õiguste konventsioon
CRD	tarbijaõiguste direktiiv
CRPD	ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon
ECOSOC	ÜRO Majandus- ja Sotsiaalnõukogu
ECPT	piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsioon
ECSR	Euroopa sotsiaalõiguste komitee
EIK	Euroopa Inimõiguste Kohus
EIÕK/ECHR	Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon (nn Euroopa inimõiguste konventsioon)
EL	Euroopa Liit
ELL	Euroopa Liidu leping
ELTL	Euroopa Liidu toimimise leping
EMP	Euroopa Majanduspiirkond
EMÜ	Euroopa Majandusühendus
EN	Euroopa Nõukogu
ESC	Euroopa sotsiaalharta
Euroopa Kohus	Euroopa Kohus (enne 2009. aasta detsembrit Euroopa Ühenduste Kohus)
FCNM	Euroopa Nõukogu rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioon
FRA	Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet
GPSD	üldise tooteohutuse direktiiv
GRETA	inimkaubandusevastase võitluse eksperdirühm

ICCPR	ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt
ICERD	rahvusvaheline konventsioon rassilise diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta
ICESCR	majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvaheline pakt
ILO	Rahvusvaheline Tööorganisatsioon
PACE	Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee
Suurkoda	Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkoda
TCN	kolmandate riikide kodanikud
TSD	mänguasjade ohutuse direktiiv
UCPD	direktiiv, mis käsitleb ettevõtja ja tarbija vaheliste tehingutega seotud ebaausaid kaubandustavasid siseturul
ÜRO	Ühinenud Rahvaste Organisatsioon
UNHCR	ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet

Kuidas seda käsiraamatut kasutada?

Käsiraamatus antakse ülevaade lapse põhiõigustest Euroopa Liidus (EL) ja Euroopa Nõukogu liikmesriikides. Selle käsitlusala on lai, vaadeldes lapsi nii kõikide inim- ja põhiõiguste kandjatena kui ka nende eripärasid arvestavate erinormide subjektidena. Lapse õigused on paljusid sektoreid hõlmav õigusvaldkond. Käsiraamatus keskendutakse laste seisukohast erilist tähtsust omavatele õigusvaldkondadele.

Käsiraamat on koostatud abistamiseks õiguspraktikuid, kes ei ole spetsialiseerunud lapse õigustele. See on mõeldud juristidele, kohtunikele, prokuröridele, sotsiaaltöötajatele ning teistele riigiasutuste, vabaühenduste ja muude asutuste töötajatele, kellel tuleb tegeleda lapse õigustega seotud õigusküsimustega. Käsiraamat on esmane teabeallikas nii ELi kui ka Euroopa Nõukogu õigusnormide kohta neis valdkondades ning selles selgitatakse käsitletavate küsimuste reguleerimist liidu õiguses ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis (nn Euroopa inimõiguste konventsioon), Euroopa sotsiaalharta ning muudes Euroopa Nõukogu dokumentides. Iga peatüki alguses esitatakse üldtabel kohaldatavate õigusnormidega vastavalt kahele eraldiseisvale Euroopa õigussüsteemile. Seejärel esitatakse mõlema õigussüsteemi asjakohased õigusaktid üksteise järel vastavalt igale käsitletavale teemale. Nii näeb lugeja, millistes üksikasjades õigussüsteemid ühtivad ja millistes lahknevad. Vajaduse korral viidatakse ka ÜRO lapse õiguste konventsioonile ja teistele rahvusvahelistele dokumentidele.

Spetsialistid nendest ELi mittekuuluvatest riikidest, mis on Euroopa Nõukogu liikmesriigid ja seega Euroopa inimõiguste konventsiooni osalisriigid, saavad oma riigi puhul asjakohast teavet vaadata otse Euroopa Nõukogu õigust käsitlevatest osadest. ELi liikmesriikides tegutsevad spetsialistid peaksid kasutama mõlemat osa, kuna nendele riikidele on mõlemad õiguskorrad siduvad. Lugejatele, kes sooviksid mõne küsimuse kohta rohkem teavet, on käsiraamatu osas „Lisalugemist“ esitatud viited põhjalikumatele allikatele.

Euroopa inimõiguste konventsiooni õigust tutvustatakse lühiviidetega valitud Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) juhtumitele, mis on seotud käsitletava teemaga. Need on valitud lapse õigustega seotud küsimusi puudutavate Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendite ja otsuste seast.

Liidu õigust tutvustatakse vastu võetud seadusandlike meetmete, aluslepingute asjakohaste sätete ja eelkõige Euroopa Liidu põhiõiguste harta kaudu, lähtudes Euroopa Kohtu (enne 2009. aasta detsembrist Euroopa Ühenduste Kohtu) praktikas kasutatud tõlgendustest.

Käsiraamatus kirjeldatud või viidatud kohtupraktika on näited nii Euroopa Inimõiguste Kohtu kui ka Euroopa Kohtu ulatuslikust praktikast. Käsiraamat hõlmab selle piiratud ulatust ja sissejuhatavat olemust arvesse võttes õigusaktides kuni 1. jaanuarini 2015 tehtud muudatusi, kuigi võimaluse korral on lisatud ka hilisemad muudatused.

Käsiraamat koosneb sissejuhatuses, milles selgitatakse lühidalt Euroopa Nõukogu ja liidu õiguse kehtestatud kahe õigussüsteemi osa, ja kümnest peatükist, milles käsitletakse järgmisi küsimusi:

- kodanikuõigused ja vabadused;
- võrdsus;
- identiteediküsimused;
- perekonnaelu;
- asendushooldus ja lapsendamine;
- laste kaitsmine vägivalda ja ärakasutamise eest;
- majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised õigused;
- rände- ja varjupaigaküsimused;
- tarbija- ja andmekaitse;
- lapse õigused kriminaalkohtu- ja kohtuvälistes menetlustes.

Iga peatükk on pühendatud konkreetsele teemale, ent ristviited muudele teemadele ja peatükkidele aitavad kohaldatavat õigusraamistikku paremini mõista. Iga peatüki alguses esitatakse põhipunktid.

1

Sissejuhatus lapse õigusi käsitlevasse Euroopa õigusesse: kontekst ja põhimõtted

Euroopa Liit	Käsitlevad teemad	Euroopa Nõukogu
Vaba liikumise direktiiv (2004/38/EÜ), artikli 2 lõike 2 punkt c	Laps kui õiguste kandja	Inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon, artikli 4 punkt d Konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest (Lanzarote konventsioon), artikli 3 punkt a EIK, <i>Marckx vs. Belgia</i> , nr 6833/74, 1979 (kohtuotsuse tegemise ajal oli kaebuse esitanud laps kuueaastane)
Noorte töötajate direktiiv (94/33/EÜ), artikkel 3	Noorte töötajate kaitse	Euroopa sotsiaalharta (täiendatud), artikkel 7 (laste ja noorte õigus saada kaitset)
ELi põhiõiguste harta, artikli 14 lõige 2 (õigus haridusele)	Õigus saada tasuta kohustuslikku haridust	
ELi põhiõiguste harta, artikkel 21 (diskrimineerimiskeeld)	Vanuselise diskrimineerimise keeld	
ELi põhiõiguste harta, artikkel 32 (keeld kasutada laste tööjõudu ja noorte töötajate kaitse) Direktiiv, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust (2011/93/EL) Inimkaubanduse tõkestamise direktiiv (2011/36/EL)	Laste tööjõu kasutamise keeld	Euroopa sotsiaalharta(täiendatud), artikkel 7 (laste ja noorte õigus saada kaitset)

Euroopa Liit	Käsitletavat teemasid	Euroopa Nõukogu
<p>ELi põhiõiguste harta, artikkel 24 (lapse õigused)</p> <p>Euroopa Liidu leping, artikli 3 lõige 3</p>	<p>Lapse õiguste (üldine) kaitse</p>	
<p>ELi põhiõiguste harta, artikkel 7 (era- ja perekonnaelu austamine)</p>	<p>Õigus era- ja perekonnaelu austamisele</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele)</p> <p>Konventsioon väljaspool abielu sündinud laste õigusliku staatuse kohta</p> <p>Lapsendamise Euroopa konventsioon (muudetud)</p> <p>Lastega suhtlemise korraldamise konventsioon</p> <p>Lapse õiguste konventsioon</p> <p>EIK, <i>Maslov vs. Austria</i> [suurkoda], nr 1638/03, 2008 (lapsena kuriteos süüdi mõistetud kaebaja väljasaatmine)</p>
<p>Euroopa Kohus, kohtuasi C-413/99: <i>Baumbast ja R vs. Secretary of State for the Home Department</i>, 2002</p> <p>Euroopa Kohus, kohtuasi C-200/02: <i>Kunqian Catherine Zhu ja Man Lavette Chen vs. Secretary of State for the Home Department</i>, 2004</p> <p>Euroopa Kohus, kohtuasi C-148/02: <i>Carlos Garcia Avello vs. Belgia</i>, 2003</p> <p>Euroopa Kohus, kohtuasi C-310/08: <i>London Borough of Harrow vs. Nimco Hassan Ibrahim ja Secretary of State for the Home Department</i>, 2010</p> <p>Euroopa Kohus, kohtuasi C-480/08: <i>Maria Teixeira vs. London Borough of Lambeth ja Secretary of State for the Home Department</i>, 2010</p>	<p>Liikumisvabadus</p>	

See sissejuhatav peatükk selgitab, kuidas lapse õiguste valdkond on Euroopa tasandil arenenud, milliseid põhimõtteid järgitakse selle kohaldamisel ja milliseid lapse õiguste põhitahke Euroopa õiguses käsitletakse. Selle taustal analüüsitakse järgmistes peatükkides põhjalikumalt üksikuid teemasid.

1.1. Peamised mõisted

Põhipunkt

- Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse aluseks on riiklikul ja rahvusvahelisel tasandil kehtivad meetmed.

1.1.1. Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse ulatus

Euroopa lapse õigustele viidates peetakse eelkõige silmas Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu kehtestatud esmaseid õigusallikaid (lepingud, konventsioonid, teisesed õigusaktid ja kohtupraktika). Vajaduse korral viidatakse muudele lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse arengut mõjutavatele allikatele, sealhulgas peamistele poliitikadokumentidele, suunistele ja muudele mittesiduvatele / pehme õiguse vahenditele.

Lapsed on õiguste kandjad, mitte lihtsalt kaitse objektid. Nad on kõikide inim- ja põhiõiguste kandjad ning nende eripärasid arvestavate erinormide subjektid. Suur osa Euroopa kohtupraktikast põhineb lapse vanemate või tema muude seaduslike esindajate algatatud kohtuvaidlustel, kuna laste õigus- ja teovõime on piiratud. Käsiraamatu eesmärk on küll kirjeldada, kuidas õiguses võetakse arvesse laste konkreetseid huve ja vajadusi, kuid selles kirjeldatakse ka lapse vanemate/eestkostjate või muude seaduslike esindajate tähtsust ning viidatakse vajaduse korral juhtudele, kus õigused ja kohustused on antud peaauglikult laste hooldajatele. Sellistel juhtudel rakendatakse ÜRO lapse õiguste konventsiooni¹ käsitusviisi, mille kohaselt tuleb vanemliku vastutusega seotud kohustusi täita lapse parimaid huve esikohale seades ja kooskõlas lapse arenevate võimetega.

1 ÜRO Peaassamblee (1989), [lapse õiguste konventsioon](#), 20.11.1989.

1.1.2. Laps kui õiguste kandja

Rahvusvahelise õiguse valdkonda kuuluva lapse õiguse konventsiooni artikli 1 kohaselt „mõistetakse lapse all iga alla 18aastast inimolendit“. Seda õiguslikku kriteeriumi kasutatakse lapse määratlemiseks praegu ka Euroopas.

Mõiste „laps“ ühtainsat ametlikku määratlust ei ole esitatud üheski **ELi õiguse** aluslepingus, teiseses õigusaktis ega kohtupraktikas. Regulaatiivsest kontekstist olenevalt võib lapse määratlus olla liidu õiguse alusel väga erinev. Näiteks liidu kodanike ja nende pereliikmete liikumisvabadust reguleerivates ELi õigusnormides on „lapsed“ määratletud kui „alanejad lähisugulased, kes on alla 21aastased või ülalpeetavad”,² millega toetatakse põhimõtteliselt lähtumist alaealuse asemel bioloogilisest ja majanduslikust suhtest.

Mõningad liidu õigusaktid näevad eri vanuses lastele ette eri õigused. Direktiivis 94/33/EÜ noorte kaitse kohta tööl (noorte töötajate direktiiv),³ mis reguleerib laste juurdepääsu ametlikule tööle ja selle tingimusi kõikides ELi liikmesriikides, eristatakse näiteks „noori“ (üldmõiste kõikide alla 18aastaste isikute kohta), „noorukeid“ (vähemalt 15aastased, kuid alla 18aastased noored, kelle suhtes koolikohustus enam ei kehti) ja „lapsi“ (alla 15aastased noored, kellel on üldiselt keelatud ametlikult töötada).

Teistes liidu õigusvaldkondades, eriti neis, kus liidu meede täiendab liikmesriikide omi (nt sotsiaalkindlustus, sissەرänne ja haridus), jäetakse mõiste „laps“ liikmesriigi õiguse määratleda. Sellisel juhul rakendatakse üldiselt lapse õiguste konventsioonis sätestatud.

Enamik **Euroopa Nõukogu õiguse** alla kuuluvaid õigusakte, mis puudutavad lapse õiguseid, kasutavad lapse õiguste konventsioonis sätestatud määratlust. Selle näited on Euroopa Nõukogu inimkaubanduse vastu võitlemise konventsiooni⁴ artikli 4 punkt d ja laste kaitset seksuaalse ärakasutamise ja

2 Euroopa Parlamendi ja nõukogu [direktiiv 2004/38/EÜ](#), 29. aprill 2004, mis käsitleb Euroopa Liidu kodanike ja nende pereliikmete õigust liikuda ja elada vabalt liikmesriikide territooriumil ning millega muudetakse määrust (EMÜ) nr 1612/68 ja tunnistatakse kehtetuks direktiivid 64/221/EMÜ, 68/360/EMÜ, 72/194/EMÜ, 73/148/EMÜ, 75/34/EMÜ, 75/35/EMÜ, 90/364/EMÜ, 90/365/EMÜ ja 93/96/EMÜ, ELT L 158, 30.4.2004, artikli 2 lõike 2 punkt c.

3 Nõukogu [direktiiv 94/33/EÜ](#), 22. juuni 1994, noorte kaitse kohta tööl, EÜT L 216, 20.8.1994, artikkel 3.

4 Euroopa Nõukogu, [inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon](#), CETS nr 197, 15.5.2005.

kuritarvitamise eest käsitleva Euroopa Nõukogu konventsiooni (Lanzarote konventsioon)⁵ artikli 3 punkt a.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon (Euroopa inimõiguste konventsioon) ei sisalda lapse mõiste määratlust, kuid selle artiklis 1 on sätestatud lepinguosaliste kohustus tagada „igaühele”, kes on nende jurisdiktsiooni all, konventsiooniga ette nähtud õigused. Konventsiooni artikliga 14 tagatakse konventsioonis sätestatud õiguste kasutamine „ilma mingi diskrimineerimiseta”, sealhulgas vanuselise diskrimineerimiseta.⁶ Euroopa Inimõiguste Kohus on laste vanusest olenemata võtnud vastu nende enda või nende nimel esitatud kaebusi.⁷ Kohus on oma praktikas heaks kiitnud lapse õiguste konventsioonis sätestatud lapse mõiste määratluse,⁸ mille kohaselt on lapsed kõik alla 18aastased isikud.

Sama võib öelda Euroopa sotsiaalharta ja selle Euroopa sotsiaalõiguste komitee poolsete tõlgenduste kohta.⁹

1.2. Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse taust

Enamiku lapse õigusi käsitlevatest Euroopa õigusnormidest on seni välja töötanud Euroopa Liit ja Euroopa Nõukogu. Olulisi dokumente, mille põhjal jätkatakse Euroopa õiguse edasiarendamist, on peale ÜRO vastu võtnud ka teised rahvusvahelised institutsioonid, nagu Haagi rahvusvahelise eraõiguse konvents. Kuigi need rahvusvahelised raamistikud on seni tegutsenud üksteisest eraldi, muutuvad nendevahelised sidemed üha tugevamaks.¹⁰ Eriti tihedat institutsioonidevahelist koostööd teevad Euroopa Nõukogu ja EL.

5 Euroopa Nõukogu, [konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest](#), CETS nr 201, 25.10.2007.

6 EIK, [Schwizgebel vs. Šveits](#), nr 25762/07, 10. juuni 2010. Vt ka FRA ja EIK (2010), lk 102.

7 Vt nt EIK, [Marckx vs. Belgia](#), nr 6833/74, 13. juuni 1979, mille puhul kaebuse esitanud laps oli kohtuotsuse ajal kuueaastane.

8 EIK, [Güveç vs. Türgi](#), nr 70337/01, 20. jaanuar 2009; EIK, [Çoşelav vs. Türgi](#), nr 1413/07, 9. oktoober 2012.

9 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, [Defence for Children International \(DCI\) vs. Madalmaad](#), nr 47/2008, 20. oktoober 2009, punkt 25.

10 Vt näiteks [5. peatükk](#), kus kirjeldatakse, kuidas piiriülest lapseröövi reguleeriv ELi pereõigus toimib koos rahvusvahelise lapseröövi tsiviilõiguslikke küsimusi käsitleva 25. oktoobri 1980. aasta konventsiooniga (Haagi lapseröövi konventsioon).

1.2.1. Euroopa Liit: lapse õiguste areng ja kaitsevaldkonnad

Ajalooliselt arendati ELis lapse õigusi ükshaaval. Lapsi käsitleva Euroopa õiguse eesmärk on üldiselt olnud lastega seotud konkreetsete küsimuste käsitlemine laiemate majanduslike ja poliitiliste algatuste raames, näiteks tarbijakaitse¹¹ või isikute vaba liikumise¹² valdkonnas. Viimasel ajal on lapse õigusi siiski käsitletud koordineerituma ELi tegevuskava osana ja see põhineb kolmel tähtsal verstaapostil:

- Euroopa Liidu põhiõiguste harta väljakuulutamise;
- Lissaboni lepingu jõustumine 2009. aasta detsembris;
- Euroopa Komisjoni teatise „Eriline tähelepanu lastele ELi välistegevuses“ ja nõukogu laste õiguste edendamist ja kaitset käsitlevate ELi suuniste vastuvõtmine.

Esimene murranguline saavutus oli ELi põhiõiguste harta väljakuulutamise 2000. aastal.¹³ Lissaboni lepingu jõustumisega 1. detsembril 2009 sai harta ELi aluslepingutega samaväärse õigusjõu (Euroopa Liidu lepingu (ELL) artikkel 6). See kohustab ELi ja tema liikmesriike kaitsma liidu õigust rakendades hartas sätestatud õigusi. ELi põhiõiguste harta sisaldab esimesi üksikasjalikke viiteid lapse õigustele ELi põhiseaduslikul tasandil. Selles tunnustatakse lapse õigust saada tasuta kohustuslikku haridust (artikli 14 lõige 2) ning keelatakse muu hulgas vanuseline diskrimineerimine (artikkel 21) ja laste tööjõu kasutamine (artikkel 32). Märkimisväärne on see, et harta sisaldab spetsiaalset lapse õigustele pühendatud sätet (artikkel 24). Selles sõnastatakse kolm lapse õiguste peamist põhimõtet: õigus vabalt väljendada oma seisukohti vastavalt oma vanusele ja küpsusele (artikli 24 lõige 1), õigus laste parimate huvide esikohale seadmisele kõigis nendega seotud toimingutes (artikli 24 lõige 2) ning õigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt mõlema vanemaga (artikli 24 lõige 3).

11 Nt Euroopa Parlamendi ja nõukogu [direktiiv 2009/48/EÜ](#), 18. juuni 2009, mänguasjade ohutuse kohta (ELT L 170, 30.6.2009), millega tõhustatakse laste mänguasjade suhtes rakendatavaid ohutusmeetmeid.

12 Nt [direktiiv 2004/38/EÜ](#).

13 EL (2012), Euroopa Liidu põhiõiguste harta, ELT C 326, 2012.

Teine oluline saavutus oli Lissaboni lepingu sõlmimine, mis – nagu eespool märgitud – jõustus 1. detsembril 2009.¹⁴ Selle dokumendiga tehti ELis olulised institutsioonilised, menetluslikud ja põhiseaduslikud muudatused, muutes Euroopa Liidu lepingut ja varasemat Euroopa Ühenduse asutamislepingut (nüüd Euroopa Liidu toimimise leping (ELi toimimise leping)).¹⁵ Need muudatused suurendasid ELi suutlikkust edendada laste õigusi, kuna „lapse õiguste kaitse” tunnistati ELi üldeesmärgiks (ELL artikli 3 lõige 3) ja ELi välispoliitika oluliseks aspektiks (ELL artikli 3 lõige 5). Lastele on konkreetsemalt viidatud ka ELi toimimise lepingus ja see võimaldab ELil võtta seadusandlikke meetmeid, mille eesmärk on võidelda seksuaalse ärakasutamise ja inimkaubanduse vastu (artikli 79 lõike 2 punkt d ja artikli 83 lõige 1).

Selle tulemusel võeti vastu direktiiv, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust,¹⁶ ja direktiiv, mis käsitleb inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset.¹⁷ Mõlemad direktiivid sisaldavad ka lapsohvrite erivajadusi käsitlevaid sätteid. Lastele on pühendatud ka paljud hilisema kuriteoohvrite direktiivi (millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded) sätteid.¹⁸

Kolmas tähtis saavutus oli strateegilisemal poliitikatasandil, esialgu seoses ELi väliskoostöö tegevuskavaga ja hiljem seoses siseküsimumustega. Nimelt võttis Euroopa Liidu Nõukogu eesmärgiga kaasata lapse õigused kõikidesse ELi tegevusvaldkondadesse kolmandates riikides vastu „Laste õiguste edendamist ja kaitset käsitlevad ELi suunised”¹⁹ ja Euroopa Komisjon võttis vastu teatise „Eriline tähelepanu lastele ELi välistegevuses”²⁰. 2011. aastal võttis Euroopa Komisjon vastu lapse õigusi käsitleva ELi tegevuskava, milles määratakse kindlaks lapse õigusi käsitleva õiguse ja poliitika arendamise põhiprioriteetid

14 EL (2007), *Lissaboni leping*, millega muudetakse Euroopa Liidu lepingut ja Euroopa Ühenduse asutamislepingut, alla kirjutatud Lissabonis, ELT C 306, 2007, lk 1.

15 Vt järgmiste õigusaktide konsolideeritud versioonid: *Euroopa Liidu leping (ELL)* ja *Euroopa Liidu toimimise leping (ELTL)*, ELT C 326, 2012.

16 *Direktiiv 2011/93/EL*, ELT L 335, 17.12.2011, lk 1.

17 *Direktiiv 2011/36/EL*, ELT L 101, 15.4.2011, lk 1.

18 *Direktiiv 2012/29/EL*, ELT L 315, 14.11.2012, lk 57.

19 Euroopa Liidu Nõukogu (2007), *laste õiguste edendamist ja kaitset käsitlevad ELi suunised*, Brüssel, 10.12.2007.

20 Euroopa Komisjon (2008), *komisjoni teatis nõukogule, Euroopa Parlamendile, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele „Eriline tähelepanu lastele ELi välistegevuses”*, KOM(2008) 55 (lõplik), Brüssel, 5.2.2008.

kõikides ELi liikmesriikides.²¹ Tegevuskavas käsitletakse ka lastekaitse seisukohast olulisi õigusloomeprotsesse, nagu eespool mainitud kuriteoohvrite õiguste direktiivi vastuvõtmine.

Hiljuti võttis komisjon veel vastu tervikliku strateegia, et toetada liikmesriike vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vastu võitlemisel mitme varases eas rakendatava sekkumismeetmega (mõeldud eelkooliealistele ja algkoolilastele).²² Kuigi see algatus ega ka tegevuskava ei ole õiguslikult siduvad, on need siiski tähtsad, kuna need on aluseks lapse õigusi käsitleva ELi õiguse normatiivsele ja meetodilisele käsitlemisele, mis on kindlalt seotud lapse õiguste konventsiooniga ning selles järgitakse laste kaitse, osalemise ja mittediskrimineerimise eetilisi põhimõtteid.

EL võib õigusakte vastu võtta ainult talle aluslepingutega antud pädevuse piires (ELTL artiklid 2–4). Kuna lapse õigused hõlmavad paljusid valdkondi, tuleb ELi pädevuse üle otsustada igal üksikjuhul eraldi. Seni on ELi seadusandlik tegevus olnud ulatuslik järgmistes lapse õiguste seisukohalt olulistest valdkondades:

- andme- ja tarbijakaitse,
- varjupaigaõigus ja ränne,
- koostöö tsiviil- ja kriminaalasjades.

Euroopa Liidu lepingu artikli 6 lõikes 1 ja ELi põhiõiguste harta artikli 51 lõikes 2 on sätestatud, et harta ei laienda liidu õiguse reguleerimisala kaugemale senisest pädevusest, ei lisa liidule uusi pädevusvaldkondi ja ülesandeid ega muuda aluslepingute teistes osades määratletud pädevust ja ülesandeid. Harta sätted on ette nähtud ELi institutsioonidele ja liikmesriikidele üksnes liidu õiguse kohaldamise korral. Harta sätted on liidu jaoks küll alati siduvad, kuid need muutuvad liikmesriikidele õiguslikult siduvaks üksnes siis, kui liikmesriigid tegutsevad liidu õiguse reguleerimisala piires.

Järgmistes peatükkides esitatakse lühiülevaade ELi pädevusest peatükis käsitletavas valdkonnas.

21 Euroopa Komisjon (2011), komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele „Lapse õigusi käsitlev ELi tegevuskava“, KOM(2011) 60 (lõplik), Brüssel, 15.2.2011.

22 Euroopa Komisjon (2013), komisjoni soovitus, 20. veebruar 2013, „Investeerides lastesse aitate neil välja rabeleda ebasoodsate olude ringist“ (2013/112/EL), Brüssel.

1.2.2. Euroopa Nõukogu: lapse õiguste areng ja kaitsevaldkonnad

Erinevalt Euroopa Liidust on Euroopa Nõukogul alates asutamisest selge volitus kaitsta ja edendada inimõigusi. Euroopa Nõukogu peamine inimõigustealane leping, mille kõik tema liikmesriigid on ratifitseerinud, on Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon ehk Euroopa inimõiguste konventsioon, mis sisaldab ka konkreetseid viiteid lastele. Peamised neist on järgmised: artikli 5 lõike 1 punktis d on sätestatud lapse seaduslik kinnipidamine hariduslikuks järelevalveks, artikli 6 lõikega 1 piiratakse õigust õiglasele ja avalikule kohtuistungile, kui see on alaealise huvides, ning esimese protokollil artiklis 2 on sätestatud õigus haridusele ja selles nõutakse, et riik austaks vanemate õigust tagada lastele nende endi usuliste ja filosoofiliste veendumustega kooskõlas olev haridus. Peale selle on Euroopa inimõiguste konventsiooni kõik muud üldsätted kohaldatavad kõikide, sealhulgas laste suhtes. Osa neist on osutunud laste puhul eriti oluliseks, nimelt artikkel 8, mis tagab õiguse austusele era- ja perekonnaelu vastu, ning artikkel 3, mis keelab piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise ja karistamise. Euroopa Inimõiguste Kohus on Euroopa inimõiguste konventsioonis sätestatud positiivseid kohustusi tõlgendades loonud ulatusliku kohtupraktika, mis käsitleb lapse õigusi ja milles sageli viidatakse lapse õiguste konventsioonile. Euroopa Inimõiguste Kohus analüüsib esitatud kaebusi üksikjuhtumipõhiselt ja seetõttu ei paku tema kohtupraktika terviklikku ülevaadet Euroopa inimõiguste konventsioonis ette nähtud lapse õigustest.

Euroopa Nõukogu teine peamine inimõigustealane leping ehk Euroopa sotsiaalharta²³ (parandatud ja täiendatud 1996. aastal)²⁴ näeb ette sotsiaalõiguste kaitse ning sisaldab erisätteid lapse õiguste kohta. Lapse õiguste seisukohast on eriti tähtsad sotsiaalharta kaks sätet. Artiklis 7 on sätestatud kohustus kaitsta lapsi majandusliku ärakasutamise eest. Artiklis 17 on sätestatud, et riik peab võtma kõik asjakohased ja vajalikud meetmed, mille eesmärk on tagada, et lapsed saavad vajalikku hooldust, abi, haridust ja väljaõpet (sh tasuta alg- ja keskharidus) ning et riik peab kaitsma lapsi ja noori hooletussejätmise, vägivalda ja ekspluateerimise eest ning tagama nende laste kaitse, kes on ilma jäänud oma perekonna toetusest. Euroopa sotsiaalharta rakendamist kontrollib Euroopa sotsiaalõiguste komitee, mis koosneb sõltumatutest ekspertidest, kes kas kollektiivkaebuste süsteemi või riiklike aruanete põhjal otsustavad, kas riigisisene õigus ja tava on sotsiaalharta kooskõlas.

23 Euroopa Nõukogu, [Euroopa sotsiaalharta](#), CETS nr 35, 18.10.1961.

24 Euroopa Nõukogu, [Euroopa sotsiaalharta \(täiendatud\)](#), CETS nr 163, 3.5.1996.

Peale selle on Euroopa Nõukogu vastu võtnud mitu lepingut, mis käsitlevad lapse õigustega seotud konkreetseid küsimusi. Need on järgmised:

- konventsioon väljaspool abielu sündinud laste õigusliku staatuse kohta,²⁵
- lapsendamise konventsioon (muudetud 2008. aastal),²⁶
- lastega suhtlemise korraldamise konventsioon,²⁷
- lapse õiguste Euroopa konventsioon,²⁸
- Euroopa Nõukogu konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest (Lanzarote konventsioon).²⁹

Poliitilisel tasandil on oluline märkida, et Euroopa Nõukogu algatas 2006. aastal programmi „Euroopa laste jaoks ja koos lastega” – see on paljusid valdkondi hõlmav tegevuskava lapse õigustega seotud küsimuste käsitlemiseks, sealhulgas normdokumentide vastuvõtmiseks mitmes valdkonnas.³⁰ Praegused prioriteedid keskenduvad neljale põhivaldkonnale:³¹

- lapsesõbralike teenuste ja süsteemide edendamine,
- igasuguse laste vastu suunatud vägivalda kõrvaldamine,
- ebasoodsas olukorras olevate laste õiguste tagamine,
- laste osalemise edendamine.

25 Euroopa Nõukogu, [European Convention on the Legal Status of Children born out of Wedlock](#), CETS nr 85, 15.10.1975.

26 Euroopa Nõukogu, [Convention on the Adoption of Children \(Revised\)](#), CETS nr 202, 27.11.2008.

27 Euroopa Nõukogu, [Convention on Contact concerning Children](#), CETS nr 192, 15.5.2003.

28 Euroopa Nõukogu, [European Convention on the Exercise of Children's Rights](#), CETS nr 160, 25.1.1996.

29 Euroopa Nõukogu, [Convention on Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse](#), CETS nr 201, 25.10.2007.

30 Lisateavet saab aadressil <http://www.coe.int/t/dg3/children/>.

31 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2011), [Council of Europe Strategy for the Rights of the Child \(2012–2015\)](#) (Euroopa Nõukogu lapse õiguste strateegia (2012–2015), KOM(2011) 171 (lõplik), 15.2.2012.

Euroopa Nõukogu lapse õiguste programmi põhieesmärk on toetada lapse õiguste alaste rahvusvaheliste standardite rakendamist kõikides Euroopa Nõukogu liikmesriikides ning eelkõige edendada lapse õiguste konventsiooni rakendamist, juhtides tähelepanu selle aluspõhimõtetele: mittediskrimineerimine, õigus elule ja arengule, laste huvide esikohale seadmine otsuste tegemisel ja alaealise õigus avaldada arvamust ja olla ära kuulatud.³²

Programmi raames on vastu võetud mitu lapse õigusi käsitlevat ja praktilisi juhtnööre andvat dokumenti, mis täiendavad Euroopa siduvaid õigusmeetmeid, sealhulgas järgmised:

- suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta,³³
- suunised lapsesõbralike tervishoiuteenuste kohta,³⁴
- soovitus riiklike integreeritud strateegiate kohta laste kaitsmiseks vägivaldla eest,³⁵
- soovitus laste õiguste kaitse ning laste- ja peresõbralike sotsiaalteenuste saamise kohta,³⁶
- soovitus laste ja alla 18aastaste noorte osalemise kohta.³⁷

Programm on seeläbi taganud, et Euroopa on lapse õiguste valdkonnas standardite kehtestamise keskus, ning toiminud mitmesuguseid vahendeid kasutades teenäitajana laste seisukohtade arvessevõtmiseks selles protsessis. Ühtlasi on programmi eesmärk toetada Euroopa inimõiguste konventsiooni ja Euroopa sotsiaalharta rakendamist ning propageerida Euroopa Nõukogu

---

32 *Ibid.*

33 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta*, 17.11.2010.

34 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2011), *Guidelines on child-friendly health care* (suunised lapsesõbraliku tervishoiu kohta), 21.9.2011.

35 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2009), *Recommendation CM/Rec(2009)10 of the Committee of Ministers to member states on integrated national strategies for the protection of children from violence*, 18.11.2009.

36 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2011), *Recommendation Rec (2011)12 on children's rights and social services friendly to children and families*, 16.11.2011.

37 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2012), *Recommendation Rec(2012)2 on the participation of children and young people under the age of 18*, 28.3.2012.

muid õigusakte, mis käsitlevad lapsi (osalemine, kaitse ja õigused), noori ja perekonda.³⁸

1.3. Lapse õigusi käsitlev Euroopa õigus ja ÜRO lapse õiguste konventsioon

Põhipunkt

- Lapse õigusi käsitlev Euroopa õigus põhineb suuresti ÜRO lapse õiguste konventsioonil.

Asjaolu, et Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu liikmesriigid on ÜRO lapse õiguste konventsiooni osalisriigid, annab konventsioonile Euroopa tasandil olulise tähtsuse. Sellega kehtestatakse tõhusalt Euroopa riikide ühised õiguslikud kohustused, millel on kaudne mõju viisile, kuidas Euroopa institutsioonid arenevad ja kohaldavad lapse õigusi.

Lapse õiguste konventsioon on seega muutunud lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse arengu mõõdupuuks, mille tulemusel nii Euroopa Nõukogu kui ka EL toetuvad üha enam selle mõjule. Eelkõige annab lapse õiguste konventsiooni põhimõtete ja sätete integreerimine siduvate õigusaktide ja kohtupraktikaga Euroopa tasandil konventsioonile suurema mõjujõu ning loob tõhusamad nõuete täitmise tagamise kanalid neile, kes soovivad Euroopas lapse õigusi kasutada. Käsiraamatus esitatakse pidevalt selle kohta konkreetseid näiteid.

Euroopa Liit ei ole ega saa olla lapse õiguste konventsiooni osapool, sest konventsioonis puuduvad õiguslikud mehhanismid, mis lubaksid sellega ühineda teistel isikutel peale riikide. Ometigi tugineb Euroopa Liit „liidu õiguse üldpõhimõtetele“ (liikmesriikide ühistest põhiseaduslikest tavadest tulenevad kirjutatud ja kirjutamata põhimõtted), et täiendada ja suunata ELi asutamislepingute tõlgendamist (ELL artikli 6 lõige 3). Euroopa Kohtu otsustes on kinnitatud, et liidu liikmesusest tulenevad kohustused ei tohiks olla vastuolus liikmesriikide põhiseaduslike kohustuste ja rahvusvaheliste kohustustega inimõiguste

³⁸ Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2011), *Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2012–2015)* (Euroopa Nõukogu lapse õiguste strateegia (2012–2015), KOM(2011) 171 (lõplik), 15.2.2012.

valdkonnas.³⁹ Kuna kõik ELi liikmesriigid on lapse õiguste konventsiooni ratifitseerinud, on EL kohustatud vähemalt oma pädevusvaldkonda kuuluvates küsimustes (nagu on kindlaks määratud ELi aluslepingutes) järgima selles sätestatud põhimõtteid ja norme.

Seda kohustust toetavad teised ELi aluslepingud ja eelkõige ELi põhiõiguste harta. Harta artikkel 24 lähtub otseselt lapse õiguste konventsiooni sätetest, eriti neist, mis on saanud selle konventsiooni põhimõtte staatuse, näiteks lapse parimatest huvidest lähtumise põhimõte (konventsiooni artikkel 3), lapse osalemise põhimõte (artikkel 12) ning lapse õigus elada koos vanematega ja/või säilitada nendega isiklikud suhted (artikkel 9).

Lapse õiguste konventsiooni tähtsust lapse õiguste arengu suunamisel ELis rõhutatakse komisjoni lapse õiguste tegevuskavas, milles kinnitatakse, et „ÜRO lapse õiguste konventsioonis sätestatud nõuded ja põhimõtted peavad ka tulevikus suunama lapse õigusi mõjutavat ELi poliitikat ja meetmeid“.⁴⁰ Seda arvesse võttes lisatakse peaaegu erandita kõikidesse lapse õigusi puudutavatesse õigusaktidesse sõnaselge viide lapse õiguste konventsioonile või kaudsem viide lapse õiguste põhimõtetele, nagu lapse parimate huvide esikohale seadmine, lapse õigus osaleda teda mõjutavate otsuste tegemisel ja õigus olla diskrimineerimise eest kaitstud.

Nii nagu Euroopa Liit ei ole ka **Euroopa Nõukogu** organisatsioon, mis on seaduslikult kohustatud järgima lapse õiguste konventsiooni, kuigi tema liikmesriigid on selle konventsiooni osapooled. Ometi ei saa Euroopa inimõiguste konventsiooni tõlgendada eraldiseisvalt, vaid seda tuleb tõlgendada kooskõlas rahvusvahelise õiguse üldpõhimõtetega. Arvesse tuleks võtta kõiki Euroopa inimõiguste konventsiooni osalisriikide vahelistes suhetes kohaldatava rahvusvahelise õiguse asjakohaseid norme, eelkõige neid, mis puudutavad inimõiguste üldist kaitset. Kohustusi, mille Euroopa inimõiguste konventsioon paneb oma osalisriikidele lapse õiguste valdkonnas, tuleb tõlgendada lapse õiguste konventsiooni valguses.⁴¹ Euroopa sotsiaalõiguste komitee on oma otsustes

39 Nt Euroopa Kohus, kohtuasi C-4/73: *J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung vs. Euroopa Ühenduste Komisjon*, 14. mai 1974.

40 Euroopa Komisjon (2011), *lapse õigusi käsitlev ELi tegevuskava*, KOM(2011) 60 (lõplik), Brüssel.

41 EIK, *Harroudj vs. Prantsusmaa*, nr 43631/09, 4. oktoober 2012, punkt 42.

sõnaselgelt viidanud lapse õiguste konventsioonile.⁴² Pealegi mõjutavad lapse õiguste konventsiooni põhimõtted ja normid Euroopa Nõukogu tegevust standardite kehtestamisel ja lepingute sõlmimisel. Näiteks *suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta*⁴³ on otseselt mõjutatud paljudest konventsiooni sätetest, rääkimata konventsioonile lisatud ÜRO lapse õiguste komitee üldkommentaaridest.⁴⁴

1.4. Euroopa kohtute roll Euroopa lapse õiguste tõlgendamisel ja järgimise tagamisel

1.4.1. Euroopa Kohus

Euroopa Kohus teeb otsuseid erinevates kohtumenetlustes. Lapse õigusi puudutavaid asju on ta seni analüüsinud eelotsusetaotluste alusel (ELTL artikkel 267).⁴⁵ Tegemist on menetlusega, kus liikmesriigi kohus palub Euroopa Kohtul tõlgendada liidu esmast õigust (st aluslepinguid) või teisest õigust (st otsuseid ja õigusakte), mis on selle liikmesriigi kohtu menetletava juhtumi puhul asjakohane.

Euroopa Kohus on kuni viimase ajani teinud otsuse ainult üksikutes lapse õigusi puudutavas kohtuasjades. Võttes arvesse üksikasjalikumate lapse õigusi käsitlevate seadusandlike meetmete ja tõhusama tegevuskava vastuvõtmist, tuleb tal tõenäoliselt edaspidi selliseid kohtuasju sagedamini menetleda.

42 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *World Organisation against Torture (OMCT) vs. Iirimaa*, kaebus nr 18/2003, 7. detsember 2004, punkt 61–63; Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) vs. Madalmaad*, kaebus nr 47/2008, 20. oktoober 2009.

43 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta*, 17.11.2010.

44 Vt ÜRO lapse õiguste komitee (2007), *General Comment No. 10 (2007): Children's Rights in Juvenile Justice* (üldkommentaar nr 10 (2007) „Lapse õigused alaealistega seotud õigusemõistmise puhul“), CRC/C/GC/10, 25.4.2007; ÜRO lapse õiguste komitee (2009), *General Comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard* (üldkommentaar nr 12 (2009) „Alaealise õigus avaldada arvamust ja olla ära kuulatud“), CRC/C/GC/12, 1.7.2009, ja ÜRO lapse õiguste komitee (2013) *General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interest taken as a primary consideration (art.3, para.1)* (üldkommentaar nr 14 (2013) lapse õigus tema parimate huvide esikohale seadmisele (artikli 3 lõige 1)), CRC/C/GC/14, 29.5.2013.

45 Ainus erand on tühistamishagi. Euroopa Kohtu suurkoda, kohtuasi C-540/03: *Euroopa Parlament vs. Euroopa Liidu Nõukogu*, 27. juuni 2006.

Euroopa Kohus on teinud enamiku lapse õigusi käsitlevaid kohtuotsuseid isikute vaba liikumise ja ELi kodakondsuse kontekstis – st valdkondades, kus ELil on olnud pikaajaline pädevus. Neis otsustes kinnitas kohus sõnaselgelt, et lastel on endal ELi kodakondsusega seotud hüvesid, ning laiendas seega ELi kodakondsuse alusel lastele nii sõltumatu elamise õiguse kui ka sotsiaalsed ja hariduslased õigused.⁴⁶

Euroopa Kohus on lapse õiguste konventsiooni kasutanud otseselt ainult ühel juhul, nimelt kohtuasjas *Dynamic Medien Vertriebs GmbH vs. Avides Media AG*, et otsustada, kuidas liidu õigust tuleks lastega seoses tõlgendada. See juhtum puudutas Ühendkuningriigis sarnase kontrolli juba läbinud Saksamaale imporditud DVDdele ja videotele kehtestatud märgistamiskiirangute seaduslikkust. Euroopa Kohus leidis, et Saksa märgistamiskontroll kujutas endast ELi kaupade vaba liikumise sätete (mis muidu välistavad sellise kahekordse regulatiivse tegevuse) seaduslikku piiramist, kuna selle eesmärk oli kaitsta laste heaolu. Kohus tugines oma otsuses lapse õiguste konventsiooni artiklile 17, milles ergutatakse osalisriike koostama asjakohased suunised laste kaitseks massiteabevahendite levitatava teabe eest, mis kahjustab laste heaolu.⁴⁷ Lastekaitseks kehtestatud kontrollimenetluse suhtes kehtivad siiski proportsionaalsuse nõuded: menetlus peaks olema lihtsalt ligipääsetav ja seda peaks saama ellu viia mõistliku aja jooksul.⁴⁸

Muudel juhtudel on Euroopa Kohus otsuse tegemisel viidanud lapse õiguste üldpõhimõtetele, mis sisalduvad ka lapse õiguste konventsiooni sätetes (nagu lapse parimate huvide esikohale seadmine ja õigus avaldada arvamust ja olla ära kuulatud), eriti piiriülest lapseröövi puudutavates kohtuasjades.⁴⁹

46 Vt Euroopa Kohus, kohtuasi C-413/99: *Baumbast ja R vs. Secretary of State for the Home Department*, 17.9.2002; Euroopa Kohus, kohtuasi C-200/02: *Kunqian Catherine Zhu ja Man Lavette Chen vs. Secretary of State for the Home Department*, 19.10.2004; Euroopa Kohus, kohtuasi C-148/02: *Carlos Garcia Avello vs. Belgia*, 2.10.2003; Euroopa Kohtu suurkoda, kohtuasi C-310/08: *London Borough of Harrow vs. Nimco Hassan Ibrahim ja Secretary of State for the Home Department*, 23. veebruar 2010; Euroopa Kohus, kohtuasi C-480/08: *Maria Teixeira vs. London Borough of Lambeth ja Secretary of State for the Home Department*, 23.2.2010. Neid kohtuasju käsitletakse lähemalt 8. ja 9. peatükis.

47 Euroopa Kohus, kohtuasi C-244/06: *Dynamic Medien Vertriebs GmbH vs. Avides Media AG*, 14. veebruar 2008, punktid 42 ja 52.

48 *Ibid.*, punktid 49 ja 50.

49 EKL, C-491/10 PPU: *Joseba Andoni Aguirre Zarraga vs. Simone Pelz*, 22. detsember 2010. Vt lisaks 5. peatükk.

Körvalmärkusena võib öelda, et EL on tavapäraselt tegutsenud arukalt ja andnud lapse õiguste konventsioonile otsustava jõu, eriti sellistes poliitiliselt tundlikumates valdkondades nagu sisserände kontroll,⁵⁰ kuigi viimase aja kohtupraktikas võib täheldada teatavaid muutusi (neid käsitletakse järgmistes peatükkides). ELi põhiõiguste harta vastuvõtmisest alates viitab Euroopa Kohus paralleelselt nii selle lapse õigusi kaitsvatele artiklitele kui ka lapse õiguste konventsioonile, võttes arvesse harta artiklite ja konventsiooni sätete sarnasust.

1.4.2. Euroopa Inimõiguste Kohus

Euroopa Inimõiguste Kohus teeb otsuseid peamiselt üksikute kaebuste alusel, mis esitatakse vastavalt konventsiooni artiklitele 34 ja 35. Tema pädevusse kuuluvad kõik küsimused, mis puudutavad Euroopa inimõiguste konventsiooni ja selle protokollide tõlgendamist ja kohaldamist (konventsiooni artikkel 32).

Erinevalt Euroopa Kohtust on Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika lapse õiguste valdkonnas ulatuslik. Kuigi paljusid juhtumeid, mis kuuluvad Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 alla, mis käsitleb õigust era- ja perekonnaelu austamisele, kaalutakse pigem vanema kui lapse õigustest lähtudes, ei puuduta teiste sisuliste sätete alla kuuluvad juhtumid tingimata vanemaid ja need on selgelt keskendunud asjaomastele lapse õigustele, nagu õigus kaitsele ebaühtlase või alandava kohtlemise eest (EIÕK artikkel 3) või õigus õiglasele kohtumenetlusele (EIÕK artikkel 6).

Euroopa Inimõiguste Kohus viitab laste poolt või nende nimel esitatud kaebuste menetlemisel küll sageli lapse õiguste konventsioonile, kuid ei omista sellele siiski süstemaatiliselt otsustavat tähtsust. Mõnikord on lapse õiguste konventsioonis sõnastatud lapse õiguste põhimõtted avaldanud Euroopa Inimõiguste Kohtu põhjendustele sügavat mõju, eriti mis puudutab Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 (õigus õiglasele kohtumenetlusele) tõlgendamist seoses laste õigusvastase kohtlemisega (vt [11. peatükk](#)). Teistes valdkondades võib Euroopa Inimõiguste Kohtu käsitusviis olla lapse õiguste konventsiooni omast veidi erinev, näiteks seoses lapse õigusega kohtus arvamust avaldada (vt [2. peatükk](#)). Mõnel juhul on ta aga otsesõnu tuginenud lapse õiguste konventsioonile.

50 Euroopa Kohtu suurkoda, kohtuasi C-540/03: *Euroopa Parlament vs. Euroopa Liidu Nõukogu*, 27. juuni 2006.

Näide: kohtuasi *Maslov vs. Austria*⁵¹ puudutas alaealisena mitmes kuriteos süüdi mõistetud kaebaja riigist väljasaatmist. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et alaealise kurjategija suhtes rakendatavate väljasaatmismeetmete puhul sisaldab lapse parimate huvide esikohale seadmise kohustus kohustust toetada lapse ühiskonda reintegreerimist kooskõlas lapse õiguste konventsiooni artikliga 40. Kohus leidis, et reintegratsiooni ei saavutata, kui lapse perekondlikud või ühiskondlikud sidemed väljasaatmise teel läbi lõigatakse.⁵² Seega leiti muuhulgas lapse õiguste konventsiooni alusel, et väljasaatmine on ebaproportsionaalne sekkumine Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 (perekonnaelu austamine) kohastesse kaebaja õigustesse.

1.5. Euroopa sotsiaalõiguste komitee

Euroopa sotsiaalõiguste komiteesse kuulub 15 sõltumatut ja erapooletut ekspert, kes kollektiivkaebuste süsteemi või riikliku aruandlussüsteemi põhjal otsustavad, kas riigisisene õigus ja tava on Euroopa sotsiaalharta kooskõlas.⁵³ Määratud riiklikud ja rahvusvahelised organisatsioonid võivad esitada kollektiivkaebuse riikide vastu, kes on Euroopa sotsiaalharta osalisriigid ja on kaebuste esitamise menetluse heaks kiitnud. Seni on kaebused puudutanud juhtumeid, kus riik on rikkunud Euroopa sotsiaalharta kohaseid lapse õigusi sellistes küsimustes nagu laste majanduslik ärakasutamine,⁵⁴ laste füüsiline puutumus,⁵⁵ alaealiste sisserändajate õigus tervishoiuteenustele⁵⁶ ja puudega laste juurdepääs haridusele.⁵⁷

51 EIK, *Maslov vs. Austria* [suurkoda], nr 1638/0323, 23. juuni 2008.

52 *Ibid.*, punkt 83.

53 Lisateavet saab sotsiaalõiguste komitee veebisaidilt: www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/ECSR/ECSRdefault_en.asp.

54 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *International Commission of Jurists (ICJ) vs. Portugal*, kaebus nr 1/1998, 9. september 1999.

55 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *World Organisation Against Torture (OMCT) vs. Kreeka*, kaebus nr 17/2003, 7. detsember 2004.

56 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) vs. Belgia*, kaebus nr 69/2011, 23. oktoober 2012.

57 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) vs. Bulgaaria*, kaebus nr 41/2007, 3. juuni 2008, punkt 35.

Näide: asjas *International Commission of Jurists (ICJ) vs. Portugal*⁵⁸ väideti, et kuigi Portugali õigusnormid austatasid Euroopa sotsiaalharta artikli 7 lõikes 1 sätestatud vanuse alammäära (15 aastat) töösuhte alustamisel, ei ole selle rakendamist nõuetekohaselt tagatud. Sotsiaalõiguste komitee leidis, et Euroopa sotsiaalharta eesmärk ei ole kaitsta õigusi mitte ainult teoorias, vaid ka praktikas, ning seetõttu tuleb seda õigusakti tõhusalt kohaldada. Märkides, et suur osa lastest töötavad Portugalis ebaseaduslikult, leidis ta, et see olukord on vastuolus Euroopa sotsiaalharta artikli 7 lõikega 1.

---

58 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *International Commission of Jurists (ICJ) vs. Portugal*, kaebus nr 1/1998, 9. september 1999.

2

Põhilised kodanikuõigused ja -vabadused

Euroopa Liit	Käsitletavad teemad	Euroopa Nõukogu
ELi põhiõiguste harta, artikkel 10 (usuvabadus) ja artikkel 14 (õigus haridusele)	Mõtte-, südame- tunnistuse- ja usuvabadus	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 9 (usuvabadus) ja artikkel 14 (diskrimineerimise keelamine); esimese protokolli artikkel 2 (vanemate õigus tagada lastele nende endi usuliste ja filosoofiliste veendumustega kooskõlas olev haridus) EIK, <i>Dogru vs. Prantsusmaa</i> , nr 27058/05, 2008 (moslemi pearätiku kandmine riiklikus keskkoolis) EIK, <i>Kervanci vs. Prantsusmaa</i> , nr 31645/04, 2008 (moslemi pearätiku kandmine riiklikus keskkoolis) EIK, <i>Grzelak vs. Poola</i> , nr 7710/02, 2010 (religioosse hariduse alternatiivid alg- ja keskkoolis) EIK, <i>Lautsi jt vs. Itaalia</i> [suurkoda], nr 30814/06, 2011 (krutsifikside väljapanek riigikoolides)
ELi põhiõiguste harta, artikkel 11 (sõnavabadus)	Sõna- ja teabevabadus	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 10 (sõnavabadus) EIK, <i>Handyside vs. Ühendkuningriik</i> , nr 5493/72, 1976 (lasteraamatu keelamine) EIK, <i>Gaskin vs. Ühendkuningriik</i> , nr 10454/83, 1989 (juurdepääs lapsepõlves peetud toimikule)

Euroopa Liit	Käsitletavat teemasid	Euroopa Nõukogu
ELi põhiõiguste harta, artikkel 24 (lapse õigused) Euroopa Kohus, kohtuasi C-491/10 PPU: <i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga vs. Simone Pelz</i> , 2010 (õigus olla ära kuulatud, rahvusvaheline lapserööv)	Õigus avaldada arvamust ja olla ära kuulatud	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 6 (õigus õiglasele kohtumenetlusele) Lapse õiguste Euroopa konventsioon, artiklid 3, 4, 6 ja 7 EIK, <i>Sahin vs. Saksamaa</i> [suurkoda], nr 30943/96, 2003 (lapse ärakuulamine kohtus)
ELi põhiõiguste harta, artikkel 12 (kogunemis- ja ühinemisvabadus)	Õigus kogunemis- ja ühinemisvabadusele	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 11 (kogunemise ja ühingute moodustamise vabadus) EIK, <i>Kristlik-Demokraatlik Rahvapartei vs. Moldova</i> , nr 28793/02, 2006 (osalemine avalikus kohas toimuvatel kogunemistel)

Kõikidel isikutel on kodanikuõigused ja -vabadused, mis on sätestatud mitmesugustes dokumentides, peamiselt ELi põhiõiguste hartas ja Euroopa inimõiguste konventsioonis, nagu neid on tõlgendanud Euroopa Inimõiguste Kohus. Peale harta ei ole ühtegi ELi õigusakti, mis käsitleks konkreetselt selles peatükis kõne all olevaid kodanikuõiguste kohaldamist laste suhtes. Euroopa Nõukogu tasandil on nende õiguste ulatus ja tõlgendamine eelkõige Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kaudu aastate jooksul siiski märgatavalt arenenud.

Selles peatükis esitatakse ülevaade ELi põhiõiguste harta II jaotises loetletud vabadustest, niivõrd kui need mõjutavad lapse õigusi. Selles analüüsitakse lapse õigust mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusele (punkt 2.1), sõna- ja teabevabadusele (punkt 2.3), alaealise õigust avaldada arvamust (punkt 2.4) ning õigust kogunemis- ja ühinemisvabadusele (punkt 2.5).

2.1. Mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus

Põhipunktid

- ELi põhiõiguste harta ja Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel tagatud mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus hõlmab õigust muuta usku või veendumusi ning vabadust kuulutada usku või veendumusi kultuse, õpetamise, tava ja kombetalituse kaudu.
- Vanematel on õigus tagada lastele oma usuliste, filosoofiliste ja pedagoogiliste veendumuste kohane haridus ja õpetamine.
- Vanematel on õigus ja kohustus suunata ja juhendada last, kui laps kasutab oma õigust mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusele, lapse arenevate võimetega kooskõlas oleval viisil.

2.1.1. Lapse õigus usuvabadusele

Liidu õigus. ELi põhiõiguste harta artiklis 10 on sätestatud igaühe õigus mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusele. See õigus kätkeb vabadust muuta usku või veendumusi, samuti vabadust kuulutada usku või veendumusi nii ükski kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt kultuse, õpetamise, tava ja kombetalituse kaudu. Õigust keelduda sõjaväeteenistusest oma veendumuste tõttu tunnustatakse kooskõlas selle õiguse kasutamist reguleerivate riiklike õigusaktidega (harta artikli 10 lõige 2).

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 9 on sätestatud igaühe õigus mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusele. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas on esile toodud usuvabaduse õiguse kolm mõõdet: sisemine mõõde, vabadus muuta oma usku või veendumusi ja vabadus kuulutada oma usku või veendumusi. Esimesed kaks mõõdet on absoluutsed ja riik ei või neid mingil juhul piirata.⁵⁹ Vabadust kuulutada usku või veendumusi võib piirata üksnes seadusega, kui sellistel piirangutel on seaduslik eesmärk ja see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 9 lõige 2).

⁵⁹ EIK, *Darby vs. Roots*, nr 11581/85, 23. oktoober 1990.

Euroopa Inimõiguste Kohus on oma praktikas käsitlenud laste mõtte-, südame- ja tunnistuse- ja usuvabadust peamiselt seoses õigusega haridusele ja riikliku koostöösteemiga. Euroopa riikides on palju vaidlusi tekitanud usuküsimused koolides.

Näide: kohtuasjades *Dogru vs. Prantsusmaa* ja *Kervanci vs. Prantsusmaa*⁶⁰ arutati kahe tütarlapse (üks 11aastane ja teine 12aastane) väljaheitmist Prantsusmaa riikliku keskkooli esimesest klassist, kuna nad keeldusid kehalise kasvatus tunnis pearätikuid ära võtmast. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et piirangute kehtestamine kaebajate õigusele kuulutada oma usulisi veendumusi oli kooskõlas ilmalikkuse nõudega riigikoolides. Riigi ametiasutuste sõnul ei olnud sellise peakatte nagu moslemi pearäti kandmine kehalise kasvatus tundes tervise- ja ohutusnõuetega kooskõlas. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et see oli mõistlik, kuna kool võttis tasakaalustatult arvesse kaebajate usulisi veendumusi ning teiste isikute õiguste ja avaliku korra kaitsmise nõudeid. Seetõttu ta otsustas kohus, et sekkumine õpilaste vabadusse kuulutada oma usku oli põhjendatud ja taotletava eesmärgiga proportsionaalne. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 9 rikkumist seega ei tuvastatud.

Näide: kohtuasi *Grzelak vs. Poola*⁶¹ puudutas usutundidest vabastatud õpilasele eetikatumundide ja vastavate hinnete saamise mittevõimaldamist. Kaebaja ei osalenud oma vanemate soovil, kes olid veendunud agnostikud, kogu alg- ja keskkoolis õppimise vältel (7–18 aasta vanuses) usuõpetuse tundides. Kuna huvitatud õpilasi oli liiga vähe, ei korraldatud usutundide asemel eetikatumunde. Seetõttu oli kaebaja koolitunnistustel usu- ja eetikaõpetuse hinde asemel kriips. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et usu- ja eetikaõpetuse hinde puudumine poisi koolitunnistustel kajastab mõtte-, südame- ja usuvabaduse negatiivset aspekti, kuna koolitunnistused võisid viidata tema religioosse kuuluvuse puudumisele. Seepärast oli tegemist lubamatu häbimärgistamisega. Eetikatumunde soovinud mitteusklike õpilaste ja usutundides osalenud õpilaste erinev kohtlemine ei olnud seega objektiivselt ega mõistlikult põhjendatud, samuti ei olnud kasutatud vahendid ja taotletav eesmärk mõistlikult proportsionaalsed. Riik ületas selle juhtumi puhul oma kaalutusõigust, kuna kaebaja õigust mitte kuulutada oma usku või veendumusi oli rikutud. Sellega rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes artikliga 9.

60 EIK, *Dogru vs. Prantsusmaa*, nr 27058/05, 4. detsember 2008; EIK, *Kervanci vs. Prantsusmaa*, nr 31645/04, 4. detsember 2008 (kätesaadav prantsuse keeles).

61 EIK, *Grzelak vs. Poola*, nr 7710/02, 15. juuni 2010.

2.2. Vanemate õigused ja nende laste usuvabadus

Vanemate õigusi seoses nende laste usuvabadusega käsitletakse liidu õiguses teisiti kui lapse õiguste konventsioonis.

Liidu õigus. Eli põhiõiguste harta artikli 14 lõike 3 kohaselt tuleb austada vanemate õigust tagada lastele oma usuliste, filosoofiliste ja pedagoogiliste veendumuste kohane haridus ja õpetamine, eelkõige seoses haridusasutuste asutamise vabadusega.

Euroopa Nõukogu õigus. Riik peab eelkõige vastavalt Euroopa inimõiguste konventsiooni esimese protokolli artiklile 2 endale võetud haridus- ja õpetamisfunktsiooni täites austama vanemate (usulisi) veendumusi. Euroopa Inimõiguste Kohtu arvates on see kohustus lai, kuna ei kehti mitte üksnes koolide õppekava sisu ja rakendamise, vaid ka riigi võetud funktsioonide täitmise kohta.⁶² See hõlmab riikliku hariduse korraldamist ja rahastamist, õppekava kehtestamist ja kavandamist, õppekavas sisalduva teabe või teadmiste objektiivset, kriitilist ja pluralistlikku edasiandmist (millega keelatakse seega riigil teatavat ideoloogiat järgiva õpetuse andmine, sest seda võib pidada vanemate usuliste ja filosoofiliste veendumuste mitteastamiseks) ning koolikeskkonna (sh krutsifikside olemasolu riigikoolide klassiruumides) kujundamist.

Näide: kohtuasi *Lautsi jt vs. Itaalia*⁶³ krutsifikside väljapaneku kohta riigikooli klassiruumides. Lapsevanem esitas kaebuse, et krutsifikside olemasolu selle riigikooli klassiruumides, kus tema lapsed õpivad, rikub ilmalikkuse põhimõtet, mille järgi ta püüab oma lastele haridust anda. Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkoda leidis, et riigi hariduse ja õpetamisega seotud funktsioonide hulka kuulub otsustamine, kas krutsifiksid peaksid olema riigikooli klassiruumides, ning et see küsimus kuulub Euroopa inimõiguste konventsiooni esimese protokolli artikli 2 teise lause reguleerimisalasse. Kohus väitis, et otsuse tegemine selles küsimuses kuulub põhimõtteliselt vastustajariigi

62 Vt Euroopa Inimõiguste Kohtu asjakohane kohtupraktika: EIK, *Kjeldsen, Busk Madsen ja Pedersen vs. Taani*, nr 5095/71, 5920/72 ja 5926/72, 7. detsember 1976; EIK, *Valsamis vs. Kreeka*, nr 21787/93, 18. detsember 1996; EIK, *Folgerø jt vs. Norra* [suurkoda], nr 15472/02, 29. juuni 2007; EIK, *Hasan ja Eylem Zengin vs. Türgi*, nr 1448/04, 9. oktoober 2007; EIK, *Lautsi jt vs. Itaalia* [suurkoda], nr 30814/06, 18. märts 2011.

63 EIK, *Lautsi jt vs. Itaalia* [suurkoda], nr 30814/06, 18. märts 2011.

kaalutlusruumi ning Euroopas puudub hetkel riigikoolides ususümbolite kasutamise suhtes üksmeel. Krutsifikside kui ilmselgelt kristlusele viitavate sümbolite ülespanek riigikooli klassiruumidesse toob koolikeskkonnas tõepoolest nähtavalt esile riigi peamise usundi. Ometi ei piisa sellest väitmaks, et tegemist on vastustajaks oleva riigi ideoloogilise survega. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et seinale kinnitatud krutsifiks on sisuliselt passiivne sümbol ja selle mõju õpilastele ei saa pidada võrreldavaks kõne või usutegevuses osalemise mõjuga. Seetõttu leidis Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkoda, et ametiasutused tegutsesid oma kaalutlusõiguse piires, kui nad otsustasid, et krutsifiksid võivad ka edaspidi olla selle riigikooli klassiruumides, kus õpivad kaebaja lapsed, ning austasid seega vanemate õigust tagada laste haridus ja õpetamine kooskõlas nende enda usulistega ja filosoofilistega veendumustega.

Rahvusvahelise õiguse kohaselt peab riik vastavalt lapse õiguste konventsiooni artikli 14 lõikele 2 austama vanemate õigusi ja kohustusi suunata last talle kuuluva mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabaduse õiguse kasutamisel lapse arenevate võimete kohaselt. Lapse õiguste konventsioon käsitleb seega vastupidiselt ELi põhiõiguse harta artikli 14 lõikele 3 lapse enda vabaduse teostamist. Lapse õiguste konventsiooni kohaselt on vanematel õigus suunata ja juhtida last mitte enda veendumustest lähtudes, vaid vastavalt lapse veendumustele. Konventsiooni artikli 14 lõike 2 sõnastus on kooskõlas konventsiooni vanemlike kohustuste üldpõhimõtetega, mille järgi tuleb vanemlike kohustusi täita kooskõlas lapse arenevate võimetega (konventsiooni artikkel 5) ning tuginedes lapse parimatele huvidele (artikli 18 lõige 1).

2.3. Sõna- ja teabevabadus

Põhipunktid

- Nii ELi põhiõiguste harta kui ka Euroopa inimõiguste konventsioon tagavad sõnavabaduse, mis hõlmab arvamussvabadust ning vabadust saada ja levitada teavet ja ideid avaliku võimu sekkumiseta.
- Õigus teabevabadusele ei hõlma juurdepääsuõigust lapsehooldust puudutavatele andmetele.
- Lapsehooldusandmetele juurdepääsu muutmine sõltuvaks teabe esitaja nõusolekust võib olla kooskõlas Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele), tingimusel et sõltumatul asutusel on juurdepääsu andmise puhul lõplik otsustusõigus.

Liidu õigus. Sõnavabadus hõlmab arvamusbabadust ning vabadust saada ja levitada teavet ja ideid avaliku võimu sekkumiseta ning sõltumata riigipiiridest (ELi põhiõiguste harta artikkel 11).

Euroopa Nõukogu õigus. Sõnavabadus on tagatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 10 ning seda võib piirata ainult seadusega, artikli 10 lõikes 2 eesmärkidel ja sellised kitsendused peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud.

Euroopa Inimõiguste Kohus on oma praktikas rõhutanud, et „sõnavabadus on [demokraatliku] ühiskonna oluline alustala ning ühiskonna ja iga inimese arengu üks põhitingimus. See ei kehti mitte ainult teabe ja ideede kohta, mis saavad heakskiidu või mida peetakse ohutuks või ebaoluliseks, vaid ka sellise teabe ja nende ideede kohta, mis riiki või osa rahvast solvab, šokeerib või häirib”.⁶⁴

Näide: Euroopa Inimõiguste Kohus leidis kohtuasjas *Handyside vs. Ühendkuningriik*,⁶⁵ et ametiasutuste poolt teosele „Little Red School Book” kehtestatud keeld oli kooskõlas Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 10 lõikes 2 kõlbluse kaitseks sätestatud erandiga. See kohtuasi puudutab õigust saada teavet, mis vastab lapse vanusele ja küpsusele – see on lapse jaoks eriti oluline sõnavabaduse õiguse aspekt. See taani keelest tõlgitud teos oli kirjutatud koolilastele ning selles seati kahtluse alla paljud sotsiaalsed normid, sealhulgas seksuaalsus ja uimastid. Kriitilises arenguetapis olevad noored võisid teose teatavaid lõike tõlgendada ohutusena tegeleda neid kahjustava varaküpse tegevusega või isegi toime panna teatud kuritegusid. Seetõttu leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et pädevatel Inglise kohtunikel „oli õigus otsustada oma kaalutusõigust kasutades asjassepuutaval ajal, et teosel võib olla paljude seda lugevate laste ja noorukite kõlblusele hukatuslik mõju”.⁶⁶

Teised Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklile 10 viitavad kohtuasjad on seotud juurdepääsuõigusega asendushooldusele paigutatud laste andmetele.

64 Vt näiteks EIK, *Handyside vs. Ühendkuningriik*, nr 5493/72, 7. detsember 1976, punkt 49.

65 *Ibid.*

66 *Ibid.*, punkt 52.

Näide: kohtuasi *Gaskin vs. Ühendkuningriik*⁶⁷ puudutas isikut, kes veetis enamiku lapsepõlvest hooldusasutuses, mille jooksul kohalik omavalitsus pidas salastatud toimikut. See sisaldas arstide, kooliõpetajate, politsei- ja kriminaalhooldusametnike, sotsiaaltöötajate, tervishoiuspetsialistide, kasuvanemate ja kohaliku kooli personali koostatud aruandeid. Kui kaebaja taotles neile andmetele juurdepääsu menetluse algatamiseks kohaliku omavalitsuse vastu isikukahju tekitamise tõttu, jäeti tema taotlus rahuldamata. Selliste andmete konfidentsiaalsena hoidmine oli avalikes huvides õigustatud lapsehooldusteenuste nõuetekohase toimimise nimel, sest vastasel juhul ei sooviks andmete esitajad edaspidi olla oma aruannetes avameelsed. Euroopa Inimõiguste Kohus nõustus, et lapsena riigi hoole all olnud isikutel on eluline huvi „saada teavet, mis on vajalik oma lapsepõlve ja varase arengu teadmiseks ning mõistmiseks”.⁶⁸ Kuigi arhivaalide konfidentsiaalsuse tagamine on oluline, võis selline Briti süsteem, mis seadis andmetele juurdepääsu sõltuvusse andmete esitaja nõusolekust, olla juhul, kui andmetele juurdepääsu taotleva isiku huvid olid tagatud, põhimõtteliselt Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8 kooskõlas, kui andmete esitaja ei olnud kättesaadav või keeldus eeskirju eirates nõusoleku andmisest. Sellisel juhul peaks eksisteerima sõltumatu asutus, kes teeb juurdepääsu andmise kohta lõpliku otsuse. Kõnealuses asjas ei olnud selline menetlus kaebajale kättesaadav ning kohus leidis, et kaebaja Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 kohaseid õigusi oli rikutud. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis siiski, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 10 ei rikutud rikutud, märkides veel kord, et õigus saada teavet keelab valitsusel takistada isikul saada teavet, mida teised soovivad või on nõus temale andma, kuid ei kohusta riiki andma isikule kõnealust teavet.

67 EIK, *Gaskin vs. Ühendkuningriik*, nr 10454/83, 7. juuli 1989.

68 *Ibid.*, punkt 49.

2.4. Õigus olla ära kuulatud

Põhipunktid

- Liidu õiguse kohaselt on lastel õigus vabalt väljendada oma seisukohti. Nende seisukohti tuleb arvesse võtta nendega seotud küsimustes vastavalt nende vanusele ja küpsusele.
- Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt puudub absoluutne nõue laps kohtus ära kuulata. Selle vajadust tuleb hinnata iga juhtumi konkreetseid asjaolusid arvesse võttes ning see sõltub lapse vanusest ja küpsusest.
- ÜRO õiguse üheks üldpõhimõtteks on lapse õigust vabalt väljendada oma seisukohti temaga seotud küsimustes.

Liidu õigus. ELi põhiõiguste harta artikli 24 lõikes 1 on sätestatud, et lapsed võivad vabalt väljendada oma seisukohti ning neid seisukohti võetakse arvesse lapsega seotud küsimustes vastavalt tema vanusele ja küpsusele. See säte on üldiselt kohaldatav ja seda ei ole piiratud konkreetsete menetlustega. Euroopa Kohus tõlgendas selle sätte tähendust koostoimes Brüsseli IIa määrusega.

Näide: kohtuasi *Joseba Andoni Aguirre Zarraga vs. Simone Pelz*⁶⁹ puudutas alaealise hooldusõigusvastast äraviimist Hispaaniast Saksamaale. Euroopa Kohtult küsiti, kas Saksa kohus (st selle riigi kohus, kuhu laps viidi) võib vastu vaielda Hispaania (st päritoluriigi) kohtu otsuse täitmisele pööramisele põhjusel, et last ei kuulatud ära, rikkudes nii määruse (EÜ) nr 2201/2003 (Brüsseli IIa määrus) artikli 42 lõike 2 punkti a ja ELi põhiõiguste harta artiklit 24. Saksa kohtu istungil oma arvamust avaldanud laps oli tagasipöördumise vastu. Euroopa Kohus leidis, et lapse ärakuulamine ei ole absoluutne õigus, kuid kui kohus peab seda vajalikuks, peab ta andma lapsele tegeliku ja tõhusa võimaluse oma arvamust avaldada. Samuti leidis kohus, et lapse õigus avaldada arvamust ja olla ära kuulatud, mis on sätestatud hartas ja Brüsseli IIa määruses, nõuab, et lapsele on kättesaadavad õiguslikud menetlused ja tingimused, mis võimaldavad tal vabalt oma seisukohta avaldada ning et kohus selgitab tema seisukoha välja. Ühtlasi peab

⁶⁹ Euroopa Kohus, kohtuasi C-491/10 PPU: *Joseba Andoni Aguirre Zarraga vs. Simone Pelz*, 22. detsember 2010; vt ka punkt 5.4, milles käsitletakse seda kohtuasja ja Brüsseli IIa määruse toimimist põhjalikumalt.

kohus võtma sellise ärakuulamise korraldamiseks kõik vajalikud meetmed, seades esikohale lapse parimad huvid ja arvestades iga konkreetse kohtuasja asjaoludega. Vastavalt Euroopa Kohtu otsusele ei saa selle riigi ametiasutus, kuhu laps on viidud (Saksamaa), siiski vastu vaielda lapse tagasi-pöördumisele põhjendusel, et on rikutud lapse õigust avaldada päritoluriigi (Hispaania) kohtus arvamust.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus ei tõlgenda õigust era- ja perekonnaelu austamisele (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 8) nii, et lapse ärakuulamine kohtus on alati kohustuslik. Üldiselt on liikmesriigi kohtu ülesanne hinnata talle esitatud tõendeid, sealhulgas oluliste faktide kindlakt tegemiseks kasutatud vahendeid. Riigi kohtutelt ei nõuta alati lapse ärakuulamist kohtuasjades, mis puudutavad juurdepääsu hooldusõigusega vanemale. Selle küsimuse hindamisel tuleb arvesse võtta iga kohtuasja konkreetseid asjaolusid, pidades nõuetekohaselt silmas asjaomase lapse vanust ja küpsust. Euroopa Inimõiguste Kohus kontrollib artikli 8 menetluslikust aspektist sageli, kas ametiasutused on otsusele lisaks astunud nõuetekohaseid samme ja kasutanud vajalikke kaitsemeetmeid.

Näide: kohtuasjas *Sahin vs. Saksamaa*⁷⁰ keelas ema täielikult suhtluse kaebaja ja tema nelja-aastase tütre vahel. Saksa piirkondlik kohus otsustas, et isale oma tütre suhtlemise võimaldamine mõjaks lapsele vanematevaheliste suurte pingete tõttu kahjulikult. Otsus tehti lapselt küsimata, kas ta tahab ka edaspidi oma isaga kohtuda. Euroopa Inimõiguste Kohus viitas lapse kohtus ärakuulamise küsimusega seoses eksperdi esitatud selgitusele Saksa piirkondlikus kohtus. Ekspert leidis pärast mitut kohtumist lapse, tema ema ja kaebajaga, et lapse küsitlemisega oleks võinud lapsele kaasneda risk, mida ei oleks kohtus erikorda järgides saanud vältida. Euroopa Inimõiguste Kohus otsustas, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8 sätestatud menetluslik nõue laps kohtus ära kuulata ei tähenda sellistel asjaoludel kohustust esitada lapsele otseseid küsimusi tema suhte kohta isaga.

⁷⁰ EIK, *Sahin vs. Saksamaa* [suurkoda], nr 30943/96, 8. juuli 2003, punkt 73. Riigisiseste kohtute kohustuse kohta hinnata saadud tõendeid ja nende tõendite olulisust, mida vastustajad soovivad esitada, vt ka EIK, *Vidal vs. Belgia*, nr 12351/86, 22. aprill 1992, punkt 33.

Näide: kohtuasjas *Sommerfeld vs. Saksamaa*⁷¹ oli kaebaja 13aastane tütar selgelt väljendanud soovi temaga mitte kohtuda ja selline olukord oli kestnud mitu aastat. Riigisisised kohtud olid seisukohal, et kui sundida tüdrit vanemaga kohtuma, võib see tõsiselt häirida tema emotsionaalset ja psühholoogilist tasakaalu. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et otsustusprotsess tagas kaebajale tema huvide nõutava kaitse.⁷²

Lapse õiguste Euroopa konventsioon käsitleb laste õigust vabalt arvamust avaldada.⁷³ Selle konventsiooni eesmärk on edendada laste õigusi, andes neile menetluslikud eriõigused perekonnaõiguslikes kohtumenetlustes, eriti aga vanemlike kohustuste täitmist (nt elukoht ja lapsega suhtlemine) puudutavates menetlustes. Konventsiooni artikliga 3 antakse lastele menetlusõigusena õigus saada teavet ja avaldada menetluses oma arvamust. Artikliga 4 antakse lapsele õigus taotleda eriesindaja määramist temaga seotud kohtumenetlusteks. Vastavalt artiklile 6 peavad ametiasutused tagama, et laps on saanud kogu asjakohase teabe, võimaluse korral arutama asja lapsega ja lubama lapsel avaldada oma arvamust.

Lapse õiguste konventsiooni artikli 12 lõikes 1 kinnitatakse, et lapsel, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, on õigus väljendada oma vaateid vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes. Lapse vaateid tuleks hinnata vastavalt tema vanusele ja küpsusele. Konventsiooni artikli 12 lõikes 2 sätestatakse veel, et lapsele tuleb anda võimalus avaldada arvamust igas teda puudutavas kohtu- ja administratiivmenetluses, vahetult või esindaja või vastava organi vahendusel vastavalt riigisisestele menetlusnormidele.

ÜRO lapse õiguste komitee rõhutas, et osalisriigid peaksid selle õiguse tagama kas vahetult või võtma vastu õigusaktid või muutma õigusakte, nii et lapsed saaksid seda õigust täielikult kasutada.⁷⁴ Lisaks peavad nad tagama, et laps saab kogu teabe ja nõuanded, mis on vajalikud, et teha tema huve arvestav otsus. Komitee märkis ka, et lapsel on õigus mitte kasutada seda õigust; arvamuse avaldamine on lapse vaba valik, mitte kohustus.

71 EIK, *Sommerfeld vs. Saksamaa* [suurkoda], nr 31871/96, 8. juuli 2003.

72 *Ibid.*, punktid 72 ja 88.

73 Euroopa Nõukogu, *lapse õiguste Euroopa konventsioon*, CETS nr 160, 1996.

74 ÜRO lapse õiguste komitee, *General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interest taken as a primary consideration (art.3, para.1)* (üldkommentaar nr 14 (2013) lapse õigus tema parimate huvide esikohale seadmisele (artikli 3 lõige 1)), CRC/C/GC/14, 29.5.2013.

2.5. Kogunemis- ja ühinemisvabadus

Põhipunktid

- Nii ELi põhiõiguste harta kui ka Euroopa inimõiguste konventsioon tagavad õiguse rahumeelselt koguneda ja moodustada ühinguid.
- See õigus võimaldab üksikisikutel tegutseda koos teistega oma eesmärkide nimel ja kaitses neid selles tegevuses.

Liidu õigus. ELi põhiõiguste harta artiklis 12 on sätestatud, et igaühel on õigus rahumeelselt koguneda ja moodustada ühinguid kõigil tasanditel, eelkõige poliitika, ametiühingute ja kodanikuühiskonna valdkonnas. See tähendab, et igaühel on õigus oma huvide kaitseks ametiühinguid luua ja neisse astuda.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 11 lõikega 1 tagatakse õigus koguneda ja ühinguid moodustada, võttes arvesse artikli 11 lõikes 2 sätestatud piiranguid.

Euroopa Inimõiguste Kohus on sõnaselgelt kinnitanud laste õigust osaleda avalikus kohas toimuvatel kogunemistel. Nagu kohus märkis kohtuotsuses *Kristlik-Demokraatlik Rahvapartei vs. Moldova*, oleks see vastuolus lapse ja tema vanema kogunemisvabadusega, kui neil keelatakse osaleda üritustel ja eelkõige protestida valitsuse koolipoliitika vastu.

Vastavalt rahvusvahelisele õigusele võib nii iga laps eraldi kui ka laste organisatsioon tugineda lapse õiguste konventsiooni artiklis 15 sätestatud õigusele moodustada ühinguid ja rahumeelselt koguneda. Sellega seoses on rahvusvaheline kaitse antud väga erinevatele laste osalusega ühinemisvormidele.

3

Võrdne kohtlemine ja diskrimineerimiskeeld

Euroopa Liit	Käsitletavad teemad	Euroopa Nõukogu
ELi põhiõiguste harta, III jaotis (võrdsus), sh artiklid 20 (võrdsus seaduse ees), 21 (diskrimineerimiskeeld) ja 23 (naiste ja meeste võrdõiguslikkus)	Võrdne kohtlemine ja diskrimineerimiskeeld	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 14; protokoll nr 12, artikkel 1 (diskrimineerimiskeeld) Euroopa sotsiaalharta (täiendatud), artikkel E (diskrimineerimise vältimine)
Rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv (2000/43/EÜ)	Rassi või etnilise päritolu alusel diskrimineerimise keeld	EIK, <i>D.H. jt vs. Tšehhi Vabariik</i> [suurkoda], nr 57325/00, 2007 (roma laste paigutamine erikoolidesse) EIK, <i>Oršuš jt vs. Horvaatia</i> , nr 15766/03, 2010 (ainult romadele ettenähtud klassid algkoolides) Rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioon, artiklid 4 ja 12
ELi põhiõiguste harta, artikkel 45 (liikumis- ja elukohavabadus) Euroopa Kohus, kohtuasi C-200/02: <i>Kunqian Catherine Zhu ja Man Lavette Chen vs. Secretary of State for the Home Department</i> , 2004 (kolmanda riigi kodanikust vanemate elukohaõigus)	Kodakondsuse ja rändestaatuse alusel diskrimineerimise keeld	EIK, <i>Ponomyarovi vs. Bulgaaria</i> , nr 5335/05, 2011 (tähtajalise elamisloaga isikute õppemaks) Rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioon, artikkel 4 ja artikli 12 lõige 3

Euroopa Liit	Käsitletavat teemad	Euroopa Nõukogu
Võrdse tööalase kohtlemise direktiiv (2000/78/EÜ)	Vanuse alusel diskrimineerimise keeld	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 14; protokoll nr 12, artikkel 1 (diskrimineerimiskeeld)
Euroopa Kohtu suurkoda, kohtuasi C-303/06: <i>S. Coleman vs. Attridge Law ja Steve Law</i> , 2008	Muudel alustel diskrimineerimise keeld	EIK, <i>Fabris vs. Prantsusmaa</i> [suurkoda], nr 16574/08, 2013 (väljaspool abielu sündinud laste pärimisõigus)

Diskrimineerimisest vaba elu on üks demokraatliku ühiskonna aluspõhimõtteid. Nii Euroopa Liidul kui ka Euroopa Nõukogul on olnud oluline roll selle põhimõtte tõlgendamisel. ELi institutsioonid on vastu võtnud mitu direktiivi, mis on lapsi puudutavate küsimuste seisukohast äärmiselt olulised. Euroopa Inimõiguste Kohus on mittediskrimineerimise valdkonnas loonud ulatusliku kohtupraktika, tuginedes Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 14 sätestatud diskrimineerimiskeelule koostoimes konventsiooni teiste artiklitega.

Euroopa sotsiaalõiguste komitee arvates on Euroopa sotsiaalharta artikli E (diskrimineerimise vältimine) funktsioon sarnane Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 14: see ei ole sõltumatu säte, vaid seda tuleb käsitada koostoimes sotsiaalharta mõne materiaalõiguse normiga.⁷⁵

Selles peatükis käsitletakse võrdõiguslikkuse ja mittediskrimineerimise põhimõtet, keskendudes neile diskrimineerimise alustele, mille puhul on loodud lapsi puudutav kohtupraktika. Kõigepealt esitatakse üldteave Euroopa võrdse kohtlemise õiguse kohta ([punkt 3.1](#)) ning seejärel käsitletakse selliseid teemasid nagu võrdsus ja laste diskrimineerimine etnilise päritolu ([punkt 3.2](#)), kodakondsuse ja sisserändaja staatuse ([punkt 3.3](#)) ning vanuse ([punkt 3.4](#)) tõttu ja muudel alustel, sealhulgas sugu, keel ja identiteet ([punkt 3.5](#)).

⁷⁵ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 26/2004, 15. juuni 2005, punkt 34.

3.1. Euroopa võrdse kohtlemise õigus

Põhipunktid

- Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu õigus keelab diskrimineerimise soo, rassi, nahavärvuse, etnilise või sotsiaalse päritolu, geneetiliste omaduste, keele, usutunnistuse või veendumuste, poliitiliste või muude arvamuste, rahvusvähemusse kuulumise, varalise seisundi, sünnipära, puuete, vanuse või seksuaalse sättumuse tõttu.⁷⁶
- Kui Euroopa Inimõiguste Kohus tuvastab suhteliselt sarnases olukorras olevate isikute erineva kohtlemise, uurib ta, kas selleks on objektiivne ja mõistlik põhjendus. Kui ei ole, teeb ta järelduse, et kohtlemine oli diskrimineeriv ning sellega rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 diskrimineerimise keelamise kohta.

Liidu õigus. ELi põhiõiguste harta artiklis 21 sätestatud diskrimineerimiskeeld on iseseisev põhimõte, mida kohaldatakse ka olukordades, kus ei kohaldata ühtegi teist harta sätet. Selle sätte kohaselt on keelatud diskrimineerimine soo, rassi, nahavärvuse, etnilise või sotsiaalse päritolu, geneetiliste omaduste, keele, usutunnistuse või veendumuste, poliitiliste või muude arvamuste, rahvusvähemusse kuulumise, varalise seisundi, sünnipära, puuete, vanuse või seksuaalse sättumuse tõttu. ELi toimimise lepingu artikkel 19 hõlmab seevastu ainult diskrimineerimist soo, rassilise või etnilise päritolu, usutunnistuse või veendumuste, puuete, vanuse ja seksuaalse sättumuse alusel.

Mitmes ELi direktiivis keelatakse diskrimineerimine sellistes valdkondades nagu töösuhted, hoolekandesüsteem ning kaubad ja teenused, mis võivad osutada laste seisukohast oluliseks. Nõukogu direktiiv 2000/78/EÜ, millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel (võrdse tööalase kohtlemise direktiiv),⁷⁷ keelab diskrimineerimise usutunnistuse või veendumuste, puude, vanuse ja seksuaalse sättumuse alusel. Nõukogu direktiiv 2000/43/EÜ, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust (rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv), keelab diskrimineerimise rassilise või etnilise päritolu

76 Vt Euroopa võrdse kohtlemise õiguse ülevaade, mis hõlmab ELi mittediskrimineerimise direktiivi ja Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 12 artiklit 14: FRA ja EIK (2011) ja EIKi ajakohastatud kohtupraktika 2010. aasta juuli – 2011. aasta detsember.

77 Nõukogu direktiiv 2000/78/EÜ, EÜT L 303, 2.12.2000. Kõik ELi õigusaktid on kättesaadavad ELi veebisaidi EUR-Lex kaudu, mis tagab juurdepääsu liidu õigusaktidele: <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

alusel nii töösuhete ning kaupade ja teenuste kättesaadavuse kontekstis kui ka seoses hoolekandesüsteemi (sh sotsiaalkaitse, sotsiaalkindlustus ja tervishoid) ja haridusega.⁷⁸ Teiste direktiividega rakendatakse meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte tööhõive ja elukutse küsimustes (soolise võrdõiguslikkuse direktiiv)⁷⁹ ning seoses kaupade ja teenuste kättesaadavuse ja pakkumisega (direktiiv meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta seoses kaupade ja teenuste kättesaadavuse ja pakkumisega).⁸⁰

Euroopa Nõukogu õigus. Diskrimineerimiskeeldu kohaldatakse Euroopa inimõiguste konventsioonis sätestatud mis tahes õiguste ja vabaduste teostamisel (artikkel 14) ning riigisisese õigusega tagatud õiguste teostamisel ja riigiasutuste tegevuses (Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 12 artikkel 1). Protokoll nr 12 kohaldamisala on paraku piiratud, kuna selle on ratifitseerinud vaid mõned üksikud riigid ja selle alusel ei ole veel tehtud otsust üheski lapsega seotud kohtuasjas. Need normid sisaldavad mitteammendavat loetelu põhjustest, mille alusel diskrimineerimine on keelatud: sugu, rass, nahavärvus, keel, usutunnistus, poliitilised või muud arvamused, rahvuslik või sotsiaalne päritolu, rahvusvähemusse kuulumine, varaline seisund, sünnipära jms. Kui Euroopa Inimõiguste Kohus tuvastab suhteliselt sarnases olukorras olevate isikute erineva kohtlemise, uurib ta, kas selline erinevus võib olla objektiivselt ja mõistlikult põhjendatud.⁸¹

Euroopa sotsiaalharta artikkel E sisaldab samuti nende põhjuste mitteammendavat loetelu, mille alusel diskrimineerimine on keelatud: rass, nahavärvus, sugu, keel, usutunnistus, poliitilised või muud veendumused, rahvuslik või sotsiaalne päritolu, tervis, kuulumine rahvusvähemusse ja sünnipära. Selle artikli liites selgitatakse, et objektiivsetest ja mõistlikest põhjustest tulenev eristav kohtlemine hõlmab nõuet, et isik on teatud eas või tal on teatav juurdepääs teatavale haridusele⁸² – seetõttu ei peeta seda ka diskrimineerivaks.

78 Nõukogu direktiiv 2000/43/EÜ, 29. juuni 2000, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust, EÜT L 180, 19.7.2000.

79 Direktiiv 2006/54/EÜ (uuestisõnastamine), ELT L 204, 26.7.2006.

80 Nõukogu direktiiv 2004/113/EÜ, ELT L 373, 21.12.2004, lk 37.

81 Vt EIK kohtupraktika ülevaate kohta FRA ja EIK (2011) ja EIKi ajakohastatud kohtupraktika 2010. aasta juuli – 2011. aasta detsember.

82 Euroopa Nõukogu, Euroopa sotsiaalharta (täiendatud) (1996), seletuskiri, punkt 136.

Rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni⁸³ artikli 4 kohaselt tagavad osalisriigid rahvusvähemusse kuuluvatele isikutele õiguse võrdsusele seaduse ees ja võrdse seaduskaitse ning keelatud on diskrimineerimine rahvusvähemusse kuulumise alusel. Samuti kohustuvad nad vajaduse korral võtma asjakohaseid meetmeid, et soodustada kõigis majandus-, sotsiaal-, poliitika- ja kultuurivaldkondades rahvusvähemusse ja -enamusse kuuluvate isikute täielikku ja tegelikku võrdsust.

Järgmistes punktides analüüsitakse konkreetseid diskrimineerimisaluseid, mis on laste seisukohast eriti olulised.

3.2. Rassi või etnilise päritolu alusel diskrimineerimise keeld

Põhipunktid

- Rassilise ja etnilise päritolu alusel diskrimineerimine on keelatud.
- Nii Euroopa Liit kui ka Euroopa Nõukogu võitlevad romade diskrimineerimisega hariduse, tööhõive, tervishoiu ja eluaseme valdkonnas.
- Konkreetseesse etnilisse rühma kuuluvate laste ülesindatus või segregatsioon eriklassides või -koolides võib olla objektiivselt põhjendatud ainult siis, kui on kehtestatud asjakohased kaitsemeetmed laste suunamisel nendesse koolidesse või klassidesse.

Liidu õigus. Rassilise võrdõiguslikkuse direktiiviga keelatakse diskrimineerimine rassi või etnilise päritolu alusel nii tööhõive ning kaupade ja teenuste kontekstis kui ka seoses juurdepääsuga hoolekandesüsteemile, haridusele ja sotsiaalkindlustusele. Romad kuuluvad eriti suure ja haavatava etnilise rühmana kindlalt selle direktiivi kohaldamisalasse. Oluliseks sammuks romade diskrimineerimise vastu võitlemisel ELi tasandil oli romasid käsitlevate riiklike integratsioonistrateegiate ELi raamistiku aastani 2020 vastuvõtmine.⁸⁴ Euroopa Komisjon on seejärel kontrollinud kord aastas ELi liikmesriikide koostatud riiklike strateegiaid. Rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv hõlmab vähemalt nelja

83 Euroopa Nõukogu, [rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioon](#), CETS nr 157, 1995.

84 Euroopa Komisjon (2011), komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele „[Romasid käsitlevate riiklike integratsioonistrateegiate ELi raamistik aastani 2020](#)“, KOM(2011) 173 (lõplik), Brüssel, 5.4.2011.

roma laste seisukohast olulist valdkonda: haridus, tööhõive, tervishoid ja eluase. Täieliku võrdsuse saavutamiseks praktikas võib teatavatel juhtudel olla õigustatud romade erivajadustega arvestav positiivne erikohtlemine, eriti neis neljas kõige olulisemas valdkonnas.⁸⁵

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus on lahendanud mitu põhimõttelise tähtsusega kohtuasja, mis käsitlesid roma laste erinevat kohtlemist haridussüsteemis. Neid juhtumeid analüüsiti Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 14 alusel koostoimes esimese protokolli artikliga 2. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et roma laste ülesindatus või segregatsioon erikoolides või -klassides võib olla objektiivselt põhjendatud ainult siis, kui on olemas asjakohased kaitsemeetmed, mida rakendatakse laste suunamisel nendesse koolidesse või klassidesse, nagu spetsiaalselt roma lastele loodud testid, milles võetakse arvesse nende vajadusi, edusammude asjakohane hindamine ja kontroll, et tagada laste üleminek tavaklassidesse kohe, kui õpiraskused on ületatud, ning positiivsed meetmed õpiraskustega tegelemiseks. Tõhusate segregatsioonivastaste meetmete puudumise korral ei ole roma laste haridusliku segregatsiooni pikendamine tavalise õppekavaga tavakoolis seega põhjendatud.⁸⁶

Näide: Euroopa Inimõiguste Kohus leidis kohtuasjas *D.H. jt vs. Tšehhi Vabariik*,⁸⁷ et õpiraskustega laste erikooli suunati ebaproportsionaalselt palju roma lapsi, ilma et see oleks põhjendatud. Kohus oli mures nendes koolides järgitava lihtsama õppekava ja sellisest süsteemist tingitud segregatsiooni pärast. Roma lapsed said seetõttu hariduse, mis suurendas nende probleeme ja kahjustas nende edasist isiklikku arengut, selle asemel et aidata neil üle minna tavapärasesse haridussüsteemi ja arendada oskusi, mis hõlbustaksid nende elu riigi põhirahvuse seas. Seepärast asus Euroopa Inimõiguste Kohus seisukohale, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes esimese protokolli artikliga 2.

85 Euroopa Komisjon (2014), komisjoni aruanne Euroopa Parlamendile ja nõukogule – Ühisaruanne nõukogu 29. juuni 2000. aasta direktiivi 2000/43/EÜ, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust, ja nõukogu 27. novembri 2000. aasta direktiivi 2000/78/EÜ, millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel, rakendamise kohta, COM(2014) 2 (final), Brüssel, 17.1.2014.

86 EIK, *Lavida jt vs. Kreeka*, nr 7973/10, 30. mai 2013 (kättesaadav prantsuse keeles).

87 EIK, *D.H. jt vs. Tšehhi Vabariik* [suurkoda], nr 57325/00, 13. november 2007, punktid 206–210.

Näide: Euroopa Inimõiguste Kohus uuris kohtuasjas *Oršuš jt vs. Horvaatia*⁸⁸ ainult romadele mõeldud klasside olemasolu tavalistes algkoolides. Laste ajutine paigutamine eraldi klassi õppetöös kasutatava keele ebapiisava valdamise tõttu ei ole iseenesest diskrimineeriv. Sellist paigutamist saab käsitada haridussüsteemi kohandamisena keeleprobleemidega laste erivajadustele. Kui aga selline paigutamine hakkab mõjutama ebaproportsionaalselt või eranditult konkreetse etnilise rühma liikmeid, tuleb rakendada kaitsemeetmeid. Esiolgu eraldi klassi paigutamise kohta märkis Euroopa Inimõiguste Kohus, et see ei olnud ebapiisava keeleoskusega laste probleemide lahendamisel üldine tava ja laste keeleoskuse hindamiseks ei tehtud eriteste. Mis puhtub nende puhul rakendatud õppekavasse, siis osale lastest ei pakutud mingisugust eriprogrammi (st keeleõppele keskendunud eritunde), mis oleks võimaldanud vajaliku keeleoskuse võimalikult kiiresti omandada. Puudus üleviimis- ja kontrollikord, mis oleks taganud roma laste kohese ja automaatse üleviimise segaklassidesse, niipea kui nad olid omandanud piisava keeleoskuse. Seepärast asus kohus seisukohale, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes esimese protokolliga artikliga 2.

Euroopa sotsiaalõiguste komitee leiab, et roma laste jaoks ei tohiks olla eraldi koole, kuigi roma lapsi puudutavat hariduspoliitikat võivad täiendada paindlikud struktuurid, mis vastavad selle rühma mitmekesisusele, ja selles võidakse võtta arvesse asjaolu, et osa romasid on rändava või poolrändava eluviisiga.⁸⁹

Vastavalt rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni artikli 4 lõigetele 2 ja 3 ei käsitata rahvusvähemustesse kuuluvate isikute tegeliku võrdsuse soodustamiseks võetud erimeetmeid diskrimineerimisena. Selle raamkonventsiooni artikli 12 lõike 3 kohaselt kohustuvad osalisriigid kõigele lisaks sõnaselgelt looma rahvusvähemustesse kuuluvatele isikutele võrdsed võimalused hariduse saamiseks kõigil tasemetel. Rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni nõuandekomitee on korrapäraselt kontrollinud, kas roma lastel on kooskõlas selle sättega võrdne juurdepääs haridusele.⁹⁰

88 ELK, *Oršuš jt vs. Horvaatia* [suurkoda], nr 15766/03, 16. märts 2010, punkt 157.

89 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Conclusions 2003, Bulgaria* (Järeldused 2003, Bulgaaria), artikli 17 lõige 2, lk 53.

90 Vt Euroopa Nõukogu rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni nõuandekomitee, *Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities* (kommentaär hariduse kohta vastavalt rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioonile), 2006, ACFC/25DOC(2006)002.

3.3. Kodakondsuse ja sisserändaja staatuse alusel diskrimineerimise keeld

Põhipunktid

- Kodakondsuse alusel diskrimineerimise keelu kaitseala on ELi õiguse kohaselt piiratum kui Euroopa Nõukogu õiguses.
- ELi õiguses antakse kaitse kodakondsuse alusel diskrimineerimise eest ainult ELi liikmesriikide kodanikele, nagu on sätestatud ELi põhiõiguste harta artiklis 45 (liikumis- ja elukohavabadus).
- Euroopa inimõiguste konventsiooniga tagatakse õigused kõikidele liikmesriikide jurisdiktsioonile alluvatele inimestele.

Liidu õigus. Kaitse kodakondsuse alusel diskrimineerimise eest on eriti silmapaistev seoses inimeste liikumisvabadusega. Kolmandate riikide kodanikel (s.o isikud, kellel on muu riigi kui ELi liikmesriigi kodakondsus) on õigus võrdsele kohtlemisele praktiliselt samades valdkondades kui need, mida reguleerivad mittediskrimineerimise direktiivid, juhul kui neid käsitatakse pikaajaliste elanikena. Selleks peavad nad vastavalt kolmandate riikide kodanikke käsitlevale direktiivile ja muu hulgas elama vähemalt viis aastat seaduslikult mõnes liikmesriigis.⁹¹ Lisaks võimaldab direktiiv 2003/86/EÜ perekonna taasühinemise õiguse kohta (perekonna taasühinemise direktiiv)⁹² liikmesriigis seaduslikult elava kolmanda riigi kodaniku pereliikmetel temaga teatavatel tingimustel taasühineda (vt ka punkt 9.5).

Näide: kohtuasjas *Chen*⁹³ arutati küsimust, kas kolmanda riigi kodaniku lapsel on õigus elada ühes ELi liikmesriigis, kui ta sündis teises liikmesriigis ja omab selle teise liikmesriigi kodakondsust. Teda ülalpidanud ema oli kolmanda riigi kodanik. Euroopa Kohus leidis, et kui liikmesriik kehtestab kodakondsust taotlejate üksikisikute suhtes teatavad nõuded ja kui neile

91 Nõukogu direktiiv 2003/109/EÜ, 25. november 2003, pikaajalistest elanikest kolmandate riikide kodanike staatuse kohta, ELT L 16, 23.1.2004, lk 44.

92 Nõukogu direktiiv 2003/86/EÜ, 22. september 2003, perekonna taasühinemise õiguse kohta, ELT L 251, 3.10.2003, lk 12.

93 Euroopa Kohus, kohtuasi C-200/02: *Kunqian Catherine Zhu ja Man Lavette Chen vs. Secretary of State for the Home Department*, 19. oktoober 2004.

nõuetele vastatakse, ei saa teine liikmesriik vaidlustada selle õiguse kasutamist, kui ema ja laps taotlevad elamisloa. Kohus leidis, et liikmesriik ei saa keelduda elamisõiguse andmisest lapsevanemale, kes on liidu kodanikust lapse hooldaja, sest see muudab lapse elamisõiguse kasutamise võimatuks.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa inimõiguste konventsiooniga tagatakse õigused liikmesriigi tegeliku kontrolli all olevates valdkondades kõikidele liikmesriigi jurisdiktsioonile alluvatele inimestele olenemata nende kodakondsusest, sealhulgas väljaspool riigi territooriumi elavatele inimestele. Seetõttu on Euroopa Inimõiguste Kohus arvamusel, et hariduse valdkonnas võib kodakondsusel ja sisserändaja staatusel põhinev erinev kohtlemine kujutada endast diskrimineerimist.

Näide: kohtuasjas *Ponomaryovi vs. Bulgaaria*⁹⁴ arutati küsimust, kas alalise elamisloata välisriikide kodanikud peavad tasuma keskkariduse eest. Üldistes majandus- ja sotsiaalküsimustes tavaliselt kohaldatavat suurt kaalutlusruumi tuli haridusvaldkonnas põhimõtteliselt kahel põhjusel piiritleda:

- õigus haridusele on Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel otseselt kaitstud;
- haridus on väga eriline avalik teenus, mis täidab üldisi ühiskondlikke ülesandeid.

Euroopa Inimõiguste Kohtu arvates suureneb kaalutlusruum vastavalt haridustasemele pöördvõrdeliselt selle hariduse tähtsusega asjaomaste isikute ja kogu ühiskonna jaoks. Kui algkooli tasandil on välismaalastelt küsitavat (suuremat) õppemaksu raske põhjendada, siis ülikooli tasandil võib õppemaks olla täielikult põhjendatud. Võttes arvesse keskkariduse tähtsust isiku arengu ning sotsiaalse ja kutsealase integratsiooni jaoks, kontrollitakse sellel haridustasandil rangemalt erineva kohtlemise proportsionaalsust. Kohus selgitas, et ta ei võta seisukohta selles küsimuses, kas riigil on õigus jätta kõik ebaseaduslikud sisserändajad ilma haridushüvedest, mida ta võimaldab kodanikele ja teatavatele piiratud välismaalasterühmadele. Ta leidis asjaomase kohtuasja konkreetseid asjaolusid hinnates, et selle puhul puuduvad „ebaseadusliku sisserände peatamise või ümberpööramise vajadusega seotud kaalutlused“. Kaebajad ei püüdnud Bulgaaria haridussüsteemi kuritarvitada, kuna nad olid asunud Bulgaariasse elama väga noorelt

94 EIK, *Ponomaryovi vs. Bulgaaria*, nr 5335/05, 21. juuni 2011, punkt 60.

pärast ema abiellumist bulgaarlasega, nii et nende ainus võimalus oli minna Bulgaarias kooli. Seepärast asus Euroopa Inimõiguste Kohus seisukohale, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes esimese protokolli artikliga 2.

3.4. Vanuse alusel diskrimineerimise keeld

Põhipunkt

- Vanuse alusel diskrimineerimine on keelatud nii liidu õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel.

Liidu õigus. ELi põhiõiguste harta artiklis 21 on sõnaselgelt mainitud vanust alusena, mille põhjendusel diskrimineerimine on keelatud. Artiklis 24 nimetatakse kaitstud põhiõigustena lapse õigusi. Praegu kehtivate ELi diskrimineerimisvastaste õigusnormide kohaselt on kaitse vanuse alusel diskrimineerimise eest piiratum kui kaitse rassi, etnilise päritolu või soo alusel diskrimineerimise eest. Vanuse alusel diskrimineerimise eest kaitstakse praegu ainult seoses töösaamisega (nagu ka seksuaalse sättumuse, puude ja usutunnistuse või veendumuste alusel diskrimineerimise puhul).

Võrdse tööalase kohtlemise direktiivi kohaldatakse laste suhtes, kellel on seaduslik õigus töötada. Kuigi Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni konventsioon tööle võetava isiku vanuse alammäära kohta,⁹⁵ mille on ratifitseerinud kõik ELi liikmesriigid, kehtestab vanuse alammääraks vähemalt 15 aastat, varieerub liikmesriikide praktika selle alammäära osas jätkuvalt.⁹⁶ Vastavalt võrdse tööalase kohtlemise direktiivi artiklile 6 võivad liikmesriigid ette näha, et vanuse alusel erinev kohtlemine on teatavatel juhtudel õigustatud. Selline erinev kohtlemine ei ole diskrimineerimine, kui sellel on objektiivselt ja mõistlikult põhjendatud eesmärk ning kui selle eesmärgi saavutamise vahendid on asjakohased ja vajalikud. Laste ja noorte puhul võib selline erinev kohtlemine hõlmata näiteks tööle ja kutseõppele pääsemise, töö saamise ja kutsealale pääsemise

95 Rahvusvaheline Tööorganisatsioon (ILO) (1973), konventsioon tööle võetava isiku vanuse alammäära kohta, nr 138.

96 Diskrimineerimise keelamise valdkonna Euroopa õigusekspertide võrgustik, O'Dempsey, D. ja Beale, A. (2011), *Age and employment*, Euroopa Komisjon, õigusküsimuste peadirektoraat, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

eritingimuste kehtestamist, et edendada nende kutsealast integreerimist või tagada nende kaitse.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 14 ja protokolli nr 12 artiklis 1 ei ole vanust sõnaselgelt nimetatud nende põhjuste loetelus, mille alusel diskrimineerimine on keelatud. Euroopa Inimõiguste Kohus on siiski hinnanud vanuselise diskrimineerimise küsimust seoses mitmesuguste Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel kaitstavate õigustega ja see-ga kaudselt analüüsinud „muu seisundi“ all ka vanust. Kohtuasjades *D.G. vs. Iirimaa*⁹⁷ ja *Bouamar vs. Belgia*⁹⁸ tuvastas Euroopa Inimõiguste Kohus näiteks, et nende riikide kohtusüsteemides koheldakse täiskasvanuid ja lapsi kinnipidamisel erinevalt (see on konventsiooni kohaldamise seisukohast oluline aspekt). Erinev kohtlemine tulenes kinnipidamise eesmärgist: täiskasvanute puhul oli selleks karistamine ja laste puhul ennetamine. Seetõttu aktsepteeris kohus vanust võimaliku diskrimineerimise alusena.

3.5. Muudel alustel diskrimineerimise keeld

Põhipunkt

- Teisi diskrimineerimise aluseid, nagu puue või sünnipära, on käsitletud lapsi puudutavas Euroopa kohtupraktikas.

Liidu õigus. ELi põhiõiguste harta artikliga 21 on keelatud diskrimineerimine ka muudel laste seisukohast eriti olulistel alustel, nagu sugu, geneetilised omadused, keel, puue või seksuaalne sättumus. Euroopa Kohus on vähemalt puude puhul kinnitanud, et liidu õigus kaitseb ka nn läbikäimisega seotud diskrimineerimise eest, mis tähendab seda, et liidu õigus kaitseb kaitstud isikuga seotud teist isikut (nt puudega lapse ema) diskrimineerimise eest.

97 EIK, *D.G. vs. Iirimaa*, nr 39474/98, 16. mai 2002 (vt ka punkt 11.2.2).

98 EIK, *Bouamar vs. Belgia*, nr 9106/80, 29. veebruar 1988 (vt ka punkt 11.2.2).

Näide: Euroopa Kohus märkis kohtuasjas *S. Coleman vs. Attridge Law ja Steve Law*,⁹⁹ et võrdse tööalase kohtlemise direktiiv sisaldab sätteid, mis on ette nähtud konkreetset puudega inimeste vajaduste arvessevõtmiseks. Sellest ei saa siiski järeldada, et kõnealuses direktiivis sätestatud võrdse kohtlemise põhimõtet peab tõlgendama kitsalt ehk nii, nagu see keelaks üksnes otsese diskrimineerimise puude alusel ja puudutaks üksnes puudega isikuid. Euroopa Kohtu arvates ei kohaldata seda direktiivi mitte kindlaksmääratud isikute kategooria suhtes, vaid diskrimineerimise olemuse tõttu. Tõlgendus, mis piirab direktiivi kohaldamist puudega inimeste suhtes, võtaks suure osa selle kasulikust mõjust ja vähendaks kaitset, mida on soovitud direktiiviga tagada. Kohtu otsuse kohaselt tuleb direktiivi tõlgendada nii, et selles sätestatud otsese diskrimineerimise keeld ei ole piiratud üksnes nende isikutega, kes on ise puudega. Seega, kui tööandja kohtleb puudeta töötajat halvemini kui teist töötajat samalaadses olukorras ning kui asjaomase töötaja halvema kohtlemise aluseks on see, et tema lapsel, kellele tagab vajaliku hoolduse eeskätt tema ise, on puue, rikutakse sellise kohtlemisega kõnealuses direktiivis sätestatud otsese diskrimineerimise keeldu.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus on käsitlenud laste diskrimineerimist mitmes muus olukorras peale eelmainitud olukordade, näiteks diskrimineerimine keele¹⁰⁰ või kuuluvuse¹⁰¹ alusel.

Näide: kohtuasjas *Fabris vs. Prantsusmaa*¹⁰² väitis kaebaja, et ta ei saanud toetuda 2001. aastal kehtestatud seadusele, millega antakse väljaspool abielu sündinud lastele samasugune pärimisõigus nagu seaduslikele lastele. See seadus võeti vastu pärast Euroopa Inimõiguste Kohtu 2000. aasta otsust kohtuasjas *Mazurek vs. Prantsusmaa*¹⁰³. Kohus leidis, et õiguspärane eesmärk kaitsta kaebaja poolvenna ja poolõe pärimisõigust ei kaalu üles tema nõuet jagada oma ema pärandust. Selles asjas oli erinev kohtlemine diskrimineeriv, sest sellel puudus objektiivne ja mõistlik põhjendus. Seepä-

99 Euroopa Kohtu suurkoda, kohtuasi C-303/06: *S. Coleman vs. Attridge Law ja Steve Law*, 17. juuli 2008.

100 EIK, *Juhtum, „mis on seotud Belgia haridussüsteemis keelte kasutamist reguleerivate seaduste teatavate aspektidega“ vs. Belgia*, nr 1474/62, nr 1677/62, nr 1691/62, nr 1769/63, nr 1994/63 ja nr 2126/64, 23. juuli 1968.

101 EIK, *Fabris vs. Prantsusmaa* [suurkoda], nr 16574/08, 7. veebruar 2013.

102 *Ibid.*

103 EIK, *Mazurek vs. Prantsusmaa*, nr 34406/97, 1. veebruar 2000.

rast asus kohus seisukohale, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes esimese protokolli artikliga 1.¹⁰⁴

Euroopa sotsiaalõiguste komitee on puudega laste kohta märkinud, et Euroopa sotsiaalharta artikli 17 lõike 2 kohaldamisel võib teha vahet lastel, kellel on puue, ja neil, kellel ei ole puuet. Ometigi peaks olema normiks integreerida puudega lapsed tavakoolidesse, milles võetakse arvesse nende erivajadusi, ja erikoolid peaksid olema erand.¹⁰⁵ Lisaks tuleb lastele, kes õpivad Euroopa sotsiaalharta artikli 17 lõikega 2 vastavuses olevates erikoolides, tagada piisav õpetus ja koolitus, nii et erikooli lõpetavate laste arv on proportsionaalne tavakooli lõpetavate laste arvuga.¹⁰⁶ Lapse õigusi seoses haridusega käsitletakse täiendavalt **punktis 8.2**.

ÜRO õiguse kohaselt keelab lapse õiguste konventsiooni artikkel 2 laste diskrimineerimise mitteammendavalt loetletud põhjustel, millest ühena on konkreetselt nimetatud „sünnipära“. Artiklis 2 on sätestatud:

1. Osalisriigid tunnustavad käesolevas konventsioonis esitatud õigusi ja tagavad need igale nende jurisdiktsiooni all olevale lapsele ilma igasuguse diskrimineerimiseta, sõltumata lapse või tema vanema või seadusliku hooldaja rassist, nahavärvist, soost, keelest, usust, vaatamata tema poliitilistele või muudele seisukohtadele, kodakondsusele, etnilisele või sotsiaalsele päritolule, varanduslikule seisundile, puudele või sünnipärale või muudele tingimustele.

2. Osalisriigid võtavad tarvitusele kõik vastavad abinõud, et tagada lapse kaitse igasuguse diskrimineerimis- ja karistusvormide eest tema vanemate, seaduslike hooldajate või perekonnaliikmete seisundi, tegevuse, vaadete või nende tõekspidamiste pärast.

¹⁰⁴ EIK, *Fabris vs. Prantsusmaa* [suurkoda], nr 16574/08, 7. veebruar 2013.

¹⁰⁵ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *International Association Autism Europe (IAAE) vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 13/2002, 4. november 2003.

¹⁰⁶ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) vs. Bulgaaria*, kaebus nr 41/2007, 3. juuni 2008.

4

Identiteediküsimused

Euroopa Liit	Käsitletavad teemad	Euroopa Nõukogu
	Sünni registreerimine ja õigus nimele	EIK, <i>Johansson vs. Soome</i> , nr 10163/02, 2007 (keeldumine teistele isikutele varem antud nime registreerimisest) Rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioon, artikkel 11 (õigus kasutada perekonnanime originaalkeeles) Lapsendamise Euroopa konventsioon (muudetud), artikli 11 lõige 3 (lapsendatu algse nime säilitamine)
	Õigus identiteedile	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 6 (õigus õiglasele kohtumenetlusele) ja artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) EIK, <i>Gaskin vs. Ühendkuningriik</i> , nr 10454/83, 1989 (keeldumine juurdepääsu andmisest lapsehooldustoimikule) EIK, <i>Mizzi vs. Malta</i> , nr 26111/02, 2006 (isaduse vaidlustamise suutmatus) EIK, <i>Menesson vs. Prantsusmaa</i> , nr 65192/11, 2014 (surrogaatemadus, mille puhul bioloogiline isa on tulevane isa) EIK, <i>Godelli vs. Itaalia</i> , nr 33783/09, 2012 (isiku tuvastamist mitteväimaldavad andmed lapse bioloogilise ema kohta) Lapsendamise Euroopa konventsioon (muudetud), artikkel 22

Euroopa Liit	Käsitletavat teemasid	Euroopa Nõukogu
	Identiteedivar- gus	EIK, <i>K.U. vs. Soome</i> , nr 2872/02, 2008 (ohvri teadmata internetti üles pandud kuulutus)
Euroopa Kohus, kohtuasi C-200/02: <i>Kunqian Catherine Zhu ja Man Lavette Chen vs. Secretary of State for the Home Department</i> , 2004 (ELi kodanikust lapse peamise hooldaja elukohaõigus) Euroopa Kohus, kohtuasi C-34/09: <i>Gerardo Ruiz Zambrano vs. Office National de l'Emploi (ONEm)</i> , 2011 (ELi kodanikest alaealiste lastega kolmanda riigi kodaniku elukohaõigus)	Kodakondsus	EIK, <i>Genovese vs. Malta</i> , nr 53124/09, 2011 (meelevaldne keeldumine väljaspool abielu sündinud lapsele kodakondsuse andmisest) Kodakondsuse Euroopa konventsioon Euroopa Nõukogu konventsioon kodakondsusetuse vältimise kohta seoses riigi õigusjärglusega
	Identiteet rah- vusvähemuse liikmena	Rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioon, artikli 5 lõige 1 (identiteedi olemuslike elementide säilitamine)

Võttes arvesse ELi piiratud pädevust selles valdkonnas, ei ole identiteediküsimusi liidu tasandil üldiselt käsitletud. Euroopa Kohus on siiski vaba liikumise põhimõtte vaatenurgast lähtudes lahendanud kohtuasju, mis puudutasid õigust nimele (eelkõige õigust sellele, et ühes ELi liikmesriigis tunnustatud nime tunnustatakse ka teistes liikmesriikides). Euroopa Liidu toimimise lepingu artiklit 20 arvesse võttes on tehtud otsuseid ka kodakondsuse ja elukoha küsimustes. Euroopa Nõukogu on seevastu eelkõige Euroopa Inimõiguste Kohu praktika kaudu tõlgendanud ja arendanud mitme põhiõiguse kohaldamist identiteedi valdkonnas. Seepärast analüüsitakse järgmistes punktides ainult Euroopa Nõukogu õigust, välja arvatud mõningad valdkonnad, mille puhul on identiteediküsimusi käsitletud ka ELi tasandil.

Selles peatükis ei viidata konkreetsele põhiõigusele. Selles esitatakse pigem läbilõige identiteediga seotud põhiõigustest, nagu sünni registreerimine ja õigus nimele (punkt 4.1), õigus identiteedile (punkt 4.2), identiteedivar- gus (punkt 4.4), õigus kodakondsusele (punkt 4.5) ja rahvusvähemustesse kuulu- vate laste identiteet (punkt 4.6). Teistes peatükkides käsitletakse mitut tee- maga seotud küsimust, eelkõige seksuaalset väärkohtlemist (punkt 7.1.3)

ja andmekaitset (10. peatükk). Mõnda neist õigustest, nagu õigus nimele, on taotletud peamiselt lapsevanema õigusena, kuid asjaomase käsitluse võib hõlpsasti üle kanda lastele endile, võttes arvesse selle mõju lapse enda õigustele.

4.1. Sünni registreerimine ja õigus nimele

Põhipunkt

- Keeldumine sellise lapsele ebasobiva eesnime registreerimisest, mis on juba heaks kiidetud, võib olla vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele).

Erinevalt ÜRO lepingutest (nt kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikli 24 lõige 2, lapse õiguste konventsiooni artikli 7 lõige 1 ja puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikkel 18) ei ole põhiõigusi käsitlevates Euroopa õigusaktides sõnaselgelt sätestatud õigust sünni registreerimisele kohe pärast sündi ega õigust nimele alates sünnihetkest.

Liidu õigus. Õigust nimele on käsitletud vaba liikumise kontekstis. Euroopa Kohtu arvates välistab liikumisvabadus ELi liikmesriigi võimaluse keelduda tunnustamast lapse perekonnanime, mis on registreeritud teises liikmesriigis, mille kodanik laps on või kus laps on sündinud ja elanud.¹⁰⁷

Euroopa Nõukogu õigus. Keeldumine lapse sünni registreerimisest võib olla vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8.

Esiteks leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et nimi kui „isikute identifitseerimisvahend perekonnas ja kogukonnas“ kuulub Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8 sätestatud era- ja perekonnaelu austamise kohaldamisalasse.¹⁰⁸ Õigus valida oma lapsele eesnimi¹⁰⁹ ja perekonnanimi¹¹⁰ kuulub vanemate eraelu

¹⁰⁷ Vt Euroopa Kohtu suurkoda, kohtuasi C-148/02: *Carlos Garcia Avello vs. Belgia*, 2. oktoober 2003; Euroopa Kohus, kohtuasi C-353/06: *Stefan Grunkin ja Dorothee Regina Paul*, 14. oktoober 2008.

¹⁰⁸ EIK, *Guillot vs. Prantsusmaa*, nr 22500/93, 24. oktoober 1993, punkt 21.

¹⁰⁹ EIK, *Johansson vs. Soome*, nr 10163/02, 6. september 2007, punkt 28; EIK, *Guillot vs. Prantsusmaa*, nr 22500/93, 24. oktoober 1993, punkt 22.

¹¹⁰ EIK, *Cusan ja Fazzo vs. Itaalia*, nr 77/07, 7. jaanuar 2014, punkt 56.

sfääri. Kohus leidis, et riigiasutuse keeldumine valitud eesnime registreerimisest, kui see eesnimi võib last kahjustada või tema suhtes eelarvamusi tekitada, ei ole Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 rikkumine.¹¹¹ Keeldumine sellise lapsele ebasobiva eesnime registreerimisest, mis on juba heaks kiidetud, võib siiski olla vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8.

Näide: kohtuasjas *Johansson vs. Soome*¹¹² keeldusid ametiasutused registreerimast eesnime „Axl Mick“, sest selle kirjakuju ei vastanud Soome nimekirjutamise tavale. Euroopa Inimõiguste Kohus mõõnis, et arvesse tuleb võtta lapse parimat huvi ja nimekirjutamise riikliku tava säilitamine oli avalikes huvides. Ometigi leidis kohus, et teistel juhtudel oli nimi ametlikuks registreerimiseks heaks kiidetud ja seda ei saanud seega pidada lapse jaoks ebasobivaks. Kuna kõnealune nimi oli Soomes juba heaks kiidetud ja keegi ei ole väitnud, et see nimi on negatiivselt mõjutanud riigi kultuurilist ja keelelist identiteeti, leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et avaliku huvi kaalutlused ei kaalu üles huvi registreerida laps valitud nime all. Kohus asus seega seisukohale, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

Euroopa Inimõiguste Kohus on ühtlasi leidnud, et reegel, mille kohaselt tuleks seaduslikele lastele anda sünni registreerimisel isa perekonnanimi, ei kujuta iseenesest Euroopa inimõiguste konventsiooni rikkumist. Sellest üldreeglist kõrvalekaldumise keeldu peeti siiski liiga rangeks ja naisi diskrimineerivaks ning seetõttu Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 14 rikkumiseks koostöös artikliga 8.¹¹³

Rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni artiklis 11 on sätestatud, et igal rahvusvähemusse kuuluval isikul on õigus kasutada oma perekonnanime (isanimi) ja eesnime oma emakeeles ning õigus nende ametlikule tunnustamisele vastavalt poolte õigussüsteemides ettenähtud korrale.

Lapsendamise Euroopa konventsiooni muudetud redaktsiooni artikli 11 lõikega 3 antakse osalisriikidele võimalus säilitada lapsendatu algne perekonnanimi.¹¹⁴

111 EIK, *Guillot vs. Prantsusmaa*, nr 22500/93, 24. oktoober 1993, punkt 27.

112 EIK, *Johansson vs. Soome*, nr 10163/02, 6. september 2007.

113 EIK, *Cusan ja Fazzo vs. Itaalia*, nr 77/07, 7. jaanuar 2014, punkt 67.

114 Euroopa Nõukogu, [lapsendamise Euroopa konventsioon \(muudetud\)](#), CETS nr 202, 2008.

See on erand üldpõhimõttest, et lapsendatu ja tema algse perekonna vaheline õigulik suhe katkestatakse.

4.2. Õigus identiteedile

Põhipunktid

- Õigus teada oma päritolu kuulub lapse eraelu sfääri.
- Isaduse tuvastamisel tuleb hoolikalt tasakaalustada lapse huvi teada oma identiteeti ja oletatava või väidetava isa huvi ning üldine huvi.
- Anonüümne sünnitus võib olla Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) alusel lubatud tingimusel, et laps võib oma ema kohta saada vähemalt isikut mittetuvastavaid andmeid ning on võimalik taotleda emalt konfidentsiaalsusest loobumist.
- Lapsendatul on õigus saada teavet oma päritolu kohta. Bioloogilistele vanematele võib anda juriidilise õiguse mitte avaldada oma isikut, kuid see ei tähenda absoluutset vetot.

Euroopa Nõukogu õigus. Vastavalt Euroopa Inimõiguste Kohtule sisaldab Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 8 õigust identiteedile ja isiklikule arengule. Isikliku arengu seisukohast on peetud oluliseks isiku identiteedi üksikasju ja huvi „saada teavet, mis on vajalik tõe teadasaamiseks enda identiteedi oluliste üksikasjade kohta, nagu vanemate identiteet”.¹¹⁵ Sünn ja selle asjaolud on osa lapse eraelust. „[Isiku] lapsepõlve väga isiklikke üksikasju, oma arengut ja elulugu käsitlev teave” võib olla „peamine teabeallikas [isiku] mineviku ja kujunemisaastate kohta”,¹¹⁶ nii et kui lapsel puudub juurdepääs sellele teabele, on tegemist Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 rikkumisega.

Rahvusvahelise õiguse kohaselt on lapse õiguste konventsiooni artiklis 8 sätestatud lapse identiteedi säilitamise õiguse kõrgetasemeline ja üsna üksikasjalik kaitse. See kaitseb ebaseadusliku sekkumise eest õigusesse säilitada oma seadusega tunnustatud identiteet, sealhulgas kodakondsus, nimi ja perekondlikud suhted. Samuti tagab see olukorras, kus laps on ebaseaduslikult ilma

¹¹⁵ EIK, *Odièvre vs. Prantsusmaa* [suurkoda], nr 42326/98, 13. veebruar 2003, punkt 29.

¹¹⁶ EIK, *Gaskin vs. Ühendkuningriik*, nr 10454/83, 7. juuli 1989, punkt 36.

jäetud mõnest oma identiteedi elemendist või kõikidest neist elementidest, „vajaliku abi ja kaitse“, et taastada kiiresti tema identiteet.

4.2.1. Isaduse tuvastamine

Euroopa Nõukogu õigus. Lapsed on esitanud Euroopa Inimõiguste Kohtule kaebusi, mis puudutavad suutmatust teha kindlaks oma bioloogilise isa isikut. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et lapse ja väidetava bioloogilise isa vahelise õigussuhte kindlaksmääramine kuulub eraelu sfääri (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 8). Põlvnemine on isiku identiteedi põhiaspekt.¹¹⁷ Lapse huvi tuvastada isadus peab siiski olema tasakaalus oletatava isa huvide ja üldise huviga. Lapse huvi saada õiguskindlust oma isapoolse põlvnemise suhtes ei kaalu üles isa huvi lükata ümber isaduse eeldamine.

Näide: kohtuasjas *Mikulic vs. Horvaatia*¹¹⁸ algatas väljaspool abielu sündinud kaebaja oma oletatava isa vastu isaduse tuvastamise menetluse. Vastustaja keeldus mitu korda kohtu nõutud DNA-analüüsi tegemisest, mistõttu isaduse tuvastamise menetlus kestis tarbetult ligikaudu viis aastat. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kui väidetavat isa ei saa riigisisese õiguse alusel sundida meditsiinilisi uuringuid läbima, peab riik nägema ette teised vahendid, mis võimaldavad sõltumatul asutusel bioloogiline isa kiiresti tuvastada. Seetõttu asus kohus selles asjas seisukohale, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

Näide: kohtuasjas *Mizzi vs. Malta*¹¹⁹ ei saanud oletatav isa eitada isadust lapse puhul, kelle tema abikaasa oli sünnitanud, kuna seaduses sätestatud kuuekuune tähtaeg oli möödunud. Euroopa Inimõiguste Kohus uuris seda küsimust nii Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 (õigus õiglasele kohtumenetlusele) kui ka artikli 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) alusel. Ta märkis, et sellise tähtaja kehtestamisel, mille jooksul oletatav isa peab astuma samme lapsest loobumiseks, on eesmärk tagada õiguskindlus ja kaitsta lapse huvi teada oma päritolu. Ometigi ei kaalu see eesmärk üles isa õigust võimalusele isadust eitada. Kuna isaduse eitamine pärast sündi oli selles asjas praktiliselt võimatu, pandi sellega oletatavale isale liigne koorem, millega rikuti tema õigust pöörduda kohtusse ja õigust õiglasele

¹¹⁷ EIK, *Mennesson vs. Prantsusmaa*, nr 65192/11, 26. juuni 2014, punkt 96.

¹¹⁸ EIK, *Mikulic vs. Horvaatia*, nr 53176/99, 7. veebruar 2002, punktid 64–65.

¹¹⁹ EIK, *Mizzi vs. Malta*, nr 26111/02, 12. jaanuar 2006.

kohtumenetlusele, nagu on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 6. Sellega sekkuti ebaproportsionaalselt palju ka tema õigustesse, mis on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8.¹²⁰

Lapse huvi püüda tuvastada isadus ja bioloogilise isa huvid võivad vahel kokku langeda. See juhtus olukorras, kus isa ei saanud oma õigus- ja teovõime puudumise tõttu algatada riigisiseses kohtus menetlust lapse temast põlvnemise tuvastamiseks. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et olukord, kus bioloogiline isa ei saanud algatada menetlust oma isaduse tuvastamiseks, ei olnud väljaspool abielu sündinud lapse parimates huvides ja et laps sõltus seetõttu oma põlvnemise tuvastamisel täielikult riigiasutuste kaalutusõigusest.¹²¹

Ametiasutustel võib olla positiivne kohustus sekkuda lapse parimates huvides isaduse tuvastamise menetlusse, kui lapse seaduslik esindaja (selles asjas ema) ei suuda last nõuetekohaselt esindada, näiteks raske puude tõttu.¹²²

Tulevaste vanemate ja asendusemaduse abil sündinud lapse põlvnemise tunnustamise erijuhtumi puhul kinnitas Euroopa Inimõiguste Kohus põhimõtet, et riikidel on selles küsimuses laialdane kaalutusruum, sest asendusemaduse lubamise või sellisel juhul põlvnemise tunnustamise küsimuses puudub üleeuroopaline konsensus. Kaalutusruumi vähendab siiski asjaolu, et põlvnemine on lapse identiteedi põhiaspekt.

Näide: kohtuasjas *Menesson vs. Prantsusmaa*¹²³ ei kandnud Prantsusmaa ametiasutused avaliku korra huvides Ameerika Ühendriikides asendusemaduse abil sündinud lapsi Prantsusmaa sündiregistrisse. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kaebajate õigust perekonnaelu austamisele ei olnud rikutud, sest neid ei takistatud elamast perekonnaelu Prantsusmaal ja võimalikud haldustakistused ei olnud ületamatud. Mis puutub laste õigusesse eraelu austamisele, siis kohus pidas nende parimate huvide arvessevõtmist väga tähtsaks. Kohus rõhutas eelkõige, et mees, kes kavatsesi sünnitunnistusel registreerida laste isana, oli ühtlasi nende bioloogiline isa. Lapse seadusliku põlvnemise eitamist, kui bioloogiline põlvnemine

120 *Ibid.*, punktid 112–114.

121 EIK, *Krušković vs. Horvaatia*, nr 46185/08, 21. juuni 2011, punktid 38–41.

122 EIK, *A.M.M. vs. Rumeenia*, nr 2151/10, 14. veebruar 2012, punktid 58–65 (kättesaadav prantsuse keeles).

123 EIK, *Menesson vs. Prantsusmaa*, nr 65192/11, 26. juuni 2014.

on tuvastatud ja asjaomane lapsevanem nõuab selle täielikku tunnustamist, ei saa pidada laste parimates huvides olevaks. Seetõttu asus Euroopa Inimõiguste Kohus seisukohale, et laste eraeluga seotud kaebuse puhul on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.¹²⁴

4.2.2. Emaduse tuvastamine: anonüümne sünnitus

Euroopa Nõukogu õigus. Lapse huvi teada oma päritolu ja eelkõige oma ema peab olema tasakaalus muude era- ja avalike huvidega, nagu asjaga seotud perekonna või perekondade huvid, avalik huvi vältida ebaseaduslikke aborte ja laste hülgamist ning kaitsta tervist. Juhtumid, kus lapse bioloogiline ema otsustab jääda anonüümseks, kuid laps võib saada oma bioloogilise ema kohta vähemalt isikut mittetuvastavaid andmeid ja lapsel on võimalik taotleda emalt konfidentsiaalsusest loobumist, võivad olla Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8 kooskõlas.¹²⁵

Näide: kohtuasjas *Godelli vs. Itaalia*¹²⁶ jättis kaebaja ema ta pärast sündi maha ega nõustunud oma nime kandmisega sünnitunnistusele. Kaebaja ei saanud juurdepääsu isikut mittetuvastavatele andmetele oma päritolu kohta ja talle ei avaldatud tema ema isikut. Euroopa Inimõiguste Kohus asus seisukohale, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8, sest riik ei taganud lapse bioloogilise ema ja lapse vastandlike huvide nõuetekohast tasakaalu.

4.3. Päritolu tuvastamine: lapsendamine

Lapse õigust teada oma päritolu on peetud eriti tähtsaks lapsendamise puhul. Lapsendamisega seotud materiaalõiguslikke tagatisi peale õiguse teada oma päritolu käsitletakse [punktis 6.3](#).

Euroopa Nõukogu õigus. Lapsendamise Euroopa konventsiooni (muudetud) artikli 22 lõige 3 sisaldab suhteliselt jõulist sätet lapsendatu õiguse kohta saada juurdepääs ametiasutuse käsutuses olevale teabele tema päritolu kohta. See võimaldab osalisriikidel anda bioloogilistele vanematele juriidilise õiguse mitte

124 *Ibid.*, punkt 100; vt ka EIK, *Labassee vs. Prantsusmaa*, nr 65941/11, 26. juuni 2014, punkt 79.

125 EIK, *Odièvre vs. Prantsusmaa* [suurkoda], nr 42326/98, 13. veebruar 2003, punktid 48–49.

126 EIK, *Godelli vs. Itaalia*, nr 33783/09, 25. september 2012, punkt 58.

avaldada oma isikut, kuid see ei tohi tähendada absoluutset vetot. Pädeval asutusel peab olema õigus otsustada, kas jätta bioloogiliste vanemate õigus tähelepanuta ja avaldada nende isikuid tuvastavad andmed, võttes arvesse juhtumi asjaolusid ja kõiki kaalul olevaid õigusi. Täieliku lapsendamise korral peab lapsendatul olema võimalik saada vähemalt sünnikuupäeva ja sünnikohta tõendav dokument.¹²⁷

Haagi riikidevahelise lapsendamise konventsioonis on sätestatud, et lapsendatul on võimalik saada „asjakohaste juhiste järgimisel” juurdepääs oma vanemate isikuandmetele, kuid iga osalisriik võib otsustada, kas võimaldab seda või mitte.¹²⁸

4.4. Identiteedivargus

Põhipunkt

- Lastele tuleb tagada praktiline ja tõhus kaitse identiteedivarguse eest.

Identiteedivargus hõlmab olukordi, kus lapse nime kasutatakse tema teadmata.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus on käsitlenud identiteedivargust Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 (õigus era- ja perekonnale austamisele) alusel. Kohus leidis, et riigid on kohustatud tagama laste praktilise ja tõhusa kaitse identiteedivarguse eest ning võtma tõhusaid meetmeid teo toimepanijate tuvastamiseks ja neile süüdistuse esitamiseks.¹²⁹

127 Euroopa Nõukogu, [lapsendamise Euroopa konventsioon \(muudetud\)](#), CETS nr 202, 2008, artikkel 22.

128 Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverents, Riikidevahelises lapsendamises lastekaitseks tehtava koostöö konventsioon, 29.5.1993, artikli 30 lõige 2.

129 EIK, *K.U. vs. Soome*, nr 2872/02, 2. detsember 2008, punkt 49.

Näide: kohtuasjas *K.U. vs. Soome*¹³⁰ pandi kohtumisi vahendavale veebisaidile 12aastase poisi teadmata tema nimel üles kuulutus. Selles märgiti tema vanus, telefoninumber ja väline kirjeldus ning lisati link tema fotot sisaldavale veebilehele. Kuulutus oli seksuaalse alatooniga ja viitas sellele, et poiss otsib intiimset suhet omavanuse või vanema poisiga. See muutis ta pedofiilide sihtmärgiks. Kohaldatavate õigusnormide tõttu ei olnud internetiteenuse pakkujalt võimalik teada saada kuulutuse üles pannud isiku andmeid. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 kohane positiivne kohustus, mis hõlmab nii kuritegude kriminaliseerimist kui ka nende tegelikku uurimist ja süüdistuse esitamist, saab lapse füüsilise ja moraalse heaolu ohustamise korral veelgi suurema tähtsuse. Kohus leidis selles asjas, et kuna laps oli muutunud internetis pedofiilide sihtmärgiks, ohustas see lapse füüsilist ja moraalselt heaolu. Seetõttu oli tegemist Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 rikkumisega.

Identiteedivarguse aspektid on tihedalt seotud lasteporno ja laste ahvatlemisega. Neid küsimusi käsitletakse [punktis 7.2](#).

4.5. Õigus kodakondsusele

Põhipunktid

- Liidu kodanikest laste elamisõiguselt ELis ei tohiks võtta kogu kasulikku mõju, keeldudes andmast elamisõigust nende vanema(te)le.
- Euroopa inimõiguste konventsioon ei taga õigust kodakondsusele, kuid meelevaldne keeldumine kodakondsuse andmisest võib üksikisiku eraelule avalduva mõju tõttu kuuluda konventsiooni artikli 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) kohaldamisalasse.

Liidu õigus. Euroopa Liidu toimimise lepingu artikli 20 lõikega 1 antakse ELi kodakondsus kõikidele isikutele, kellel on mõne liikmesriigi kodakondsus. Euroopa Kohus on lahendanud kohtuasja, mis puudutas selliste laste elamisõiguse tõhusust, kellel on liidu kodakondsus, kuid mitte elukohaliikmesriigi kodakondsus. ELi elamisõigust ei antud vanemale, kes oli ELi kodakondsusega lapse hooldaja. Euroopa Kohus leidis, et keeldumine elamisõiguse andmisest

¹³⁰ EIK, *K.U. vs. Soome*, nr 2872/02, 2. detsember 2008.

vanemale, kes on lapse peamine hooldaja, jätab lapse ilma kogu elamisõiguse kasulikust mõjust. Vanemal, kes on lapse peamine hooldaja, on seega õigus elada koos lapsega vastuvõtvas liikmesriigis.¹³¹ Neid küsimusi käsitletakse põhjalikumalt [punktis 9.5](#).

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa inimõiguste konventsioon ei taga õigust kodakondsusele.¹³² Meelevaldne keeldumine kodakondsuse andmisest võib siiski kuuluda konventsiooni artikli 8 kohaldamisalasse, kuna see avaldab mõju üksikisiku eraelule, mis hõlmab lapse sotsiaalse identiteedi (s.o kuvand, mida laps omab ühiskonnas) aspekte.¹³³

Näide: kohtuasjas *Genovese vs. Malta* keelduti andmast kodakondsust väljaspool Maltat sündinud abieluvälisele lapsele, kelle ema ei olnud maltalane, kuid kelle juriidiliselt tunnustatud isa oli maltalane. Kodakondsuse andmisest keeldumine iseenesest ei kujutanud endast Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 rikkumist. Meelevaldne keeldumine kodakondsuse andmisest väljaspool abielu sündimise tõttu tekitas siiski diskrimineerimise kahtluse. Sellisel erineval kohtlemisel peavad olema kaalukad põhjused. Kuna need põhjused puudusid, leiti, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8 koostoimes artikliga 14.¹³⁴

Kodakondsuse saamise õigust käsitlevate lepingusätete peamine eesmärk on vältida kodakondsusetust. Kodakondsuse Euroopa konventsioon sisaldab üksikasjalikke sätteid, mis käsitlevad kodakondsuse seaduslikku andmist lastele, ja piirab laste võimalusi kodakondsusest ilma jääda.¹³⁵ Euroopa Nõukogu konventsioon kodakondsusetuse vältimise kohta seoses riigi õigusjärglusega sisaldab kohustust vältida sündimisel kodakondsusetust (artikkel 10) ja näeb kodakondsusetuse korral ette õiguse õigusjärglase riigi kodakondsusele (artikkel 2).¹³⁶ Lapsendamise Euroopa konventsiooni muudetud redaktsiooni artikkel 12 kajastab samuti kodakondsusetuse vältimise huvi: riigid peavad

131 Euroopa Kohus, kohtuasi C-200/02: *Kunqian Catherine Zhu ja Man Lavette Chen vs. Secretary of State for the Home Department*, 19. oktoober 2004, punktid 45–46.

132 EIK, *Slivenko jt vs. Läti* [suurkoda], otsus vastuvõetavuse kohta, nr 48321/99, 23. jaanuar 2002, punkt 77.

133 EIK, *Genovese vs. Malta*, nr 53124/09, 11. oktoober 2011, punkt 33.

134 *Ibid.*, punktid 43–49.

135 Euroopa Nõukogu, [kodakondsuse Euroopa konventsioon](#), CETS nr 166, 1997, artiklid 6 ja 7.

136 Euroopa Nõukogu, [konventsioon kodakondsusetuse vältimise kohta seoses riigi õigusjärglusega](#), CETS nr 200, 2006.

lihtsustama oma kodakondsuse andmist lapsele, kelle on lapsendanud nende oma kodanik, ning lapsendamise tõttu kodakondsusest ilma jäämisel on tingimuseks teise kodakondsuse omamine või omandamine.

Rahvusvahelise õiguse kohaselt tagab lapse õiguste konventsiooni artikkel 7 õiguse omandada kodakondsus. Sama tagab ka kodaniku- ja poliitiliste õiguste pakti artikli 24 lõige 3.

4.6. Rahvusvähemusse kuuluvate laste identiteet

Põhipunkt

- Rahvusvähemusse kuuluval lapsel on õigus kasutada oma kultuuri, tunnistada oma usku ja täita selle rituaale ning tarvitada emakeelt.¹³⁷

Liidu õigus. Rahvusvähemusse kuuluvate laste identiteedile ei ole põhiõiguste seisukohast erilist tähelepanu pööratud. Peale selle puudub Euroopa Liidus juhtiv kohtupraktika, mis täiendaks Euroopa Nõukogu nõudeid.

Euroopa Nõukogu õigus. Rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni artikli 5 lõikes 1 on sõnaselgelt märgitud, et riigid võtavad kohustuse säilitada rahvusvähemusse kuuluvate isikute identiteedi olulisi elemente, täpsemalt nende religiooni, emakeelt, traditsioone ja kultuuripärandit. Raamkonventsioonis puuduvad lapsed käsitlevad erisätted. Haridussüsteemis kasutatava keele küsimust käsitletakse [punktis 8.2](#).

Rahvusvahelise õiguse kohaselt tagab lapse õiguste konventsiooni artikkel 30 rahvusvähemusse kuuluva või põlisrahvusest lapse õiguse koos oma kogukonnakaaslastega „saada osa oma kultuurist, tunnistada ja viljeleda oma usku ning kasutada oma emakeelt“.

¹³⁷ Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste muude aspektide kohta vt lisaks [8. peatükk](#).

5

Perekonnaelu

Euroopa Liit	Käsitletavad küsimused	Euroopa Nõukogu
ELi põhiõiguste harta, artikkel 7 (perekonnaelu austamine)	Õigus perekonnaelu austamisele	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus perekonnaelu austamisele)
ELi põhiõiguste harta, artikkel 24 (lapse õigused) Ülalpidamiskohustuste määrus (4/2009)	Õigus vanemate hoolitsusele	EIK, <i>R.M.S. vs. Hispaania</i> , nr 28775/12, 2013 (ilmajätmine kontaktist tütrega)
ELi põhiõiguste harta, artikli 24 lõige 3 (õigus säilitada kontakt mõlema vanemaga) Brüsseli IIa määrus (2201/2003) Vahendusmenetluse direktiiv (2008/52/EÜ)	Õigus säilitada kontakt mõlema vanemaga	Lastega suhtlemise korraldamise konventsioon
Õiguskaitsse kättesaadavuse direktiiv (2003/8/EÜ) (õiguskaitsse kättesaadavus piiriüleste vaidluste korral)	Vanemate lahuselu	EIK, <i>Levin vs. Rootsi</i> , nr 35141/06, 2012 (suhtlemisõiguse piiramine) EIK, <i>Schneider vs. Saksamaa</i> , nr 17080/07, 2011 (lapse ja seaduslikult tunnustamata isa vaheline suhtlus) EIK, <i>Sommerfeld vs. Saksamaa</i> [suurkoda], nr 31871/96, 2003 (isa ja tütre vaheline suhtlus) EIK, <i>Mustafa ja Armağan Akin vs. Türgi</i> , nr 4694/03, 2010 (õe ja venna vaheline suhtlus pärast hooldusõiguse määramist) EIK, <i>Vojnity vs. Ungari</i> , nr 29617/07, 2013 (juurdepääsu piiramine usuliste veendumuste tõttu)

Euroopa Liit	Käsitletavat küsimused	Euroopa Nõukogu
ELi põhiõiguste harta, artikkel 24 (lapse õigused) Brüsseli IIa määrus (2201/2003) Euroopa Kohus, kohtuasi C-211/10 PPU: <i>Doris Povse vs. Mauro Alpago</i> , 2010 (kohtuotsuse täitmisele pööramise tõend)	Lapserööv	Lastega suhtlemise korraldamise konventsioon EIK, <i>Neulinger ja Shuruk vs. Šveits</i> [suurkoda], nr 41615/07, 2010 (lapse äraviimine ema poolt) EIK, <i>X vs. Läti</i> [suurkoda], nr 27853/09, 2013 (tõsine kannatuste oht lapse tagasitoomisel Haagi konventsiooni alusel)

Euroopa õiguses – nii liidu kui ka Euroopa Nõukogu õiguses – on sätestatud õigus perekonnaelu austamisele (ELi põhiõiguste harta artikkel 7 ja Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 8). ELi pädevus perekonnaelu küsimustes seondub piiriüleste vaidlustega, sealhulgas kohtuotsuste tunnustamise ja täitmisele pööramisega teistes liikmesriikides. Euroopa Kohus menetleb selliseid küsimusi nagu lapse parimad huvid ja õigus perekonnaelule, nagu on sätestatud ELi põhiõiguste hartas seoses Brüsseli IIa määrusega. Euroopa Inimõiguste Kohtu perekonnaelu puudutav praktika tunnistab selliseid omavahelises sõltuvuses olevaid õigusi nagu õigus perekonnaelule ja lapse õigus tema huvide esikohale seadmisele. Selles tunnistatakse, et laste õigused võivad olla mõnikord vastuolulised. Lapse õigust perekonnaelu austamisele võib näiteks tema parimate huvide tagamiseks piirata. Lisaks on Euroopa Nõukogu vastu võtnud mitu muud dokumenti, milles käsitletakse suhtlemise, hooldusõiguse ja lapse õiguste kasutamise seotud küsimusi.

Selles peatükis vaadeldakse lapse õigust perekonnaelu austamisele ja seonduvaid õigusi, eriti kõnealuste õiguste ja seonduvate õiguslike kohustuste sisu ja ulatust ning nende suhet muude õigustega. Selles käsitletakse selliseid konkreetseid küsimusi nagu õigus perekonnaelu austamisele ja selle piirangud ([punkt 5.1](#)), lapse õigus vanemate hoolitsusele ([punkt 5.2](#)), õigus säilitada kontakt mõlema vanemaga ([punkt 5.3](#)) ja lapsrööv ([punkt 5.4](#)).

5.1. Õigus perekonnaelu austamisele

Põhipunktid

- Riikidel on positiivne kohustus tagada, et lapsed saavad tõhusalt teostada oma õigust perekonnaelu austamisele.
- Vastavalt nii liidu kui ka Euroopa Nõukogu õigusele peaksid kohtu- ja haldusasutused võtma arvesse lapse huve selliste otsuste tegemisel, mis on seotud lapse õigusega perekonnaelu austamisele.

Lapse õigus perekonnaelu austamisele kätkeb mitut kompleksset õigust, nagu lapse õigus vanemate hoolitsusele (punkt 5.2), õigus säilitada kontakt mõlema vanemaga (punkt 5.3), õigus mitte olla vanematest lahutatud, välja arvatud juhul, kui see on lapse parimates huvides (punkt 5.4 ja 6. peatükk), ja õigus perekonna taasühinemisele (9. peatükk).

Nii liidu õiguse kui ka Euroopa Nõukogu õiguse kohaselt ei ole õigus perekonnaelu austamisele absoluutne, vaid selle suhtes kohaldatakse mitut piirangut. Need piirangud, mida täpsustatakse ELi põhiõiguste harta selgitustes¹³⁸, kattuvad Euroopa inimõiguste konventsiooni asjakohases sättes, täpsemalt artikli 8 lõikes 2 nimetatud piirangutega: on kooskõlas seadusega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik riigi julgeoleku, ühiskondliku turvalisuse või riigi majandusliku heaolu huvides, korratuse või kuriteo ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.¹³⁹

ELi põhiõiguste harta seob selle õiguse sõnaselgelt kohustusega võtta arvesse lapse parimaid huve (artikli 24 lõige 2).¹⁴⁰ Kuigi Euroopa inimõiguste konventsioonis ei ole kohustust võtta arvesse lapse huve sõnaselgelt sätestatud, järgib Euroopa Inimõiguste Kohus seda kohustust oma praktikas.¹⁴¹

138 Euroopa Parlament, Euroopa Nõukogu, Euroopa Komisjon (2007), *Selgitused põhiõiguste harta kohta*, 2007/C 303/02 ELT, 14. detsember 2007, lk 17–35. Vt artikkel 7 selgitus.

139 Euroopa Nõukogu, *Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon*, CETS nr 5, 1950, artikkel 8.

140 Euroopa Kohus, kohtuasi C-400/10 PPU: *J. McB. vs. L.E.*, 5. oktoober 2010.

141 Vt nt EIK, *Ignaccolo-Zenide vs. Rumeenia*, nr 31679/96, 25. jaanuar 2000, punkt 94.

5.2. Lapse õigus vanemate hoolitsusele

Põhipunktid

- Liidu õigus reguleerib menetluslike aspekte, mis on seotud lapse õigusega vanemate hoolitsusele.
- Vastavalt Euroopa inimõiguste konventsioonile on riikidel nii negatiivsed kui ka positiivsed kohustused austada laste ja vanemate õigust perekonnaelule.

Lapse õigus perekonnaelu austamisele kätkeb endas kaht põhikomponenti: lapse õigust teada oma vanemate isikut ja õigust nende hoolitsusele. Need komponendid on teataval määral teineteisest sõltuvad: lapse õigus tunda oma vanemaid tagatakse vanemate hoolitsuse kaudu. Mõnikord on need õigused siiski lahutatud, näiteks lapsendamise korral või kui laps sünnib kunstliku viljastamise tulemusel. Sellisel juhul on õigus tihedamalt seotud lapse õigusega identiteedile, mis seisneb oma bioloogilise päritolu teadmises, ja seepärast käsitletakse seda 4. peatükis. Käesolevas punktis keskendutakse teisele õigusele: lapse õigusele oma vanemate hoolitsusele.

Liidu õigus ei sisalda ühtegi sätet, mis käsitleks selle õiguse – lapse õigus vanemate hoolitsusele – materiaalõiguslikku ulatust. ELi õigusaktid käsitlevad piiriüleseid aspekte, nagu kohtuotsuste tunnustamine ja täitmisele pööramine teistes liikmesriikides. Määrus (EÜ) nr 4/2009 kohtualluvuse, kohaldatava õiguse, kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise ning koostöö kohta ülalpidamiskohustuste küsimustes (ülalpidamiskohustuste direktiiv) käsitleb näiteks peresuhetest tulenevaid piiriüleseid ülalpidamistaotlusi.¹⁴² Sellega kehtestatakse kogu ELi jaoks ühtsed eeskirjad, mille eesmärk on tagada kindlaksmääratud elatise sissenõudmine, isegi kui ülalpidamist saama õigustatud isik või ülalpidamist andma kohustatud isik asub teises riigis.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus on rõhutanud, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8 kehtestatakse eelkõige riigi kohustus mitte sekkuda pereellu.¹⁴³ Ometigi on riikidel ka positiivne kohustus võtta

¹⁴² Euroopa Nõukogu (2008), nõukogu määrus (EÜ) nr 4/2009, 18. detsember 2008, kohtualluvuse, kohaldatava õiguse, kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise ning koostöö kohta ülalpidamiskohustuste küsimustes, ELT L 7, 10.1.2009 (ülalpidamiskohustuste määrus).

¹⁴³ EIK, *R.M.S. vs. Hispaania*, nr 28775/12, 18. juuni 2013, punkt 69.

vajalikke meetmeid nii vanemate kui ka perekondade toetamiseks ja laste kaitsmiseks võimaliku väärkohtlemise eest.¹⁴⁴ Lapsed tuleks oma vanematest lahutada ainult erandkorras. Sellistel juhtudel tuleks võtta kõik meetmed isiklike suhete säilitamiseks ja võimaluse korral perekonna taasloomiseks. Riikidel on laste ja vanemate üksteisest lahutamist puudutavaid esialgseid otsuseid tehes suur kaalutusruum.¹⁴⁵ Rangemalt tuleks siiski kontrollida selliste täiendavate piirangute kehtestamist nagu vanemlike juurdepääsuõiguste piiramine ning nende õiguslike kaitsemeetmete rakendamist, mille eesmärk on tõhusalt kaitsta vanemate ja laste õigust perekonnaelu austamisele. Edasiste piirangutega kaasneb lapse ja tema ühe või mõlema vanema vaheliste peresuhete tõhusa piiramise oht. Kui küsimus on ema ja vastsündinu lahutamises, peavad riigi esitatavad põhjendused olema eriti mõjuvad.¹⁴⁶

Kaalutusruum väheneb vastavalt laste ja vanemate lahusoleku kestusele ning riigiasutused peaksid lahusoleku jätkumise otsuse toetuseks esitama mõjuvad põhjused.¹⁴⁷ Euroopa Inimõiguste Kohus analüüsib, kas otsuse tegemise protsess oli õiglane ja kas kõikidele asjaomastele isikutele anti võimalus esitada oma seisukohad.

Näide: kohtuasjas *R.M.S. vs. Hispaania*¹⁴⁸ väitis kaebaja, et tema kontakt tütrega katkestati tema sotsiaalmajandusliku seisundi tõttu, kui tütar oli saanud kolme aasta ja kümne kuu vanuseks. Euroopa Inimõiguste Kohus asus seisukohale, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8, rõhutades, et „Hispaania haldusasutused oleksid pidanud kaaluma vähem piiravaid meetmeid kui lapse perekonnast eraldamine“. Kohus märkis ka järgmist: „Sotsiaalhoolekandeesutuste ülesanne on nimelt aidata raskustes inimesi [...], suunata ja nõustada neid sellistes küsimustes nagu olemasolevad eri liiki toetused, võimalus saada sotsiaaleluase ja muud vahendid, mis aitavad raskustest üle saada, nagu need, mida kaebaja algselt taotles.“ Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et „Hispaania ametiasutused ei teinud asjakohaseid ega piisavaid jõupingutusi, et tagada kaebaja õigus elada koos oma lapsega“.¹⁴⁹

144 *Ibid.*, punkt 69 jj.

145 EIK, *Y.C. vs. Ühendkuningriik*, nr 4547/10, 13. märts 2012, punkt 137.

146 EIK, *K. ja T. vs. Soome* [suurkoda], nr 25702/94, 12. juuli 2001, punkt 168.

147 EIK, *Y.C. vs. Ühendkuningriik*, nr 4547/10, 13. märts 2012, punkt 137.

148 EIK, *R.M.S. vs. Hispaania*, nr 28775/12, 18. juuni 2013.

149 *Ibid.*, punktid 86 ja 93.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 5 näeb ette, et „osalisriigid austavad vanemate [...] vastutust, õigusi ja kohustusi, et tagada lapsele kohane suunamine ja juhendamine, mis on kooskõlas lapse arenevate võimetega ning käesolevas konventsioonis tunnustatud õigustega”. Peale selle on lapse õiguste konventsiooni artiklis 9 sätestatud, et last ei eraldata vanematest vastu tema tahtmist ja vanematele tuleb anda võimalus osaleda mis tahes seda olukorda puudutavas menetluses. ÜRO suunistes laste asendushoolduse kohta põhitatakse täiendavalt laste õigused sellistes olukordades ja riikide asjaomased kohustused.¹⁵⁰

5.3. Õigus säilitada kontakt mõlema vanemaga

Põhipunktid

- Lapse õigus säilitada kontakt mõlema vanemaga eksisteerib vanemate lahuselamise kõikide vormide puhul, st nii perekonnaga seotud kui ka riigipoolse sunniviilise lahuselamise puhul.
- Tagades lapse õigust säilitada kontakt oma vanematega ja õigust perekonna taasühinemisele, tuleb esikohale seada lapse parimad huvid, võttes nõuetekohaselt arvesse lapse arvamust vastavalt tema vanusele ja küpsusele.

Vanematega kontakti säilitamise õiguse ulatus erineb olenevalt kontekstist. Kui vanemad otsustavad teineteisest lahus elada, on selle õiguse ulatus laiem ja piiratud tavaliselt ainult lapse parimate huvidega. Kui tegemist on riigipoolse sunniviilise lahuselamisega näiteks vanema väljasaatmise või vangistamise tõttu, tegutsevad riigiasutused kaitstud huvide edendamise nimel ning peavad tagama õiglase tasakaalu poolte huvide ja lapse parimate huvide tagamise kohustuse vahel. Mõlemal juhul kohaldatakse lapse õigust säilitada kontakt mõlema vanemaga.

Liidu õigus. Eli põhiõiguste harta artikli 24 lõikes 3 tunnustatakse sõnaselgelt iga lapse õigust säilitada kontakt *mõlema* vanemaga. Selle sätte sõnastus täpsustab õiguse sisu, eelkõige kontakti tähendust: kontakt peab olema

¹⁵⁰ ÜRO Inimõiguste Nõukogu (2009), *UN Guidelines for the Alternative Care of Children*, A/HRC/11/L.13, 15.6.2009.

regulaarne, võimaldama *isiklike suhete* arendamist ja olema *otsene*. Kuid on ka sätestatud, et iga lapse õigus säilitada kontakt oma vanematega on sõnaselgelt piiratud tema parimate huvidega. Nagu harta selgitavas märkuses täpsustatakse, põhineb see säte sõnaselgelt lapse õiguste konventsiooni artiklil 9.

Euroopa Liit on kooskõlas oma pädevusega (vt 1. peatükk) eraldi keskendunud õiguskoostööle (eesmärgiga luua vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajanev ala, kus on tagatud isikute vaba liikumine). Sellest seisukohast on eriti tähtsad kaks ELi õigusakti: nõukogu määrus (EÜ) nr 2201/2003¹⁵¹ (Brüsseli IIa määrus) ja Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/52/EÜ (vahendusmenetluse direktiiv).¹⁵² Õiguste vaatenurgast on tähtis Brüsseli IIa määrus. Esiteks kohaldatakse seda *kõikide* vanemlikku vastutust reguleerivate otsuste suhtes perekonnaseisust olenemata. Teiseks põhinevad kohtualluvust (mille määrab enamasti lapse alaline elukoht) reguleerivad normid sõnaselgelt lapse parimatel huvidel. Kolmandaks pööratakse erilist tähelepanu laste arvamuste arvessevõtmise tagamisele.¹⁵³

Euroopa Kohtu praktika kohtuasjades, mis puudutavad lapse ebaseaduslikku äraviimist ühe vanema otsuse alusel, on eelkõige seadnud eesmärgiks tagada lapse põhiõigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt mõlema vanemaga (harta artikli 24 lõige 3), kuna kohtu hinnangul on see õigus vaieldamatult seotud lapse parimate huvidega. Euroopa Kohtu arvates saab meedet, mis takistab lapsel säilitada regulaarseid isiklike suhteid ja otsest kontakti mõlema vanemaga, õigustada üksnes lapse muu huvi, mis on kaalukam kui nimetatud põhiõiguse aluseks olev huvi.¹⁵⁴ Vastavalt Brüsseli IIa määruse artiklile 20 hõlmab see ajutisi meetmeid, sealhulgas kaitsemeetmed. Euroopa Kohus otsustas, et kõikide kaalul olevate huvide tasakaalustatud ja mõistlik hindamine, mis peab lähtuma lapse isiku ja tema sotsiaalse

151 Euroopa Liidu Nõukogu (2003), nõukogu määrus (EÜ) nr 2201/2003, 27. november 2003, mis käsitleb kohtualluvust ning kohtuotsuste tunnustamist ja täitmist kohtuasjades, mis on seotud abieluasjade ja vanemliku vastutusega, ning millega tunnistatakse kehtetuks määrus (EÜ) nr 1347/2000, ELT L 338, 23.12.2003 (Brüsseli IIa määrus).

152 Euroopa Parlament, Euroopa Liidu Nõukogu (2008), Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/52/EÜ, 21. mai 2008, vahendusmenetluse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades, ELT L 136, 24.5.2008 (vahendusmenetluse direktiiv).

153 Vt näiteks nõukogu määrus (EÜ) nr 2201/2003, peambul (põhjendused 5, 12, 13 ja 19) ning artikkel 8, artikli 41 lõike 2 punkt c ja artikli 42 lõike 2 punkt a.

154 Euroopa Kohus, kohtuasi C-403/09 PPU: *Jasna Detiček vs. Maurizio Sgueglia*, 23. detsember 2009, punkt 59.

keskkonnaga seotud objektiivsetest kaalutlustest, tuleb põhimõtteliselt teha menetluses, mis vastab Brüsseli IIa määruse sätetele.¹⁵⁵

Näide: kohtuasi *E. vs. B.*¹⁵⁶ puudutas E (isa) ja B (ema) vahelist vaidlust selle üle, kas Ühendkuningriigi kohtutel on pädevus otsustada nende lapse (S) alalist elukohta ja määrata isa suhtlusõigus. Vanemad olid sõlminud Hispaania kohtus kokkuleppe, mille kohaselt ema sai isikuhooldusõiguse ja isa suhtlusõiguse. Hiljem palus ema piirata isale selle kokkuleppega antud suhtlusõigust. Isa esitas ülemkohtule (*High Court*) Hispaania kokkuleppe täitmiseks taotluse. Ema väitis, et ta tunnistas Hispaania kohtu pädevust ja taotleb lepingulise kohtualluvuse üleviimist Inglismaa ja Wales'i kohtutesse. Apellatsioonikohus (*Court of Appeal*) esitas isa appellatsioonkaebuse peale Euroopa Kohtule mitu eelotsuse küsimust Brüsseli IIa määruse artikli 12 lõike 3 tõlgendamise kohta. Euroopa Kohus leidis, et kui on pöördutud kohtu poole vastavalt Brüsseli IIa määruse artikli 12 lõikele 3, on võimalik lapse parimad huvid säilitada vaid siis, kui igal konkreetsel juhul hinnatakse, kas taotletud kohtualluvuse kokkulepe on lapse parimate huvidega kooskõlas. Sõlmitud kohtualluvuse kokkulepet kohaldatakse vaid sellele konkreetsele menetlusele, mis on algatatud kohtus, mille kohtualluvuses kokku lepitati. Kui kohtualluvuse kokkuleppe aluseks olnud menetlus on lõppenud, kaotab see kohtualluvus oma kehtivuse kohtu kasuks, mis on Brüsseli IIa määruse artikli 8 lõike 1 kohaselt üldise kohtualluvusega.

Vanemliku vastutuse valdkonda reguleerivad paralleelselt Brüsseli IIa määrus ning vanemliku vastutuse ja lastekaitsemeetmetega seotud kohtualluvust, kohaldatavat seadust, tunnustamist, kohtuotsuste täitmist ja koostööd käsitlev Haagi konventsioon.¹⁵⁷ Vastavalt Brüsseli IIa määruse artiklile 61 on see määrus Haagi konventsiooni suhtes ülimuslik järgmistel juhtudel: a) juhul kui lapse alaline elukoht on liikmesriigi territooriumil või b) liikmesriigi kohtus tehtud kohtuotsuse tunnustamise ja täitmise osas teise liikmesriigi territooriumil isegi juhul, kui kõnealuse lapse alaline elukoht on kolmanda riigi territooriumil, mis

¹⁵⁵ *Ibid.*, punkt 60.

¹⁵⁶ Euroopa Kohus, kohtuasi C-436/13: *E. vs. B.*, 1. oktoober 2014 (kohandatud kokkuvõtte dokumendist aadressil <http://cases.iclr.co.uk>).

¹⁵⁷ Rahvusvaheline organisatsioon piiriülese koostöö tegemiseks tsiviil- ja kaubandusajades (1996), Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverents, vanemliku vastutuse ja lastekaitsemeetmetega seotud kohtualluvust, kohaldatavat seadust, tunnustamist, kohtuotsuste täitmist ja koostööd käsitlev konventsioon, 19.10.1996.

on Haagi konventsiooni lepinguosaline. Seepärast on Brüsseli IIa määruse alusel põhiküsimuseks lapse alalise elukoha kindlakstegemine.

Näide: kohtuasjas *Mercredi vs. Chaffe*¹⁵⁸ esitas apellatsioonikohus (*Court of Appeal of England and Wales*) Euroopa Kohtule eelotsusetaotluse seoses kahekuuse lapse äraviimisega Ühendkuningriigist Prantsusmaale kuuluva Réunioni saarele. Euroopa Kohus otsustas, et alalise elukoha mõiste Brüsseli IIa määruse artiklite 8 ja 10 tähenduses vastab kohale, mis väljendab lapse teatud integratsiooni sotsiaalsesse ja perekondlikku keskkonda. Kui tegemist on imikuga, kes on oma emaga koos viibinud vaid mõned päevad liikmesriigis, kuhu ta viidi ning mis ei ole tema varasema alalise elukoha järgne liikmesriik, tuleb eeskätt võtta arvesse esiteks selle liikmesriigi territooriumil viibimise ning imiku ema sellesse liikmesriiki kolimise kestust, korrapärasust, tingimusi ja põhjuseid ning teiseks – seda eeskätt lapse vanusest johtuvalt – ema geograafilist ja perekondlikku päritolu ning ema ja lapse perekondlikke ja sotsiaalseid suhteid selles liikmesriigis.

Mis puutub õigusesse säilitada piiriüleste vaidluste korral kontakt mõlema vanemaga, siis selle õiguse kasutamise seisukohast on eriti tähtsad õigusaktid, millega reguleeritakse õiguskaitse kättesaadavust ja milles selgitatakse keerkate vaidluste käsitlemist, nagu nõukogu direktiiv 2003/8/EÜ (õiguskaitse kättesaadavuse direktiiv), mille kohaselt tuleb parandada „õiguskaitse kättesaadavust piiriüleste vaidluste korral, kehtestades sellistes vaidlustes antava tasuta õigusabi kohta ühised miinimumeeskirjad“.¹⁵⁹ Selle direktiivi eesmärk on: parandada õiguskaitse kättesaadavust piiriüleste vaidluste korral, kehtestades sellistes vaidlustes antava tasuta õigusabi kohta ühised miinimumeeskirjad, tagada asjakohase tasuta õigusabi andmine teatavatel tingimustel inimestele, kelle varanduslik seisund ei võimalda kanda menetluse kulusid, ning edendada asjakohaste liikmesriigi õigusnormide kokkusobivust ja tagada liikmesriikide ametiasutuste vahelised koostöömehhanismid.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8 on kaudselt viidatud iga lapse õigusele säilitada kontakt mõlema vanemaga. Euroopa

158 Euroopa Kohus, kohtuasi C-497/10 PPU: *Barbara Mercredi vs. Richard Chaffe*, 22. detsember 2010.

159 Euroopa Liidu Nõukogu (2003), nõukogu direktiiv 2003/8/EÜ, 27. jaanuar 2003, millega parandatakse õiguskaitse kättesaadavust piiriüleste vaidluste korral, kehtestades sellistes vaidlustes antava tasuta õigusabi kohta ühised miinimumeeskirjad, ELT L 026, 31.1.2003 (õiguskaitse kättesaadavuse direktiiv).

Inimõiguste Kohus kinnitab, et „vanemate ja lapse õigus elada koos on perekonnaelu alus”.¹⁶⁰ Kuid rõhutab ühtlasi, et seda õigust võib piirata lapse parimates huvides (vt punkt 5.4. ja 6. peatükk). See õigus on laste hooldusõigust ja lastega kontakti säilitamist käsitlevate kohtuotsuste keskne teema.

Euroopa Inimõiguste Kohus on mitmes kohtuasjas viidanud hooldusõiguse ja kontakti säilitamisega seoses kas sõnaselgelt või kaudselt lapse parimatele huvidele.

Näide: kohtuasjas *Schneider vs. Saksamaa*¹⁶¹ oli kaebajal suhe abielus naisega ja ta väitis, et ta on naise poja bioloogiline isa, kuigi lapse seadusjärgne isa oli naise abikaasa. Kaebaja väitis, et liikmesriigi kohtu otsus, millega tema taotlus säilitada kontakt oma lapsega ja saada teavet lapse arengu kohta jäeti rahuldamata põhjusel, et ta ei ole lapse seaduslik isa ega oma lapsega suhet, rikkus tema Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 kohaseid õigusi. Euroopa Inimõiguste Kohus keskendus rikkumist tuvastades asjaolule, et liikmesriigi kohus ei kaalunud küsimust, kas kohtuasja konkreetseid asjaolusid arvesse võttes oleks lapse ja kaebaja vaheline kontakt olnud lapse parimates huvides.¹⁶² Seoses kaebaja taotlusega saada teavet oma lapse isikliku arengu kohta leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et liikmesriigi kohus ei põhjendanud piisavalt oma sekkumist artikli 8 lõike 2 alusel¹⁶³ ja sekkumine ei olnud seega „demokraatlikus ühiskonnas vajalik”.

Näide: kohtuasjas *Levin vs. Rootsi*¹⁶⁴ väitis kaebajast ema, kelle kolme lapse suhtes rakendati perevälist asendushooldust, et piirangute kehtestamisega tema õigusele säilitada kontakt oma lastega rikuti tema õigust perekonnaelu austamisele. Euroopa Inimõiguste Kohus keskendus kontakti piiramise eesmärgile, milleks oli laste parimate huvide kaitse. Selles konkreetses asjas olid lapsed jäetud kaebaja hoole all olles hooletusse ja lapsed reageerisid temaga kontakti säilitamisele väga negatiivselt. Kohus leidis, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8 ei olnud rikutud, ning et „sekkumine kaebaja õigustesse oli taotletava õiguspärase eesmärgiga [laste parimad huvid] proportsionaalne ja jäi liikmesriigi ametiasutuste kaalutusõiguse piiresse”.

160 EIK, *K. ja T. vs. Soome* [suurkoda], nr 25702/94, 12. juuli 2001, punkt 151.

161 EIK, *Schneider vs. Saksamaa*, nr 17080/07, 15. september 2011.

162 Vt ka EIK, *Anayo vs. Saksamaa*, nr 20578/07, 21. detsember 2010, punktid 67 ja 71.

163 EIK, *Schneider vs. Saksamaa*, nr 17080/07, 15. september 2011, punkt 104.

164 EIK, *Levin vs. Rootsi*, nr 35141/06, 15. märts 2012, punktid 57 ja 69; EIK, *K. ja T. vs. Soome* [suurkoda], nr 25702/94, 12. juuli 2001, punkt 151.

Näide: kohtuasjas *Sommerfeld vs. Saksamaa*¹⁶⁵ väitis kaebaja, et rikutud oli tema õigust säilitada kontakt oma tütreaga, kes oli korduvalt kinnitanud, et ta ei soovi kaebajaga suhelda. Kaebaja väitis eelkõige, et liikmesriigi kohus oli teinud menetlusliku vea, kuna ei taotlenud psühholoogilist ekspertiisi. Euroopa Inimõiguste Kohus asus seisukohale, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8 ei olnud rikutud, ning leidis, et liikmesriigi kohus sai nõuetekohaselt hinnata tütre seisukohti ja teha kindlaks, kas ta oli suuteline ise otsust tegema või mitte.

Näide: kohtuasjas *Mustafa ja Armağan Akin vs. Türgi*¹⁶⁶ väitsid kaebajad (isa ja poeg), et riigisiseses kohtus hooldusõiguse kohta tehtud otsuse tingimused rikkusid nende Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 kohaseid õigusi. Nende tingimuste tõttu ei saanud poeg säilitada kontakti oma õega, kelle hooldusõigus kuulus nende emale. Lisaks ei saanud isa kohtuda korraga mõlema lapsega, sest poja kohtumine emaga toimus samal ajal, kui isa kohtus tütreaga. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et riigisisese kohtu otsusega, millega õde ja vend lahutati teineteisest, rikuti kaebaja õigust perekonnaelu austamisele, kuna sellega takistati nii õe ja venna kohtumist kui ka muudeti võimatuks isa kohtumine mõlema lapsega korraga.

Euroopa Inimõiguste Kohus keelab hooldusõiguse ja suhtlemise kohta otsuste tegemise kontekstis ka diskrimineerimise, mis on vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 14.

Näide: kohtuasjas *Vojnity vs. Ungari*¹⁶⁷ väitis kaebaja, et tal keelati oma pojaga suhelda tema usuliste veendumuste tõttu.¹⁶⁸ Euroopa Inimõiguste Kohus asus seisukohale, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes artikliga 8 ning viitas tõendite puudumisele selle kohta, et kaebaja usuliste veendumustega kaasnesid ohtlikud tavad või need põhjustasid tema pojale füüsilist või psühholoogilist kahju.¹⁶⁹ Riigisisese kohtu otsus võtta kaebajalt pojaga suhtlemise õigus muutis igasuguse kontakti ja edasise perekonnaelu võimatuks, kuigi kontakti täielik katkestamine võib

165 EIK, *Sommerfeld vs. Saksamaa* [suurkoda], nr 31871/96, 8. juuli 2003, punkt 72.

166 EIK, *Mustafa ja Armağan Akin vs. Türgi*, nr 4694/03, 6. aprill 2010.

167 EIK, *Vojnity vs. Ungari*, nr 29617/07, 12. veebruar 2013; vt ka EIK, *P.V. vs. Hispaania*, nr 35159/09, 30. november 2010 (kättesaadav prantsuse ja hispaania keeles).

168 EIK, *Vojnity vs. Ungari*, nr 29617/07, 12. veebruar 2013, punkt 22.

169 *Ibid.*, punkt 38.

olla õigustatud ainult erandkorras.¹⁷⁰ Seepärast leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et kaebaja pojaga suhtlemise täieliku keelamise ja taotletava eesmärgi – lapse parimate huvide kaitse – vahel ei olnud mõistlikult proportsionaalset suhet.¹⁷¹

Näide: kohtuasjas *Salgueiro da Silva Mouta vs. Portugal*¹⁷² esitas kaebuse isa, kes taotles vanemlikku vastutust oma lapse eest. Ta väitis, et Portugali kohus jättis tema taotluse tema seksuaalse sättumuse tõttu rahuldamata ja pani vanemliku vastutuse lapse emale. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et liikmesriigi kohus oli tõepoolest jätnud isale hooldusõiguse andmata põhjusel, et isa oli homoseksuaal. Selline otsus ei olnud objektiivselt ega mõistlikult põhjendatud. Kohus leidis, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8 koostoimes artikliga 14.

Lapse õigusele säilitada kontakt mõlema vanemaga viitab sõnaselgelt ka Euroopa Nõukogu lastega suhtlemise korraldamise konventsioon.¹⁷³ Konventsiooni artikli 4 lõikes 1 on sätestatud, et „lapsel ja tema vanematel on õigus saada ja säilitada üksteisega regulaarne kontakt „. Üldpõhimõte, mida tuleb kontakti säilitamist käsitlevas kohtupraktikas järgida, rõhutab lapse õigust saada teavet, õigust konsulteerimisele, õigust väljendada oma seisukohti ja õigust nende seisukohtade asjakohasele arvesse võtmisele. Euroopa Nõukogu lapse õiguste konventsiooni¹⁷⁴ artiklis 6 on ka sätestatud kohtuotsuse tegemise nõuded, sealhulgas õiguslik kohustus: kaaluda, kas kohtul on piisav teave lapse parimate huvide kindlakstegemiseks, tagada lapse õigus teabele menetluse ja selle tulemuse kohta ning tagada asjaomastele lastele turvaline koht oma seisukohtade vabaks väljendamiseks vastavalt vanusele ja küpsusele.

170 *Ibid.*, punkt 41.

171 *Ibid.*, punkt 43.

172 EK, *Salgueiro da Silva Mouta vs. Portugal*, nr 33290/96, 21. detsember 1999.

173 Euroopa Nõukogu, [lastega suhtlemise korraldamise konventsioon](#), CETS nr 192, 2003. Vt ka rahvusvaheline organisatsioon piiriülese koostöö tegemiseks tsiviil- ja kaubandusajades (1996), Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverents, vanemliku vastutuse ja lastekaitsemeetmetega seotud kohtualluvust, kohaldatavat seadust, tunnustamist, kohtuotsuste täitmist ja koostööd käsitlev konventsioon.

174 Euroopa Nõukogu, [lapse õiguste Euroopa konventsioon](#), CETS nr 160, 1996.

Võib esineda olukordi, kus lapsed on muul viisil vanemast lahutatud, näiteks kui vanem viibib vangistuses. Euroopa Inimõiguste Kohtul tuli tegeleda sellise olukorraga kohtuasjas *Horych vs. Poola*,¹⁷⁵ kus ta käsitles tingimusi, milles ohtlikuks vangiks liigitatud kaebaja oli kohtunud oma alaealiste tütardega. Kohus märkis, et „laste vanglakülastused [...] nõuavad erikorraldust ja nende suhtes võib kohaldada eritingimusi olenevalt laste vanusest, võimalikust mõjust nende emotsionaalsele seisundile ja heaolule ning külastatud isiku isiklikust olukorrast”.¹⁷⁶ Peale selle märkis kohus, et „artikli 8 kohane riigi positiivne kohustus [...] hõlmab kohustust tagada sobivad ja külastajatele võimalikult vähe stressi tekitavad tingimused laste vanglakülastuseks, võttes arvesse vangistuse praktilisi tagajärgi”.¹⁷⁷

Vabadusest ilmajäetud lapse õigust säilitada kontakt oma vanematega kinnitavad Euroopa Nõukogu lapsesõbralikku õigusemõistmist käsitlevate suuniste valitud sätted.¹⁷⁸ Suunistes kinnitatakse sõnaselgelt vabadusest ilmajäetud lapse õigust säilitada „korrapärased ja sisulised kontaktid vanemate [ja] perekonnaga” (punkti 21 alapunkt a) (vt ka [11. peatükk](#)).

Lapse õiguste konventsiooni artikli 9 lõikes 3 on kinnitatud lapse õigust säilitada kontakt mõlema vanemaga: „osalisriigid austavad ühest või mõlemast vanemast lahutatud lapse õigust säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt mõlema vanemaga, kui see ei ole lapse parimate huvidega vastuolus.”

175 EIK, *Horych vs. Poola*, nr 13621/08, 17. aprill 2012.

176 *Ibid.*, punkt 131.

177 *Ibid.*, punkt 131.

178 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Suunistes lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta*, 17.11.2010.

5.4. Laste lubamatu riigist äraviimine – lapserööv

Põhipunktid

- Euroopa Inimõiguste Kohus nõuab lapse õigustel põhineva käsitlusviisi kohaldamist, kui tegemist on lapse lubamatu äraviimisega, millega rikutakse hooldusõiguse kokkulepet: Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) tuleb tõlgendada koostoimes Haagi konventsiooni ja lapse õiguste konventsiooniga.
- Liidu õiguses on konkreetsemalt sätestatud, et menetluses, mis puudutab lapse tagasitoomist pärast õigusvastast äraviimist või kinnihoidmist, tuleb võimaldada lapsel oma arvamust avaldada.

Lapserööv tähendab lapse riigist äraviimist või teises riigis kinnihoidmist, rikkudes kehtivaid hooldusõiguse kokkuleppeid (lapseröövi suhtes tsiviilõiguse kohaldamise rahvusvahelise konventsiooni artikkel 3)¹⁷⁹ (Haagi konventsioon). Haagi konventsiooni kohaselt tuleb õigusvastaselt äraviidud või kinnihoidud laps kiiresti tagastada tema alalise elukoha riiki (artikli 11 esimene lõik). Hooldusõigust puudutavad vaidlused kuuluvad alalise elukoha riigi kohtute pädevusse. Selle riigi kohtud, kust laps on ära viidud, peaksid tegema otsuse tema tagastamise kohta kuue nädala jooksul pärast tagastamistaotluse esitamise kuupäeva (artikkel 11). Haagi konventsioon juhendab lapse parimatest huvidest lähtumise põhimõttest. Eeldatakse, et lapse õigusvastane äraviimine on iseenesest kahjustav ja õigusvastaste olukordade seadustamise vältimiseks tuleks endine olukord võimalikult kiiresti taastada. Hooldusõiguse ja suhtlusküsimused tuleks lahendada lapse alalise elukoha järgsetes kohtutes, mitte selle riigi kohtutes, kuhu laps on õigusvastaselt ära viidud. Haagi konventsiooni artiklites 12, 13 ja 20 on sätestatud mitu tagasitoomise süsteemi suhtes kohaldatavat piiratud erandit. Artikkel 13 sisaldab sätteid, mille põhjal on algatatud enamik kohtuvaidlusi nii riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil. See näeb ette, et riik, kuhu laps on viidud, võib keelduda last tagastamast, kui lapse tagasitoomine võib talle põhjustada tõsist kahju või muul viisil asetada lapse ebakindlasse olukorda (artikli 13 esimese lõigu punkt b). Tagasi toomisest võib keelduda ka juhul, kui laps on juba piisavalt küps, et on õige tema arvamusega arvestada, ning ta ei soovi tagasi tulla (artikli 13 teine lõik).

¹⁷⁹ Rahvusvaheline organisatsioon piiriülese koostöö tegemiseks tsiviil- ja kaubandusajades (1980), Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverents, lapseröövi suhtes tsiviilõiguse kohaldamise rahvusvaheline konventsioon, 25.10.1980.

Liidu õigus. ELi liikmesriikide vahelist lapseröövi reguleeriv tähtsaim õigusakt on Brüsseli Ila määrus,¹⁸⁰ mis põhineb suurel määral Haagi konventsiooni sätetel. See määrus täiendab ELi-siseste lapseröövijuhtumite korral Haagi konventsiooni ja on selle suhtes ülimuslik (põhjendus 17 ja artikli 60 punkt e). Kuigi Haagi konventsioon on endiselt peamine lapseröövi suhtes kohaldatav õigusakt, on Brüsseli Ila määrus tõhustanud teatavates punktides kohtualluvuse reegleid päritoluriigi / alalise elukoha riigi kohtute kasuks. Nagu Haagi konventsiooniski kuuluvad lapseröövijuhtumid selle riigi kohtute pädevusse, kus oli lapse alaline elukoht vahetult enne lubamatut äraviimist / kinnihoidmist. Määruses on sätestatud samasugused tagasiviimise suhtes kohaldatavad erandid nagu Haagi konventsioonis.

Erinevalt Haagi konventsioonis sätestatust säilitavad Brüsseli Ila määruse kohaselt alalise elukoha riigi kohtud hooldusõigust puudutavates vaidlustes pädevuse isegi pärast seda, kui tagasitoomisest keeldumise otsuse aluseks on Haagi konventsiooni artikli 13 esimese lõigu punkt b (Brüsseli Ila määruse artikli 11 lõigete 6–8). Ainupädevus võib kuuluda riigile, kuhu laps on viidud, ainult kahel juhul, mis on sätestatud Brüsseli Ila määruse artiklis 10. Esiteks on ainupädevus selle riigi kohtutel, kuhu laps on viidud, kui laps on saanud alalise elukoha selles riigis ja kõik isikud, kellel on eestkosteõigus, on nõustunud äraviimise või kinnipidamisega.¹⁸¹ Teiseks peab: laps olema saanud alalise elukoha selles riigis, kuhu ta on viidud; elanud selles riigis vähemalt aasta pärast seda, kui vanem, kelle juurest ta ära viidi, on saanud või peaks olema saanud teada lapse asukoha; on uue keskkonnaga kohanenud ja täidetud peab olema vähemalt üks neljast Brüsseli Ila määruse artikli 10 punktis b loetletud lisatingimusest.¹⁸²

180 Euroopa Liidu Nõukogu (2003), nõukogu määrus (EÜ) nr 2201/2003, 27. november 2003, mis käsitleb kohtualluvust ning kohtuotsuste tunnustamist ja täitmist kohtuasjades, mis on seotud abieluasjade ja vanemliku vastutusega, ning millega tunnistatakse kehtetuks määrus (EÜ) nr 1347/2000, ELT L 338, 23.12.2003.

181 Brüsseli Ila määruse artikli 10 punkt a.

182 Brüsseli Ila määruse artikli 10 punktis b on sätestatud järgmised neli alternatiivset tingimust: i) ühe aasta jooksul pärast seda, kui eestkosteõiguse kasutaja on saanud või peaks olema saanud teada lapse asukoha, ei ole esitatud tagasitoomise taotlust pädevatele asutustele liikmesriigis, kuhu laps on ära viidud või kus teda kinni peetakse; ii) eestkosteõiguse kasutaja esitatud tagasitoomistaotlus on tühistatud ja alapunktis i sätestatud ajavahemiku jooksul ei ole esitatud uut taotlust; iii) läbivaatamisel olev kohtuasi liikmesriigis, kus laps vahetult enne ebaseaduslikku äraviimist või kinnipidamist elas, on lõpetatud vastavalt artikli 11 lõikele 7; iv) selle liikmesriigi kohtutes, kus laps alaliselt elas vahetult enne ebaseaduslikku äraviimist või kinnipidamist, on tehtud eestkoste käsitlev kohtuotsus, mis ei hõlma lapse tagasitoomist.

Nagu kõiki teisi ELi õigusakte tuleb ka Brüsseli IIa määrust tõlgendada kooskõlas ELi põhiõiguste harta sätetega ja eelkõige artikliga 24. Euroopa Kohus on täpsustanud harta artikli 24 tõlgendamist lapseröövide kontekstis. Nagu on märgitud [punktis 2.4](#) seoses kohtuasjaga *Aguirre Zarraga*, on Euroopa Kohus otsustanud, et harta artiklis 24 sätestatud lapse õigus avaldada arvamust ja olla ära kuulatud nõuab, et lapse käsutusse on antud õiguslikud menetlused ja tingimused, mis võimaldavad tal vabalt oma seisukohta avaldada ning et kohus seda seisukohta arvestaks.¹⁸³ Kohtu väitel on siiski ainult lapse alalise elukoha riigi kohtud pädevad kontrollima oma otsuste õiguspärasust, võttes arvesse ELi põhiõiguste hartat ja Brüsseli IIa määrust. Liikmesriikide õiguskordades tuleks vastavalt vastastikuse usalduse põhimõttele ette näha põhiõiguste võrdväärne ja tõhus kaitse. Seepärast peavad huvitatud isikud esitama inimõigustel põhineva kaebuse sellesse kohtusse, kelle pädevusse hooldusõigust puudutavad vaidlused kõnealuse määruse kohaselt kuuluvad. Euroopa Kohus otsustas, et selle liikmesriigi kohus, kuhu laps on õigusvastaselt viidud, ei saa vastu vaielda lapse tagasitoomist nõudva tõendatud kohtuotsuse täitmisele pööramisele, sest asjakohaste sätete rikkumise üle otsustamiseks on pädevad ainult selle riigi kohtud, kust laps on ära viidud.

Näide: kohtuasjas *Povse vs. Alpago*¹⁸⁴ viis lapse ema tütre õigusvastaselt ära Austriasse. Austria kohtud jätsid isa taotluse tütre tagasitoomiseks Itaaliasse rahuldamata põhjusel, et see võib põhjustada lapsele tõsist kahju. Vahepeal otsustas Itaalia kohus isa taotluse alusel, et hooldusõigust puudutav vaidlus kuulub tema pädevusse, ning võttis vastu lapse Itaaliasse tagasitoomist nõudva otsuse ja andis välja täitmisele pööramise tõendi vastavalt Brüsseli IIa määruse artiklile 42. Ema esitas Austria kohtule apellatsioonkaebuse täitmisele pööramise tõendi kohaldamise ja lapse Itaaliasse tagasitoomist nõudva otsuse peale ning Austria kohus esitas Euroopa Kohtule eelotsusetaotluse. Euroopa Kohus otsustas, et kui täitmisele pööramise tõend on välja antud, ei saa lapse tagasiviimist riigis, kuhu laps on toodud (kõnealuses asjas Austrias), vaidlustada, sest tõend kuulub automaatselt täitmisele. Euroopa Kohus sedastas ka, et kõnealuses asjas on ainult Itaalia kohtud pädevad otsustama, kas lapse tagasiviimisega kaasneb tõsine risk, mis ohustab tema huve. Eeldades, et need kohtud peavad

183 Euroopa Kohus, kohtuasi C-491/10 PPU: *Joseba Andoni Aguirre Zarraga vs. Simone Pelz*, 22. detsember 2010. Lapse osalemist selles menetluses on täpsemalt analüüsitud [punktis 2.4](#).

184 Euroopa Kohus, kohtuasi C-211/10: *Doris Povse vs. Mauro Alpago*, 1. juuli 2010.

sellist riski põhjendatuks, säilitasid nad ainupädevuse oma otsuse täitmise peatamise suhtes.¹⁸⁵

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Nõukogu laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise konventsioon¹⁸⁶ ning lastega suhtlemise korraldamise konventsioon¹⁸⁷ sisaldavad kaitsemeetmeid, mis takistavad laste lubamatut äraviimist ja tagavad laste tagasitoomise.¹⁸⁸

Euroopa Inimõiguste Kohus on mitmetes asjades käsitlenud lapseröövi juhtumeid ja juhindub neis asjades Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 tõlgendamisel üldiselt Haagi konventsiooni sätetest. Ent nende juhtumite analüüsimisel lähtub ta paratamatult lapse parimatest huvidest. Kohtu seisukohta selles küsimuses kajastavad kaks peamist Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkoja otsust.

Näide: kohtuasjas *Neulinger ja Shuruk vs. Šveits*¹⁸⁹ esitas kohtule kaebuse ema, kes oli kehtivat hooldusõiguse kokkulepet rikkudes viinud oma poja lisraelist ära Šveitsi. Šveitsi kohtud tegid isa poolt Haagi konventsiooni kohaselt esitatud kaebuse alusel lapse lisraeli tagasiviimist nõudvat otsused. Riigisiseste kohtute ja ekspertide arvates võis lapse tagasipöördumine lisraeli kõne alla tulla ainult juhul, kui ema läheb temaga kaasa. Kõnealune meede kuulus sellistes küsimustes riigiasutustele antud kaalutusõiguse alla. Selleks et hinnata kooskõla Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8, oli siiski vaja arvesse võtta ka muutusi, mis olid toimunud pärast lapse tagasiviimist nõudvat föderaalkohtu otsust. Kõnealuses asjas oli tegemist Šveitsi kodanikust lapsega, kes oli riigis, kus ta oli pidevalt elanud ligikaudu neli aastat, hästi kohanenud. Kuigi selles vanuses oli lapsel veel hea kohanemisvõime, võis tema uuesti äraviimine oma elukohast põhjustada talle tõsiseid tagajärgi, ning seepärast tuli tagasiviimise kaalumisel arvesse võtta kogu kasu, mida ta võis sellest saada. Oluline on ka see, et

185 Hiljem esitati samadel faktidel põhinev kaebus Euroopa Inimõiguste Kohtule, kes tunnistas selle vastuvõetamatuks. Vt EIK, *Povse vs. Austria*, otsus vastuvõetamatuse kohta, nr 3890/11, 18. juuni 2013.

186 Euroopa Nõukogu, *laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon*, CETS nr 105, 1980.

187 Euroopa Nõukogu, *lastega suhtlemise korraldamise konventsioon*, CETS nr 192, 2003.

188 *Ibid.*, vastavalt artikli 10 punkt b ja artikkel 16; Euroopa Nõukogu, *laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon*, CETS nr 105, 1980, artikkel 8.

189 EIK, *Neulinger ja Shuruk vs. Šveits* [suurkoda], nr 41615/07, 6. juuli 2010.

enne lapse äraviimist oli isa suhtlusõiguse suhtes kehtestatud piiranguid. Peale selle oli isa vahepeal kaks korda uuesti abiellunud ja uuesti isaks saanud, kuid ei maksnud oma tütre eest ülalpidamistoetust. Euroopa Inimõiguste Kohus kahtles, kas sellised tingimused edendavad lapse heaolu ja arengut. Lapse ema ähvardas tagasipöördumisel Iisraeli vabadusekaotuslik kriminaalkaristus. Selline olukord oleks selgelt lapse parimate huvidega vastuolus, sest ema oli tõenäoliselt ainus isik, kellega ta tundis end olevat seotud. Ema keeldumine tagasipöördumisest Iisraeli ei olnud seega täiesti põhjendamatu. Pealegi ei olnud isa kunagi lapsega kahekesi koos elanud ega olnud last näinud pärast tema lahkumist kahe aasta vanusena. Euroopa Inimõiguste Kohus ei olnud seetõttu veendunud, et tagasipöördumine Iisraeli oleks lapse parimas huvis. Lapse ema suhtes oleks tagasipöördumine Iisraeli ebaproportsionaalne sekkumine tema õigusesse perekonnaelu austamisele. Seepärast oleks tegemist Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 rikkumisega mõlema kaebaja suhtes, kui otsus, milles kohustati teist kaebajat Iisraeli tagasi pöörduma, pööratakse täitmisele.

Näide: kohtuasjas *X vs. Läti*¹⁹⁰ väitis ema, et tema tütre tagasiviimine Austraaliasse, kust ta oli õigusvastaselt ära viidud, põhjustaks lapsele tõsist kahju. Selle üle otsustamisel, kas riigisiseste kohtute otsused olid taganud kõnealuste konkureerivate huvide õiglase tasakaalu – riikidele sellistes küsimustes antud kaalutusõiguse piires – tuli esikohale seada lapse parimad huvid. Euroopa inimõiguste konventsiooni ja Haagi konventsiooni ühtse tõlgenduse saavutamiseks pidi kaebuse saanud riik, kes pidi tegema piisavalt põhjendatud otsuse, võtma realselt arvesse asjaolusid, mis võisid anda aluse Haagi konventsiooni artiklites 12, 13 ja 20 lapse kohese tagasiviimise suhtes sätestatud erandite kohaldamiseks, ja seejärel hindama neid asjaolusid Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 valguses. Seega pandi riigiasutustele menetluslik kohustus, mille kohaselt peavad kohtud lapse tagasiviimise taotlust hinnates kaaluma vaieldavaid väiteid last tagasiviimisel ohustava tõsise riski kohta ja tegema konkreetselt põhjendatud otsuse. Mis puutub tõsise riski täpsesse olemusse, siis Haagi konventsiooni artikli 13 punktis b sätestatud erandid puudutasid üksnes juhtumeid, kus olukord on lapse jaoks talumatult raske. Kõnealuses asjas oli kaebaja esitanud Läti apellatsioonikohtule psühholoogi tõendi, milles kinnitati, et lapse kohene lahutamine emast võis põhjustada lapsele trauma. Kuigi riigisisessed kohtud pidid kontrollima tõsise riski olemasolu lapse ja

190 EIK, *X vs. Läti* [suurkoda], nr 27853/09, 26. november 2013, punktid 101, 106, 107 ja 115–119.

psühholoogi aruanne oli otseselt seotud lapse parimate huvidega, keeldus piirkonnakohus analüüsima selles aruandes esitatud järeldusi Haagi konventsiooni artikli 13 punkti b sätete valguses. Riigisiseseid kohtud ei suutnud samal ajal lahendada ka küsimust, kas emal oli võimalik minna tütrega Austraaliasse kaasa ja säilitada temaga kontakt. Kuna riigisiseseid kohtud ei uurinud tõhusalt kaebaja väiteid, ei vastanud riigisiseste õigusnormide kohane otsustusprotsess Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 kohastele menetlusnõuetele, mille tagajärjeks oli ebaproportsionaalne sekumine kaebaja õigusesse perekonnaelu austamisele.

6

Perepõhist hooldust ja lapsendamist asendav hooldus

Euroopa Liit	Käsitletavad küsimused	Euroopa Nõukogu
<p>Eli põhiõiguste harta, artikkel 7 (perekonnaelu) ja artikkel 24 (lapse õigused)</p> <p>Brüsseli IIa määrus (2201/2003)</p>	<p>Perehooldust asendav hooldus</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele)</p> <p>Euroopa sotsiaalharta (täiendatud), artikkel 17 (laste õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset)</p> <p>EIK, <i>Wallová ja Walla vs. Tšehhi Vabariik</i>, nr 23848/04, 2006 (ebasobiva eluaseme tõttu vanemate hoole alt ära võtmine)</p> <p>EIK, <i>Saviny vs. Ukraina</i>, nr 39948/06, 2008 (sotsiaalmajanduslikel põhjustel vanemate hoole alt ära võtmine)</p> <p>EIK, <i>B. vs. Rumeenia (nr 2)</i>, nr 1285/03, 2013 (vanemate osalemine otsuste tegemisel)</p> <p>EIK, <i>B.B. ja F.B. vs. Saksamaa</i>, nr 18734/09 ja nr 9424/11, 2013 (menetlusvead otsustusprotsessis)</p> <p>EIK, <i>Olsson vs. Rootsi (nr 1)</i>, nr 10465/83, 1988 (hooldusasutusse paigutamise otsuse täitmine)</p> <p>EIK, <i>T. vs. Tšehhi Vabariik</i>, nr 19315/11, 2014 (suhtlemise tähtsus)</p>

Euroopa Liit	Käsitletavad küsimused	Euroopa Nõukogu
ELi põhiõiguste harta, artikkel 24 (lapse õigused)	Lapsendamine	<p>Lapsendamise Euroopa konventsioon (muudetud)</p> <p>EIK, <i>Pini jt vs. Rumeenia</i>, nr 78028/01 ja 78030/01, 2004 (lapse huvide prioriteetsus lapsendamisel)</p> <p>EIK, <i>Kearns vs. Prantsusmaa</i>, nr 35991/04, 2008 (vanema nõusolek lapsendamiseks)</p> <p>EIK, <i>E.B. vs. Prantsusmaa</i> [suurkoda], nr 43546/02, 2008 (lesbi õigus lapsendada)</p> <p>EIK, <i>Gas ja Dubois vs. Prantsusmaa</i>, nr 25951/07, 2012 (geipaari õigus lapsendada)</p> <p>EIK, <i>X jt vs. Austria</i> [suurkoda], nr 19010/07, 2013 (samasoolise paari puhul teise vanema lapse lapsendamine)</p> <p>EIK, <i>Harroudj vs. Prantsusmaa</i>, nr 43631/09, 2012 (<i>kafalah</i> ja lapsendamine)</p>

Igal lapsel on õigus perekonnaelu austamisele. Seda õigust tunnustatakse ELi põhiõiguste harta artiklis 7 ja Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8 (vt 5. peatükk). Nii liidu õigus kui ka Euroopa Nõukogu õigus kajastab peresuhete tähtsust lapse jaoks ning see hõlmab lapse õigust mitte ilma jääda kontaktist oma vanematega, välja arvatud juhul, kui see on vastuolus lapse parimate huvidega.¹⁹¹ Tasakaalu saavutamine lapse oma pere juurde jäämise tagamise – kooskõlas perekonnaelu austamisega – ja lapse igasuguse kahju eest kaitsmise tagamise vahel on keeruline. Kui laps eraldatakse oma perekonnast, võidakse ta paigutada kasuperekonda või hooldusasutusse. Perekonnaelu ei saa selle lahutamise läbi ja eeldab sidemete säilimist, et toetada perekonna taasühinemist, kui see on lapse parimates huvides. Teatud juhtudel eraldatakse laps lapsendamise kaudu jäädavalt oma perekonnast. Lapsendamise lõplikkus tähendab, et tuleb järgida rangeid nõudeid.

Selle peatüki eesmärk on vaadelda asendushooldust käsitlevat Euroopa õigust. Liidu õigus käsitleb peamiselt Brüsseli IIa määruse kaudu lapse asendushooldusele paigutamise seotud piiriüleseid menetluslikke aspekte. Seda määrust tuleks tõlgendada vastavalt ELi põhiõiguste hartale ja eelkõige selle artiklile 24. Euroopa Inimõiguste Kohus on ka loonud ulatusliku kohtupraktika, mis käsitleb laste asendushooldusele paigutamise seotud materiaalõiguslikke ja menetluslikke küsimusi.

¹⁹¹ EL (2012), Euroopa Liidu põhiõiguste harta, ELT C 326, 18.12.2000, artikli 24 lõige 3.

Punktis 6.1 tutvustatakse kõigepealt teatavaid laste perekonnast eraldamist reguleerivaid põhimõtteid, **punktis 6.2** kirjeldatakse lapse asendushooldusele paigutamist käsitlevaid õigusnorme ja **punktis 6.3** analüüsitakse Euroopa nõudeid lapsendamise kohta.

6.1. Asendushooldus: üldpõhimõtted

Põhipunktid

- Asendushooldus on ajutine kaitsemeede.
- Rahvusvaheline õigus kinnitab, et hooldusasutusele tuleks eelistada perekonnapõhist hooldust.
- Lastel on õigus teabele ja õigus väljendada oma seisukohti asendushooldusele paigutamise kohta.

Liidu, Euroopa Nõukogu ja rahvusvahelise õiguse kohaselt – koos käsitletuna – reguleerivad asendushooldust kuus üldpõhimõtet.

Esiteks on asendushooldus kaitsemeede, mis tagab laste vahepealse ohutuse ja hõlbustab nende võimalikult kiiret tagasipöördumist oma perekonna juurde.¹⁹² Ideaaljuhul on seega tegemist ajutise lahendusega. Mõnikord on tegemist kaitsemeetmega, mida rakendatakse kuni perekonna taasühinemiseni, näiteks kuni saatjata või perekonnast lahutatud sisserändajast laps taasühineb oma perekonnaga.¹⁹³ Teistel juhtudel on tegemist kaitsemeetmega, mida rakendatakse kuni perekonnaelus muutuste toimumiseni, näiteks kuni vanema tervislik seisund muutub paremaks või vanematele antakse toetust.

192 ÜRO Peaassamblee, *Guidelines for the alternative care of children* (suunised laste asendushoolduse kohta), A/RES/64/142, 24.2.2010, punktid 48–51; ÜRO lapse õiguste komitee, *General Comment No. 14 (2013), The right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art.3 para.1)* (üldkommentaar nr 14 (2013) lapse õigus tema parimate huvide esikohale seadmisele (artikli 3 lõige 1)), CRC/C/GC/14, 29.5.2013, punktid 58–70.

193 ÜRO Peaassamblee, *lapse õiguste konventsioon*, 20.11.1989, artikkel 22; ÜRO lapse õiguste komitee, *General Comment No. 6 (2005), Treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin* (üldkommentaar nr 6 „Saatjata ja vanematest lahutatud laste kohtlemine väljaspool päritoluriiki“), CRC/GC/2005/6, 1.9.2005, punktid 81–83.

Teiseks kinnitab rahvusvaheline õigus, et perekonnapõhine hooldus (nt kasu-perekond) on laste kaitse ja arengu kindlustamiseks optimaalne asendushool-duse vorm. Seda kinnitatakse ÜRO suunistes laste asendushoolduse kohta ja ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioonis, millega EL on ühinenud.¹⁹⁴ Puuetega inimeste õiguste konventsioonis on sõnaselgelt märgitud, et „kui tuumikperekond ei ole suuteline puuetega lapse eest hoolitsema, kohus-tuvad osalisriigid tegema kõik jõupingutused, et tagada lapsele alternatiiv-ne hoolitsus laiendatud perekonnas, ning kui see ei õnnestu, siis kogukonna poolt loodud perekondlikus keskkonnas”.¹⁹⁵ Perekonnaväline hooldus (nt hool-dusasutuses) „peaks olema piiratud juhtumitega, kus selline korraldus on nii konkreetse lapse kui ka tema parimate huvide seisukohast asjakohane, vajalik ja viljakandev”.¹⁹⁶

Kolmandaks on lapse õigus eestkostjale või esindajale oluline tema laiemate õiguste kindlustamisel.¹⁹⁷ Liidu õiguses ei ole küll sõnaselgelt sätestatud üldist kohustust määrata vanemliku hoolitsuseta lastele eestkostja, kuid vähemalt seitsmes ELi direktiivis nõutakse liikmesriikidelt lastele eestkostja määramist eri kontekstides, millest mõni on otseselt seotud vanemlikust hoolitsusest il-majäämisega.¹⁹⁸ Neid õigusnorme on põhjendatud ÜRO suunistes laste asen-dushoolduse kohta (üldiselt seoses vanemliku hoolitsuseta lastega), lapse õiguste konventsioonis (konkreetselt seoses saatjata lastega) ja Euroopa Nõu-kogu inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioonis.¹⁹⁹ Seaduslik eestkostja on enamasti volitatud kaitsma lapse parimaid huve, tagama tema üldist heaolu

194 ÜRO Peaassamblee (2010), *Guidelines for the alternative care of children*, A/RES/64/142, 24.2.2010, punktid 20–22; ÜRO lapse õiguste komitee (2006), *General Comment No. 7 (2005), Implementing child rights in early childhood* (üldkommentaar nr 7 „Lapse õiguste rakendamine varases lapsepõlves”), CRC/C/GC/7, Rev.136(b), 20.9.2006, punkt 18. ÜRO, puuetega inimeste õiguste konventsioon, 13.12.2006, artikli 23 lõige 5 (vt ka artikkel 7).

195 ÜRO, puuetega inimeste õiguste konventsioon, 13.12.2006, artikli 23 lõige 5.

196 ÜRO Peaassamblee, *Guidelines for the alternative care of children* (suunised laste asendushool-duse kohta), 24.2.2010, A/RES/64/142, punkt 21.

197 FRA (2014a), lk 31.

198 *Ibid.*, punkt 14.

199 ÜRO Peaassamblee, *Guidelines for the alternative care of children* (suunised laste asendushool-duse kohta), 24.2.2010, A/RES/64/142, punktid 100–103; ÜRO lapse õiguste komitee (2005), *General Comment No. 6 (2005), Treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin* (üldkommentaar nr 6 „Saatjata ja vanematest lahutatud laste kohtlemine väljaspool päritoluriiki”), CRC/GC/2005/6, 1.9.2005, punktid 33–38; Euroopa Nõukogu, *inimkau-banduse vastu võitlemise konventsioon*, CETS nr 197, 2005, artikli 10 lõige 4.

ja täiendada tema piiratud õigus- ja teovõimet (mõnikord ka tegutsema seadusliku esindajana).²⁰⁰

Neljandaks viidatakse ELi põhiõiguste harta artiklis 24 kaudselt kohustusele võtta positiivseid meetmeid, tagamaks, et lapse paigutamise kohta otsuse tegemisel lähtutakse tema parimatest huvidest²⁰¹ ja tema seisukohtadest.²⁰² Lapse õiguste komitee üldkommentaaris nr 5 ja nr 14²⁰³ ning ÜRO suunistes laste asendushoolduse kohta rõhutatakse vajadust tagada lapse õigus teabele, sealhulgas tema õiguste ja valikute kohta, ning lapse õigus „konsulteerimisele ja õigus tema seisukohtade arvesse võtmisele kooskõlas tema arenevate võimetega”.²⁰⁴

Viiendaks kohaldatakse asendushoolduse juhtumitele (kasuperekond või hooldusasutus) ELi põhiõiguste hartas, Euroopa inimõiguste konventsioonis ja lapse õiguste konventsioonis sätestatud laste laiemaid õigusi. See hõlmab nende kodaniku- ja poliitilisi õigusi (nt nende õigus eraelule, sõnavabadus ja usuvabadus ning kaitse igasuguse vägivalla eest) ning nende sotsiaalmajanduslikke õigusi (sh nende õigus haridusele, tervishoiule ja osalemisele kultuurielus).²⁰⁵

Lõpuks on lapse õiguste konventsiooni artiklis 4 sätestatud, et riigid peavad võtma konventsiooni rakendamiseks kasutusele „kõik vastavad seadusandlikud, administratiivsed ja teised abinõud”. See kehtib ka asendushoolduse kontekstis. Euroopa sotsiaalharta muudetud redaktsiooni artikli 17 lõike 1 punktis c nõutakse samamoodi, et riigid peavad rakendama kõiki asjakohaseid ja vajalikke meetmeid eesmärgiga tagada kaitse ja eriabi lastele ja noortele, kes ajutiselt või alaliselt on ilma jäänud oma perekonna toetusest.

200 FRA (2014a), lk 15.

201 ÜRO lapse õiguste komitee (2013), *General Comment No. 14 (2013), The right to have his/her best interest taken as a primary consideration (art.3 para.1)* (üldkommentaaris nr 14 (2013) lapse õigus tema parimate huvide esikohale seadmisele (artikli 3 lõige 1)), CRC/C/GC/14, 29.5.2013.

202 ÜRO lapse õiguste komitee (2009), *General Comment No. 12 (2009), The right of the child to be heard* (üldkommentaaris nr 12 „Alaelse õigus avaldada arvamust ja olla ära kuulatud”), CRC/C/GC/12, 20.7.2009, punkt 97.

203 ÜRO lapse õiguste komitee, *General Comment No. 14* (üldkommentaaris nr 14), punkti 15 alapunkt g, 29.5.2013; *General Comment No. 5* (üldkommentaaris nr 5), punkt 24, 27.11.2003.

204 ÜRO Peaassamblee (2010), *Guidelines for the alternative care of children* (suunist laste asendushoolduse kohta), 24.2.2010, A/RES/64/142, punkt 6.

205 ELi põhiõiguste harta, artiklid 3–4, 7, 10–11, 14 ja 24; Euroopa inimõiguste konventsioon, eriti artikkel 8, ja lapse õiguste konventsioon, artiklid 13–14, 16, 19, 24, 28, 29, 31 ja 37; ÜRO Peaassamblee (2010), *Guidelines for the alternative care of children* (suunist laste asendushoolduse kohta), 24.2.2010, A/RES/64/142, punkt 2.

Liidu õigus. Euroopa Kohus on leidnud, et otsuste suhtes paigutada laps asendushooldusele kohaldatakse Brüsseli IIa määrust. Nagu 5. peatükis märgitud, juhindub Brüsseli IIa määrus lapse õiguste põhimõtetest, rõhutades, et arvesse tuleks võtta muu hulgas kõikide laste võrdsust, lapse parimaid huve ja õigust avaldada arvamust.²⁰⁶ Seejuures tuleb lähtuda Brüsseli IIa määruse artiklis 23 sõnastatud „vanemlikku vastutust käsitlevate kohtuotsuste mittetunnustamise põhjustest“. Artiklis 23 on sätestatud, et kohtuotsuseid ei tunnustata:

- (a) kui selline tunnustamine on oluliselt vastuolus selle liikmesriigi avaliku korraga, kus taotletakse tunnustamist, võttes arvesse lapse parimaid huve;*
(b) kui see on tehtud last ära kuulamata, rikkudes olulisi protsessiõiguse põhimõtteid selles liikmesriigis, kus taotletakse tunnustamist [...].

Vastavalt määrusele otsustatakse kohtualluvus lapse alalise elukoha alusel, kohaldades mitut piiravat erandit, sealhulgas lapse parimaid huve (Brüsseli IIa määruse artiklid 8, 12 ja 15).

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus kinnitab, et perekond on laste arenguks ja heaoluks loomulik keskkond. Kui aga perekond ei saa pakkuda lapsele vajalikku hoolitsust ja kaitset, võib olla nõutav tema paigutamine asendushooldusele. Selline lapse eraldamine perekonnast tähendab sekkumist perekonnaellu. Euroopa Inimõiguste Kohus on selgitanud, et lapse paigutamine asendushooldusele peaks enamikul juhtudel olema ajutine meede ja laps peab lõpuks taasühinema oma perekonnaga, et järgida Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8 sätestatud õigust era- ja perekonnaelu austamisele.²⁰⁷

Kuigi Euroopa sotsiaalõiguste komitee ei kehtesta riikidele konkreetset kohustust kindlustada lastele hoolitsus ja kaitse, on Euroopa sotsiaalharta artiklis 17 sätestatud, et riigid peavad „rakendama kõiki asjakohaseid ja vajalikke meetmeid eesmärgiga tagada kaitse ja eriabi lastele ja noortele, kes ajutiselt või alaliselt on ilma jäänud oma perekonna toetusest“.²⁰⁸

206 Brüsseli IIa määrus, preambul. Vt ka 5. peatükk.

207 EIK, *K.A. vs. Soome*, nr 27751/95, 14. jaanuar 2003. Euroopa Nõukogu ministrite komitee on seda vaatenurka toetanud oma 16. märtsi 2005. aasta soovitusel hooldusasutustes elavate laste õiguste kohta.

208 Euroopa Nõukogu, Euroopa sotsiaalharta (täiendatud), CETS nr 163, 1996, artikli 17 lõike 1 punkt c.

6.2. Laste paigutamine asendushooldusele

Põhipunktid

- Euroopa Nõukogu õiguse kohaselt tuleks lapse paigutamine asendushooldusele ette näha seadusega, sellel peaks olema õiguspärane eesmärk ja see peaks olema demokraatlikus ühiskonnas vajalik. Pädevad asutused peavad ette nägema asjakohased ja piisavad põhjused.
- Euroopa Nõukogu õiguse kohaselt tuleb otsustusprotsessis rakendada teatavaid menetluslikke kaitseabinõusid.

Euroopa Nõukogu õigus. Lapse paigutamine asendushooldusele on Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8 vastavuses ainult siis, kui see toimub kooskõlas seadusega, sellel on õiguspärane eesmärk (nt lapse parimate huvide kaitse) ja seda peetakse demokraatlikus ühiskonnas vajalikuks.²⁰⁹ Viimane aspekt eeldab, et kohtud esitavad põhjendused, mis on nii asjakohased kui ka piisavad soovitud eesmärgi taotlemiseks kasutatud vahendite toetamiseks.

Näide: kohtuasjas *Olsson vs. Rootsi (nr 1)*²¹⁰ vaidlustasid kaebajad otsuse paigutada nende kolm last asendushooldusele. Kuna Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et hooldusõiguse kohta otsuse tegemine kuulub riigi kaalutlusõiguse alla, keskendus ta asendushooldusele paigutamise otsuse täitmise viisile. Kohus leidis, et asendushooldusele paigutamise otsust oleks tulnud käsitada ajutise meetmena, mille rakendamine lõpetatakse kohe, kui asjaolud seda võimaldavad, võttes arvesse, et lapsendamist ei kaalutud. Võetud meetmed oleksid seega pidanud olema kooskõlas lõpliku eesmärgiga, milleks on bioloogilise perekonna taasühendamine. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et riigiasutused olid paigutanud lapsed eri kasuperekondadesse, üksteisest ja oma vanematest kaugemale. Kuigi ametiasutused olid täitnud asendushooldusele paigutamise otsust heas usus, märkis kohus, et laste paigutamise otsuse tegemisel ei tohi olla määravaks haldusprobleemid, nagu sobivate kasuperekondade või hooldusasutuste puudumine. Sellises olulises valdkonnas nagu perekonnaelu austamine võib kõnealustel

209 Laste paigutamine asendushooldusele on juba mitu aastat olnud üks Euroopa Nõukogus peetavate poliitilise arutelude teemasid. Vt näiteks ministrite nõukogu resolutsioon (77) 33 laste paigutamise kohta, mis võeti vastu 3. novembril 1977.

210 EIK, *Olsson vs. Rootsi (nr 1)*, nr 10465/83, 24. märts 1988.

kaalutlustel olla vaid teisejärguline tähtsus. Euroopa Inimõiguste Kohus asus seisukohale, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8 ning märkis, et ametiasutuste võetud meetmed asendushooldusele paigutamise otsuse täitmisel ei tuginenud piisavatele põhjendustele, mis oleksid taganud nende proportsionaalsuse artikli 8 alusel taotletud õiguspärase eesmärgiga.

Euroopa Inimõiguste Kohus on hiljuti kaalunud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 alusel otsuseid paigutada lapsed asendushooldusele.

Näide: kohtuasjas *Wallová ja Walla vs. Tšehhi Vabariik*²¹¹ vaidlustasid kaebajad otsuse paigutada nende viis last pere halbade elamistingimuste tõttu eri lastekodudesse. Lapsed paigutati lastekodudesse 2002. aastal vanemate majanduslike raskuste tõttu, kuid hiljem, kui vanemate majanduslik olukord ja elamistingimused paranesid, need asendushooldusele paigutamise otsused tühistati. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis seda kohtuasja hinnates, et laste asendushooldusele paigutamise otsuse aluseks oli sobivate elamistingimuste puudumine ja seetõttu oleks olukorra lahendamiseks võinud kasutada vähem piiravat meetet. Tšehhi õiguse kohaselt oli võimalik jälgida perekonna elamis- ja hügieenitingimusi ning anda neile nõu olukorra parandamiseks, kuid seda võimalust ei kasutatud. Laste asendushooldusele paigutamise põhjendused olid küll asjakohased, kuid ebapiisavad, ja ametiasutused ei teinud piisavalt jõupingutusi, et aidata kaebajatel alternatiivsete meetmete kaudu oma raskustest üle saada. Kohus asus seisukohale, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8, võttes seejuures arvesse ÜRO lapse õiguste komitee järeldusi, milles märgiti, et lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtet ei ole lapsi mõjutavates Tšehhi õigusaktides, kohtuotsustes ega poliitikameetmetes veel piisavalt täpselt määratletud ega kajastatud.

Näide: kohtuasjas *Saviny vs. Ukraina*²¹² olid kaebajate lapsed paigutatud asendushooldusele, sest vanematel nappis rahalisi vahendeid ja riigisisene kohus otsustas, et nende isikuomadused ohustasid laste elu, tervist ja kõlbelist kasvatust. Euroopa Inimõiguste Kohus seadis seda kohtuasja hinnates kahtluse alla riigisisese kohtu järelduste aluseks olnud tõendusmaterjali

211 EIK, *Wallová ja Walla vs. Tšehhi Vabariik*, nr 23848/04, 26. oktoober 2006 (kättesaadav prantsuse keeles).

212 EIK, *Saviny vs. Ukraina*, nr 39948/06, 18. detsember 2008.

piisavuse ning leidis, et pakutud sotsiaalabi ulatuse kohta ei olnud piisavalt teavet. See teave oleks olnud oluline, et hinnata, kas ametiasutused olid täitnud kohustust hoida perekond koos ja kas nad olid enne laste lahutamist oma vanematest piisavalt uurinud vähem piiravate alternatiivsete meetmete tõhusust. Pealegi ei olnud kohtunik menetluse üheski etapis küsinud laste arvamust. Kuigi riigiasutuste esitatud põhjendused kaebajate laste eraldamiseks perekonnast olid asjakohased, ei olnud need kaebajate perekonnaellu sellise tõsise sekkumise õigustamiseks kokkuvõttes piisavad. Seepärast leidis kohus, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

Euroopa Inimõiguste Kohus nõuab Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 alusel, et perekonnaelu austamist puudutavate otsuste tegemisel tuleb rakendada teatavaid menetluslikke tagatisi. Ta märgib, et otsustusprotsess (haldus- või kohtumenetlus), mille tulemusel rakendatakse perekonnaellu sekkuvaid meetmeid, peab olema õiglane ja võtma nõuetekohaselt arvesse artikliga 8 kaitstud huve. Artikli 8 alusel tuleb kaaluda, kas „vanemad on kaasatud otsustusprotsessi [...] piisaval määral, et tagada nende huvide nõutav kaitse”.²¹³ See hõlmab nende teavitamist otsustusprotsessi käigust, tagades, et nad saavad osaleda neid puudutavate otsuste tegemisel²¹⁴ ja teatavatel juhtudel laste ärakuulamisel.²¹⁵

Näide: kohtuasjas *B. vs. Rumeenia (nr 2)*²¹⁶ oli kaebajal diagnoositud paranoiline skisofreenia ja politsei oli teda mitu korda paigutanud ravi eesmärgil psühhiaatriahaiglasse. Tema lapsed ei elanud enam temaga koos, vaid olid ema haiguse tõttu paigutatud hooldusasutusse. Euroopa Inimõiguste Kohus pidi hindama, kas laste hooldusasutusse paigutamise otsuste tõsist arvesse võttes tagab otsustusprotsess tervikuna vanematele piisaval määral nende õiguste nõutava kaitse. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis sellega seoses, et kaebajale, kellel oli raske psüühikahäire, ei olnud määratud advokaati või eestkostjat, kes oleks teda kohtumenetluse käigus esindanud, ja seetõttu ei olnud kaebajal võimalik osaleda tema alaealisi lapsi puudutavas otsustusprotsessis. Peale selle oli kohus hinnanud kaebaja

213 EIK, *W. vs. Ühendkuningriik*, nr 9749/82, 8. juuli 1987, punkt 64.

214 EIK, *McMichael vs. Ühendkuningriik*, nr 16424/90, 24. veebruar 1995.

215 EIK, *B. vs. Rumeenia (nr 2)*, nr 1285/03, 19. veebruar 2013; EIK, *B.B. ja F.B. vs. Saksamaa*, nr 18734/09 ja nr 9424/11, 14. märts 2013.

216 EIK, *B. vs. Rumeenia (nr 2)*, nr 1285/03, 19. veebruar 2013.

olukorda ja tema laste olukorda 12 aasta jooksul enne laste täiskasvanuks saamist ainult kahel korral, samuti puudusid tõendid sotsiaaltöötajate ja kaebaja regulaarse kontakti kohta, mis oleks võinud olla piisav tema seisukohtade esitamiseks ametiasutustele. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis neid asjaolusid arvesse võttes, et laste hooldusasutusse paigutamise üle otsustamise protsessis ei olnud piisavalt kaitstud kaebaja huve ja seega oli rikutud tema Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 kohaseid õigusi.

Näide: kohtuasjas *B.B. ja F.B. vs. Saksamaa*²¹⁷ väitis kaebajate 12aastase tütar, et isa oli teda ja tema 8aastast venda korduvalt löönud. Seetõttu anti vanemlikud õigused nende kahe lapse suhtes üle noorsookohtule ja lapsed paigutati lastekodusse. Esimese astme kohus tegi lastelt saadud otsese tõendusmaterjali põhjal kaebajate vanemlike õiguste noorsookohtule üleandmist nõudva otsuse. Ligikaudu aasta hiljem toimunud esimesel kohtumisel oma vanematega tunnistas tütar, et ta oli löömise kohta valetanud, ja lapsed tagastati lõpuks oma vanematele. Kaaludes kaebajate väidet, et ametiasutused ei olnud asjakohaseid fakte piisavalt uurinud, juhtis Euroopa Inimõiguste Kohus tähelepanu sellele, et spetsialistide ekslik hinnang ei tähendanud tingimata, et võetud meetmed olid Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8 vastuolus. Laste paigutamise otsust võis hinnata üksnes asjaomase olukorra alusel, nagu seda tollal riigiasutustele esitati. Euroopa Inimõiguste Kohtu hinnangul oli oluline fakt, et esimese astme kohus oli tuginenud ainult laste väidetele, kuigi kaebajad olid esitanud arstitõendi, milles ei kinnitatud väärkohtlemist, ning see, et apellatsioonikohus ei olnud lapsi uuesti uurinud. Kuna lapsed olid kohtuistungil ajal turvaliselt mujale paigutatud, puudus vajadus kiirustada ja kohtud oleksid võinud algselt nende faktide suhtes ise uurimise, kuid nad ei teinud seda. Kokkuvõttes ei põhjendanud Saksa kohtud piisavalt oma otsust võtta kaebajatelt ära vanemlikud õigused, rikkudes seega Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

Lastel on isegi asendushooldusele paigutamisel õigus säilitada kontakt oma vanematega. Seda õigust on tunnustatud vastavalt Euroopa inimõiguste konventsioonile,²¹⁸ sest Euroopa Inimõiguste Kohus leiab artikli 8 alusel, et vanemate ja laste omavaheline kontakt on perekonnaelu alus. Kuna asendushooldusele paigutamine peaks tavaliselt olema ajutine meede, on perekondlike suhete säilitamine oluline, et tagada lapse edukas tagasipöördumine oma perekonna

217 EIK, *B.B. ja F.B. vs. Saksamaa*, nr 18734/09 ja nr 9424/11, 14. märts 2013.

218 EIK, *Olsson vs. Rootsi (nr 1)*, nr 10465/83, 24. märts 1988.

juurde.²¹⁹ Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt tulenevad nendest põhimõtetest positiivsed kohustused, nagu ilmneb järgmistest juhtumitest.

Näide: kohtuasjas *T. vs. Tšehhi Vabariik*²²⁰ kaalus Euroopa Inimõiguste Kohus, kas lapse paigutamise asemel asendushooldusele ja sellega, et ametiasutused ei toetanud isa ja tütre (kaebajad) vahelist kontakti, oli rikutud nende õigusi. Laps oli paigutatud eriasutusse pärast ema surma, kui isa taotlus oma tütre hooldusõiguse saamiseks oli jäetud tema isiksuse tõttu rahuldamata. Isa edasised taotlused pühade veetmiseks oma tütrega jäeti rahuldamata ja ravikeskus leidis, et külastused ei olnud lapsele kasulikud, sest ta kartis oma isa. Seetõttu nendevaheline suhtlus katkestati. Hiljem otsustasid kohtud, et kahe kaebaja vaheline suhtlus peaks toimuma üksnes kirjalikult, vastavalt lapse soovidele. Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutas muu hulgas lapse huve oma perekonnaga sidemete säilitamisel, välja arvatud eriti äärmuslikel juhtudel, kus see ei oleks lapse parimate huvides. Kohus märkis lapse asendushooldusele paigutamise otsust hinnates heakskiitvalt, et riigiasutused olid hoolikalt kaalunud oma otsust, mis tehti pärast psühholoogia- ja psühhiaatriavaldkonna ekspertide arvamuse ärakuulamist ning lapse soovide arvessevõtmist. Lapse asendushooldusele paigutamise otsus ei kujutanud seega endast Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 rikkumist. Kohus leidis siiski, et artiklit 8 oli rikutud seoses kaebajatevahelise suhtluse suhtes kehtestatud piirangutega, eriti kuna puudus kontroll lapse hooldusasutuse otsuste üle keelata nendevaheline kontakt, võttes arvesse asjaolu, et need otsused vähendasid kokkuvõttes perekonna taasühinemise võimalusi.

Näide: kohtuasjas *K.A. vs. Soome*²²¹ paigutati kaebaja lapsed asendushooldusele nende seksuaalse väärkohtlemise kohta saadud vihjete põhjal. Kui lapsed olid asendushooldusel, suhtlesid nad oma vanematega vähe ning nende taasühinemise kavandamiseks tehti vähe jõupingutusi. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis seda juhtumit uurides, et riigil on positiivne kohustus toetada perekonna taasühinemist niipea, kui see on mõistlikult võimalik, võttes arvesse lapse parimate huvide kaitsmise kohustust. Kohus leidis, et rangete piirangute kehtestamine kaebaja õigusele külastada oma lapsi kajastas sotsiaalhoolekandeasutuse kavatsust tugevdada sidemeid

219 EIK, *Eriksson vs. Rootsi*, nr 11373/85, 22. juuni 1989.

220 EIK, *T. vs. Tšehhi Vabariik*, nr 19315/11, 17. juuli 2014 (kättesaadav prantsuse keeles).

221 EIK, *K.A. vs. Soome*, nr 27751/95, 14. jaanuar 2003.

laste ja kasuperekonna vahel, selmet toetada bioloogilise perekonna taasühinemist. Seda tehti hoolimata isa olukorra märgatavast paranemisest. Seetõttu oli tegemist Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 rikkumisega.

6.3. Lapsendamine

Põhipunktid

- Lapsendamine tagab selliste laste asendushoolduse, kes ei saa jääda oma bioloogilise perekonna juurde.
- Lapsendamisel tuleb esikohale seada lapse parimad huvid.
- Ei liidu ega Euroopa Nõukogu õigusnormides ei ole sätestatud lapsendamisõigust, kuid lapsendamisprotsessis tuleb järgida teatavaid kriteeriume, et see vastaks lapse parimale huvile.²²²

Rahvusvahelise õiguse kohaselt tuleb lapsendamisel seada esikohale lapse parimad huvid. Lisaks parima huvi põhimõttele rakendatakse lapsendamisega seoses ka teisi lapse õiguste konventsioonis sätestatud üldpõhimõtteid: mitte-diskrimineerimine, õigus elule, ellujäämisele ja arengule ning lapse seisukohata austamisele.²²³ Eriti oluline dokument on ÜRO lapse õiguste komitee üldkommentaar nr 14 lapse parimate huvidega arvestamise kohta.²²⁴

Samamoodi on riikidevahelises lapsendamises lastekaitseks tehtava koostöö Haagi konventsiooni üks eesmärk „välja töötada abinõud, mis riikidevahelise

222 Lapse huvi kohta teada oma päriolu seoses lapsendamisega vt [4. peatükk](#).

223 Lapse õiguste konventsioon, artiklid 2, 3, 6 ja 12. Vt ka ÜRO lapse õiguste komitee (2010), *Treaty-specific guidelines regarding the form and content of periodic reports to be submitted by States Parties under Article 44, paragraph 1 (b), of the Convention on the Rights of the Child* (aluslepingupõhised suunised osalisriikide poolt lapse õiguste konventsiooni artikli 44 lõike 1 punkti b alusel esitatavate perioodiliste aruannete vormi ja sisu kohta), CRC/C/58/Rev.2, 23.11.2010, punktid 23–27.

224 ÜRO lapse õiguste komitee (2013), *General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration* (üldkommentaar nr 14 (2013) lapse õigus tema parimate huvide esikohale seadmisele (artikli 3 lõige 1)), CRC/C/GC/14, 29.5.2013.

lapsendamise korral tagavad lapse parimate huvide ja rahvusvahelises õiguses lapselaes ettenähtud põhiõiguste järgimise”.²²⁵

Liidu õigus. ELi põhiõiguste harta artiklis 24 sätestatud õigused ja seonduvad õiguslikud kohustused kehtivad ka lapsendamise korral, niivõrd kui EL seda teemat käsitleb.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8 sõnastatud õigus perekonnaelu austamisele kehtib ka lapsendamise korral. Euroopa Nõukogu on selles küsimuses vastu võtnud kaks konkreetset konventsiooni: lapsendamise Euroopa konventsioon²²⁶ ja lapsendamise Euroopa konventsioon (muudetud).²²⁷ Neis õigusaktides nõutakse lapsendamisel lapse õigustel põhineva käsitlusviisi rakendamist. Lapsendamise Euroopa konventsioonis (muudetud) on näiteks sätestatud, et „pädev asutus ei luba lapsendamist, kui ta ei ole veendunud, et lapsendamine on lapse parimates huvides”.²²⁸ Samamoodi rõhutab ka Euroopa Inimõiguste Kohus, et teatud juhtudel, sealhulgas lapsendamise korral, võivad lapse parimad huvid olla vanema huvide suhtes ülimalikud.²²⁹ Lapsendamise Euroopa konventsioonis (muudetud) on sätestatud ka nõue, et pädev asutus ei tohiks lubada lapsendamist ilma „seaduse kohaselt piisavat arusaamist omava lapse nõusolekuta”.²³⁰ Lisaks tuleb lapsega, kes ei oma piisavat arusaamist, „võimaluse korral konsulteerida ning võtta tema seisukohad ja soovid arvesse vastavalt tema küpsusele”.²³¹

Näide: kohtuasi *Pini jt vs. Rumeenia*²³² puudutas kahe Itaalia paari kaebust, et Rumeenia ametiasutused ei olnud täitnud Rumeenia kohtu otsust kahe Rumeenia lapse lapsendamise kohta. Eraõiguslik asutus, kus lapsed Rumeenias elasid, oli kohtu otsust rikkudes keeldunud neid kaebajatele üle andmast. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kaebajate ja nende lapsendatud laste vaheline suhe kuulub Euroopa inimõiguste konventsiooni

225 Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverents, riikidevahelises lapsendamises lastekaitseks tehtava koostöö konventsioon, 29.5.1993, artikli 1 punkt a.

226 Euroopa Nõukogu, [lapsendamise Euroopa konventsioon \(muudetud\)](#), CETS nr 202, 2008.

227 *Ibid.* See konventsioon avati allkirjutamiseks 2008. aastal ja jõustus 2011. aastal.

228 *Ibid.*, artikli 4 lõige 1.

229 EIK, *Pini jt vs. Rumeenia*, nr 78028/01 ja nr 78030/01, 22. juuni 2004.

230 Euroopa Nõukogu, [lapsendamise Euroopa konventsioon \(muudetud\)](#), CETS nr 202, 2008, artikli 5 lõike 1 punkt b.

231 *Ibid.*, artikkel 6.

232 EIK, *Pini jt vs. Rumeenia*, nr 78028/01 ja nr 78030/01, 22. juuni 2004.

artiklis 8 sätestatud perekonnaelu alla, kuigi nad ei ole kunagi koos elanud ega emotsionaalseid sidemeid loonud. Euroopa Inimõiguste Kohus tõlgendas seda juhtumit analüüsidest artiklit 8 lapse õiguste konventsiooni ja Haagi konventsiooni valguses ning leidis, et ametiasutuste positiivne kohustus võimaldada kaebajatel luua oma lapsendatud lastega perekondlikud sidemed on piiratud lapse parimate huvidega.²³³ Ta leidis sellega seoses, et lapse huvid võivad nende laadist ja tõsidusest olenevalt kaaluda üles vanemate huvid. Leides, et artikli 8 sätteid ei olnud rikutud, rõhutas kohus lisaks, et lapsendamisel põhineva suhte korral on oluline, et lapse huvid oleksid vanemate huvide suhtes ülimuslikud, sest lapsendamine tähendab lapsele perekonna andmist, mitte perekonnale lapse andmist.²³⁴

Näide: kohtuasjas *Kearns vs. Prantsusmaa*²³⁵ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et olukord, kus oma lapse Prantsusmaale lapsendamisega nõustunud iirlanna ei saanud kahekuuse tähtaja möödumisel tühistada lapsendamiseks antud ametlikku nõusolekut, on kooskõlas Euroopa inimõiguste konventsiooniga. Kohus rõhutas kõigepealt, et riigiasutuste keeldumine lapse tagastamise taotluse rahuldamisest järgis õiguspärast eesmärki kaitsta teiste isikute – kõnealuses asjas lapse – õigusi ja vabadusi.²³⁶ Nõusoleku tagasivõtmisele tähtaja kehtestamisega püüti Prantsuse õigusnormides tagada bioloogilise ema, lapse ja lapsendava perekonna vastuoluliste huvide õiglane tasakaal ja proportsionaalsus. Lapse parim huvi pidid selles protsessis olema esmatähtis.²³⁷ Kohtule esitatud tõenditest selgus, et lapse parimaks huviks oli saavutada uue perekonnaga võimalikult kiiresti stabiilsed suhted ning võetud olid kõik vajalikud meetmed tagamaks, et kaebaja mõistab oma teo konkreetseid tagajärgi. Neid kaalutlusi arvesse võttes leidis kohus, et Prantsusmaa ei jätnud täitmata oma positiivseid kohustusi kaebaja suhtes vastavalt Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklile 8.

Euroopa Inimõiguste Kohus on kinnitanud ka, et lapsendamise kohta otsuse tegemisel tuleb järgida Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 14 sätestatud diskrimineerimiskeeldu. Kohus kaalus nimelt seda, kas kaebajate ilmajätmine lapsendamisõigusest kaebaja seksuaalse sättumuse või vanuse tõttu

233 *Ibid.*, punkt 155.

234 *Ibid.*, punkt 156.

235 EIK, *Kearns vs. Prantsusmaa*, nr 35991/04, 10. jaanuar 2008.

236 *Ibid.*, punkt 73.

237 *Ibid.*, punkt 79.

on kooskõlas artikliga 14 koostoimes artikliga 8. See taaskinnitas seisukohta, et kohustus võtta proportsionaalseid meetmeid eesmärgiga kaitsta lapse parimaid huve on keskse tähtsusega.

Näide: kohtuasjas *Schwizgebel vs. Šveits*²³⁸ ei saanud 47aastane üksikema lapsendada teist last, kuna tema ja selle lapse vanusevahe, keda ta soovis lapsendada, oli liiga suur. Kaebaja väitis, et teda on diskrimineeritud vanuse alusel. Euroopa Inimõiguste Kohus võttis arvesse asjaolu, et lapsendamiseks loa andmisest keeldumisel taotleti kaebaja juhtumi puhul õiguspärast eesmärki kaitsta lapse heaolu ja õigusi.²³⁹ Võttes arvesse üleeuroopalise konsensuse puudumist üksikvanema lapsendamisõiguse, lapsendajate vanuse alam- ja ülempiiri ning lapsendaja ja lapse vanusevahe küsimuses ning sellest tulenevat riigi suurt kaalutusõigust kõnealuses valdkonnas ja vajadust kaitsta laste parimaid huve, ei olnud teise lapse lapsendamiseks loa andmisest keeldumine proportsionaalsuse põhimõttega vastuolus.²⁴⁰ Seepärast leidis kohus, et riigi põhjendused näisid olevat objektiivsed ja mõistlikud ning kaebuses märgitud erinev kohtlemine ei olnud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 14 mõttes diskrimineeriv.

Näide: kohtuasi *E.B. vs. Prantsusmaa*²⁴¹ puudutas riigiasutuste keeldumist lapsendamiseks nõusoleku andmisest oma partneriga koos elavale lesbist kaebajale, kes soovis lapsendada last üksikvanemana.²⁴² Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutas, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 8 ei anna iseenesest õigust luua perekonda või lapsendada. Diskrimineerimise kohta esitatud kaebus võib siiski kuuluda õiguse laiemas kohaldamisalasse, isegi kui kõnealune küsimus ei ole seotud Euroopa inimõiguste konventsioonis sätestatud konkreetse õigusega.²⁴³ Kuna Prantsuse õigusnormid võimaldavad üksikvanematel lapsendada, ei või seda õigust üksikisikule keelata diskrimineerival alusel. Nagu riigisisised kohtud tuvastasid, olid kaebajal vaieldamatult sellised isikuomadused ja suhtumine laste kasvatamisse, mis olid kindlalt lapse parimates huvides – see on asjakohaste

238 EIK, *Schwizgebel vs. Šveits*, nr 25762/07, 10. juuni 2010.

239 *Ibid.*, punkt 86.

240 *Ibid.*, punkt 97.

241 EIK, *E.B. vs. Prantsusmaa* [suurkoda], nr 43546/02, 22. jaanuar 2008.

242 *Ibid.*, punkt 49.

243 *Ibid.*, punktid 41–48.

rahvusvaheliste õigusaktide põhinõue.²⁴⁴ Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kaebaja seksuaalne sättumus oli määrav ametiasutuste keeldumises lapsendamiseks loa andmisest ning see kujutas endast diskrimineerivat kohtlemist võrreldes teiste üksikute inimestega, kellel oli riigisese õiguse kohaselt õigus lapsendada.²⁴⁵

Näide: kohtuasi *Gas ja Dubois vs. Prantsusmaa*²⁴⁶ puudutas küsimust, kas samasoolistel paaridel peaks olema võrdne õigus lapsendada teise vanema laps nagu heteroseksuaalsetel paaridel. Kaebajateks oli oma kooselu registreerinud samasooline paar. Nad olid koos üles kasvatanud tütre, kes oli eostatud kunstliku viljastamise teel ja kelle üks neist sündis 2000. aastal. Teise partneri lapsendamistaotlus jäeti rahuldamata põhjendusega, et lapsendamine jätkaks lapse bioloogilise ema ilma vanemlikest õigustest. See oleks vastuolus nii kaebaja kavatsustega kui ka lapse parimate huvidega. Prantsuse õigusnormide kohaselt ei jäta lapsendamine bioloogilisi vanemaid ilma vanemlikest õigustest lapsendajate kasuks ainult siis, kui üksikisik lapsendab oma abikaasa lapse. Kaebajad väitsid, et neid oli diskrimineeritud võrreldes nii abielus olevate kui ka vallaliste heteroseksuaalsete paaridega. Euroopa Inimõiguste Kohus uuris, kas neid oli diskrimineeritud võrreldes teise abielus oleva paariga, ja leidis, et abielu annab eristaatuse, tuues kaasa sotsiaalsed, isiklikud ja õiguslikud tagajärjed, ja seetõttu ei saanud väita, et kaebajad olid suhteliselt sarnases olukorras abielus paaridega. Analüüsides võrdlust eri soost vallaliste paaridega, leidis kohus, et kooselu registreerinud võrreldava heteroseksuaalse paari lapsendamistaotlus oleks samuti jäetud Prantsuse õigusnormide kohaselt rahuldamata. Seetõttu ei tuvastanud Euroopa Inimõiguste Kohus erinevat kohtlemist seksuaalse sättumuse alusel ega seega ka taotlejate konventsioonist tulenevate õiguste rikkumist.

Näide: kohtuasi *X jt vs. Austria*²⁴⁷ puudutas samasoolise paari kaebust, et neid oli teise vanema lapse lapsendamisel diskrimineeritud võrreldes erisooliste paaridega. Esimene ja kolmas kaebaja olid stabiilses suhtes ja esimene kaebaja soovis lapsendada teist kaebajat, kes oli kolmanda kaebaja poeg. Nagu kohtuasjas *Gas ja Dubois*, lükkas Euroopa Inimõiguste Ko-

244 *Ibid.*, punkt 95.

245 *Ibid.*, punkt 96.

246 EIK, *Gas ja Dubois vs. Prantsusmaa*, nr 25951/07, 15. märts 2012.

247 EIK, *X jt vs. Austria* [suurkoda], nr 19010/07, 19. veebruar 2013.

hus tagasi väite, et kaebajad olid sarnases olukorras abielupaariga, mille üks abikaasa soovib lapsendada teise abikaasa last. Kohus nõustus siiski, et kaebajad olid võrreldavas olukorras vallalise heteroseksuaalse paariga. Kuigi vallaliste heteroseksuaalsete paaride puhul on teise vanema lapse lapsendamine Austria õigusnormide kohaselt lubatud, on Austria tsiviilseadustikus sätestatud, et igaüks, kes lapsendab lapse, asendab samast soost bioloogilise vanema, mis viitab sellele, et samasooliste paaride puhul on teise vanema poolne lapsendamine õiguslikult võimatu. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et niisugusel asjaoludel oli kaebajaid erinevalt koheldud nende seksuaalse sättumuse alusel ning riigiasutus ei olnud esitanud piisavalt kaalukaid ja veenvaid põhjendusi, rikkudes seega Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes artikliga 8.

Euroopa Inimõiguste Kohus pöörab tähelepanu ka rahvusvaheliste õigusnormide mõtte ja eesmärgi järgimisele lapsendamist puudutavate otsuste tegemisel.

Näide: kohtuasjas *Harroudj vs. Prantsusmaa*²⁴⁸ jätsid Prantsuse ametiasutused rahuldamata kaebaja taotluse lapsendada Alžeeria tüdruk, kes oli pärast sündi hüljatud ja antud kooskõlas islami seaduste kohase hooldusõigusega (*kafalah*) kaebaja hoole alla. Keeldumisel oli kaks põhjust: esiteks ei võimalda Prantsuse tsiviilseadustik lapsendada last, kelle lapsendamine oleks tema päritoluriigi õigusnormide (käesoleval juhul Alžeeria õigusnormid) kohaselt keelatud, ja teiseks andis *kafalah* juba kaebajale vanemlikud õigused, mis võimaldasid tal teha otsuseid lapse parimates huvides. Edasine apellatsioonkaebus jäeti rahuldamata põhjusel, et riigisiseseid õigusnormid oli kooskõlas riikidevahelises lapsendamises lastekaitseks tehtava koostöö Haagi konventsiooniga ja lapse õiguste konventsiooni artikkel 20 tunnustab *kafalah*'t võrdselt lapsendamisega, mille puhul võetakse arvesse lapse parimaid huve. Kaebaja kaebust läbi vaadates tuletas Euroopa Inimõiguste Kohus meelde põhimõtet, et kui perekondlikud sidemed on loodud, peab riik tegutsema viisil, mis võimaldab neid sidemeid arendada, ja looma õiguslikud kaitseabinõud, mis toetavad lapse integreerimist perekonnaga, ning vajadust tõlgendada Euroopa inimõiguste konventsiooni kooskõlas rahvusvahelise õiguse üldpõhimõtetega. Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutas oma hinnangus Prantsuse kohtute huvi järgida rahvusvaheliste konventsioonide, sealhulgas ÜRO lapse õiguste konventsiooni mõtet ja eesmärki. *Kafalah*'t tunnustati Prantsuse õigusnormide alusel ning

248 EIK, *Harroudj vs. Prantsusmaa*, nr 43631/09, 4. oktoober 2012.

kaebajal oli lubatud kasutada vanemlike õigusi ja teha otsuseid lapse huvides. Ta võis näiteks koostada testamendi lapse kasuks, lahendades seega lapsendamise suhtes kehtivatest piirangutest tulenevad probleemid. Kokkuvõttes märkis kohus, et lapsendamise keeldu sellisel viisil vähehaaval vältides näitas vastustajariik, kes püüdis toetada välisriigi päritolu lapse integreerimist, katkestamata seejuures koheselt tema sidemeid päritoluriigi normidega, üles austust kultuurilise mitmekesisuse vastu ning tagas avaliku huvi ja kaebaja huvide õiglase tasakaalu. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis seega, et kaebaja õigusi ei olnud rikutud.

7

Laste kaitsmine vägivalla jaärakasutamise eest

Euroopa Liit	Käsitletavad küsimused	Euroopa Nõukogu
<p>Direktiiv, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust (2011/93/EL)</p>	<p>Vägivald koolis, kodus ja mujal</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 2 (õigus elule), artikkel 3 (ebainimlik ja alandav kohtlemine) ja artikkel 8 (füüsiline puutumatus); esimene protokoll inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni juurde, artikkel 2 (õigus haridusele)</p> <p>EIK, <i>Kayak vs. Türgi</i>, nr 60444/08, 2012 (pussitamine kooli lähedal)</p> <p>EIK, <i>O’Keefe vs. Iirimaa</i> [suurkoda], nr 35810/09, 2014 (seksuaalne väärkohtlemine koolis)</p> <p>EIK, <i>Campbell ja Cosans vs. Ühendkuningriik</i>, nr 7511/76 ja nr 7743/76, 1982 (kehaline karistamine)</p> <p>Euroopa sotsiaalharta (täiendatud), artikkel 7 (õigus erikaitsele füüsiliste ja moraalsete ohtude eest) ja artikkel 17 (õigus kaitsele)</p> <p>Euroopa sotsiaalõiguste komitee, <i>World Organisation against Torture (OMCT) vs. Belgia</i>, kaebus nr 21/2003, 2004 (kehalise karistamise keeld Belgias)</p> <p>Euroopa Nõukogu konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest (Lanzarote konventsioon)</p> <p>Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla tõkestamise ja sellega võitlemise konventsioon (Istanbuli konventsioon)</p>

Euroopa Liit	Käsitletavat küsimused	Euroopa Nõukogu
<p>ELi põhiõiguste harta, artikli 5 lõige 2 (sunniviisiline või kohustuslik töö)</p> <p>Noorte töötajate direktiiv (94/33/EÜ)</p> <p>Inimkaubanduse tõkestamise direktiiv (2011/36/EL)</p>	<p>Sunniviisiline töö</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 4 (orjuse ja sunniviisilise töö keelamine)</p> <p>EIK, <i>C.N. ja V. vs. Prantsusmaa</i>, nr 67724/09, 2012 (sundus, riigi positiivsed kohustused)</p> <p>Euroopa sotsiaalharta (täiendatud), artikli 7 lõige 10 (laste kaitse füüsiliste ja moraalsete ohtude eest)</p> <p>Euroopa Nõukogu konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest (Lanzarote konventsioon)</p>
<p>ELi põhiõiguste harta, artikli 5 lõige 3 (inimkaubanduse keeld)</p> <p>Inimkaubanduse tõkestamise direktiiv (2011/36/EL)</p>	<p>Lastega kaubitsemise</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 4 (vabadus sundusest)</p> <p>EIK, <i>Rantsev vs. Küpros ja Venemaa</i>, nr 25965/04, 2010 (riik ei uurinud väidetavat inimkaubandust)</p> <p>Euroopa Nõukogu inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon</p>
<p>Inimkaubanduse tõkestamise direktiiv (2011/36/EL)</p>	<p>Lasteporno</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus eraelu austamisele)</p> <p>EIK, <i>Söderman vs. Rootsi</i> [suurkoda], nr 5786/08, 2013 (lapse salajane filmimine)</p> <p>Euroopa sotsiaalharta (täiendatud), artikli 7 lõige 10 (erikaitse füüsiliste ja moraalsete ohtude eest)</p> <p>Euroopa Nõukogu konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest (Lanzarote konventsioon)</p> <p>Küberkuritegevuse konventsioon</p>
	<p>Vähemusse kuuluvad lapsed</p>	<p>EIK, <i>Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu nimel vs. Rumeenia</i> [suurkoda], nr 47848/08, 2014 (raske puudega noormehe surm riiklikus asutuses)</p>
<p>Nõukogu otsus 2010/48/EÜ</p>	<p>Puudega lapsed</p>	<p>EIK, <i>Nencheva jt vs. Bulgaaria</i>, nr 48609/06, 2013 (lapse surm riiklikus asutuses)</p>
<p>Komisjoni otsus 2007/698/EÜ</p>	<p>Kadunud lapsed</p>	<p>EIK, <i>Zorica Jovanović vs. Serbia</i>, nr 21794/08, 2013 (õigus teabele)</p>

Lastekaitse on laias tähenduses seotud kõikide meetmetega, mille eesmärk on tagada lapse õiguste teostamine. Kitsas tähenduses on see seotud lapse õigusega olla vaba igasugusest vägivallast. Rahvusvahelise õiguse kohaselt peavad riigid võtma meetmeid, et tagada lastele piisav kaitse ning nende õiguse füüsilisele puutumatusel ja inimväarikusele tõhus järgimine. Riigi kaitsekohustus võib võtta eri vorme, olenevalt last ohustavast konkreetsest vägivallast ja selle toimepanijast. Riikide kohustused on selgemad siis, kui lapsed on riigi võimu ja kontrolli all, näiteks kui nad on paigutatud avalik-õiguslikku asutusse. Seda tehakse suure vägivaldaohu korral. Riigi kaitsekohustuse täitmine võib olla keerulisem juhul, kui lapse vastu tarvitavad vägivalda erasikud, näiteks pereliikmed.

ELi põhipädevus selles valdkonnas on seotud piiriüleste kuritegudega (ELi toimimise lepingu artikkel 83). Seepärast on vastu võetud konkreetset õigusaktid, mis käsitlevad lastepornot ja inimkaubandust. EL on ka vastu võtnud õigusaktid, millega nõutakse liikmesriikidelt mitme seksuaalse väärkohtlemise vormi kriminaliseerimist. Euroopa Nõukogu tasandil on Euroopa inimõiguste konventsioonis – peamiselt artiklites 2, 3 ja 8 – sätestatud riikide kohustused seoses paljude tegudega, mis kujutavad endast vägivalda laste vastu. Selles valdkonnas on aktiivselt tegutsenud ka Euroopa sotsiaalõiguste komitee, nii oma aruandlusmenetluse kui ka kollektiivkaebuste mehhanismi kaudu. Peale selle on vastu võetud konkreetset Euroopa Nõukogu konventsioonid, millest tähtsaim on Euroopa Nõukogu konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest (Lanzarote konventsioon),²⁴⁹ ja moodustatud on järelevalveorganid, kes kontrollivad nende konventsioonide rakendamist.

Selles peatükis analüüsitakse lastevastase vägivalda konkreetseid aspekte ja rahvusvahelise kogukonna reaktsiooni sellele vägivaldale. **Punktis 7.1** käsitletakse vägivalda kodus, koolis ja mujal ning keskendutakse sellistele küsimustele nagu kehaline karistamine, lapse väärkohtlemine ja hooletusse jätmine ning seksuaalne vägivald. **Punktis 7.2** käsitletakse märgatava piiriülese mõõtmega lapse ärakasutamise juhtumeid, sealhulgas inimkaubandust (sunniviisilise töö või seksuaalse ärakasutamise eesmärgil), lastepornot ja laste ahvatlemist. **Punktis 7.3** käsitletakse selliseid väärkohtlemise juhtumeid, kus lapsed on eriti haavatavas olukorras.

²⁴⁹ Euroopa Nõukogu, [konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest](#), CETS nr 201, 2007.

7.1. Vägivald kodus, koolis ja mujal

Põhipunktid

- Riikidel on kohustus tagada kõikjal laste tõhus kaitse vägivalla ja kahju eest.
- Riikidel on kohustus kehtestada asjakohane lastekaitsealane õigusraamistik.
- Riigid peavad tõhusalt uurima vaieldavaid väiteid laste väärkohtlemise, lastevastase vägivalla või lastele kahju tekitamise kohta.

Liidu õigus.²⁵⁰ Selle valdkonna peamine õigusakt, mis võeti vastu ELi toimimise lepingu artiklite 82 ja 83 alusel, on direktiiv 2011/93/EL, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust.²⁵¹

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus ja Euroopa sotsiaalõiguste komitee on loonud ulatusliku kohtupraktika, mis puudutab laste kaitset igasuguse vägivalla eest. Lisaks on konkreetsetes Euroopa Nõukogu konventsioonides (nt Lanzarote konventsioon) sätestatud üksikasjalikud meetmed laste kaitseks konkreetsetes vormis vägivalla eest.

7.1.1. Riigi vastutuse ulatus

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus on analüüsinud lastevastase vägivalla kõige raskemaid vorme Euroopa inimõiguste konventsiooni eri artiklite, kuid eelkõige artiklite 2 ja 3 alusel. Kohus on kindlaks teinud riikide selged kohustused olukorras, kus lapsed on nende volitusel paigutatud hooldeasutusse.²⁵² Kui teatav käitumine või olukord muutub nii tõsiseks, et seda võib käsitada ebainimliku või alandava kohtlemisena artikli 3 tähenduses, on riigil positiivne kohustus kaitsta lapsi väärkohtlemise eest, sealhulgas juhul, kui seda teeb eraisik. On leitud, et kõik sellised olukorrad nagu pikaajaline hooletusse jätmine vanemate poolt,²⁵³ korduv seksuaalne väärkohtlemine

250 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/93/EL, 13. detsember 2011, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust, ELT L 335, 17.12.2011, lk 1.

251 *Ibid.*

252 EIK, *Nencheva jt vs. Bulgaaria*, nr 48609/06, 18. juuni 2013 (kättesaadav prantsuse keeles).

253 EIK, *Z jt vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 29392/95, 10. mai 2001.

kooliõpetajate poolt,²⁵⁴ vägistamine²⁵⁵ ja kehaline karistamine²⁵⁶ kuuluvad Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 kohaldamisalasse.

Surmajuhtumi korral võib riiki pidada Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 alusel vastutavaks, isegi kui surma põhjustas eraisik, mitte riigiametnik. Riikide positiivsed kohustused erinevad olenevalt juhtumist, kuid peamine kohustus on tagada laste *tõhus* kaitse vägivalda eest. Tõsise väärkohtlemise korral hõlmavad positiivsed kohustused kohustust kehtestada tõhusad kriminaalõigusnormid, mida toetavad õiguskaitsemeetmed.²⁵⁷ Riigid peavad ka võtma laste kaitseks erimeetmeid ja -abinõusid.²⁵⁸

Euroopa sotsiaalõiguste komitee on mitu korda pidanud tegelema eraisikute poolt laste vastu tarvitatud vägivalda juhtumitega koolides, kodudes või muudes (mitteriiklikes) asutustes, kus riigi vastutus oli küsitav. Veelgi olulisem on Euroopa Inimõiguste Kohtu otsus, et riik ei või vabastada end lastekaitse kohustusest, delegeerides oluliste avalike teenuste – nagu haridus – haldamise eraisikutele.²⁵⁹ Riigi vastutuse kindlakstegemist puudutavates asjades on Euroopa Inimõiguste Kohus üldiselt teinud vahet riikide üldisel kaitsekohustusel olukorras, kus risk ei olnud selgelt tuvastatav, ja konkreetset kaitsekohustusel juhul, kui ohver oli selgelt tuvastatav. Esimesel juhul analüüsis Euroopa Inimõiguste Kohus, kas riigi mittesekkumise tõttu ähvardas lapsohvrit tegelik vägivaldaohu.

Näide: kohtuasi *Kayak vs. Türgi*²⁶⁰ puudutas juhtumit, kus teismeline püssitas kooli lähedal surnuks 15aastase poisi. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et koolidel on kohustus kaitsta oma õpilasi igasuguse vägivalda eest. Selles konkreetses asjas otsustas kohus, et Türgi oli Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 alusel vastutav suutmatuse eest kaitsta kaebajate poja ja venna õigust elule, sest asjaomasel ajal ei olnud paigaldatud tõhusat valvesüsteemi. Sellise süsteemi puudumisel oli teismelisel võimalik võtta koolisööklast nuga, mida ta kasutas ohvri pussitamiseks.

254 EIK, *O'Keefe vs. Iirimaa* [suurkoda], nr 35810/09, 28. jaanuar 2014.

255 EIK, *M.C. vs. Bulgaaria*, nr 39272/98, 4. detsember 2003.

256 EIK, *Tyrer vs. Ühendkuningriik*, nr 5856/72, 25. aprill 1978.

257 EIK, *M.C. vs. Bulgaaria*, nr 39272/98, 4. detsember 2003, punkt 150.

258 EIK, *O'Keefe vs. Iirimaa* [suurkoda], nr 35810/09, 28. jaanuar 2014, punkt 146.

259 *Ibid.*, punkt 150; EIK, *Costello-Roberts vs. Ühendkuningriik*, nr 13134/87, 25. märts 1993, punkt 27.

260 EIK, *Kayak vs. Türgi*, nr 60444/08, 10. juuli 2012 (kättesaadav prantsuse keeles).

Näide: kohtuasi *O'Keefe vs. Iirimaa*²⁶¹ puudutas ühes Iirimaa riiklikus koolis 1970. aastatel toimepandud väärkohtlemisi. Iirimaa riiklikke kooli rahastas tollal riik, kuid nende juhtimise ja haldamise ülesanne oli pandud kirikule. Üks kooliõpetaja kuritarvitas kaebajat, kes oli vaadeldaval ajal õpilane, ligikaudu 20 korda seksuaalselt. Õpilane esitas riigiasutustele nende väärkohtlemisjuhtumite kohta kaebuse alles 1998. aastal, kui sai teada, et sama õpetaja oli ka teisi seksuaalselt kuritarvitanud. Euroopa Inimõiguste Kohus pidi otsustama, kas riiki võis pidada vastutavaks väärkohtlemisjuhtumite eest, millest tollal ametiasutustele ei teatatud. Kohus leidis kõigepealt, et kaebajale osaks saanud väärkohtlemine kuulus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 kohaldamisalasse. Seejärel leidis kohus eri aruannete põhjal, et riik oleks pidanud olema teadlik võimalikust seksuaalse väärkohtlemise ohust koolides. Tollal ei olnud kehtestatud nõuetekohast menetlust, mis oleks võimaldanud lapsel või vanemal esitada väärkohtlemise kohta kaebus otse riigile. Samuti puudus järelevalvemehhanism, mis oleks võimaldanud kontrollida, kuidas õpetajad kohtlevad lapsi. Seepärast leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et Iirimaa ei täitnud oma Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 kohaseid positiivseid kohustusi, kuna ei taganud tõhusa kaitsemehhanismi olemasolu seoses alaealiste väärkohtlemisega koolides.

Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et riigid peavad ka tõhusalt uurima väärkohtlemist või surma puudutavaid väiteid, olenemata sellest, kas toimepanija oli riigiametnik²⁶² või eraisik. Uurimine on tõhus, kui riik algatab ohvrite või nende pärijate kaebuse põhjal menetluse, mille abil on võimalik tuvastada Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 või 3 kohaldamisalasse kuuluvate vägivallaaktide eest vastutavad isikud ja neid karistada.

Vastavalt Euroopa sotsiaalhartale kuulub lapse õigus kaitsele kuritarvitamise ja väärkohtlemise eest peamiselt artiklite 7 ja 17 kohaldamisalasse.

Lanzarote konventsiooni kohaselt peavad riigid kriminaliseerima laste seksuaalse väärkohtlemise ja ärakasutamise eri vormid.²⁶³ Konventsioonis nõutakse riikidelt ka laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamiseks seadusandlike ja muude meetmete võtmist: teadlikkust suurendavate kampaaniate

261 EIK, *O'Keefe vs. Iirimaa* [suurkoda], nr 35810/09, 28. jaanuar 2014.

262 EIK, *Assenov jt vs. Bulgaaria*, nr 24760/94, 28. oktoober 1998.

263 Euroopa Nõukogu, *konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest*, CETS nr 201, 2007.

korraldamine, spetsialistide koolitamine, laste teavitamine väärkohtlemise riskidest ja spetsiaalse abi osutamine isikutele, kes võivad toime panna lapse väärkohtlemisega seotud kuritegusid. Lisaks kohustuvad riigid Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalda ja perevägivalda tõkestamise ja sellega võitlemise konventsiooni (Istanbuli konventsioon)²⁶⁴ artiklite 4 ja 5 kohaselt võtma seadusandlikke erimeetmeid ja uurima naiste vastu toime pandud vägivaldaakte. Vastavalt Istanbuli konventsiooni artiklile 22 on riigid kohustatud tagama spetsiaalsed tugiteenused naistele ja lastele, kes on koduvägivalda ohvrid.

Rahvusvahelises õiguses on lapse õiguste konventsioon peamine õigusakt lastekaitse tagamiseks riigi tasandil. Vastavalt artiklile 19 on osalisriigid kohustatud rakendama seadusandlikke, administratiivseid, sotsiaalseid ja hariduslaseid abinõusid, et kaitsta lapsi igasuguse vägivalda eest. ÜRO lapse õiguste komitee on avaldanud palju üldkommentaare ja soovitusi, milles tõlgendatakse riikide lapse õiguste konventsiooni kohaseid kohustusi. Üldkommentaaris nr 13 kirjeldatakse näiteks meetmeid laste kaitsmiseks igasuguse vägivalda eest.²⁶⁵ Üldkommentaaris nr 15 viidatakse meetmetele lapse õiguste konventsiooni rakendamiseks ja järelevalveks riikide õigusnormides ja poliitikameetmetes.²⁶⁶

7.1.2. Kehaline karistamine

Kehalist karistamist määratletakse üldiselt igasuguse füüsilise karistamisena, mille eesmärk on põhjustada teisele isikule valu või ebamugavust. Enamasti tähendab see lapse löömist käe või mõne esemega, kuid see võib olla ka mittefüüsiline toiming, nagu ähvardamine, millel on sama lõpptulemus ehk lapse alandamine.²⁶⁷

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus on analüüsinud kaebusi kehalise karistamise kui distsiplinaarmede kohta Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 alusel. Juhul kui selline meede saavutas artikli 3 kohaselt nõutava raskusastme, leidis kohus, et tegemist on selle sättega vastuolus

264 Euroopa Nõukogu, *naistevastase vägivalda ja perevägivalda tõkestamise ja sellega võitlemise konventsioon*, CETS nr 210, 2011.

265 ÜRO lapse õiguste komitee (2011), *General comment No. 13 (2011)*, CRC/C/GC/13, 18.4.2011.

266 ÜRO lapse õiguste komitee (2003), *General comment No. 5*, CRC/C/GC/2003/5, 27.11.2003.

267 ÜRO lapse õiguste komitee (2007), *General Comment No. 8 (2006), The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (arts. 19; 28, para. 2; and 37, inter alia)* (üldkommentaaris nr 8 „Lapse õiguse kaitsmise kehalise karistamise eest ning muude julmade või alandavate karistusvormide eest“ (artikkel 19, artikli 28 lõige 2 ja artikkel 37)), 42. istung, CRC/C/GC/8, 2.3.2007.

oleva kohtlemisega.²⁶⁸ Kui kehalise karistamise meede ei saavuta artikli 3 kohaselt nõutavat raskusastet, võib see seoses õigusega kehalisele ja moraalsele puutumatusse kuuluda siiski artikli 8 kohaldamisalasse. Euroopa Inimõiguste Kohus ei ole kehalise karistamise juhtumite puhul seni siiski tuvastanud rikkumist artikli 8 alusel. Kehalise karistamise kasutamisel riiklikes koolides võidakse ka rikkuda vanemate õigust kasvatada oma lapsi kooskõlas oma filosoofiliste veendumustega, nagu on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni esimese protokollis artiklis 2.²⁶⁹

Näide: kohtuasjades *Campbell ja Cosans vs. Ühendkuningriik*²⁷⁰ arutati kahe poisi kõrvaldamist koolist, kuna nad keeldusid kehalisest karistusest. Euroopa Inimõiguste Kohus ei tuvastanud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 rikkumist, kuna lapsi ei olnud tegelikult kehaliselt karistatud. Ta leidis siiski, et on rikutud konventsiooni esimese protokollis artiklit 2, sest vastustajaks olev riik oli kehalist karistamist lubades jätnud täitmata kohustuse austada vanemate filosoofilisi veendumusi. Ühtlasi leidis kohus, et koolist eemaldamise tõttu oli rikutud ühe poisi õigust haridusele, mis on sätestatud konventsiooni esimese protokollis artiklis 2.

Euroopa sotsiaalharta ei sisalda kehalise karistamise otsesest keeldu. Euroopa sotsiaalõiguste komitee tõlgenduse kohaselt sisaldub selline kohustus siiski Euroopa sotsiaalharta artiklis 17.²⁷¹ Kontrollides nii aruandlusmenetluse kui ka kollektiivkaebuste menetluse kaudu artikli 17 nõuete täitmist riikides, on Euroopa sotsiaalõiguste komitee leidnud, et mitu lepinguriiki rikuvad seda sätet, sest ei ole kehtestanud igasuguse kehalise karistamise keeldu. Kolmes sarnases juhtumis, mille puhul Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. esitas kaebuse Belgia,²⁷² Tšehhi Vabariigi²⁷³ ja Sloveenia²⁷⁴ vastu, tuvastas

268 EIK, *Tyrer vs. Ühendkuningriik*, nr 5856/72, 25. aprill 1978.

269 EIK, *Campbell ja Cosans vs. Ühendkuningriik*, nr 7511/76 ja nr 7743/76, 25. veebruar 1982, punkt 38.

270 EIK, *Campbell ja Cosans vs. Ühendkuningriik*, nr 7511/76 ja nr 7743/76, 25. veebruar 1982.

271 Vt nt Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *World Organisation against Torture (OMCT) vs. Belgia*, kaebus nr 21/2003, 7. detsember 2004; Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Conclusions XVI-2, Poland* (järelused XVI-2, Poola), artikli 17 punkt 65.

272 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) vs. Belgia*, kaebus nr 98/2013, 29. mai 2015, punkt 49.

273 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) vs. Tšehhi Vabariik*, kaebus nr 96/2013, 29. mai 2015.

274 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) vs. Sloveenia*, kaebus nr 95/2013, 27. mai 2015.

Euroopa sotsiaalõiguste komitee Euroopa sotsiaalharta artikli 17 rikkumise, sest neis riikides puudusid õigusnormid, millega kehtestatakse „laste igasuguse kehalise karistamise kiire ja täielik keeld, kuna see võib kahjustada laste füüsilist puutumatumust, väärikut, arengut ja psühholoogilist heaolu“.²⁷⁵ Ühtlasi märkis Euroopa sotsiaalõiguste komitee, et laste kehalist karistamist keelavad õigusnormid peavad olema kohaldatavad selliste asendushoolduse vormide suhtes nagu hooldusasutused, kasuperekonnad ja lasteaiad. Siinkohal tuleks meenutada, et Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee andis 2004. aastal välja soovitus, milles nõutakse kõikidelt osalisriikidelt kehalise karistamise keelamist.²⁷⁶

Rahvusvahelise õiguse kohaselt peetakse kehalist karistamist kaudselt lastevastase vägivalda vormiks, mis kuulub lapse õiguste konventsiooni artikli 19, artikli 28 lõike 2 ja artikli 37 kohaldamisalasse. Peale selle on lapse õiguste komitee andnud välja üldkommentaari nr 8/2006, milles kutsutakse riike üles võtma asjakohaseid meetmeid igasuguse kehalise karistamise vastu.²⁷⁷

7.1.3. Seksuaalne väärkohtlemine

Inimkaubandust ja lastepornot käsitletakse vastavalt [punktides 7.2.2 ja 7.2.3](#).

Lapse seksuaalne väärkohtlemine võib esineda mitmes vormis, sealhulgas ahistamine, katsumine, intsesit ja vägistamine. Lapse seksuaalne väärkohtlemine võib toimuda eri kohtades, sealhulgas kodus, koolis, hooldusasutuses, kirikus jm. Lapsed on seksuaalse väärkohtlemise suhtes eriti haavatavad, sest nad on sageli täiskasvanute võimu ja kontrolli all ning nende juurdepääs kaebuste esitamise mehhanismile on piiratum.

Liidu õigus. Direktiiviga 2011/93/EL – mis suuresti kajastab Lanzarote konventsiooni käsitusviisi – püütakse ühtlustada liikmesriikides minimaalseid kriminaalkaristusi mitmesuguste lapse seksuaalse kuritarvitamisega seotud

275 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) vs. Sloveenia*, kaebus nr 95/2013, 27. mai 2015, punkt 51.

276 Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee (2004), *Recommendation 1666 (2004) on a Europe-wide ban on corporal punishment of children* (soovitus 1666 (2004) üleeuroopalise laste kehalise karistamise keelu kohta), 23.6.2004.

277 ÜRO lapse õiguste komitee (2007), *General Comment No. 8 (2006): The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (arts. 19; 28, para. 2; and 37, inter alia)* (üldkommentaari nr 8 „Lapse õiguse kaitsmise keelamine ning muude julmade või alandavate karistusvormide eest“) artiklid 19, 28 lõige 2 ja artikkel 37 *inter alia*, CRC/C/GC/8, 2.3.2007.

süütegude eest.²⁷⁸ Vastavalt selle direktiivi artiklile 3 peavad liikmesriigid rakendada kriminaalõiguse meetmeid, et tagada karistamine eri seksuaalse kuritarvitamise vormide eest, sealhulgas seksuaaltegevuse või seksuaalse väärkohtlemise näitamine ja osalemine lastega seksuaaltegevuses. Direktiiv näeb ette raskemad karistused, kui lastes usaldust äratanud isikud panevad sellise teo toime eriti haavatavate laste suhtes ja/või sündi kasutades. Lisaks peavad liikmesriigid tagama, et lapse väärkohtlemise kahtluse korral esitatakse automaatselt süüdistus ning seksuaalses väärkohtlemises süüdi mõistetud isikute puhul tõkestatakse igasugune kutsetegevus, mis eeldab otseseid ja korrapäraseid kontakte lastega. Direktiiv sisaldab ka sätteid lapsesõbralike menetluste kohta ning sellega tagatakse lapsohvrite kaitse kohtutes.

Direktiiv 2011/93/EL on seotud raamotsusega 2009/315/JSK,²⁷⁹ mis käsitleb karistusregistrite andmete vahetamise liikmesriikidevahelist korraldust ja andmete sisu. See raamotsus ei käsitle küll konkreetset lapsi, kuid täidab siiski olulise lünga kaitsesüsteemis, tagades liikmesriikide ametiasutuste juurdepääsu süüdimõistetud isikute andmetele karistusregistris. Sellega hõlbustatakse selliste seksuaalses väärkohtlemises süüdi mõistetud isikute tuvastamist, kes otsivad teistes liikmesriikides tööd lastega tegelevates asutustes.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus on analüüsinud seksuaalse väärkohtlemise juhtumeid Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklite 3 ja 8 alusel. Kaebused puudutavad üldiselt riigi suutmatust võtta asjakohaseid meetmeid laste kaitsmiseks väärkohtlemise eest. Euroopa Inimõiguste Kohus on artikli 3 kontekstis hinnanud ka seda, kas riigid uurisid tõhusalt seksuaalse väärkohtlemise väiteid. Artikli 8 alusel esitatud lapse väärkohtlemise väited seonduvad selliste tegude mõjuga ohvri kehalisele puutumatusele ja õigusele perekonnaelu austamisele. Artiklite 3 ja 8 kohaste riigi kohustuste erinevus on vahel üsna ähmane, kuna Euroopa Inimõiguste Kohus põhjendab mõlema artikli rikkumise järeldusi sarnaselt. Kuid tuleb märkida, et artikli 8 kohaldamisalasse kuulunud juhtumid on eelkõige puudutanud lapse põhjendamatu eraldamist perekonnast või asendushooldusele paigutamist ja lapse väärkohtlemise etteheidete mõju perekonnale. Selliseid olukordi analüüsitakse [5. peatükis](#).

278 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/93/EL, 13. detsember 2011, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust, ELT L 335, 17.12.2011.

279 Nõukogu raamotsus 2009/315/JSK, 26. veebruar 2009, mis käsitleb karistusregistrite andmete vahetamise liikmesriikidevahelist korraldust ja andmete sisu, ELT L 93, 7.4.2009, lk 23.

Näide: kohtuasjas *M.C. vs. Bulgaaria*²⁸⁰ väitis kaebaja (14aastane tüdruk), et ühel öhtul väljas olles olid kaks isikut teda vägistanud. Riiklikud asutused jätsid tema kaebuse rahuldamata peamiselt seetõttu, et mingisugust füüsilist vägivalda ei suudetud tuvastada. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et vägistamise etteheited kuuluvad Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 kohaldamisalasse ning vastustajaks olev riik pidi selliseid väiteid tõhusalt uurima. Kohus järeldas, et Bulgaaria ametiasutused ei olnud neid väiteid uurinud, tuginedes tõendusmaterjalile, mille kohaselt jätsid ametiasutused üldiselt rahuldamata juhtumid, kus ohver ei suutnud osutada vägistamisele füüsilist vastupanu. Kohus leidis, et selline tõendamisnõue ei vastanud vägistamisohvrite reaalsele olukorrale ja ametiasutuste uurimine oli seega ebatõhus, mistõttu oli tegemist Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 rikkumisega.

Lisaks reguleerib lapse õigust kaitsele seksuaalse väärkohtlemise eest üksikasjalikult Lanzarote konventsioon. Kõnealune Euroopa Nõukogu raamistikus vastuvõetud konventsioon on avatud ratifitseerimiseks väljaspool Euroopat asuvatele riikidele. Seda siduvat õigusakti toetavad paljud õiguslikult mittesiduvad dokumendid, mille eesmärk on täiendavalt tagada, et riigid rakendavad laste seksuaalse väärkohtlemise vastu tõhusaid meetmeid.²⁸¹

7.1.4. Koduvägivald ja lapse hooletusse jätmine

Paljude koduvägivallajuhtumitega kaasnevad seksuaalse väärkohtlemise etteheited. Riikide asjaomased rahvusvahelise õiguse kohased kohustused on sarnased eespool [punktis 7.1.3](#) käsitletutega.

Euroopa Nõukogu õigus. Enamasti on olnud tegemist ema kaebusega Euroopa Inimõiguste Kohtule, et riik ei ole nõuetekohaselt täitnud oma Euroopa inimõiguste konventsiooni kohast kohustust kaitsta kahju eest. Koduvägivallajuhtumid kuuluvad selle konventsiooni artiklite 2, 3 ja 8 alla. Riigid peavad täitma oma

280 EIK, *M.C. vs. Bulgaaria*, nr 39272/98, 4. detsember 2003.

281 Näiteks: Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2001), Recommendation Rec (2001) 16 on the protection of children against sexual exploitation (soovitus Rec(2001)16 laste kaitsmise kohta seksuaalse ärakasutamise eest), 31.10.2001; Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee (1996), Resolution 1099 (1996) on the sexual exploitation of children (resolutsioon 1099 (1996) laste seksuaalse ärakasutamise kohta), 25.9.1996; Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee (2000), Resolution 1212 (2000) on rape in armed conflicts (resolutsioon 1212 (2000) vägistamise kohta relvastatud konfliktides), 3.4.2000; Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee (2002), Resolution 1307 (2002) on sexual exploitation of children: zero tolerance (resolutsioon 1307 (2002) laste seksuaalse kuritarvitamise kohta: nulltolerants), 27.9.2002.

positiivset kohustust võtta tõhusaid meetmeid koduvägivalla vastu ning uurida tõhusalt vaieldavaid koduvägivalla või lapse hooletusse jätmise ettehteid.

Näide: kohtuasjas *Kontrová vs. Slovakkia*²⁸² oli tegemist juhtumiga, kus kaebaja abikaasa oli teda mitmel korral füüsiliselt rünnanud. Naine esitas politseile kaebuse, kuid võttis selle hiljem tagasi. Tema abikaasa ähvardas seejärel tappa nende lapsed. Politseile teatas sellest juhtumist üks sugulane. Mitu päeva pärast seda vahejuhtumit tappis kaebaja abikaasa tulirelvaga enda ja nende kaks last. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kui riigi ametiasutused teavad või peaksid teadma tegelikust ja otsesest ohust tuvastatud üksikisiku elule, tuleb riigil täita oma Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 kohaseid positiivseid kohustusi. Selle juhtumi puhul oleksid Slovakkia ametiasutused pidanud kaebaja ja politsei vahelise eelneva suhtluse tõttu teadma sellisest ohust. Politsei positiivsed kohustused oleksid pidanud hõlmama kaebaja kuriteokaebuse registreerimist, kriminaaluurimise ja kriminaalmenetluse algatamist, nõuetekohaste andmete säilitamist hädaabikõnede kohta ning meetmete võtmist seoses väidetega, et kaebaja abikaasal on tulirelv. Politsei ei täitnud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 2 rikkudes oma kohustusi ning selle otseseks tagajärjeks oli kaebaja laste surm.

Näide: kohtuasi *Eremia vs. Moldova Vabariik*²⁸³ puudutas ema ja tema kahe tütre kaebust selle kohta, et ametiasutused ei kaitsnud neid abikaasa ja isa vägivaldse käitumise eest. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et ametiasutused küll teadsid väärkohtlemisest, kuid ei võtnud tõhusaid meetmeid ema kaitsmiseks edasise koduvägivalla eest. Kohus leidis ka, et kuigi tütreid pidid kodus pealt vaatama, kuidas isa tarvitas vägivalda ema vastu ja see avaldas nende psüühikale kahjulikku mõju, ei võetud sellise käitumise kordumise takistamiseks mingisuguseid meetmeid või olid need meetmed ebapiisavad. Kohus otsustas, et Moldova ametiasutused ei olnud nõuetekohaselt täitnud oma Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 kohaseid kohustusi.

Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel on esitatud kaebusi ka lapse hooletuse jätmise kohta riiklikus asutuses või kodus. Ametiasutuste kohustused lapse hooletusse jätmise korral on sarnased eelkäsitletud juhtumite puhul

282 EIK, *Kontrová vs. Slovakkia*, nr 7510/04, 31. mai 2007.

283 EIK, *Eremia vs. Moldova Vabariik*, nr 3564/11, 28. mai 2013.

nimetatud kohustustega. Ühest küljest peavad riigid kehtestama tõhusad lastekaitsemehhanismid ja teisest küljest võtma meetmeid laste kaitsmiseks lapse hooletusse jätmisest teada saamise korral või kui lapse hooletusse jätmise kohta on piisavalt tõendeid, olenemata sellest, kas tegemist on kodu või eraõigusliku asutusega.²⁸⁴ Riiklikus asutuses lapse hooletusse jätmise juhtumite korral on ametiasutustel otsene kohustus lapsi kaitsta, tagades, et lapsed saavad piisavat (arsti)abi, et asutused, kuhu lapsed paigutatakse, vastavad nõuetele ja/või selle personali on koolitatud rahuldama laste vajadusi.²⁸⁵

Asjakohane on ka Istanbuli konventsioon.²⁸⁶ See ei puuduta küll konkreetselt lapsi, kuid sisaldab mitut viidet lastele. Esiteks on artikli 3 punktis f sätestatud, et naiste all mõeldakse ka alla 18aastaseid tütarlapsi, ning seepärast kohaldatakse neile kõiki konventsiooni sätteid. Teiseks julgustatakse artikli 2 lõikes 2 konventsiooniosalisi kohaldama konventsiooni kõigi perevägivaldahoovrite suhtes, mis võib hõlmata lapsi. Lapsed näevad tegelikult enamasti kodus asetleidvat koduvägivalda ja see mõjutab neid rängalt.²⁸⁷ Lapsi puudutavad konventsiooni sätted kätkevad riikide kohustust võtta meetmeid lapsihooletuse vajaduste rahuldamiseks, laste teadlikkuse suurendamiseks ja lapstunnistajate kaitsmiseks.

Ka Euroopa sotsiaalharta artikli 17 kohaselt on riigid kohustatud keelama igasuguse lastevastase vägivalda ning võtma vastu asjakohased kriminaal- ja tsiviilõiguse sätteid.

Koduvägivalda ja lapse hooletusse jätmise küsimusi on käsitletud mitmes Euroopa Nõukogu õiguslikult mittesidavas dokumendis.²⁸⁸

284 EIK, *Z jt vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 29392/95, 10. mai 2001.

285 EIK, *Nencheva jt vs. Bulgaaria*, nr 48609/06, 18. juuni 2013 (kättesaadav prantsuse keeles).

286 Euroopa Nõukogu, *naistevastase vägivalda ja perevägivalda tõkestamise ja sellega võitlemise konventsioon*, CETS nr 210, 2011.

287 FRA (2014c), lk 134–135. Vt ka UNICEF (2006).

288 Näiteks: Euroopa Nõukogu ministrite komitee (1985), *Recommendation No. R (85) 4 on violence in the family* (soovitus nr R (85) 4 perevägivalda kohta), 26.3.1985; Euroopa Nõukogu ministrite komitee (1990), *Recommendation No. R (90) 2 on social measures concerning violence in the family* (soovitus nr R (90) 2 perevägivaldalaaste sotsiaalmeetmete kohta), 15.1.1990; Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee (1998), *Recommendation 1371 (1998) on abuse and neglect of children* (soovitus 1371 (1998) laste väärkohtlemise ja hülgamise kohta), 23.4.1998.

7.2. Laste ärakasutamine, lasteporno ja laste ahvatlemine

Põhipunkt

- Riigiasutused on kohustatud tegema tõhusat koostööd laste kaitsmiseks vägivallast, seda tuleb teha ka uurimiste käigus.

7.2.1. Sunniviisiline töö

Liidu õigus. Orjus, sundus ja sunniviisiline või kohustuslik töötamine on keelatud (ELi põhiõiguste harta artikli 5 lõige 2). Samuti on keelatud laste töölevõtmine (harta artikkel 32). Direktiiv 94/33/EÜ on peamine õigusakt, mis keelab lapstööjõu kasutamise.²⁸⁹ Riigid võivad ainult erandkorras kehtestada tööleasumisel madalama vanuse alammäära kui iga, mil lõppeb koolikohustus (artikli 4 lõige 2). Riigid peavad tagama, et tööle lubatud noorte töötingimused on sobivad (artiklid 6 ja 7). Peale selle võib lapsi tööle võtta ainult teatavates valdkondades, nagu lihtsamad kodutööd või sotsiaal- ja kultuuritegevus (artikli 2 lõige 2 ja artikkel 5). Direktiiviga nähakse ette ka konkreetset kaitsemeetmeid, mida tuleb lapstööjõu puhul rakendada (III jagu).

Sunniviisilise lapstöö juhtudega kaasneb sageli lastega kaubitsemine.²⁹⁰ Direktiivis 2011/36/EL, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust, peetakse sunniviisilist tööd laste ärakasutamiseks (artikli 2 lõige 3).²⁹¹ Lapsed, kellega kaubeldakse sunniviisilise töö eesmärgil, on selle direktiivi alusel kaitstud samamoodi nagu muudel eesmärkidel inimkaubanduse ohvriks sattunud isikud (nt seksuaalne ärakasutamine, vt punkt 7.1.3).²⁹²

²⁸⁹ Nõukogu direktiiv 94/33/EÜ, 22. juuni 1994, noorte kaitse kohta tööl, EÜT L 2016, 20.8.1994.

²⁹⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/36/EL, 15. aprill 2011, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset, ELT L 101/1, 15.4.2011, põhjendus 11.

²⁹¹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/36/EL, 15. aprill 2011, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset, ELT L 101/1, 15.4.2011.

²⁹² Vt lisaks FRA (2015c), lk 40–41.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 4 keelatakse täielikult igasugune orjus, sundus, sunniviisiline ja kohustuslik töö. Euroopa Inimõiguste Kohtu määratluse kohaselt on „sunniviisiline või kohustuslik töö” „igasugune töö või teenistus, mida nõutakse mis tahes isikult ükskõik missuguse karistusega ähvardades ning milleks see isik ei ole ennast vabatahtlikult pakkunud”.²⁹³ Sundus hõlmab lisaks „isiku kohustust elada teise isiku valdustes ja võimetust oma olukorda muuta”.²⁹⁴ Sundus on seetõttu kohustusliku töö raskendatud vorm.

Sunniviisilise tööga seotud etteheidete korral määrab Euroopa Inimõiguste Kohus kõigepealt kindlaks, kas need etteheited kuuluvad Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 4 kohaldamisalasse.²⁹⁵ Seejärel analüüsib ta, kas riigid on täitnud oma positiivset kohustust kehtestada õigus- ja haldusraamistik, mis keelab sunniviisilise või kohustusliku töö, sunduse ja orjuse juhtumid ning tagab nende eest karistamise ja süüdistuse tõhusa esitamise.²⁹⁶ Artikli 4 menetlusliku aspektiga seoses uurib Euroopa Inimõiguste Kohus, kas riiklikud ametiasutused on uurinud tõhusalt vaieldavaid etteheiteid sunniviisilise töö või sunduse kohta.²⁹⁷

Näide: kohtuasi *C.N. ja V. vs. Prantsusmaa*²⁹⁸ puudutas kahe Burundist pärit õe väiteid sunniviisilise töö kohta. Pärast nende vanemate surma võttis nende tädi ja tema perekond õed enda juurde Prantsusmaale elama. Nad elasid neli aastat maja keldris väidetavalt väga halbades tingimustes. Vanem õde ei käinud koolis ning tema aeg kulus kodutööde tegemisele ja tädi puudega poja eest hoolitsemisele. Noorem õde käis koolis, kuid tegi tädi ja tema perekonna heaks tööd pärast kooli ja pärast koduste ülesannete äratagemist. Mõlemad õed esitasid Euroopa Inimõiguste Kohtule kaebuse, et neid peeti sunduses ja nad pidid sunniviisiliselt töötama. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et esimene kaebaja pidi tõepoolest sunniviisiliselt töötama, kuna ta pidi töötama seitse päeva nädalas ilma töötasu ja puhkusega. Peale selle peeti teda sunduses, sest talle tundus, et tema olukord on püsiv ning tõenäoliselt ei muutu. Kohus leidis, et riik ei täitnud oma

293 EIK, *Siliadin vs. Prantsusmaa*, nr 73316/01, 26. juuli 2005, punkt 116.

294 *Ibid.*, punkt 123.

295 EIK, *C.N. ja V. vs. Prantsusmaa*, nr 67724/09, 11. oktoober 2012, punkt 70.

296 *Ibid.*, punkt 104 jj.

297 EIK, *C.N. vs. Ühendkuningriik*, nr 4239/08, 13. november 2012, punktid 70–82.

298 EIK, *C.N. ja V. vs. Prantsusmaa*, nr 67724/09, 11. oktoober 2012.

positiivset kohustust, kuna kehtiv õigusraamistik ei taganud kohustusliku töö ohvritele tõhusat kaitset. Menetlusliku uurimiskohustuse kohta leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 4 nõuded olid täidetud, sest ametiasutused olid viivitamata korraldanud sõltumatu uurimise, mis võimaldas süüdlased tuvastada ja neid karistada. Kohus jättis teise kaebaja kaebuse sunniviisilise töö kohta rahuldamata, sest tal oli võimalik koolis käia ja talle anti aega koduste ülesannete tegemiseks.

Euroopa sotsiaalharta tagab lapse õiguse kaitsele füüsiliste ja moraalsete ohude eest töökeskkonnas ja mujal (artikli 7 lõige 10). Euroopa sotsiaalõiguste komitee märkis, et laste ärakasutamine kodus ja tööl, sealhulgas lastega kauplemine tööalase ärakasutamise eesmärgil, peab olema riigi tasandil keelatud.²⁹⁹ Euroopa sotsiaalharta osalisriigid peavad tagama nii laste ja noorte ärakasutamise tõkestamiseks ja kaitseks vajalike õigusaktide kehtestamise kui ka nende õigusaktide tegeliku tõhususe.³⁰⁰

Ka Lanzarote konventsioonis on sätestatud, et riigid peaksid kõik laste seksuaalse ärakasutamise vormid kriminaliseerima.

7.2.2. Lastega kaubitsemine

Liidu õigus. ELi toimimise lepingu artiklis 83 on inimkaubandust nimetatud valdkonnana, kus Euroopa Parlamendil ja nõukogul on seadusandlikud volitused. ELi põhiõiguste harta artikli 5 lõige 3 sisaldab sõnaselget inimkaubanduse keeldu. ELi panus on väga oluline, sest tegemist on piiriülese mõõtmega valdkonnaga.

Direktiiv 2011/36/EL, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset, on esimene õigusakt, mille Euroopa Parlament ja nõukogu võtsid vastu ELi toimimise lepingu artikli 83 alusel.³⁰¹ Vastavalt selle direktiivi artikli 2 lõikele 1 on inimkaubandus „isi-

299 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Conclusions 2004, Bulgaria* (järelused 2004, Bulgaaria), lk 57.

300 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Conclusions 2006, Albania* (järelused 2006, Albaania), lk 61; Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Conclusions 2006, Bulgaria* (järelused 2006, Bulgaaria), lk 113.

301 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/36/EL, 15. aprill 2011, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset, ELT L 101, 15.4.2011.

ku värbamine, transportimine, üleviimine, varjamine või vastuvõtmine, sealhulgas kõnealuse isiku üle saavutatud kontrolli vahetamine või üleandmine, milleks kasutatakse ähvardusi, jõudu või muid sunnimeetodeid, inimröövi, kelmust, pettust, võimu või kaitsetu seisundi kuritarvitamist või teise isiku üle kontrolli omava isiku nõusoleku saavutamiseks raha või hüvitiste võtmist või andmist ärakasutamise eesmärgil". Direktiivi eesmärk on kehtestada miinimumeskirjad kuritegude ja sanktsioonide määratlemiseks inimkaubanduse puhul (artikkel 1). Direktiiv on tervikuna laste jaoks oluline ning see sisaldab ka mitut konkreetset lapsi puudutavat sätet, mis käsitlevad inimkaubanduse lapsohvrite abistamist ja toetamist ning kaitset kriminaaluurimise ajal (artiklid 13–16).³⁰² Konkreetsed toetusmeetmed tuleb võtta pärast iga ohvri olukorra spetsiaalset hindamist (artikli 14 lõige 1). Riigid peaksid määrama lapse parimate huvide esindamiseks hooldaja (artikli 14 lõige 2) ja pakkuma toetust lapse perekonnale (artikli 14 lõige 3). Kriminaalmenetluste ajal on lastel õigus esindajale ja tasuta õigusnõustamisele ning õigus, et neid kuulavad ära koolitatud spetsialistid sobivates ruumides (artikli 15 lõiked 1–3). Kaitsemeetmed hõlmavad ka võimalust korraldada ärakuulamine kinnisel kohtuistungil ning võimalust kuulata laps ära kohtusse toomata, kasutades sidetehnoloogiat (artikli 15 lõige 5).³⁰³

Lastega kauplemise valdkonnas on asjakohane ka direktiiv 2004/81/EÜ.³⁰⁴ Vastavalt sellele õigusaktile võivad vastuvõtvad liikmesriigid anda inimkaubanduse ohvritele elamisloa, kui nad teevad kriminaaluurimise ajal koostööd. Seda direktiivi kohaldatakse laste suhtes siiski ainult liikmesriikide kindlaksmääratud ulatuses.³⁰⁵

Mis puutub täitmisele pööramisse, siis on ELi õiguskaitseametil (Europol) ja ELi õiguslase koostöö üksusel (Eurojust) oluline osa liikmesriikidevahelise koostöö tagamisel eesmärgiga kindlaks teha organiseeritud inimkaubandusvõrgustikud ja need kohtu alla anda. Lapsohvrite kaitset liidu tasandil reguleerivad asjakohaseid sätteid käsitletakse selle käsiraamatu [punktis 11.3](#).

302 Neid sätteid on täpsemalt käsitletud FRA ja EIK (2013), lk 222.

303 Vt FRA (2015b), lk 79.

304 Nõukogu direktiiv 2004/81/EÜ, 29. aprill 2004, elamisloa väljaandmise kohta kolmandate riikide kodanikele, kes on inimkaubanduse ohvrid või kes on olnud seotud ebaseaduslikule sisserändele kaasaaitamisega, kuid teevad pädevate asutustega koostööd, ELT L 261, 6.8.2004, lk 19.

305 *Ibid.*, artikkel 3.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa inimõiguste konventsioon ei sisalda sõnaselgeid sätteid inimkaubanduse kohta. Euroopa Inimõiguste Kohtu tõlgenduse kohaselt sisaldub inimkaubanduse keeld siiski Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 4.³⁰⁶ Kohus lähtub protokollil artikli 3 punktis a sätestatud inimkaubanduse määratlusest, et ennetada, tõkestada ja karistada inimkaubandust, eriti kauplemist naiste ja lastega. See täiendab rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsiooni (seda konventsiooni täiendav naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokoll ehk nn Palermo protokoll) ning Euroopa Nõukogu inimkaubanduse vastu võitlemise konventsiooni artikli 4 punkti a.³⁰⁷ Euroopa Inimõiguste Kohus teeb kõigepealt kindlaks, kas konkreetse olukorra puhul esitatud väide inimkaubanduse kohta on usaldusväärne, mistõttu kuulub see olukord seega artikli 4 kohaldamisalasse. Kui juhtum kuulub artikli 4 kohaldamisalasse, analüüsib kohus seejärel juhtumit nagu on kirjeldatud [punktis 7.2.1](#): ta uurib, kas vastustajaks oleva riigi õigusraamistik tagab tõhusa kaitse inimkaubanduse eest, kas riik on täitnud konkreetse juhtumi puhul oma positiivseid kohustusi ja kas ametiasutused on uurinud tõhusalt vaieldavaid väiteid inimkaubanduse kohta.

Näide: kohtuasjas *Rantsev vs. Venemaa ja Küpros*³⁰⁸ esitas kaebuse ühe noore vene tüdruku isa, kuna ta tütar oli Küproses kahtlastel asjaoludel surnud. Tütarlaps oli Küprosesse sisenenud kabareetantsija viisaga. Ta suri pärast seda, kui kukkus alla tema tööandja tuttavatele kuuluva korteri rõdult. Tundus, et tegemist oli põgenemiskatsega. Isa esitas kaebuse nii Venemaa kui ka Küprose vastu, väites sisuliselt, et ametiasutused ei olnud nõuetekohaselt uurinud tema tütre surma. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis esimest korda, et inimkaubandus kuulub Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 4 kohaldamisalasse. Kuigi Küproses oli kehtestatud piisav õigusraamistik inimkaubandusega võitlemiseks, oli artiklit 4 rikutud, sest haldustava nõuda tööandjatelt kabareetantsijatele finantstagatis-

306 EIK, *Rantsev vs. Küpros ja Venemaa*, nr 25965/04, 7. jaanuar 2010, punkt 282.

307 ÜRO, rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinunud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni täiendav naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokoll, New York, 15.11.2000; Euroopa Nõukogu, *inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon*, CETS nr 197, 2005.

308 EIK, *Rantsev vs. Küpros ja Venemaa*, nr 25965/04, 7. jaanuar 2010. See juhtum ei puuduta lapse surma, kuid väärib Euroopa Inimõiguste Kohtu konkreetselt lastekaubandust käsitleva kohtupraktika puudumisel siiski äramärkimist, võttes arvesse seda, et inimkaubandus ohustab eelkõige lapsi.

te andmist ei taganud tõhusat kaitset inimkaubanduse ja ärakasutamise eest. Peale selle oleksid Küprose ametiasutused selle konkreetse juhtumi puhul pidanud teadma, et kaebaja tüdruku ohustas inimkaubanduse ohvriks langemine. Kohus otsustas, et politsei ei võtnud meetmeid kaebaja tüdruku kaitsmiseks ärakasutamise eest. Kokkuvõttes järeldas ta, et Venemaa oli rikkunud artiklit 4, sest Venemaa ametiasutused ei uurinud nõuetekohaselt väiteid inimkaubanduse kohta.

Euroopa sotsiaalõiguste komitee leiab, et inimkaubandus on inimõiguste ja inimväärkuse raske rikkumine ja kujutab endast uut orjuse vormi.³⁰⁹ Riigid peavad vastavalt sotsiaalharta artikli 7 lõikele 10 vastu võtma õigusaktid selle kriminaliseerimiseks.³¹⁰ Neid õigusakte peavad toetama asjakohane järelevalvemehhanism, sanktsioonid ning lastega kaubitsemise ja seksuaalse ärakasutamise vastu võitlemise tegevuskava.³¹¹

Lepingute tasandil on inimkaubandust käsitlev peamine õigusakt Euroopa Nõukogu inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon.³¹² Võttes arvesse Euroopa Nõukogu laiemat liikmeskonda ja asjaolu, et inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon on avatud ühinemiseks Euroopa Nõukogusse mittekuuluvatele riikidele,³¹³ täiendab see ELi direktiivi 2011/36/EL ning on oluline vahend võitluses inimkaubandusega konventsiooni osalisriikides – nii ELi liikmesriikides kui ka muudes riikides – tuginedes ühistele nõuetele ja kohustus-tele. Konventsiooni rakendamist kontrollib sõltumatute ekspertide rühm (inimkaubandusevastase võitluse eksperdirühm GRETA), kes hindab perioodiliselt olukorda igas riigis ja avaldab aruandeid. Konventsiooniosaliste komitee – konventsioonikohase järelevalvemehhanismi poliitiline tugisammas – võtab nende aruannete põhjal vastu soovitusel osalisriikidele meetmete kohta, mida tuleb GRETA järelduste rakendamiseks ja edusammude järgimiseks võtta.

309 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) vs. Iirimaa*, nr 89/2013, 12. september 2014, punkt 56.

310 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Conclusions XVII-2 (2005), Poland* (järeldused XVII-2 (2005), Poola), lk 638.

311 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) vs. Iirimaa*, nr 89/2013, 12. september 2014, punkt 57.

312 Euroopa Nõukogu, *inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon*, CETS nr 197, 2005.

313 Näiteks Valgevene ühines konventsiooniga 26. novembril 2013.

7.2.3. Lapsporno ja laste ahvatlemine

Liidu õigus. Direktiiv 2011/93/EL on peamine lastepornot käsitlev õigusakt.³¹⁴ Lasteporno on määratletud järgmiselt: „i) materjal, milles visuaalselt kujutatakse last, kes on kaasatud tegelikku või jäljendatud ühemõtteliselt seksuaalsesse tegevusse, ii) lapse suguelundite kujutamine eelkõige seksuaalsel eesmärgil, iii) materjal, milles visuaalselt kujutatakse lapsena näivat isikut, kes on kaasatud tegelikku või jäljendatud ühemõtteliselt seksuaalsesse tegevusse, või lapsena näiva isiku suguelundite kujutamine eelkõige seksuaalsel eesmärgil, või iv) realistlik kujutis lapsest, kes on kaasatud ühemõtteliselt seksuaalsesse tegevusse, või lapse suguelundite realistlik kujutamine eelkõige seksuaalsel eesmärgil”.³¹⁵ Direktiivi artikliga 5 kehtestatakse ELi liikmesriikide kohustus võtta vajalikke meetmeid, et tagada lasteporno teadliku tootmise, omandamise, valdamise, turustamise, levitamise, edastamise, pakkumise, tarnimise ja kättesaadavaks tegemise ning lastepornole teadlikult juurdepääsu taotlemise karistatavus.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus on mitmel korral analüüsinud lapspornoga seotud juhtumeid Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 alusel.

Näide: kohtuasjas *Söderman vs. Rootsi* esitas kaebuse tütarlaps, keda kasuisa püüdis filmida, kui ta oli duši all.³¹⁶ Ta väitis, et Rootsi õigusraamistik ei kaitsnud nõuetekohaselt tema eraelu. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et riigil on positiivne kohustus kehtestada õigusraamistik, mis tagab selliste ohvrite nagu kaebaja nõuetekohase kaitse. Kuna kohtuasi puudutas ainult kaebaja filmimise katset, leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et selline õigusraamistik ei pea tingimata sisaldama kriminaalkaristusi. Ohvriale pakutavad õiguskaitsevahendid – kas tsiviil- või kriminaalõigusekohased – peavad olema tõhusad. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis kohtuasja asjaolude kohta, et kaebaja ei saanud kasuisa filmimiskatsega seoses kasutada kriminaal- ja tsiviilmenetluses rakendatavaid tõhusaid õiguskaitsevahendeid, see oli vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8.

314 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/93/EL, 13. detsember 2011, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust, ELT L 335, 17.12.2011, lk 1.

315 *Ibid.*, artikli 2 punkt c.

316 EIK, *Söderman vs. Rootsi* [suurkoda], nr 5786/08, 12. november 2013.

Euroopa Nõukogu küberkuritegevuse konventsiooni³¹⁷ artiklis 9 on sätestatud, et osalisriigid peavad kriminaliseerima lasteporno pakkumise, kättesaadavaks tegemise, levitamise, edastamise, hankimise, valdamise ja valmistamise arvutisüsteemi kaudu. Tähtis nõue on, et selline tegevus peab olema tahtlik. Konventsiooni seletuskirjas on märgitud, et termin „pornograafiline materjal“ oleneb „ebasündsaks, avaliku moraaliga vastuolus olevaks või muul viisil rikutuks“ liigitatud materjalide suhtes kohaldatavatest riiklikest nõuetest.³¹⁸ Sellegipoolest ei tuleks seda kriminaliseerimiskohustust kohaldada materjali suhtes mitte üksnes siis, kui see kujutab visuaalselt last, vaid ka juhul, kui see kujutab lapse välimusega isikut või kui tegemist on realistlike kujutistega lapsest, kes on kaasatud ühemõtteliselt seksuaalsesse tegevusse.³¹⁹

Vastavalt Lanzarote konventsiooni artiklitele 21–23 on riigid kohustatud võtma seadusandlikke meetmeid lasteporno eri vormide kriminaliseerimiseks. Artikli 21 kohaselt tuleks kriminaliseerida laste värbamine pornoetteastetes osalemiseks, nende sundimine selleks ja osalemine sellistes etteastetes. Artikli 22 kohaselt tuleks samamoodi kriminaliseerida tegevus, mis seab lapse seksuaaltegevuse (seksuaalse kuritarvitamise) tunnistajaks. Artiklis 23 nõutakse kriminaalõigusaktide vastuvõtmist seoses side- ja infotehnoloogia vahendusel laste ahvatlemisega seksuaalsel eesmärgil. Lanzarote komitee võttis selle sätte kohta vastu arvamuse, milles kutsutakse konventsiooni osalisriike üles kaaluma ahvatlemise kriminaliseerimise laiendamist juhtumitele, kus seksuaalne väärkohtlemine pannakse toime interneti teel, mitte silmast-silma kohtumise tulemusena.³²⁰

317 Euroopa Nõukogu, [küberkuritegevuse konventsioon](#), CETS nr 185, 2001.

318 Euroopa Nõukogu, küberkuritegevuse konventsiooni seletuskiri, punkt 99.

319 Euroopa Nõukogu, [küberkuritegevuse konventsioon](#), CETS nr 185, 2001, artikli 9 lõige 2.

320 Lanzarote komitee arvamus Lanzarote konventsiooni artikli 23 ja selle seletuskirja kohta, 17.6.2015.

7.3. Riskirühmad

Põhipunkt

- Kadunuks jääma sunnitud (rahvusvahelises õiguses ka: sunniviisiliselt kadunud) lastel on õigus oma identiteedi säilitamisele või taastamisele.

7.3.1. Vähemusse kuuluvad lapsed

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus on üsna harva menetlenud konkreetselt vähemusse kuuluvate laste suhtes toimepandud vägivalda juhtumeid (st väljaspool inimkaubanduse ja sunniviisilise töö konteksti). Sellised juhtumid puudutavad peamiselt segregatsiooni koolides ja diskrimineerimist, mida analüüsitakse [punktis 3.2](#).

Näide: kohtuasjas *Centre of Legal Resources Valentin Câmpeanu nimel vs. Rumeenia* esitas vabaühendus kaebuse roma poisi nimel, kes suri riiklikus asutuses.³²¹ Ta oli HIV-positiivne ja raske vaimse puudega. Elamistingimused kõnealuses asutuses olid kohutavad: seda ei köetud, puudusid voodirii- ded ja rõivad, personal ei abistanud hoolealuseid jne. Kuna ohvril ei olnud lähisugulasi, esitas vabaühendus tema nimel kaebuse Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklites 2, 3, 5, 8, 13 ja 14 sätestatud õiguste rikkumise kohta. Suurkoda otsustas, et juhtumi erandlikke asjaolusid arvesse võttes (roma poisi äärmine haavatavus ja teadaolevate lähisugulaste puudumine) oli vabaühendusel õigus esindada surnud kaebajat. Euroopa Inimõiguste Kohus tuvastas artikli 2 sisulise rikkumise. Ta leidis, et Valentin Câmpeanu surmas olid süüdi riiklikud asutused, sest nad olid ta paigutanud asutusse, kus ta piisava toidu, normaalsete elamistingimuste ja vajaliku arstiabi puudumise tõttu suri. Kohus leidis ka, et on rikutud artiklit 2, kuna Rumeenia ametiasutused ei uurinud tõhusalt Valentin Câmpeanu surmajuhtumit.

321 EIK, *Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu nimel vs. Rumeenia* [suurkoda], nr 47848/08, 17. juuli 2014.

Hooldusasutustes elavate laste puhul toetatakse Euroopa Nõukogu soovitusel Rec(2005)5 otsust, et laste paigutamine hooldusasutusse ei peaks põhinema diskrimineerival alusel.³²²

7.3.2. Puudega lapsed

Liidu õigus. Euroopa Liit on puuetega inimeste õiguste konventsiooni osaline. Tegemist on esimese rahvusvahelise lepinguga inimõiguste valdkonnas, millega EL on ühinenud.³²³ See konventsioon sisaldab lastega seotud erisätteid. ELi liikmesriigid ja EL on võtnud kohustuse tagada, et puudega lapsed saavad kasutada inimõigusi võrdsetel alustel teiste lastega. Vastavalt konventsiooni artiklile 16 peavad nad võtma asjakohaseid meetmeid puudega laste kaitsmiseks väärkohtlemise ja ärakasutamise eest.³²⁴

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohtu menetletud puudega lapsi puudutavates kohtuasjades on tõstatanud mitu küsimust, sealhulgas nõusolek, riikide positiivne kohustus kaitsta surma ja väärkohtlemise eest ning elamistingimused riiklikes asutustes.

Näide: kohtuasi *Nencheva jt vs. Bulgaaria*³²⁵ puudutas 15 lapse ja noore täiskasvanu surma vaimse ja füüsilise puudega inimeste hooldekodus. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et lapsed olid paigutatud spetsiaalsesse riiklikku asutusse riigi ainukontrolli alla. Laste elamistingimused selles asutuses olid kohutavad: neil nappis toitu, ravimeid ja riietust ning asutust ei köetud. Pädevaid asutusi oli sellest olukorrast mitu korda teavitatud ja seega nad olid või oleksid pidanud olema teadlikud surmaohust. Euroopa Inimõiguste Kohus tuvastas Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 sisulise rikkumise, sest ametiasutused ei võtnud meetmeid nende kontrolli alla paigutatud laste elude kaitseks. Lisaks ei uurinud Bulgaaria ametiasutused tõhusalt kaebajate laste surmajuhtumeid. Bulgaaria ametiasutused oleksid pidanud selle kohtuasja konkreetseid asjaolusid arvesse võttes algatama ametiülesande

322 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2005), *Recommendation Rec(2005)5 on the rights of children living in residential institutions* (soovitus Rec(2005)5 hooldusasutustes elavate laste õiguste kohta), 16.3.2005.

323 Euroopa Liidu Nõukogu (2009), nõukogu otsus 2010/48/EÜ, 26. november 2009, ühinenud Rahvaste Organisatsiooni puuetega inimeste õiguste konventsiooni sõlmimise kohta Euroopa Ühenduse nimel, ELT L 23, 27.1.2010, lk 35.

324 Vt ka punkt 3.5.

325 EIK, *Nencheva jt vs. Bulgaaria*, nr 48609/06, 18. juuni 2013 (kättesaadav prantsuse keeles).

korras kriminaaluurimise. Uurimist peeti ebatõhusaks mitmel põhjusel: uurimine algatati kaks aastat pärast laste surma, see kestis põhjendamatu kaua, uurimine ei hõlmanud kõikide laste surma ja see ei täpsustanud kõiki olulisi tegureid selles asjas.

7.4. Kadunud lapsed

Liidu õigus. Euroopa Komisjon on avanud kadunud laste otsimise Euroopa abi-telefoni (116 000).³²⁶ Sellel telefonil võetakse vastu kadunud lastest teatavaid kõnesid ja edastatakse need politseile, antakse juhiseid ja abi kadunud lapse eest vastutavatele isikutele ning toetatakse uurimistegevust.

Euroopa Nõukogu õigus. Laste tahtevastast kadumist käsitletakse Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 alusel.

Näide: kohtuasi *Zorica Jovanović vs. Serbia*³²⁷ puudutas juhtumit, kus vastsündinu väidetavalt suri haiglas kohe pärast sündimist, kuid surnukeha ei antud kunagi vanematele üle. Ema esitas kaebuse, et riik ei andnud neile teavet poja saatuse kohta, sealhulgas väidetava surma põhjuse, aja ega matmispaiga kohta. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et riigi „jätkuv suutmatus anda [emale] usaldusväärset teavet tema poja saatuse kohta“ kujutab endast õiguse perekonnaelu austamisele rikkumist.³²⁸

ÜRO õiguse kohaselt on kõigi isikute kaitsmist kadunuks jääma sündimise eest käsitleva rahvusvahelise konventsiooni³²⁹ artikli 25 lõike 1 punktis b sätestatud, et riigid peavad takistama ja karistama selliste laste tõelist isikut tõendavate dokumentide varjamist või hävitamist, kes on ise või kelle vanemad on sunnitud kadunuks jääma. Ühtlasi peavad riigid võtma vajalikke meetmeid selliste laste otsimiseks ja tuvastamiseks ning nende tagastamiseks bioloogilise perekonna juurde. Võttes arvesse nende laste õigust oma identiteedi, sealhulgas kodakondsuse, nime ja peresuhete säilitamisele või taastamisele, nagu

326 Euroopa Komisjon (2007), komisjoni otsus 2007/698/EÜ, 29. oktoober 2007, millega muudetakse otsust 2007/116/EÜ seoses 116ga algavate täiendavate reserveeritud numbrite kasutuselevõtuga, ELT L 284, 30.10.2007, lk 31.

327 EK, *Zorica Jovanović vs. Serbia*, nr 21794/08, 26. märts 2013.

328 *Ibid.*, punkt 74.

329 ÜRO, kõigi isikute kaitsmist kadunuks jääma sündimise eest käsitlev rahvusvaheline konventsioon, 20.12.2006.

on tunnustatud õigusnormidega, peavad riigid kehtestama õigusmenetlused kadunuks jääma sunnitud laste lapsendamise või hooldeasutusse paigutamise läbivaatamiseks ja tühistamiseks (artikli 25 lõige 4). Konventsioonis korratakse laste õiguste aluseks olevat kaht üldpõhimõtet: lapse parimate huvide esikohale seadmine ja lapse õigus avaldada arvamust ja olla ära kuulatud (artikli 25 lõige 5). Kuigi selle konventsiooni on ratifitseerinud vähesed Euroopa riigid, ei tohiks eirata selle tähtsust Euroopa õigusraamistikus.³³⁰

---

330 19. veebruari 2015. aasta seisuga olid konventsiooni ratifitseerinud üheksa ELi liikmesriiki 28st (Austria, Belgia, Hispaania, Leedu, Madalmaad, Portugal, Prantsusmaa, Saksamaa ja Slovakkia). Lisaks on selle ratifitseerinud järgmised Euroopa Nõukogu liikmesriigid: Serbia, Montenegro, Bosnia ja Hertsegoviina, Armeenia ja Albaania.

8

Majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised õigused ning piisav elatustase

Euroopa Liit	Käsitletavad teemad	Euroopa Nõukogu
<p>ELi põhiõiguste harta, artikkel 14 (haridus)</p> <p>Kvalifikatsioonidirektiiv (2011/95/EL)</p> <p>Euroopa Kohus, kohtuasi C-413/99: <i>Baumbast ja R vs. Secretary of State for the Home Department</i>, 2002 (alaealiste sisserändajate haridus)</p>	<p>Õigus haridusele</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, esimene protokoll, artikkel 2 (õigus haridusele)</p> <p>Euroopa sotsiaalharta (täiendatud), artikkel 17 (õigus haridusele)</p> <p>EIK, <i>Catan jt vs. Moldova ja Venemaa</i> [suurkoda], nr 43370/04, nr 8252/05 ja nr 18454/06, 2012 (keel koolides)</p> <p>EIK, <i>D.H. jt vs. Tšehhi Vabariik</i> [suurkoda], nr 57325/00, 2007; EIK, <i>Oršuš jt vs. Horvaatia</i> [suurkoda], nr 15766/03, 2010 (roma laste diskrimineerimine koolis)</p> <p>EIK, <i>Ponomaryovi vs. Bulgaaria</i>, nr 5335/05, 2011 (diskrimineerimine sisserändaja staatuse tõttu)</p> <p>Rahvusvahemuste kaitse raamkonventsioon, artikli 12 lõige 3 ja artikkel 14</p> <p>Võõrtöölise õigusliku seisundi Euroopa konventsioon</p>
<p>ELi põhiõiguste harta, artikkel 35 (juurdepääs arstiaabile)</p> <p>Kvalifikatsioonidirektiiv (2011/95/EL), artikkel 29 (põhihüved alaealistele sisserändajatele)</p>	<p>Õigus tervisele</p>	<p>Euroopa sotsiaalharta (täiendatud), artiklid 11 (õigus tervise kaitsele) ja 13 (õigus saada sotsiaal- ja meditsiiniabi)</p> <p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artiklid 2 (õigus elule) ja 8 (õigus isikupuutumatusel)</p> <p>EIK, <i>Oyal vs. Türgi</i>, nr 4864/05, 2010 (vastsündinu nakatumine HIVga)</p> <p>EIK, <i>Iliya Petrov vs. Bulgaaria</i>, nr 19202/03, 2012 (elektrialajaamas saadud vigastus)</p>

Euroopa Liit	Käsitletavat teemad	Euroopa Nõukogu
		<p>EIK, <i>Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu nimel vs. Rumeenia</i> [suurkoda], nr 47848/08, 2014 (surm riiklikus asutuses)</p> <p>EIK, <i>Glass vs. Ühendkuningriik</i>, nr 61827/00, 2004 (teadlik nõusolek)</p> <p>EIK, <i>M.A.K. ja R.K. vs. Ühendkuningriik</i>, nr 45901/05 ja nr 40146/06, 2010 (test ilma vanema nõusolekuta)</p> <p>Euroopa sotsiaalõiguste komitee, <i>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) vs. Prantsusmaa</i>, kaebus nr 14/2003, 2004 (arstiabi alaealistele sisserändajatele)</p> <p>Euroopa sotsiaalõiguste komitee, <i>Defence for Children International (DCI) vs. Belgia</i>, kaebus nr 69/2011, 2012 (ebaseaduslikult riigis viibivad lapsed)</p> <p>Bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel inimõiguste ja inimväärikuse kaitse konventsioon, artiklid 6 ja 8</p>
<p>ELi põhiõiguste harta, artikli 34 lõige 3 (õigus sotsiaalabile ja eluasemetoetusele)</p>	<p>Õigus eluasemele</p>	<p>Euroopa sotsiaalharta (täiendatud), artiklid 16 (perekonna õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset), 17 (laste ja noorte õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset) ja 31 (õigus eluasemele)</p> <p>EIK, <i>Bah vs. Ühendkuningriik</i>, nr 56328/07, 2011.</p> <p>EIK, <i>Connors vs. Ühendkuningriik</i>, nr 66746/01, 2004.</p>
<p>ELi põhiõiguste harta, artikkel 34 (sotsiaalkindlustus ja sotsiaalabi)</p>	<p>Õigus piisavale elatustasemele ja õigus sotsiaalkindlustusele</p>	<p>Euroopa sotsiaalharta (täiendatud), artiklid 12–14 (õigus sotsiaalkindlustusele ning sotsiaal- ja meditsiiniabile ja õigus kasutada sotsiaalhoolekande teenuseid), artikkel 16 (perekonna õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset) ja artikkel 30 (õigus kaitsele vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse eest)</p> <p>Euroopa sotsiaalõiguste komitee, <i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) vs. Prantsusmaa</i>, kaebus nr 82/2012, 2013 (peretoetuste maksimise peatamine koolist puudumise tõttu)</p> <p>EIK, <i>Konstantin Markin vs. Venemaa</i> [suurkoda], nr 30078/06, 2012 (vanemapuhkus)</p>

Majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised õigused, mida Euroopa kontekstis nimetatakse sagedamini sotsiaalmajanduslikeks või sotsiaalõigusteks, hõlmavad nii tööga seotud õigusi kui ka õigust haridusele, tervisele, eluasemele, sotsiaalkindlustusele ja üldisemalt piisavale elatustasemele. Kultuuriliste õigustega seotud kohtupraktika on üldiselt vähem arenenud ja neid õigusi on vähem käsitletud. Nende õiguste aspekte käsitletakse [punktis 4.6](#) vähemusse kuuluvate laste identiteedi kohta ja [punktis 8.2](#) seoses õigusega haridusele.

Euroopa kontekstis on sotsiaalõigusi puudutavad sõnaselged nõuded sätestatud peamiselt Euroopa sotsiaalhartas ja ELi põhiõiguste hartas, kuigi ka Euroopa inimõiguste konventsioon ja selle protokollid sisaldavad mitut asjakohast sätet, näiteks sunniviisilise töö keeld ja õigus haridusele. Lisaks on Euroopa Inimõiguste Kohus väitnud, et „[sotsiaal- ja majanduslike õiguste] sfääri ei eralda konventsiooniga hõlmatud valdkonnast ükski vettpidav takistus”,³³¹ ja on leidnud, et sotsiaalõigused kuuluvad Euroopa inimõiguste konventsiooniga tagatud kodanikuõiguste hulka. Nii on juurdepääsu tervishoiule käsitletud näiteks piinamise, ebainimliku ja alandava kohtlemise ning karistamise keelu all (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 3).³³²

Selles peatükis analüüsitakse laste jaoks eriti olulisi sotsiaalõigusi: õigus haridusele ([punkt 8.2](#)), õigus tervisele ([punkt 8.3](#)), õigus eluasemele ([punkt 8.4](#)) ning õigus piisavale elatustasemele ja sotsiaalkindlustusele ([punkt 8.5](#)).

8.1. Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste käsitlemise viisid

Põhipunktid

- Sotsiaalõiguste kaitse kindlustamisel on peamine piisavate ressursside olemasolu tagamine.
- Sotsiaalõiguste olulised elemendid on olemasolu, kättesaadavus, kohandatavus ja vastuvõetavus.

331 EIK, *Airey vs. Iirimaa*, nr 6289/73, 9. oktoober 1979, punkt 26.

332 Vt nt EIK, *Factsheet on Prisoners' health-related rights* (teabeleht kinnipeetavate tervisega seotud õiguste kohta), veebruar 2015, ja *Factsheet on Health* (teabeleht tervise kohta), aprill 2015.

Liidu õigus. Sotsiaalõigused sisalduvad ELi põhiõiguste hartas kõrvuti kodaniku- ja poliitiliste õigustega. Harta artiklis 52 tehakse siiski vahet õigustel ja põhimõtetel: viimastele võib „õiguslikult tugineda“ ainult piiratud juhtudel.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa sotsiaalõiguste komitee märgib, et kui õiguse teostamine on „eriti keeruline ja väga kulukas“, hindab ta järkjärgulist teostamist kolme kriteeriumi alusel: meetmed tuleb võtta „harta eesmärkide saavutamiseks mõistliku aja jooksul, mõõdetava edukusega ja olemasolevate ressurside maksimaalse kasutusega kooskõlas olevas ulatuses”.³³³ Ta kasutab ka prioriseerimist, meenutades riikidele „mõju, mida nende valikud avaldavad nii eriti haavatavatele rühmadele kui ka teistele mõjutatud isikutele”.³³⁴

Euroopa sotsiaalõiguste komitee väidab – kuigi seoses õigusega sotsiaalkindlustusele – et „olemasoleva sotsiaalkindlustussüsteemi kindluse ja jätkusuutlikkuse tagamiseks“ on lubatud regressiivsed sammud, kui need ei „kahjusta riikliku sotsiaalkindlustussüsteemi põhiraamistikku ega võta üksikisikutelt võimalust saada kaitset, mis see süsteem pakub tõsise sotsiaalse ja majandusliku riski eest”.³³⁵ Euroopa Inimõiguste Kohus aktsepteerib ka regressiivsete sammutuste võtmise võimalust, kuid uurib, kas valitud meetod on mõistlik ja sobiv taotletud õiguspärase eesmärgi saavutamiseks.³³⁶

Seoses õigusega haridusele on Euroopa sotsiaalõiguste komitee kooskõlas ÜRO majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste komitee käsitlusviisiga vastu võtnud olemasolu, kättesaadavuse, vastuvõetavuse ja kohandatavuse analüütilise raamistiku.³³⁷ Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika käsitleb ka olemasolu ja kättesaadavuse erinevust. Edasine analüüs põhineb olemasolu, kättesaadavuse, vastuvõetavuse ja kohandatavuse kriteeriumidel, niivõrd kui asjakohane kohtupraktika on olemas.

333 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *International Association Autism Europe (IAAE) vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 13/2002, 4. november 2003, punkt 53; Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *European Action of the Disabled (AEH) vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 81/2012, 11. september 2013, punktid 94–99.

334 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *International Association Autism Europe (IAAE) vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 13/2002, 4. november 2003, punkt 53.

335 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) ja Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) vs. Kreeka*, kaebus nr 66/2011, 23. mai 2012, punkt 47.

336 EIK, *Markovics jt vs. Ungari*, otsus vastuvõetamatuse kohta, nr 77575/11, nr 19828/13 ja nr 19829/13, 24. juuni 2014, punktid 37 ja 39.

337 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) vs. Bulgaaria*, kaebus nr 41/2007, 3. juuni 2008, punkt 37.

8.2. Õigus haridusele

Põhipunktid

- Piirangud hariduse kättesaadavusele peavad olema ettenähtavad, järgima õiguspä-rast eesmärki ning olema õigustatud ja mittediskrimineerivad.
- Hariduse vastuvõetavus, mis eeldab vanemate usuliste ja filosoofiliste veendumuste austamist, ei välista usulise või seksuaalhariduse võimalust koolides.
- Kohandatavus nõuab erimeetmete rakendamist puudega laste puhul ja vähemustesse kuuluvate laste võimalust õppida ja saada õpetust oma keeles.
- Lastel on õigus haridusele olenemata nende kodakondsusest või sisserändaja staatusest.

Liidu õigus. Eli põhiõiguste harta artikli 14 lõikes 2 on sätestatud õigus haridusele, sealhulgas „võimalus saada tasuta kohustuslikku haridust“. Artikli 14 lõikes 3 on sätestatud vabadus asutada haridusasutusi ning vanemate õigus tagada lastele oma usuliste, filosoofiliste ja pedagoogiliste veendumuste koha-ne haridus ja õpetamine.

Euroopa Nõukogu õigus. Õigus haridusele on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni esimese protokollis artiklis 2. Euroopa Inimõiguste Kohus selgitab, et see artikkel ei kohusta riike tegema haridust kättesaadavaks, vaid see näeb ette „juurdepääsuõiguse konkreetsel ajal olemasolevatele haridusasutustele“.³³⁸ Lisaks kätkeb õigus haridusele „võimalust saada haridusest kasu, see tähendab õigust sellele, et [...] lõpetatud õpinguid ühel või teisel kujul ametlikult tunnustatakse kooskõlas igas riigis kohaldatavate eeskirjadega“.³³⁹ Ometi ei ole see absoluutne õigus; piirangud peavad olema isikute jaoks ette-nähtavad ja teenima õiguspä-rast eesmärki. Distsiplinaarmed, sealhulgas haridusasutusest ajutine kõrvaldamine või välja heitmine, on lubatud, kui need vastavad lubatud piirangute tingimustele. Selleks et hinnata, kas need haridu-sasutusest eemaldamise viisid põhjustavad ilmajätmise õigusest haridusele,

338 EIK, *Juhtum, „mis on seotud Belgia haridussüsteemis keelte kasutamist reguleerivate seaduste teatavate aspektidega“ vs. Belgia*, nr 1474/62, nr 1677/62, nr 1691/62, nr 1769/63, nr 1994/63 ja nr 2126/64, 23. juuli 1968, punkt 4.

339 *ibid.*

kaalutakse selliseid tegureid nagu menetluslikud tagatised, eemaldamise keskus, reintegreerumispüüdlused ja alternatiivse hariduse piisavus.³⁴⁰

Näide: kohtuasjas *Catan jt vs. Moldova ja Venemaa*³⁴¹ käsitles Euroopa Inimõiguste Kohus Transnistria separatistlike ametivõimude keelepoliitikat koolides. Selle keelepoliitika eesmärk oli venestamine. Moldovakeelsete koolide (kus kasutati ladina tähestikku) sunniviisilise sulgemise järel pidid vanemad valima, kas saavad oma lapsed koolidesse, kus nad peavad moldova keelt kirjutama kirillitsas, ja kus kasutatakse nõukogude ajast pärit õppematerjale, või halvemini varustatud koolidesse, mille asukoht on ebasobivam ning mille puhul ohustab lapsi kooliteel ahistamine ja hirmutamine. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et koolide sunniviisilise sulgemise ja hilisema laste ahistamisega piirati põhjendamatu laste õigust haridusele ning rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni esimese protokollil artiklit 2.³⁴²

Osana õigusest haridusele on vanematel õigus oma usuliste ja filosoofiliste veendumuste austamisele. Õppekava koostamine ja kavandamine kuulub siiski põhimõtteliselt riigi pädevusse.³⁴³ Riik võib integreerida usulist või filosoofilist laadi teabe või teadmised kooli õppekavasse tingimusel, et seda „teakse objektiivselt, kriitiliselt ja pluralistlikult“.³⁴⁴ Pluralismi tagamiseks tuleb kvantitatiivsed ja kvalitatiivsed erinevused konkreetse usundi või filosoofia õpetamisel tasakaalustada, andes vanematele võimaluse vabastada oma lapsed kas osaliselt või täielikult sellisest õpetusest, st võimaluse puududa teatavatest tundidest või usundiõppest tervikuna.³⁴⁵ Euroopa Inimõiguste Kohtu asjaomase küsimuse käsitlemise kohta mittediskrimineerimise vaatenurgast vt [punkt 2.1](#).³⁴⁶

Vastavalt Euroopa sotsiaalharta täiendatud redaktsiooni artikli 17 lõikele 2 kohustuvad riigid „rakendada kõiki asjakohaseid ja vajalikke meetmeid eesmärgiga [...] tagada lastele ja noortele tasuta alg- ja keskkaridus ning soodustada

340 EIK, *Ali vs. Ühendkuningriik*, nr 40385/06, 11. jaanuar 2011, punkt 58.

341 EIK, *Catan jt vs. Moldova ja Venemaa* [suurkoda], nr 43370/04, nr 8252/05 ja nr 18454/06, 19. oktoober 2012.

342 *Ibid.*, punktid 141–144.

343 EIK, *Folgerø jt vs. Norra* [suurkoda], nr 15472/02, 29. juuni 2007, punkt 84.

344 *Ibid.*, punkt 84.

345 *Ibid.*, punktid 85–102 ja eriarvamus.

346 EIK, *Grzelak vs. Poola*, nr 7710/02, 15. juuni 2010.

nende regulaarset kooliskäimist”.³⁴⁷ Lisaks otsustas Euroopa sotsiaalõiguste komitee, et selle sätte kohaselt peaksid osalisriigid tagama haridusele juurdepääsu ka nende territooriumil ebaseaduslikult viibivatele lastele.³⁴⁸

Peale selle peavad haridusasutused olema kõikidele ilma diskrimineerimiseta kättesaadavad.³⁴⁹ Euroopa sotsiaalõiguste komitee leidis, et „puudega laste integreerimine tavakoolidesse [...] peaks olema norm ja õpetamine erikoolides peab olema erand”.³⁵⁰ Riikidel ei ole puudega inimeste koolivaliku puhul suurt kaalutusõigust; sellised inimesed peavad õppima tavakoolis.³⁵¹

Olukordi, mis puudutavad erinevat kohtlemist hariduse valdkonnas sellistel alustel nagu kodakondsus, sisserändaja staatus või etniline päritolu, käsitletakse [3. peatükis](#).

Euroopa sotsiaalõiguste komitee praktika kohaselt peab seksuaal- ja reproduktiivtervisealane haridus kuuluma tavapärasesse õppekavva.³⁵² Riikidel on küll lai kaalutusõigus õppematerjalide kultuurilise sobivuse kindlaksmääramisel, kuid nad peavad tagama mittediskrimineeriva seksuaal- ja reproduktiivtervisealase hariduse, „mis ei põlista ega tugevda sotsiaalset tõrjutust ja inimväärkusest ilma jätmist”. Õppematerjalid ei tohi „süvendada alandavaid stereotüüpe”, näiteks mitteheteroseksuaalse sättumusega inimeste suhtes.³⁵³

Hariduse kohandatavus nõuab näiteks seda, et tavakoolidesse integreeritud puudega laste puhul võetakse „meetmeid nende erivajaduste rahuldamiseks”³⁵⁴ (vt ka [punkt 3.5](#)).

347 1961. aasta Euroopa sotsiaalharta ei sisalda sätet, mis näeks ette õiguse haridusele.

348 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Médecins du Monde – International vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 67/2011, 11. september 2012.

349 Puudega laste kohta vt lisaks [3. peatükk](#) ja [7. peatükk](#).

350 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) vs. Bulgaaria*, kaebus nr 41/2007, 3. juuni 2008, punkt 35.

351 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *European Action of the Disabled (AEH) vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 81/2012, 11. september 2013, punkt 78.

352 EIK, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) vs. Horvaatia*, kaebus nr 45/2007, 30. märts 2009, punkt 47.

353 *Ibid.*, punktid 59 ja 61.

354 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) vs. Bulgaaria*, kaebus nr 41/2007, 3. juuni 2008, punkt 35.

Lisaks kohustuvad riigid vastavalt rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni artikli 12 lõikele 3 looma rahvusvähemustesse kuuluvatele isikutele võrdsed võimalused hariduse saamiseks kõigil tasemetel (vt ka 3. peatükk).³⁵⁵ Rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni artikkel 14 näeb rahvusvähemustesse kuuluvatele lastele ette õiguse õppida ja saada õpetust oma keeles.³⁵⁶ Euroopa Inimõiguste Kohus on kinnitanud, et õigus haridusele viitab õigusele saada õpetust (ühes) riigikeeles.³⁵⁷

8.2.1. Alaealiste sisserändajate õigus haridusele

Liidu õigus. Laste põhiõigust haridusele, olenemata nende sisserändaja staatusest, tunnustatakse praktiliselt kõikides ELi rändeõiguse valdkondades.³⁵⁸ ELil puudub pädevus otsustada riiklike haridusnormide sisu ja ulatuse üle. EL kaitses alaealiste sisserändajate õigust saada haridust samal või, olenevalt nende staatusest, sarnasel alusel nagu kodanike puhul. Õpilaste direktiiv (2004/114/EÜ) reguleerib kolmandate riikide kodanike riiki lubamist õpingute, õpilasvahetuse, tasustamata praktika või vabatahtliku teenistuse eesmärgil.³⁵⁹ See riiki lubamine hõlmab kolmandate riikide kodanike riiki sisenemist ja seal elamist kauem kui kolm kuud. Laste riiki lubamise üldtingimused on: kehtiva reisidokumendi esitamise, vanemate antud luba kavandatud riigis viibimise kohta, ravikindlustus ja kui liikmesriik nõuab, siis taotluse käsitlemise tasu maksmine.³⁶⁰ Kooliõpila-

355 Vt lisaks Euroopa Nõukogu rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni nõuandekomitee, *Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities* (kommentaar hariduse kohta vastavalt rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioonile), 2006, ACFC/25DOC(2006)002, osa 2.1.

356 Lisaselgituste saamiseks vt Euroopa Nõukogu rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni nõuandekomitee, *Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities* (kommentaar hariduse kohta vastavalt rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioonile), 2006, ACFC/25DOC(2006)002, osa 2.3, ja *Thematic Commentary No. 3: The language rights of persons belonging to national minorities under the Framework Convention* (temaatiline kommentaar nr 3: raamkonventsiooni kohaselt rahvusvähemusse kuuluvate isikute keelelised õigused), 2012, ACFC/44DOC(2012)001 rev, VI osa, Language Rights and Education (keelelised õigused ja haridus).

357 EIK, *Catan jt vs. Moldova ja Venemaa* [suurkoda], nr 43370/04, nr 8252/05 ja nr 18454/06, 19. oktoober 2012, punkt 137.

358 Nt Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/95/EL, 13. detsember 2011, mis käsitleb nõudeid, millele kolmandate riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud peavad vastama, et kvalifitseeruda rahvusvahelise kaitse saajaks, ning nõudeid pagulaste või täiendava kaitse saamise kriteeriumidele vastavate isikute ühetaolisele seisundile ja antava kaitse sisule (uuesti sõnastatud) (kvalifikatsioonidirektiiv), ELT L 337, 20.12.2011, lk 9, artikkel 27.

359 Nõukogu direktiiv 2004/114/EÜ, 13. detsember 2004, kolmandate riikide kodanike riiki lubamise kohta õpingute, õpilasvahetuse, tasustamata praktika või vabatahtliku teenistuse eesmärgil (õpilaste direktiiv).

360 *Ibid.*, artikkel 6.

sed peavad näiteks esitama tõendi õpilasvahetusprogrammis osalemise kohta, mida korraldab asjaomase liikmesriigi poolt tunnustatud asutus.³⁶¹ Tasustamata praktikandid peavad esitama liikmesriigi nõutavad tõendid selle kohta, et nende riigis viibimise ajal on neil piisavad vahendid oma elamis-, koolitus- ja tagasisõidukulude katmiseks.³⁶² Üliõpilaste osalemisele majandustegevuses, sealhulgas töökäimine, on kehtestatud piirangud.³⁶³

Liikumisvabaduse alusel teise ELi liikmesriiki elama asuvate liidu kodanikest rändajate lastele antakse kõige soodsamad õigused. Neil on õigus õppida asjaomase riigi üldhariduskoolis, töö käigus toimuva väljaõppe kursustel ja kutseõppekursustel samadel tingimustel kui selle riigi kodanikel.³⁶⁴ See hõlmab riiklikku ja eraharidust ning kohustuslikku ja vabatahtlikku haridust. Euroopa Kohus on seda õigust alati laialt tõlgendanud – see tagab võrdse juurdepääsu haridusele, kuid ka haridusega seotud laiematele sotsiaalhüvedele ning koidikidele hüvedele, mille eesmärk on hõlbustada osalemist hariduselusel. Näiteks kohtuasjas *Casagrande* sai võõrtöötaja laps ELi vaba liikumise õiguse alusel taotleda majanduslikust olukorrast sõltuvat õppetootust.³⁶⁵

Peale selle on liikmesriikidel 1970. aastatel kehtestatud õigusnormide kohaselt kohustus pakkuda ELi võõrtöötajate lastele täiendavat keeleõpet nii vastuvõtva riigi keeles kui ka laste emakeeles, eesmärgiga toetada nende integreerumist vastuvõtvas riigis ja nende päritoluriigis, kui nad peaksid sinna hiljem tagasi pöörduma.³⁶⁶ See võib tunduda küll üsna suuremeelne ja väärtuslik lisatoetus lastele pärast nende õppima asumist vastuvõtva riigi koolis, kuid selle

361 *Ibid.*, artikkel 7.

362 *Ibid.*, artikkel 10.

363 *Ibid.*, artikkel 17.

364 Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 492/2011, 5. aprill 2011, töötajate liikumisvabaduse kohta liidu piires, ELT L 141, 27.5.2011, lk 1, artikkel 10; Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2004/38/EÜ, 29. aprill 2004, mis käsitleb Euroopa Liidu kodanike ja nende pereliikmete õigust liikuda ja elada vabalt liikmesriikide territooriumil ning millega muudetakse määrust (EMÜ) nr 1612/68 ja tunnistatakse kehtetuks direktiivid 64/221/EMÜ, 68/360/EMÜ, 72/194/EMÜ, 73/148/EMÜ, 75/34/EMÜ, 75/35/EMÜ, 90/364/EMÜ, 90/365/EMÜ ja 93/96/EMÜ (vaba liikumise direktiiv), ELT L158, 30.4.2004, lk 77, artikli 24 lõige 1.

365 Euroopa Kohus, kohtuasi C-9/74: *Donato Casagrande vs. Landeshauptstadt München*, 3. juuli 1974. Hiljem on kinnitust leidnud sellises kohtuasjas nagu Euroopa Kohus, kohtuasi C-3/90: *M.J.E. Bernini vs. Minister van Onderwijs en Wetenschappen*, 26. veebruar 1992.

366 Nõukogu direktiiv 77/486/EMÜ, 25. juuli 1977, võõrtöötajate lastele hariduse andmise kohta, EÜT L 199, 6.8.1977, lk 32. Alaealsed kolmandate riikide kodanikest sisseandajad ei kuulu selle direktiivi kohaldamisalasse.

rakendamine eri riikides on olnud teadaolevalt ebaühtlane ja üha ebaapraktilisem, võttes arvesse nende keelte arvu, mida tuleb õpetada.³⁶⁷

Näide: kohtuasjas *Baumbast ja R vs. Secretary of State for the Home Department*³⁶⁸ oli küsimus selles, kas kaks tütarlast, kelle Saksa võõrtöötajast isa asus oma kolumbialasest naise ja tütardega elama Ühendkuningriiki, võivad jätkata Ühendkuningriigis koolis käimist pärast seda, kui nende isa lahkus Ühendkuningriigist kolmandasse riiki, jättes oma naise ja tütreid maha. Euroopa Kohus pidi vastama küsimusele, kas naine ja tütreid võivad jääda iseseisvalt vastuvõtvasse riiki olenemata sellest, et isa (kelle kaudu perekond oli saanud elamisõiguse) oli tegelikult loobunud oma ELi võõrtöötaja staatusest. Kohtu jaoks oli määrav see, et lapsed olid integreerunud vastuvõtva riigi haridussüsteemi ning nende eraldamine sellest nii otsustaval hetkel nende hariduselus oleks olnud kahjulik ja ebaoproportsionaalne. Kohus kinnitas, et laste hariduse järjepidevuse saavutamine on nii tähtis, et see võib tõhusalt võimaldada (muidu nõuetele mittevastavale) perekonnale sisserändajast lapse õpingute ajaks elamisõiguse vastuvõtvast riigis.

Baumbasti kohtuotsust järgiti edasistes kohtuasjades³⁶⁹ ja see on kodifitseeritud direktiivi 2004/38/EÜ artikli 12 lõikes 3.³⁷⁰

Kolmandate riikide kodanikest lastel on kodanikega samadel tingimustel juurdepääs üldiselt ainult *riigi rahastatud* haridusele ja nad ei saa täiendavaid hüvesid, nagu toimetulekutoetus.³⁷¹ Osa sisserännet reguleerivaid ELi õigus-

367 Komisjoni aruanded direktiivi 77/486/EMÜ rakendamise kohta, KOM(84) 54 (lõplik) ja KOM(88) 787 (lõplik).

368 Euroopa Kohus, kohtuasi C-413/99: *Baumbast ja R vs. Secretary of State for the Home Department*, 17. september 2002.

369 Euroopa Kohus, kohtuasi C-480/08: *Maria Teixeira vs. London Borough of Lambeth ja Secretary of State for the Home Department*, 23. veebruar 2010; Euroopa Kohtu suurkoda, kohtuasi C-310/08: *London Borough of Harrow vs. Nimco Hassan Ibrahim ja Secretary of State for the Home Department*, 23. veebruar 2010.

370 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2004/38/EÜ, 29. aprill 2004, mis käsitleb Euroopa Liidu kodanike ja nende pereliikmete õigust liikuda ja elada vabalt liikmesriikide territooriumil ning millega muudetakse määrust (EMÜ) nr 1612/68 ja tunnistatakse kehtetuks direktiivid 64/221/EMÜ, 68/360/EMÜ, 72/194/EMÜ, 73/148/EMÜ, 75/34/EMÜ, 75/35/EMÜ, 90/364/EMÜ, 90/365/EMÜ ja 93/96/EMÜ, ELT L 158, 30.4.2004, artikli 2 lõike 2 punkt c ja artikli 12 lõige 3.

371 Kvalifikatsioonidirektiiv 2011/95/EL, artikkel 11; pikaajaliste elanike direktiiv (2003/109/EÜ), artikkel 14; direktiiv 2003/86/EÜ perekonna taasühinemise õiguse kohta, artikkel 14; ajutise kaitse direktiiv (2001/55/EÜ); vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artikli 14 punkt c; tagasisaatmise direktiiv (2008/115/EÜ).

akte lähuvad võrdse juurdepääsu tagamisest siiski kaugemale, nõudes liikmesriikidelt selliste mehhanismide sisseseadmist, mis tagavad välisriigi kvalifikatsioonide nõuetekohase tunnustamise ja ülekandmise isegi tõendavate dokumentide puudumisel (kvalifikatsioonidirektiivi artikkel 28³⁷²).

Varjupaigataotlejate laste haridusalased õigused on veelgi väiksemad: neile tuleb anda juurdepääs vastuvõtva riigi haridussüsteemile kodanikega *sarnastel*, kuid mitte tingimata *samadel* tingimustel.³⁷³ Neile võidakse haridusteenust osutada seega pigem majutuskeskustes kui koolides ja ametiasutused võivad varjupaigataotlejate laste täieliku juurdepääsu koolisüsteemile edasi lükata kuni kolm kuud alates varjupaigataotluse esitamisest. Kui juurdepääs haridussüsteemile on lapse eriolukorra tõttu võimatu, on liikmesriigid kohustatud pakkuma alternatiivseid haridusvõimalusi (vastuvõtutingimuste direktiivi artikli 14 lõige 3).³⁷⁴

Euroopa Nõukogu õigus. Selleks et kindlustada alaealiste sisserändajate juurdepääs haridusele, on kasutatud esimese protokollil artiklit 2 koostoimes artikliga 14 (vt ka [punkt 3.3](#)).

Näide: kohtuasjas *Ponomaryovi vs. Bulgaaria*³⁷⁵ kaalus Euroopa Inimõiguste Kohus kahele venelasest koolilapsele, kelle puudub alaline elamisloa, esitatud nõuet maksta keskkooliõpingute eest õppemaksu. Kohus leidis, et neilt keskkooli õppemaksu nõudmine oli diskrimineeriv ja seega vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 14 koostoimes esimese protokollil artikliga 2.³⁷⁶

Euroopa sotsiaalhartat kaitseb alaealiste sisserändajate haridusõigusi nii otseselt (artikli 17 lõige 2) kui ka kaudselt, kehtestades piirangud laste õigusele töötada, eesmärgiga võimaldada neil täiel määral kohustuslikku haridust saada (artikkel 7).

372 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/95/EL, 13. detsember 2011, mis käsitleb nõudeid, millele kolmandate riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud peavad vastama, et kvalifitseeruda rahvusvahelise kaitse saajaks, ning nõudeid pagulaste või täiendava kaitse saamise kriteeriumidele vastavate isikute ühetaolisele seisundile ja antava kaitse sisule (uuesti sõnastatud) (kvalifikatsioonidirektiiv), ELT L 337, 20.12.2011, lk 9.

373 Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL). Vastavalt kvalifikatsioonidirektiivile (2011/95/EL, artikkel 27) võivad lapsed pagulased (kes on saanud pikaajalise elamisõiguse) saada haridusele juurdepääsu samadel tingimustel kui asjaomase riigi kodanikud.

374 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/33/EL, 26. juuni 2013, millega sätestatakse rahvusvahelise kaitse taotlejate vastuvõtu nõuded (uuesti sõnastatud) (vastuvõtutingimuste direktiiv), ELT L 180, 29.6.2013, lk 96.

375 EIK, *Ponomaryovi vs. Bulgaaria*, nr 5335/05, 21. juuni 2011.

376 Vt ka [punkt 3.3](#).

Lisaks toetab võõrtööliste õigusliku seisundi Euroopa konventsioon³⁷⁷ alaealiste sisserändajate õigust pääseda „kodanikega samadel alustel ja samadel tingimustel” juurde üldharidusele ja kutseõpetusele vastuvõtvas riigis (artikli 14 lõige 1).

Rahvusvahelises õiguses toetab alaealiste sisserändajate võrdset juurdepääsu haridusele kõigi võõrtööliste ja nende pereliikmete kaitse rahvusvaheline konventsioon (artikkel 30).³⁷⁸

Lapse õiguste konventsiooni artiklis 28 on sätestatud, et kõikidel lastel on õigus tasuta kohustuslikule haridusele. Vastavalt artikli 29 lõike 1 punktile c ulatub see õigus haridusele võrdse juurdepääsu tagamisest palju kaugemale ja hõlmab sätteid, mis puudutavad lapse kultuurilist identiteedi ning lapse päritoluriigi keele ja väärtuste arengut.

8.3. Õigus tervisele

Põhipunktid

- Riikidel on positiivne kohustus võtta meetmeid selliste eluohtlike terviseohtude vastu, millest ametiasutused on või peaksid olema teadlikud.
- Riigiasutused peavad tõhusalt uurima inimeste surmajuhtumeid.
- Vastavalt Euroopa sotsiaalhartalet on ebaseaduslikult riigis viibivatel lastel õigus tervishoiuteenustele, mitte ainult vältimatule arstiabile.
- Tervishoiuteenuste vastuvõetavus nõuab teadlikku nõusolekut või luba.
- Vastavalt liidu õigusele ja Euroopa sotsiaalhartalet on alaealiste sisserändajate õigus saada sotsiaalabi ja tervishoiuteenuseid. Selle õiguse suhtes kohaldatakse mitut piirangut.

Liidu õigus. ELi põhiõiguste harta artikliga 35 tagatakse õigus saada juurdepääs tervishoiule.

Sisserändajatest liidu kodanike lapsed saavad vastuvõtvas riigis selle riigi kodanikega samadel alustel juurdepääsu sotsiaalhoolekandele ja tervishoiuteenustele

377 Euroopa Nõukogu, [võõrtööliste õigusliku seisundi Euroopa konventsioon](#), CETS nr 93, 1977.

378 ÜRO, kõigi võõrtööliste ja nende pereliikmete õiguste kaitse konventsioon, 18.12.1990.

pärast kolmekuulist elamist vastuvõtvast riigis.³⁷⁹ Sarnased õigused antakse nende kolmandate riikide kodanike lastele, kes on saanud liikmesriigis alalise elamisloa. Need õigused võivad siiski olla piiratud nn põhihüvedega³⁸⁰ Lapspagulaste ja -varjupaigataotlejate puhul peavad liikmesriigid andma neile juurdepääsu piisavale sotsiaalabile võrdsetel alustel vastuvõtva riigi kodanikega, kuid see juurdepääs võib samuti olla piiratud põhihüvedega (kvalifikatsioonidirektiivi artikkel 29). Vastavalt õigusnormidele peavad liikmesriigid võimaldama haavatavas olukorras olevatele alaealistele sisserändajatele piisavat tervishoiutuge. Vägivaldade või piinamist kogunud lastele tuleb näiteks pakkuda piisavat tuge, et rahuldada nende füüsilisi ja vaimseid vajadusi (uuestisõnastatud vastuvõtutingimuste direktiivi IV peatükk, artikkel 21, artikli 23 lõige 4 ja artikkel 25). Kvalifikatsioonidirektiiv sisaldab sarnaseid sätteid haavatavas olukorras olevate lapsrändajate kohta.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa inimõiguste konventsioonis ei ole sõnaselgelt sätestatud õigust tervishoiule või õigust tervisele. Euroopa Inimõiguste Kohus on siiski käsitlenud mitut tervisega seotud juhtumit eri olukordades. Kõigepealt uurib kohus laste eluohtlike terviseriske. Ta teeb kindlaks riikide positiivse kohustuse võtta ennetavaid meetmeid eluohtlike terviseriskide vastu, millest nad on või peaksid olema teadlikud.

Näide: kohtuasjas *Oyal vs. Türgi* ei võtnud riik ennetavaid meetmeid HI-viiruse levimise vastu vereülekannete kaudu. Seetõttu sai vastsündinu riiklikus haiglas vereülekande ajal HI-viiruse. Hoolimata pakutud hüvitisest leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et kuna puudus täielik ravikindlustus, mis oleks hõlmanud selle lapse kogu eluaja jooksul vajaliku ravi ja ravimid, ei pakkunud riik piisavat hüvtit ja rikkus seega lapse õigust elule (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 2).³⁸¹ Lisaks kohustas ta Türgi riiki tagama ohvrile kogu tema eluaja jooksul tasuta täieliku ravikindlustuse.

Näide: kohtuasjas *Iliya Petrov vs. Bulgaaria*³⁸² arutati juhtumit, kus 12aastane poiss sai elektrialajaamas tõsiselt vigastada. Alajaam asus pargis, kus lapsed ja noored sageli koos käisid, ja selle uks oli lukustamata. Euroopa

379 Vaba liikumise direktiiv, artikkel 24.

380 Nõukogu direktiiv 2003/109/EÜ, 25. november 2003, pikaajalistest elanikest kolmandate riikide kodanike staatuse kohta, ELT L 16, 23.1.2004, artikli 11 punkt 4.

381 EIK, *Oyal vs. Türgi*, nr 4864/05, 23. märts 2010, punktid 71-72.

382 EIK, *Iliya Petrov vs. Bulgaaria*, nr 19202/03, 24. aprill 2012 (kättesaadav prantsuse keeles).

Inimõiguste Kohus leidis, et elektrivõrgu haldamine on tegevus, mis põhjustab suuremat ohtu rajatise läheduses olevatele isikutele. Riik oli kohustatud kehtestama asjakohased õigusnormid ning seadma sisse ohutuseeskirjade nõuetekohase kohaldamise kontrollimise süsteemi. Kohus otsustas, et riik rikkus oma suutmatuse tõttu tagada elektrialajaama ohutus, kuigi ta oli ohutusprobleemidest teadlik, õigust elule (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 2).³⁸³

Peale selle on riikidel positiivne kohustus hoolitseda riigiasutuste hoole all olevate haavatavate laste ravi eest (vt ka [6. peatükk](#) ja [punkt 7.3](#)).

Näide: kohtuasi *Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu nimel vs. Rumeenia*³⁸⁴ puudutas 18aastasena surnud HIV-positiivset roma teismelist, kellel oli raske vaimupuue ning kes põdes tuberkuloosi, kopsupõletikku ja hepatiiti. Ta oli olnud kogu elu riigi hoole all. Euroopa Inimõiguste Kohus tuvastas tõsised puudused ravimeid ja hoolitsust käsitlevate otsuste tegemisel ning meditsiinilise personali pideva suutmatuse pakkuda kõnealusele teismelisele nõuetekohast hoolitsust ja ravi. Seetõttu oli tegemist Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 rikkumisega.³⁸⁵

Peale selle on Euroopa Inimõiguste Kohus leidnud, et kui ei ole tegemist hädaolukorraga, tähendab ravimine ilma vanema nõusolekuta Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 rikkumist.

Näide: kohtuasjas *Glass vs. Ühendkuningriik*³⁸⁶ arutati juhtumit, kus raske puudega lapsele anti ema kindlast vastuseisust hoolimata diamorfiini. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et haigla otsus jätta ema vastuseis kavandatud ravile kohtu korralduse puudumisel tähelepanuta, kujutab endast Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 rikkumist.³⁸⁷

383 *Ibid.*

384 EIK, *Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu nimel vs. Rumeenia* [suurkoda], nr 47848/08, 17. juuli 2014. Vt lisaks selle otsuse kohta [7. peatükk](#).

385 Vt ka [7. peatükk](#).

386 EIK, *Glass vs. Ühendkuningriik*, nr 61827/00, 9. märts 2004.

387 *Ibid.*, punkt 83.

Näide: kohtuasi *M.A.K. ja R.K. vs. Ühendkuningriik*³⁸⁸ puudutas 9aastase tüdrukut, kellelt võeti vereproov ja keda pildistati vanemate nõusolekuta, kuigi tema isa oli jätnud sõnaselge korralduse mitte teha täiendavaid analüüse, kui tüdruk on haiglas üksinda. Kuna tegemist ei olnud kiiret arstiabi vajava olukorraga, leidis kohus, et meditsiinilisel sekkumisega ilma vanema nõusolekuta rikutakse patsiendi õigust isikupuutumatusel vastavalt Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklile 8.³⁸⁹

Vastavalt bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel inimõiguste ja inimväärikuse kaitse konventsiooni³⁹⁰ artiklitele 6 ja 8 võib juhul, kui lapsel ei ole õigusvõimet anda nõusolekut meditsiiniliseks sekkumiseks, sekkumine toimuda üksnes tema esindaja loal, välja arvatud hädaolukorras. Kuigi see konventsioon ei nõua lapse nõusolekut, kui laps ei ole õiguslikult võimeline nõusolekut andma, on ta seisukohal, et lapse arvamust tuleb võtta arvesse „üha otsustavama teurina vastavalt tema vanusele ja küpsusele“ (artikli 6 lõige 2).

Vastavalt Euroopa sotsiaalharta artiklile 11 nõustuvad lepingupooled võtma vajalikke meetmeid, et luua tervise parandamiseks ja isikliku vastutuse tõstmiseks terviseküsimumustes nõustamis- ja väljaõppevõimalused.³⁹¹ Euroopa sotsiaalharta artikli 13 alusel on meditsiiniabi ja hoolitsus tagatud piisavate elatusvahenditeta isikutele, kes pole suutelised oma tööga või muude allikate kaudu selliseid vahendeid hankima. Ministrite komitee võttis 2011. aastal vastu konkreetselt lapsi käsitlevad suunised lapsesõbralike tervishoiuteenuste kohta.³⁹²

Nagu ilmneb järgmistest näidetest, leiab Euroopa sotsiaalõiguste komitee, et riigis ebaseaduslikult viibivatel alaealistel sisserändajatel on õigus saada rohkem tervishoiuteenuseid kui ainult vältimatut arstiabi. Euroopa sotsiaalhartas on mitmes sättes nimetatud lapse õigust sotsiaalhoolekande- ja tervishoiuteenustele (artiklid 11, 12, 13, 14, 16 ja 17), mida kohaldatakse olenemata laste sisserändaja staatusest.

388 EIK, *M.A.K. ja R.K. vs. Ühendkuningriik*, nr 45901/05 ja nr 40146/06, 23. märts 2010.

389 *Ibid.*, punkt 79.

390 Euroopa Nõukogu, *bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel inimõiguste ja inimväärikuse kaitse konventsioon*, CETS nr 164, 1997.

391 Seksuaal- ja reproduktiivtervisealase hariduse kohta vt eespool õigust haridusele käsitlev punkt 8.2.

392 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2011), *Guidelines on child-friendly health care* (suunised lapsesõbraliku tervishoiu kohta), 21.9.2011.

Näide: Euroopa sotsiaalõiguste komitee otsus juhtumis *Federation of Human Rights Leagues (FIDH) vs. Prantsusmaa*³⁹³ puudutab Prantsusmaal vastu võetud seadust, millega lõpetati väga väikese sissetulekuga ebaseaduslike sisserändajate vabastamine ravi eest tasumisest ja kehtestati tervishoiutaksud. Euroopa sotsiaalõiguste komitee otsustas, et üksikisikutele, kes ei ole veel saanud täiskasvanuks, sealhulgas saatjata lapsed, tuleb osutada tasuta arstiabi.

Näide: juhtumis *Defence for Children International (DCI) vs. Belgia*³⁹⁴ tuvas tas Euroopa sotsiaalõiguste komitee dokumentideta alaealistele sisserändajatele arstiabi osutamise piirangute tõttu sotsiaalharta artikli 17 rikkumise. Komitee kinnitas „ebaseaduslikult riigis viibivate alaealiste sisserändajate õigust saada rohkem tervishoiuteenuseid kui ainult vältimatut arstiabi, sealhulgas esmast ja teisest ravi ning psühholoogilist abi”.³⁹⁵ Komitee märkis ka, et ebaseaduslikult riigis viibivate alaealiste välismaalaste vastuvõtukeskuste nappus raskendab juurdepääsu tervishoiuteenustele. Peale selle leidis komitee, et terviseprobleemide põhjused saab kõrvaldada, kui lastele tagatakse eluase ja kasuperekond. Seetõttu leidis ta, et eluaseme ja kasuperekonna puudumise tõttu on rikutud Euroopa sotsiaalharta artikli 11 lõikeid 1 ja 3.³⁹⁶

Samamoodi on võõrtöölise õigusliku seisundi Euroopa konventsioonis³⁹⁷ sätestatud, et teise riigi territooriumil seaduslikult töötavad võõrtöölised ja nende perekonnad peaksid saama võrdse juurdepääsu sotsiaal- ja arstiabile (artikkel 19).

Rahvusvahelises õiguses on õigust tervisele põhjalikumalt käsitletud majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvahelise pakti (ICESCR)³⁹⁸ artiklis 12 ning lapse õiguste konventsiooni artiklis 24. Nendes õigusaktides rõhutatakse ennetamist ja ravi. ÜRO lapse õiguste komitee juhib tähelepanu sellele, kui tähtis on omada varases lapsepõlves juurdepääsu võimalikult headele

393 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 14/2003, 8. september 2004, punktid 35–37.

394 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) vs. Belgia*, kaebus nr 69/2011, 23. oktoober 2012.

395 *Ibid.*, punkt 128.

396 *Ibid.*, punktid 116–118.

397 Euroopa Nõukogu, *võõrtöölise õigusliku seisundi Euroopa konventsioon*, CETS nr 93, 1977.

398 ÜRO Peaassamblee, majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvaheline pakt, 16.12.1966, ÜRO lepingute sari, 993. kd, lk 3.

tervishoiuteenustele ja toidule³⁹⁹ ning noorukitel seksuaal- ja reproduktiivtervisega seotud teabele.⁴⁰⁰ Samuti on ta selgitanud, et laste õigus tervisele kätkeb „õigust kontrollida oma tervist ja keha, sealhulgas seksuaalset ja reproduktiivset vabadust teha vastutustundlikke valikuid“.⁴⁰¹ Komitee julgustab riike „kaalumata võimalust lubada lastel anda nõusolek teatavaks arstiraviks ja sekumiseks ilma vanema, hooldaja või eestkostja loata, nagu HIV kontroll ning seksuaal- ja reproduktiivtervishoiuteenused, kaasa arvatud seksuaaltervise, rasedusvastaste vahendite ja ohutu aborti alane haridus ja juhised“.⁴⁰²

8.4. Õigus eluasemele

Põhipunktid

- Õigus sobivale eluasemele on sätestatud Euroopa sotsiaalharta artiklis 31.
- Euroopa sotsiaalõiguste komitee on seisukohal, et riigis ebaseaduslikult elavatele lastele tuleb tagada sobiv peavari ning selliste eluasemete elamistingimused peavad vastama inimväärikusele.
- Euroopa Inimõiguste Kohtu sõnul ei õigusta ebasobiv eluase paigutamist riigi hoole alla.

Liidu õigus. Eli põhiõiguste harta artikli 34 lõikes 3 viidatakse sotsiaalse tõrjutuse ja vaesuse vastu võitlemise osana õigusele saada eluasemetoetust. Rassilise võrdõiguslikkuse direktiivi kohaselt on eluase üks üldsusele kättesaadavatest kaupadest ja teenustest, mille puhul tuleks tagada mittediskrimineeriv juurdepääs ja pakkumine.⁴⁰³ Mitteeristav kohtlemine eluasemetoetuste

399 ÜRO lapse õiguste komitee (2006), *General Comment No. 7 (2005): Implementing child rights in early childhood* (üldkommentaar nr 7 lapse õiguste rakendamise kohta varases lapsepõlves), CRC/C/GC/7/Rev.1, punkt 27.

400 ÜRO lapse õiguste komitee (2003), *General Comment No. 4 (2003): Adolescent health and development in the context of the Convention on the Rights of the Child* (üldkommentaar nr 4 noorukite tervise ja arengu kohta lapse õiguste konventsiooni kontekstis), CRC/C/GC/2003/4, punkt 28.

401 ÜRO lapse õiguste komitee (2013), *General Comment No. 15 (2013) on the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health* (Art. 24) (üldkommentaar nr 15 lapse õiguse kohta võimalikult headele tervishoiuteenustele (artikkel 24)), CRC/C/GC/15, punkt 24.

402 *Ibid.*, punkt 31.

403 Nõukogu direktiiv 2000/43/EÜ, 29. juuni 2000, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust, artikkel 3.

saamisel kohaldub pikaajaliste elanike suhtes. Liidu õigusnormides püütakse siiski näiteks perekonna taasühinemisega seoses tagada, et pereliikmed ei koormaks liikmesriikide sotsiaalisüsteeme.⁴⁰⁴ Perekonna taasühinemise direktiivis nõutakse perekonna taasühinemise taotluse esitajatelt tõendeid selle kohta, et perekonna taasühinemist taotleval isikul (s.o kolmanda riigi kodanik, kellele on väljastatud ühe- või mitmeaastase kehtivusajaga elamisluba ja kellel on põhjust eeldada, et ta saab alalise elamisõiguse) on samas piirkonnas elava sarnase perekonna jaoks normaalseks peetav majutus. See majutus peaks vastama asjaomase liikmesriigi üldistele tervishoiu- ja ohutusnormidele.⁴⁰⁵

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa inimõiguste konventsioonis ei ole sätestatud õigust eluasemele, kuid kui riik otsustab eluaseme tagada, peab ta seda tegema mittediskrimineerivalt.

Näide: kohtuasjas *Bah vs. Ühendkuningriik*⁴⁰⁶ lubati seaduslikult Ühendkuningriigis elava kaebaja pojalt temaga ühineda tingimusel, et ta ei taotle riigi toetust. Veidi aega pärast poja saabumist palus kaebaja abi eluaseme leidmisel. Kuna aga tema poja suhtes kohaldati immigratsiooninõudeid, keelduti tunnustamast kaebaja eesõigust, mis tal muidu oleks alaealise lapsega tahtmatult kodutuks jäänud isikuna olnud. Ametiasutused aitasid tal lõpuks leida uue eluaseme ja andsid talle hiljem sotsiaalkorteri. Kaebaja väitis, et tema eesõiguse tunnustamisest keeldumine oli diskrimineeriv. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kriteeriumide kehtestamine selliste piiratud vahendite nagu sotsiaalkorteri võimaldamisele on õiguspärane tingimusel, et need kriteeriumid ei ole meelevaldsed ega diskrimineerivad. Kaebaja eesõiguse tunnustamisest keeldumine ei olnud meelevaldne, sest kaebaja oli poega riiki tuues täiesti teadlik tingimustest, mis olid riiki sisenemise suhtes kehtestatud. Pealegi ei olnud kaebaja tegelikult kunagi olnud kodutu ning kui teda oleks tõepoolest ohustanud kodutuks jäämine, oleks kohaldatud teisi seaduses sätestatud nõudeid, mille kohaselt oleks kohalik omavalitsus pidanud teda ja tema poega abistama. Seetõttu leidis kohus selles kohtuasjas, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes artikliga 8 ei ole rikutud.

404 Vt ka FRA ja EIK (2014), lk 201.

405 Nõukogu direktiiv 2003/86/EÜ, 22. september 2003, perekonna taasühinemise õiguse kohta (perekonna taasühinemise direktiiv), artikli 7 lõike 1 punkt a.

406 EIK, *Bah vs. Ühendkuningriik*, nr 56328/07, 27. september 2011.

Euroopa Inimõiguste Kohus uurib ka roma perekondade väljatõstmisi kämpingualadelt.⁴⁰⁷ Euroopa Inimõiguste Kohus on kaudselt käsitletud eluaseme kvaliteedi küsimust, märkides, et ebasobiv eluase ei õigusta laste paigutamist riigi hoole alla⁴⁰⁸ (vt ka punktid 5.2. ja 6.2.).

Õigus sobivale eluasemele on sätestatud Euroopa sotsiaalharta artiklis 31. Euroopa sotsiaalõiguste komitee on arvamisel, et „sobiv eluase artikli 31 lõike 1 tähenduses on eluruum, mis on sanitaartingimuste poolest ja tervise seisukohalt ohutu, st see on varustatud põhiliste mugavustega, nagu vesi, küte, jäätmete äravedu, hügieeniruumid ja elekter, ning see peab olema ka ehituslikult turvaline, mitte ülerahvastatud ja sellele peab olema seadusega tagatud turvaline valdusõigus”.⁴⁰⁹ Väljatõõtmine on lubatud, kui see on õigustatud, selle käigus austatakse inimväärikust ja kui tehakse kättesaadavaks alternatiivne eluase.⁴¹⁰ Varjupaiga elamistingimused „peaksid tagama inimväärse elu”: need peaksid „vastama ohutus-, tervishoiu- ja hügieeninõuetele ning omama põhilisi mugavusi, nagu puhas vesi, piisav valgustus ja küte. Ajutise eluaseme üks põhinõudeid on ka vahetu ümbruse turvalisus.”⁴¹¹

Seoses ebaseaduslikult riigis viibivate alaealiste välismaalaste eluasemega on Euroopa sotsiaalõiguste komitee arvamisel, et suutmatust tagada mis tahes kujul majutust ja ebasobiva majutuse pakkumine hotellis kujutab endast Euroopa sotsiaalharta artikli 17 lõike 1 rikkumist.⁴¹² Peale selle on riigid vastavalt Euroopa sotsiaalharta artikli 31 lõikele 2, mis käsitleb kodutuse ärahoidmist, kohustatud tagama sobiva varjupaiga ebaseaduslikult riigis viibivatele lastele, kohaldamata nende suhtes kinnipidamist.⁴¹³

407 EIK, *Connors vs. Ühendkuningriik*, nr 66746/01, 27. mai 2004.

408 EIK, *Wallová ja Walla vs. Tšehhi Vabariik*, nr 23848/04, 26. oktoober 2006, punktid 73–74 (kättesaadav prantsuse keeles); EIK, *Havelka jt vs. Tšehhi Vabariik*, nr 23499/06, 21. juuni 2007, punktid 57–59 (kättesaadav prantsuse keeles).

409 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) vs. Madalmaad*, kaebus nr 47/2008, 20. oktoober 2009, punkt 43.

410 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *European Roma Rights Centre (ERRC) vs. Itaalia*, kaebus nr 27/2004, 7. detsember 2005, punkt 41; Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Médecins du Monde – International vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 67/2011, 11. september 2012, punktid 74–75 ja 80.

411 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) vs. Madalmaad*, kaebus nr 47/2008, 20. oktoober 2009, punkt 62.

412 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) vs. Belgia*, kaebus nr 69/2011, 23. oktoober 2012, punktid 82–83. Vt ka FRA (2010), lk 30.

413 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) vs. Madalmaad*, kaebus nr 47/2008, 20. oktoober 2009, punkt 64.

8.5. Õigus piisavale elatustasemele ja õigus sotsiaalkindlustusele

Põhipunktid

- Juurdepääs lapsetoetustele ja vanemapuhkusele ei tohi olla diskrimineeriv.
- Liidu õiguse kohaselt peaksid praktikalepingu alusel töötavad noored olema kaetud sotsiaalkindlustusega niivõrd, et oleks tagatud nende üldine kaitse.
- Euroopa sotsiaalhartas kohaselt on peretoetuste maksmise peatamine koolist puudumise korral ebaproportsionaalne piirang perekonna õigusele saada majanduslikku, sotsiaalset ja õiguskaitsset.

Liidu õigus. ELi põhiõiguste harta artikli 34 lõikes 1 on sätestatud, et „liit tunnustab ja austab õigust sotsiaalkindlustushüvitistele ja sotsiaalteenustele” juhtudel, mis vastavad tavapärasele sotsiaalkindlustusele (rasedus ja sünnitus, haigus, tööõnnetused, ülalpeetavaks muutumine, eakus või töökoha kaotus). See õigus on kõikidel, kelle elukoht on Euroopa Liidus ja kes seal seaduslikult liiguvad. Õigus sotsiaalabile tunnustatakse selleks, et tagada rahuldav elu kõikidele neile, kellel puuduvad piisavad elatusvahendid, ning võidelda sotsiaalse tõrjutuse ja vaesuse vastu. Kõiki neid aspekte on piiritletud „liidu õiguse ning siseriiklike õigusaktide ja tavadega ettenähtud eeskirjadega” (harta artikli 34 lõige 1).

Euroopa Kohus leiab, et kui liikmesriigi kodanikelt nõutakse lapsehooldustasu saamiseks üksnes liikmesriigis elamist, ei saa teiste ELi liikmesriikide kodanikelt nõuda samade hüvede saamiseks ametliku elamisloa esitamist.⁴¹⁴ Vanemapuhkuse andmisest keeldumine teatavatele inimeste kategooriatele, nagu naistele, kes saavad emaks asendusemade abil, on diskrimineeriv.⁴¹⁵ Sama kehtib meessoost ametnike kohta, kellele keeldutakse andmast vanemapuhkust olukorras, kus ametniku naine ei tööta ega tegutse mingil kutsealal, välja arvatud juhul, kui naist peetakse raske haiguse või puude tõttu võimetuks

414 Euroopa Kohus, kohtuasi C-85/96: *María Martínez Sala vs. Freistaat Bayern*, 12. mai 1998, punktid 60–65.

415 Euroopa Kohtu suurkoda, kohtuasi C-363/12: *Z vs. A Government Department ja The Board of Management of a Community School*, 18. märts 2014.

lapse eest hoolitsema.⁴¹⁶ Liikmesriigid peavad ka kehtestama vanemapuhkuse korra kaksikute sünni puhul, mis tagab sellistele vanematele nende konkreetsetele vajadustele vastava kohtlemise. Selleks võib vanemapuhkuse pikkuse muuta sõltuvaks sündinud laste arvust ja rakendada muid meetmeid, nagu materiaalse abi või rahalise toetuse andmine.⁴¹⁷

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus uuris väidetavat diskrimineerimisjuhtu, mis oli seotud vanemapuhkuse ja vanematoetuste andmisega Venemaal.

Näide: kohtuasjas *Konstantin Markin vs. Venemaa*⁴¹⁸ keelduti andmast vanemapuhkust Vene sõjaväes teenivale meessoost sõjaväelasele, kuigi naissoost sõjaväelastel on õigus saada sellist puhkust. Kohus leidis, et vanemapuhkuse õiguse andmisest keeldumist meessoost sõjaväelaste puhul ei saa mõistlikult põhjendada. Erinevat kohtlemist ei õigustanud ei erivägedes teenimine ega seal tegutsemise tõhususe väidetav ohtu sattumine, riigis valitsevad traditsioonid ja naiste eriline roll laste kasvatamisel. Kohus asus seisukohale, et tegemist on Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 14 rikkumisega koostoimes artikliga 8.

Euroopa sotsiaalharta artiklid 12–14 sisaldavad ulatuslikumaid sätteid õiguse kohta sotsiaalkindlustusele, sotsiaal- ja meditsiiniabile ning õiguse kohta kasutada sotsiaalhoolekande teenuseid. Euroopa sotsiaalharta artiklis 16 on sotsiaal- ja peretoetusi sõnaselgelt nimetatud perekonnaelu majandusliku, õigusliku ja sotsiaalse kaitse edendamise vahendiks. Sotsiaalharta artiklis 30 on sätestatud õigus kaitsele vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse eest. Teatavad sotsiaalkindlustusega seotud nõuded võivad kuuluda Euroopa inimõiguste konventsiooni esimese protokolli artikli 1 kohaldamisalasse tingimusel, et riigi õigusnormidega luuakse omandilaadne õigus, sätestades selle makse saamise sotsiaaltoetuse saamise õiguse alusel, mis kas sõltub või ei sõltu varasemast sissemaksest.⁴¹⁹

416 Euroopa Kohus, kohtuasi C-222/14: *Konstantinos Maistrellis vs. Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropon Dikaiomaton*, 16. juuli 2015, punkt 53.

417 Euroopa Kohus, kohtuasi C-149/10: *Zoi Chatzi vs. Ypourgos Oikonomikon*, 16. september 2010, punktid 72–75.

418 EIK, *Konstantin Markin vs. Venemaa* [suurkoda], nr 30078/06, 22. märts 2012.

419 EIK, *Stummer vs. Austria* [suurkoda], nr 37452/02, 7. juuli 2011, punkt 82.

Euroopa sotsiaalharta artiklis 12 nõutakse riikidelt sotsiaalkindlustussüsteemi loomist või säilitamist ja selle taseme järkjärgulist tõstmist.

Euroopa sotsiaalharta artiklis 16 on sätestatud, et riigid peavad tagama asjakohaste meetmetega perekonnaelu majandusliku, õigusliku ja sotsiaalse kaitse. Peamised meetmed peaksid olema pere- või lapsetoetused, mida antakse sotsiaalkindlustuse raames ning mis on kättesaadavad kas kõikidele või vastavalt pere majanduslikule olukorrale. Need toetused peaksid tagama piisava lisisissetuleku märkimisväärsele arvule peredele. Euroopa sotsiaalõiguste komitee hindab peretoetuste (vanematoetuste) piisavust võrreldes mediaansissetulekuga (Eurostat).⁴²⁰ Komitee leiab, et üldise peretoetuste süsteemi puudumine ei ole Euroopa sotsiaalharta kooskõlas.⁴²¹

Euroopa sotsiaalõiguste komitee aktsepteerib siiski seda, et lapsetoetusi võidakse maksta lapse elukoha põhiselt.⁴²² Ta on leidnud, et sotsiaal- ja majanduslike riskide vastu ainult väga piiratud kaitse tagamine (15–18aastastele) lastele, kes töötavad spetsiaalse praktikalepingu alusel (neil oli õigus ainult mitterahalistele haigushüvitistele ja 1% suurusele tööõnnetusjuhtumite kindlustuskaitsele), välistab tõhusalt selgelt eristuva (alaealiste) töötajate kategooria „sotsiaalkindlustussüsteemi pakutava üldise kaitse alt”. Sellega rikutakse seega riigi kohustust järk-järgult tõsta sotsiaalkindlustussüsteemi taset.⁴²³

Peretoetuste maksmise peatamine koolist puudumise korral kujutab endast samuti ebaproportsionaalset piirangut perekonna õigusele saada majanduslikku, sotsiaalset ja õiguskaitsset.

Näide: European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) väitis Prantsusmaa vastu esitatud kaebuses, et peretoetuste maksmise peatamisega koolist puudumise probleemi lahendamise eesmärgil rikuti Euroopa sotsiaalharta artiklis 16 sätestatud perekonna õigust saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitsset. Komitee leidis, et meede oli taotletava eesmärgiga võrreldes ebaproportsionaalne,

420 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Conclusions 2006, Estonia* (järelused 2006, Eesti), lk 215

421 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Conclusions 2011, Turkey* (järelused 2011, Türgi), artikkel 16

422 Euroopa sotsiaalõiguste komitee (2007), *Conclusions XVIII-1 – General Introduction* (järelused XVIII-1 – üldine sissejuhatus), lk 11.

423 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) ja Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) vs. Kreeka*, kaebus nr 66/2011, 23. mai 2012, punkt 48.

ning märkis, et „vaidlustatud meede, mis seisneb peretoetuste maksmise peatamises ja nende võimalikus vähendamises, muudab lapsevanemad eranditult vastutavaks koolist puudumise vähendamise eesmärgi saavutamise eest ning suurendab asjaomaste perekondade majanduslikku ja sotsiaalset haavatavust”.⁴²⁴

Vöörtöoliste õigusliku seisundi Euroopa konventsioonis⁴²⁵ on sätestatud, et teises riigis seaduslikult töötavad vöörtöötajad ja nende pereliikmed peaksid saada vördse juurdepääsu sotsiaalkindlustusele (artikkel 18) ja teistele „sotsiaalteenustele”, mis hõlbustavad nende vastuvöttu vastuvötvas riigis (artikkel 10). Ka Euroopa sotsiaalkindlustuse konventsioon kaitseb pagulaste ja kodakondsuseta isikute õigust saada vastuvötvas riigis sotsiaalkindlustust (sh laste puhul ettenähtud peretoetusi).⁴²⁶

Rahvusvahelises õiguses on õigus piisavale elatustasemele sätestatud majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklis 11 ja lapse õiguste konventsiooni artiklis 27.

424 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 82/2012, 19. märts 2013, punkt 42.

425 Euroopa Nöukogu, *vöörtöoliste õigusliku seisundi Euroopa konventsioon*, CETS nr 93, 1977.

426 Euroopa Nöukogu, *Euroopa sotsiaalkindlustuse konventsioon*, CETS nr 78, 1972.

9

Rände- ja varjupaigaküsimused

Euroopa Liit	Käsitletavad küsimused	Euroopa Nõukogu
<p>ELi toimimise leping, artikkel 21</p> <p>ELi põhiõiguste harta, artikkel 45 (liikumisvabadus)</p> <p>Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL)</p> <p>Tagasisaatmise direktiiv (2008/115/EÜ)</p> <p>Varjupaigamenetluse direktiiv (2013/32/EL)</p> <p>Dublini määrus (nr 604/2013)</p> <p>Kvalifikatsioonidirektiiv (2011/95/EL)</p> <p>Vaba liikumise direktiiv (2004/38/EÜ)</p> <p>Euroopa Kohus, kohtuasi C-648/11: <i>The Queen, taotluse alusel, mille esitasid MA ja teised vs. Secretary of State for the Home Department</i>, 2013 (Dublini määruse kohased üleandmised)</p> <p>Schengeni piirieskirjade määrus (nr 562/2006), VII lisa, punkt 6</p>	<p>Riiki sisenemine ja riigis elamine</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (perekonnaelu)</p>
<p>Varjupaigamenetluse direktiiv (2013/32/EL), artikli 25 lõige 5</p> <p>ELi toimimise leping, artiklid 67 ja 73 ning artikli 79 lõike 2 punkt a</p> <p>Perekonna taasühinemise direktiiv (2003/86/EÜ)</p> <p>Kvalifikatsioonidirektiiv (2011/95/EL), artikkel 31</p> <p>Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL)</p> <p>Ajutise kaitse direktiiv (2001/55/EÜ)</p> <p>Dublini määrus (nr 604/2013)</p> <p>Tagasisaatmise direktiiv (2008/115/EÜ), artikkel 13</p>	<p>Vanuse hindamine</p> <p>Perekonna taasühinemine ja vanematest eraldatud lapsed</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele)</p> <p>EIK, <i>Şen vs. Madalmaad</i>, nr 31465/96, 2001 (õiguste tasakaalu seadmine)</p> <p>EIK, <i>Jeunesse vs. Madalmaad</i> [suurkoda], nr 12738/10, 2014 (perekonnaelu, lapse parim huvi)</p>

Euroopa Liit	Käsitletavad küsimused	Euroopa Nõukogu
Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artikkel 11 Tagasisaatmise direktiiv (2008/115/EÜ), artikkel 17	Laste kinnipidamine	EIK, <i>Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga vs. Belgia</i> , nr 13178/03, 2006 (kinnipidamine enne väljasaatmist) EIK, <i>Popov vs. Prantsusmaa</i> , nr 39472/07 ja nr 39474/07, 2012 (kinnipidamine enne väljasaatmist) EIK, <i>Kanagaratnam vs. Belgia</i> , nr 15297/09, 2011 (kinnipidamine enne väljasaatmist)
Vaba liikumise direktiiv (2004/38/EÜ), preambul (põhjendus 24), artiklid 7, 12 ja 13 ning artikli 28 lõike 3 punkt b	Väljasaatmine	EIM, <i>Gül vs. Šveits</i> , nr 23218/94, 1996 (perekonna väljasaatmine) EIK, <i>Boultif vs. Šveits</i> , nr 54273/00, 2001 (laste väljasaatmine) EIK, <i>Tarakhel vs. Šveits</i> [suurkoda], nr 29217/12, 2014 (laste väljasaatmine)
ELi põhiõiguste harta, artiklid 47–48 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele, süütuse presumptsioon ja kaitseõigus) Varjupaigamenetluse direktiiv (2013/32/EL), artiklid 7 ja 25 Kuriteoohvrite õiguste direktiiv (2012/29/EL), artikkel 8	Õiguskaitse kättesaadavus	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 13 (õigus tõhusale õiguskaitsele) EIK, <i>Rahimi vs. Kreeka</i> , nr 8687/08, 2011 (tõhus õiguskaitsevahend väljasaatmistingimuste vaidlustamiseks)

Euroopa Liidul on selge pädevus võtta rände- ja varjupaigavaldkonnas vastu õigusakte. Alaealisi sisserändajaid puudutavate õigusnormidega reguleeritakse mitmesuguseid rändeolukordi, sealhulgas pikaajalist tööga seotud rännet, varjupaika ja täiendavat kaitset, ning need käsitlevad ka ebaseaduslikult riigis viibivate sisserändajate olukorda. Peale ELi põhiõiguste harta artikli 24 alusel alaealistele sisserändajatele antava kaitse käsitletakse harta artiklites 18 ja 19 varjupaigaõigust ja kaitset tagasisaatmise, väljasaatmise või väljaandmise korral. EL on pööranud ka tähelepanu saatjata laste konkreetsetele vajadustele,

sealhulgas seoses selliste õiguslike aspektidega nagu seaduslik eestkostete ja seaduslik esindamine, vanuse hindamine, perekonna leidmine ja taasühendamine, varjupaigamenetlused, kinnipidamine ja väljasaatmine ning laste elamistingimustega seotud küsimused, sealhulgas majutus, tervishoid, haridus ja koolitus, usk, kultuurinormid ja -väärtused, puhke- ja vaba aeg, sotsiaalne suhtlemine ja rassismiga seotud kogemused.⁴²⁷

Euroopa Nõukogu süsteemis toetavad alaealiste sisserändajate õigusi eri kontekstis eelkõige neli konventsiooni: Euroopa inimõiguste konventsioon, Euroopa sotsiaalharta, võõrtöölise õigusliku seisundi Euroopa konventsioon ja kodakondsuse Euroopa konventsioon. See peatükk keskendub peamiselt Euroopa inimõiguste konventsiooni sätete rakendamisele: artikkel 3 (kaitse ebainimliku ja alandava kohtlemise eest), artikkel 5 (vabaduse võtmine) ja artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) kas eraldi või koostoimes artikliga 14 (diskrimineerimise keelamine). Neid sätteid kasutatakse, et toetada alaealiste sisserändajate, lapspagulaste ja varjupaika taotlevate laste ning nende pereliikmete õigust perekonna taasühinemisele, õiguskaitse kättesaadavusele ja jätkuvale elamisele vastuvõtvas riigis.

Rahvusvahelisel tasandil toetavad mitu lapse õiguste konventsiooni sätet laste õigusi rände- ja varjupaigavaldkonnas ning nende põhjal on Euroopa tasandil välja töötatud õigusmeetmed. Lapse õiguste konventsiooni artikkel 7 kaitseb laste õigust sünni registreerimisele, kodakondsusele ja vanemate hoolitsusele, artikkel 8 kaitseb laste õigus identiteedile, sealhulgas kodakondsusele, nimele ja perekondlikele suhetele, artikliga 9 tagatakse, et vanematest eraldatud lastel säilib kontakt mõlema vanemaga, kui see on lapse parimates huvides, ja artikkel 22 näeb ette lapspagulaste õiguse erikaitsele ja -abile. Lisaks peetakse pagulastele rahvusvahelise kaitse tagamisel keskse tähtsusega dokumentideks ÜRO pagulasseisundi konventsiooni⁴²⁸ ja selle 1967. aasta protokollid.

Järgmistes punktides käsitletakse riiki sisenemist ja riigis elamist (punkt 9.1), vanuse hindamist (punkt 9.2), perekonna taasühinemist vanematest eraldatud lastega (punkt 9.3), kinnipidamist (punkt 9.4), väljasaatmist (punkt 9.5) ja õiguskaitse kättesaadavust (punkt 9.6).

427 Vt lisaks FRA (2010); FRA (2011a), lk 27–38; FRA (2011b), lk 26–30.

428 ÜRO Peaassamblee, pagulasseisundi konventsioon, 28.7.1951, ÜRO lepingute sari, 189. kd, lk 137.

9.1. Riiki sisenemine ja riigis elamine

Põhipunktid

- Euroopa Liidu kodanikel on ELi piires liikumisvabadus.
- Otsused lapse riiki sisenemise ja riigis elamise kohta tuleks teha asjakohaste mehhanismide ja menetluste kohaselt ning võttes arvesse lapse parimaid huve.

Liidu õigus. Lapse õiguste olemus ja ulatus erineb suuresti olenevalt lapse kodakondsusest ja vanematest ning sellest, kas laps rändab koos vanematega või üksi.

Euroopa Liidu kodanike rännet reguleerivad mitmesugused õigusaktid. Liidu kodanikele antud õigused on ulatuslikud ja nende eesmärk on ergutada optimaalset liikuvust ELi piires. Esiteks on ELi toimimise lepingu artiklis 21 sätestatud, et liidu kodanikel ja nende pereliikmetel on õigus vabalt liikuda ja elada ELi liikmesriikide territooriumil. Pärast saabumist vastuvõtvasse riiki on neil tööle, sotsiaaltoetustele, koolile, tervishoiule jmt juurdepääsu ja tingimuste puhul õigus asjaomase riigi kodanikega samaväärsele kohtlemisele.⁴²⁹ Liidu kodanike liikumisvabaduse tagab ka ELi põhiõiguste harta artikkel 45.

Vaba liikumise direktiiviga reguleeritakse ka liidu kodanikest vanemate või hooldajatega koos liikuvate laste õigusi.⁴³⁰ Kõnealuse direktiivi kohaselt on pereliikmetel õigus siseneda vastuvõtvasse riiki ja seal elada kas koos liidu kodanikust sisserändajaga või tema järel (artikli 5 lõige 1). Selle õigusakti tähenduses on pereliikmed kas liidu kodanikust sisserändaja või tema abikaasa või partneri bioloogilised lapsed, kui nad on alla 21aastased või ülalpeetavad (artikli 2 lõige 2). Nad võivad olla liidu või kolmanda riigi kodanikud, kuid peamine rändaja, kellega nad koos liiguvad, peab olema liidu kodanik. Esimesed kolm kuud pärast teise riiki elama asumist on perekonna elamisõigus tingimus-

429 Sisserändajatele, kes saavad Horvaatiast, mis ühines ELiga alles hiljuti, on kehtestatud üleminekuperioodiks kuni 2015. aasta juunini teatavad piirangud, mida liikmesriigid võivad pikendada kuni 2020. aastani.

430 Direktiivi asjakohaseid sätteid kohaldatakse ka EMPs. Vt lisaks Euroopa Majanduspiirkonna leping, 2. mai 1992, III osa „Isikute, teenuste ja kapitali vaba liikumine”, ja Euroopa Ühenduse ja selle liikmesriikide ning Šveitsi Konföderatsiooni vaheline isikute vaba liikumist käsitlev kokkulepe, allkirjutatud Luxembourgis 21. juunil 1999, jõustus 1. juunil 2002, ELT L 114, 30.4.2002, lk 6.

teta õigus, kuid pärast seda peavad liidu kodanikud, kes soovivad, et nende lapsed jäävad nende juurde vastuvõtvasse riiki, tõendama, et neil on nende jaoks piisavalt rahalisi vahendeid ja üldine ravikindlustus (artikkel 7). Lapsed ja teised pereliikmed saavad automaatselt alalise elamisloa, kui nad on koos liidu kodanikuga elanud vastuvõtvas riigis vähemalt viis järjestikust aastat (artikli 16 lõige 2 ja artikkel 18). Sellest hetkest alates ei kohaldata nende suhtes enam elatusvahendite ja ravikindlustuse olemasolu tingimust.

Liidu kodanikust sisserändaja perekonda mittekuuluvate kolmandate riikide kodanike liikumisvabaduse suhtes kohaldatakse rohkem piiranguid. Seda valdkonda reguleerivad osaliselt liidu õigusaktid ja osaliselt sisserännet reguleerivad riigisisised õigusaktid.

Rahvusvaheliste kaitsemenetluste rakendamisel käsitatakse lapsi haavatavate isikutena, kelle eriolukorda peavad liikmesriigid liidu õigusnormide rakendamisel arvesse võtma.⁴³¹ Riigid peavad selleks kindlaks tegema ja kohandama erisätteid, mida eeskätt varjupaika taotlevad lapsed võivad vastuvõtvasse riiki sisenedes vajada. Liidu varjupaigaõigustiku sisenemis- ja elamisnõuete suhtes kohaldatakse ELi põhiõiguste harta artiklit 24, kuna see puudutab lapsi. Selles nõutakse, et ELi liikmesriigid peavad kõikides lastega seotud toimingutes, mida teevad avalik-õiguslikud asutused või eraõiguslikud institutsioonid, seadma esikohale lapse parimad huvid. Parimast huvist lähtumise põhimõtet kohaldatakse konkreetsemalt järgmiste lapsi puudutavate õigusaktide rakendamisel: direktiiv 2014/32/EL rahvusvahelise kaitse seisundi andmise ja äravõtmise menetluse ühiste nõuete kohta (varjupaigamenetluse direktiiv)⁴³² ja määrus, millega kehtestatakse kriteeriumid ja mehhanismid selle liikmesriigi määramiseks, kes vastutab mõnes liikmesriigis kolmanda riigi kodaniku või kodakondsuseta isiku esitatud rahvusvahelise kaitse taotluse läbivaatamise eest (Dublini määrus).⁴³³ Mõlemad õigusaktid näevad ka ette eritagatised saatjata lastele, sealhulgas nende seadusliku esindamise. Schengeni piirieskirjade määruuses (nr 562/2006) on sätestatud, et piirivalveametnik peab kontrollima, kas lapsi

431 Vt eelkõige vastuvõtutingimuste direktiiv 2013/33/EL, artikkel 21, ja tagasisaatmise direktiiv 2008/115/EÜ, artikli 3 lõige 9.

432 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/32/EL, 26. juuni 2013, millega sätestatakse rahvusvahelise kaitse taotlejate vastuvõtu nõuded (uuesti sõnastatud), ELT L 180, 29.6.2013, lk 60, artikli 25 lõige 6.

433 Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 604/2013, 26. juuni 2013, millega kehtestatakse kriteeriumid ja mehhanismid selle liikmesriigi määramiseks, kes vastutab mõnes liikmesriigis kolmanda riigi kodaniku või kodakondsuseta isiku esitatud rahvusvahelise kaitse taotluse läbivaatamise eest (uuesti sõnastatud), ELT L 180, 29.6.2013, lk 31, artikkel 6.

saatev isik on nende vanemlik hooldaja, eriti juhul, kui lastega on kaasas vaid üks täiskasvanu ning kui on tõsine alus arvata, et lapsed on lahutatud nende seaduslikust eestkostjast või seaduslikest eestkostjatest ebaseaduslikult. Selisel juhul teostab piirivalveametnik edasist uurimist, et tuvastada võimalikud lahknevused või vasturääkivused esitatud andmetes. Juhul kui lapsed reisivad saatjata, peavad piirivalveametnikud reisidokumentide ja täiendavate dokumentide põhjaliku kontrollimisega tagama, et lapsed ei lahku territooriumilt oma vanemliku hooldaja või vanemlike hooldajate tahte vastaselt.⁴³⁴

Euroopa Nõukogu õigus. Riikidel on rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtte kohaselt lepingutest (sh Euroopa inimõiguste konventsioonist) tulenevaid kohustusi eiramata õigus kontrollida mittekodanike sisenemist oma territooriumile, nende seal elamist ja sealt väljasaatmist. Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8 sätestatud õigust era- ja perekonnaelu austamisele kasutatakse sageli kaitseabinõuna selliste laste väljasaatmise vastu, kelle suhtes muidu oleks otsustatud, et nad ei vaja rahvusvahelist kaitset, sealhulgas täiendavat kaitset. Lapsi puudutavate juhtumite puhul on jõutud järeldusele artikli 8 rikkumises, kuna nende sunniviisiline lahutamine lähisugulastest võib avaldada väga suurt mõju nende haridusele, sotsiaalsele ja emotsionaalsele stabiilsusele ning identiteedile.⁴³⁵

9.2. Vanuse hindamine⁴³⁶

Põhipunktid

- Vanuse hindamise menetlustes tuleb arvesse võtta lapse õigusi.
- Vanuse hindamine viitab menetlustele, mille abil ametiasutused püüavad kindlaks teha sisserändaja tegelikku vanust, et otsustada, milliseid sisserändemenetlusi ja -eeskirju on vaja järgida.

434 Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 562/2006, 15. märts 2006, millega kehtestatakse isikute üle piiri liikumist reguleerivad ühenduse eeskirjad (Schengeni piirieeskirjad), VII lisa punkt 6.

435 EIK, *Şen vs. Madalmaad*, nr 31465/96, 21. detsember 2001 (kättesaadav prantsuse keeles); EIK, *Tuquabo-Tekle jt vs. Madalmaad*, nr 60665/00, 1. detsember 2005.

436 Vt ka FRA ja EIK (2014), punkt 9.1.2.

Liidu õigus. Varjupaigamenetluse direktiivi artikli 25 lõige 5 võimaldab liikmesriikidel kasutada arstlikku läbivaatust, kuid nõuab, et selline läbivaatus tehakse „isiku inimväärikut täielikult austades, kasutades selleks kõige vähem sekuvat läbivaatust, ja selle viivad läbi kvalifitseeritud meditsiinitöötajad“. Selles sättes on ka ette nähtud, et üksikisikut teavitatakse arstliku läbivaatuse tegemisest keeles, millest ta aru saab, ning temalt küsitakse läbivaatuseks nõusolekut. Vanuse hindamisest keeldumine ei või kaasa tuua rahvusvahelise kaitse taotluse rahuldamata jätmist.

Euroopa Liidus kohaldavate vanuse hindamise meetodite olemus ja ulatus on väga erinevad.⁴³⁷ Näiteks Ühendkuningriigis on kohus kontrollinud vanuse hindamise riigisiseseid menetlusi ja määranud kohtuasjas *Merton* kindlaks vanuse hindamise menetluslikud miinimumnõuded olukorras, kui üksikisik väidab end olevat saatjata laps.⁴³⁸ Üks nõudeid on muu hulgas varjupaiga taotleja õigus saada teavet taotluse rahuldamata jätmise põhjuste või küsituleja vastuväidete kohta.⁴³⁹ Riigisiseseid kohtud on märkinud ka vajadust kohaldada vanuse hindamisel *in dubio pro reo* põhimõtet, kuigi osa riigisiseseid kohtuid on seda tõlgendanud pigem „tõendite mõistva hindamisena“ kui ametliku „*in dubio pro reo*“ põhimõttena.⁴⁴⁰

Euroopa Nõukogu õigus. Ükski konkreetne Euroopa Nõukogu õiguse säte ei käsitle lapse õigusi vanuse hindamise menetluste kontekstis ja seda ei ole käsitletud ka Euroopa Inimõiguste Kohus oma praktikas. Ent vanuse hindamiseks eriti pealetükkivate meetodite kasutamine võib siiski olla vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklitega 3 või 8. Tõlgenduste kohaselt hõlmab artikkel 3 mitmesuguseid olukordi, mida võib pidada ebainimlikuks või alandavaks, sealhulgas laste invasiivne füüsiline läbivaatus.⁴⁴¹ Artikli 8 alusel võivad ametiasutused sisserände kontekstis õiguspäraselt sekkuda lapse õigusesse eraelu puutumatusse ja hinnata tema vanust, kui see on kooskõlas seadusega ja vajalik

437 Eri riikides kohaldatavate eri meetodite kohta vt EASO, *Guidelines on Age Assessment Practice in Europe* (suunised vanuse hindamise praktika kohta Euroopas), Luxembourg, 2014. Vt lisaks FRA (2010), lk 53–55.

438 Ühendkuningriigi apellatsioonikohus (Court of Appeal), *R (B taotluse alusel) vs. The Mayor and Burgesses of the London Borough of Merton*, EWHC 1689, 14. juuli 2003.

439 Vt FRA (2010), lk 61–66.

440 Ühendkuningriigi apellatsioonikohus (Court of Appeal), *R (CJ taotluse alusel) vs. Cardiff County Council*, EWCA Civ 1590, 20. detsember 2011; kinnitatud taas kohtuasjas Ühendkuningriigi teise astme kohus (Upper Tribunal), *R (MK taotluse alusel) vs. Wolverhampton City Council*, UKUT 00177 (IAC), 26. märts 2013.

441 EIK, *Yazgül Yılmaz vs. Türki*, nr 36369/06, 1. veebruar 2011 (kättesaadav prantsuse keeles).

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 lõikes 2 nimetatud õiguspärase eesmärgi kaitsmiseks.

Rahvusvahelises õiguses kohustab lapse õiguste konventsiooni artikkel 8 riike austama lapse õigust identiteedile. See viitab kohustusele aidata lapsel oma isikut tõendada ja see võib hõlmata lapse vanuse tõendamist. Vanuse hindamise menetlusi tuleks siiski rakendada alles viimasel võimalusel.

Riiklikud vanuse hindamise menetlused peaksid igal juhul lähtuma lapse parima huvi põhimõttest. ÜRO lapse õiguste komitee kinnitab, et vanuse hindamisel tuleks arvesse võtta lapse füüsilist välimust ja psühholoogilist küpsust. Hindamine peab olema teaduslik, ohutu, lapsesõbralik, sootundlik ja õiglane. Hindamisel tuleb vältida lapse füüsilise puutumatus kahjustamise ohtu ja austada nõuetekohaselt inimväärikust.⁴⁴²

9.3. Perekonna taasühinemine vanematest eraldatud lastega⁴⁴³

Põhipunktid

- Euroopa tasandi õigusnormid keskenduvad peamiselt laste ja vanemate ohutule taasühendamisele kas vastuvõtvast riigis või päritoluriigis.
- Selle üle otsustamisel, millised pereliikmed tuleks oma perekonnaga taasühendada, eelistatakse laste vanemaid ja/või peamisi hooldajaid.
- Perekonna taasühendamisel tuleb juhinduda lapse parimatest huvidest.

Liidu õigus. Kõige olulisem õigusakt on perekonna taasühinemise direktiiv, mille kohaselt peavad liikmesriigid lubama riiki siseneda ja seal elada saatjata laste vanematel, kes on kolmanda riigi kodanikud – seda juhul, kui lapse ja vanemate taasühinemine välisriigis ei ole lapse parimas huvis. Vanema puudumisel

442 ÜRO lapse õiguste komitee (2005), *General Comment 6 (2005) on the Treatment of Unaccompanied and Separated Children Outside Their Country of Origin* (üldkommentaar nr 6 (2005) „Saatjata ja perekonnast eraldatud laste kohtlemine väljaspool nende päritoluriiki“), (V)(a)(31) (A), 2005.

443 Vt ka FRA ja EIK (2014), punkt 5.3 perekonna taasühinemise kohta.

võivad liikmesriigid oma äranägemisel lubada riiki siseneda ja seal elada lapse seaduslikul eestkostjal või mõnel teisel pereliikmel.⁴⁴⁴ Perekonna mõiste ja seonduvad õigused on seega saatjata laste puhul suuremad kui enamiku teiste lapsrändajate kategooriate puhul.

Kvalifikatsioonidirektiivis juhitakse varjupaika taotlevate laste puhul tähelepanu vajadusele tagada võimaluse korral, et saatjata laps paigutatakse vastuvõtvast riigis täisealiste sugulaste juurde, et ta püsiks koos õdede-vendadega ning et puuduvaid pereliikmeid otsitakse taktitundelisel ja ohutul viisil niipea kui võimalik (artikkel 31). Vastuvõtutingimuste direktiiv sisaldab sarnaseid sätteid saatjata laste kohta, kellele ei ole veel antud pagulasseisundit (artikkel 24).

Nõukogu direktiiv 2001/55/EÜ miinimumnõuete kohta ajutise kaitse andmiseks ümberasustatud isikute massilise sissevoolu korral ning meetmete kohta liikmesriikide jõupingutuste tasakaalustamiseks nende isikute vastuvõtmisel ning selle tagajärgede kandmisel (ajutise kaitse direktiiv) püüab samuti kiirendada oma päritoluriigist ootamatult evakueerumise järel üksteisest lahutatud pereliikmete (sh laste) taasühinemist (artikkel 15).⁴⁴⁵ Seda direktiivi ei ole seni veel kohaldatud, sest selleks on vaja nõukogu otsust, mida ei ole siiani vastu võetud.

Ka vastuvõtutingimuste direktiivi (uuesti sõnastatud) artikli 24 lõike 3 kohaselt on liikmesriigid kohustatud alustama vajaduse korral saatjata lapse perekonnaliikmete otsimist. Seda tehakse rahvusvaheliste või teiste asjakohaste organisatsioonide abil võimalikult kiiresti pärast rahvusvahelise kaitse taotluse saamist, kaitstes seejuures lapse parimaid huve. Kui alaealise või tema lähisugulaste elu või puutumatus on ohus, eriti kui viimased on jäänud oma päritoluriiki, tuleb tagada, et teavet nende isikute kohta kogutakse, töödeldakse ja levitatakse konfidentsiaalselt, et tagada nende julgeolek. Vastavalt kvalifikatsioonidirektiivi (uuesti sõnastatud) artikli 31 lõikele 5 ei tohiks lapsele rahvusvahelise kaitse andmine takistada otsimisprotsessi alustamist või jätkamist.

Dublini määruses on lisaks sätestatud, et kui saatjata lapsel on teises liikmesriigis elav sugulane (elavad sugulased), kes saab (saavad) tema eest hoolitseda,

444 Vastavalt artikli 10 lõike 3 punktid a ja b.

445 Nõukogu direktiiv 2001/55/EÜ, 20. juuli 2001, miinimumnõuete kohta ajutise kaitse andmiseks ümberasustatud isikute massilise sissevoolu korral ning meetmete kohta liikmesriikide jõupingutuste tasakaalustamiseks nende isikute vastuvõtmisel ning selle tagajärgede kandmisel, EÜTL 2001, 7.8.2001.

on liikmesriigid kohustatud lapse sugulas(t)ega võimaluse korral kokku viima, tingimusel et see on lapse parimates huvides (artikkel 8). Peale selle sisaldab see määrus kohustust otsida sugulasi liikmesriikide territooriumil, kaitstes seejuures lapse parimat huvi (artikkel 6). Vastuvõtutingimuste direktiiv sisaldab veel kohustust alustada lapse pereliikmete otsimist, kasutades vajaduse korral rahvusvaheliste või teiste asjakohaste organisatsioonide abi (artikkel 24). Selline abi on ette nähtud ka Dublini määruses (artikkel 6).

Perekonna taasühinemise otsuste kaalumisel tuleb alati lähtuda lapse parimate huvide põhimõttest. Näiteks peavad vanemad suutma tõendada, et nad on võimelised täitma oma vanemlikke kohustusi lapse huvides. Riigisisised kohutud peavad lapse tagasisaatmist päritoluriiki ebaseaduslikuks, kui ametiasutused ei ole suutnud koguda tõendeid, et selles riigis rakendatakse piisavaid meetmeid lapse vastuvõtmiseks ja tema eest hoolitsemiseks (tagasisaatmise direktiiv, artikli 10 lõige 2).

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8 ei anta sisserändajatest vanematele ja nende lastele absoluutset õigust valida, kus nad soovivad elada. Riigiasutused võivad pereliikmed õiguspäraselt välja saata või keelduda neid riiki lubamast, kui puuduvad ületamatud takistused pereelu loomiseks mujal.⁴⁴⁶ Sellised otsused peavad alati olema proportsionaalseks vastuseks laialdasematele avaliku korra kaitse kaalutlustele, sealhulgas soov välja saata kriminaalses tegevuses osalenud lapsevanem või takistada tal riiki sisenemast.

Näide: kohtuasjas *Şen vs. Madalmaad* kinnitas Euroopa Inimõiguste Kohus, et lapse/perekonna õiguste ja laialdasemate avaliku korraga seotud huvide tasakaalustamisel tuleb arvesse võtta kolme põhitegurit: laste vanus, nende olukord päritoluriigis ja kui palju nad tegelikult sõltuvad oma vanematest.

Näide: kohtuasjas *Jeunesse vs. Madalmaad*⁴⁴⁷ keeldusid Madalmaade ametiasutused lubamast Suriname naisel, kes oli abielus Madalmaade kodanikuga, kellega tal oli kolm last, elada pereelule tuginedes Madalmaades. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et ametiasutused ei pööranud piisavalt

446 EIK, *Bajsultanov vs. Austria*, nr 54131/10, 12. juuni 2012; EIK, *Latifa Benamar jt vs. Madalmaad*, otsus vastuvõetamatusel, nr 43786/04, 5. aprill 2005.

447 EIK, *Jeunesse vs. Madalmaad* [suurkoda], nr 12738/10, 3. oktoober 2014.

tähelepanu mõjule, mida selline keeldumine avaldab kaebaja lastele ja nende parimatele huvidele. Kohus leidis, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8 suutmatuse tõttu tagada õiglane tasakaal, mis puudutab kaebaja ja tema perekonna isiklikku huvi jätkata oma pereelu Madalmaades ning valitsuse avalikust korrast tulenevat huvi kontrollida sisserännet.

Rahvusvahelise õiguse kohaselt on lapsel õigus jääda oma perekonna juurde, välja arvatud juhul, kui lapse eraldamine perekonnast on lapse parimates huvides (lapse õiguste konventsiooni artikli 9 lõige 1). Lapse õiguste konventsiooni artiklis 10 on sätestatud, et lapsel, kelle vanemad elavad eri riikides, tuleks vastavalt sisserännet käsitlevatele riigisisestele õigusaktidele lubada liikuda nende riikide vahel, et säilitada kontakt mõlema vanemaga või taasühineda nendega. Kõik lapse või saatjata lapse taasühinemist oma perekonnaga puudutavad otsused järgivad lapse õiguste konventsiooni artiklis 3 sätestatud lapse parimast huvist lähtumise põhimõtet.⁴⁴⁸

9.4. Kinnipidamine

Põhipunktid

- Euroopa õigusnormid lubavad lapsi sisserände kontekstis kinni pidada ainult viimase ja äärmusliku abinõuna.
- Riigiasutused on kohustatud tagama lastele sobivad alternatiivsed majutusvõimalused.

Liidu õigus. Vastuvõtutingimuste direktiivi (uuesti sõnastatud) artiklis 11 on sätestatud, et lapsi tuleks kinni pidada ainult äärmusliku abinõuna, kui leebemaid sunnimeetmeid ei saa tõhusalt kohaldada. Lapsi peetakse kinni võimalikult lühikest aega ning sealjuures tehakse kõik jõupingutused, et kinnipeetud lapsed vabastada ja majutada nad neile sobival viisil. Kinnipeetud lastel peaks olema võimalus tegeleda vaba aja tegevustega, sealhulgas eakohaste mängude ja

⁴⁴⁸ UNICEFi sõnul peavad riigisisised kohtud seoses kaebustega, mis käsitlevad lapse ja tema perekonna taasühinemist vastuvõtvast riigis, muu hulgas tagama, et vanemad ei kasuta oma lapsi ära selles riigis elamisloa saamiseks. Vt UNICEF, *Judicial implementation of Art. 3 of the CRC in Europe* (ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikli 3 õiguslik rakendamine Euroopas), lk 104. Vt ka UNHCR (2008), *Guidelines on Determining the Best Interests of the Child* (suunised lapse huvide kindlakstegemise kohta), mai 2008.

harrastustega. Sama artikli kohaselt tuleks ka saatjata lapsi kinni pidada ainult äärmuslikel juhtudel ja teha kõik jõupingutused nende võimalikult kiireks vabastamiseks. Neid ei tohiks kunagi kinni pidada vanglas, vaid nad tuleks majutada asutustesse, kus on nendealaste isikute vajadusi arvestav personal ja rajatised. Nad tuleks majutada täiskasvanutest eraldi.

Tagasisaatmise direktiivi artikkel 17 näeb ette nende laste ja perekondade kinnipidamise, kelle varjupaigataotlus on jäetud teatavatel tingimustel rahuldamata. Selles artiklis nõutakse siiski saatjata laste paigutamist asutustesse, kus on nendealaste isikute vajadusi arvestav personal ja rajatised Euroopa Kohus ei ole konkreetselt laste kinnipidamist käsitlevaid kohtuasju seni veel arutanud.

Euroopa Nõukogu õigus. Alaealiste isserändajate kinnipidamist on käsitletud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklite 3 ja 5 alusel.

Näide: kohtuasi *Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga vs. Belgia*⁴⁴⁹ puudutas saatjata last, kes peeti kinni. Viieaastast last peeti kaks kuud kinni täiskasvanutele ettenähtud vahekeskuses ilma nõuetekohase toeta. Laps saabus Kongo Demokraatlikust Vabariigist vajalike reisidokumentideta lootuses taasühineda oma emaga, kes oli saanud Kanadas pagulasseisundi. Laps saadeti tagasi Kongo Demokraatlikku Vabariiki, kuigi tal ei olnud seal ühtki pereliiget, kes oleks tema eest hoolitsenud. Euroopa Inimõiguste Kohus otsustas, et lapse kinnipidamine täiskasvanutele ettenähtud kinnises keskkuses oli olnud ebavajalik, sest puudus igasugune oht, et laps püüab vältida Belgia ametiasutuste järelevalvet. Kohus märkis ka, et Belgia oleks võinud rakendada teisi meetmeid – nagu lapse paigutamine spetsiaalsesse keskkusesse või kasuvanemate hoole alla – mis oleksid rohkem arvestanud lapse parimate huvidega, nagu on sätestatud lapse õiguste konventsiooni artiklis 3. Euroopa Inimõiguste Kohus järeldas, et tegemist on Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklite 3, 5 ja 8 rikkumisega.

Teistel juhtudel on rõhutatud kinnipidamise ebaseaduslikkust, isegi kui kõnealust last saatis tema vanem.

449 EIK, *Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga vs. Belgia*, nr 13178/03, 12. oktoober 2006.

Näide: kohtuasjas *Muskhadzhiyeva jt vs. Belgia*⁴⁵⁰ otsustas Euroopa Inimõiguste Kohus, et ema ja tema nelja lapse (vanuses 7 kuud kuni 7 aastat) kolmekuuse kinnipidamisega kinnises vahekeskuses rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3. Kohus juhtis oma järeldest tähelepanu asjaolule, et keskus oli „laste vastuvõtmiseks puudulikult ettevalmistatud“ ja kahjustas tõsiselt nende vaimset tervist.

Näide: seda otsust kinnitab kohtuasi *Popov vs. Prantsusmaa*,⁴⁵¹ mis puudutas perekonna halduskorras kinnipidamist enne nende väljasaatmist Kasahstani. Euroopa Inimõiguste Kohus tuvastas Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 rikkumise, kuna Prantsuse ametiasutused ei olnud hinnanud vältimatut kahjulikku mõju, mida avaldas kahele lapsele (vanuses 5 kuud ja 3 aastat) nende kinnipidamine keskus, mis oli „laste kohaloluks puudulikult ettevalmistatud“.⁴⁵² Samuti tuvastas kohus kogu perekonna puhul artiklite 5 ja 8 rikkumise ning viitas lapse õiguste konventsiooni artiklile 37, milles on sätestatud, et „iga vabadusest ilma jäetud last tuleb kohelda inimlikult ja lugupidamisega üksikisiku sünnipärase inimväärkuse vastu viisil, mis arvestaks sellealase isiku vajadusi“.⁴⁵³

Näide: kohtuasjas *Kanagaratnam vs. Belgia*⁴⁵⁴ leiti samuti, et varjupaika taotleva ema ja tema kolme lapse neljakuune eeskirjadedevastane kinnipidamine välismaalastele ettenähtud kinnises keskus kujutas endast Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklite 3 ja 5 rikkumist. Kuigi lastega oli kaasas nende ema, leidis kohus, et laste paigutamise ja kinnisesse keskusse olid Belgia ametiasutused tekitanud neile ärevus- ja alaväärsustunde ning ohustanud asjaolusid täielikult teades nende arengut.⁴⁵⁵

450 EIK, *Muskhadzhiyeva jt vs. Belgia*, nr 41442/07, 19. jaanuar 2010 (kättesaadav prantsuse keeles).

451 EIK, *Popov vs. Prantsusmaa*, nr 39472/07 ja nr 39474/07, 19. jaanuar 2012.

452 *Ibid.*, punkt 95.

453 *Ibid.*, punkt 90.

454 EIK, *Kanagaratnam vs. Belgia*, nr 15297/09, 13. detsember 2011 (kättesaadav prantsuse keeles).

455 Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa Komitee kirjeldas oma 19. üldaruandes kaitsemeetmeid, mis on ettenähtud ebaseaduslikele sisserändajatele, kellel on võetud vabadus, ja lastele ettenähtud täiendavaid kaitsemeetmeid. Vt lisaks *20 years of combating torture, 19th General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)* („20 aastat piinamisvastast võitlust“, piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa Komitee 19. üldaruanne), 1. august 2008 – 31. juuli 2009.

Rahvusvahelises õiguses on lapse õiguste konventsiooni artikli 9 lõikes 4 sätestatud, et lapse kinnipidamise korral peavad riigiasutused teavitama vanemaid lapse asukohast.⁴⁵⁶

9.5. Väljasaatmine⁴⁵⁷

Põhipunktid

- Alaealiste sisserändajate haavatavus väljasaatmise suhtes on lahutamatult seotud nende vanemate õigusliku staatusega vastuvõtvas riigis.
- Alaealiste sisserändajate ja nende perekonna või peamiste hooldajate väljasaatmist puudutavate otsuste tegemisel tuleks juhinduda lapse parimate huvide põhimõttest.
- Liidu õiguse kohaselt esineb juhtumeid, kus alaealsed sisserändajad saavad jääda vastuvõtvasse riiki olenemata vanemate õiguslikust staatusest, eriti kui püütakse lõpetada oma õpinguid või kui pereelu loomine mujal oleks raske.

Liidu õigus. Nagu muud sisserännet reguleeriva ELi õiguse valdkonnad on ka laste väljasaatmist käsitlevad õigusnormid erinevad olenevalt laste kodakondsusest, nende vanemate kodakondsusest ja nende rände kontekstist. Kui laps saab vaba liikumist reguleerivate ELi õigusnormide kohaselt siseneda liikmesriiki, saab ta tõenäoliselt sinna jääda, isegi kui tema sisserändajast vanem, kes on ELi kodanik ja kellega ta alguses sinna riiki läks, ei vasta enam elamisloa nõuetele või otsustab lahkuda.

Vastavalt vaba liikumise direktiivile võivad lapsed ja teised pereliikmed jääda vastuvõtvasse riiki pärast sellise ELi kodanikust lapsevanema surma, kellega nad algselt sinna riiki läksid (artikli 12 lõige 2), kui nad on elanud vastuvõtvas riigis vähemalt 12 kuud enne lapsevanema surma. Samamoodi võivad nad põhimõtteliselt jääda vastuvõtvasse riiki pärast lapsevanema lahkumist. Mõlemal juhul kehtib reegel, et kui laps/pereliige on kolmanda riigi kodanik, peab ta

⁴⁵⁶ Rahvusvaheliste kaitsemeetmete kohta seoses kinnipeetud lastega vt [ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või alandava kohtlemise ja karistamise eriraportööri aruanne](#), 5.3.2015, A/HRC/28/68.

⁴⁵⁷ Olenevalt õiguslikust kontekstist nimetatakse seda ka tagasisaatmiseks, tagasipöördumiseks, repatrieerimiseks või väljaandmiseks. Käesolevas peatükis kasutatakse mõistet „väljasaatmine“, mis tähendab mittekodaniku või muu isiku seaduslikku riigist väljasaatmist. Vt ka FRA ja EIK (2014), punkt 5.4 „Perekonna säilitamine – kaitse väljasaatmise eest“.

jätkuva elamisõiguse saamiseks tõendama piisavate rahaliste vahendite olemasolu enda ülalpidamiseks. Samuti peab tal olema ravikindlustus (artikkel 7).

Vastuvõtva riigi haridusasutuses õppivate laste puhul on nõuded veelgi leebemad. Sellistel lastel ja nende eestkostjatel või hooldajatel on lapse kodakondsusest olenemata õigus jääda vastuvõtvasse riiki pärast esmase ELi kodaniku vastuvõtvast liikmesriigist lahkumist või surma (artikli 12 lõige 3). Kuigi esialgu mõeldi, et see haridusega seotud tingimus kehtib ainult laste puhul, kelle perekonnal on piisavalt rahalisi vahendeid enda ülalpidamiseks,⁴⁵⁸ on hilisem kohtupraktika kinnitanud selle tingimuse laienemist õppuritest lastele, kes võivad olla sõltuvad sotsiaalhoolekandest.⁴⁵⁹

Pereliikmetel ja eelkõige kolmandate riikide kodanikest lapsevanematel on õigus jääda vastuvõtvasse riiki ka pärast lahutust partnerist, kes on ELi kodanik, kui nad on paari laste esmased hooldajad või neile on antud laste külastusõigus, mida tuleb teostada vastuvõtvas riigis (artikli 13 lõike 2 punktid b ja d).

Euroopa Kohus on viidanud lapse staatuseliidu kodanikuna ELi toimimise lepingu artikli 20 alusel kui staatuseliidu, mis annab lapse kolmanda riigi kodanikust vanematele õiguse elada ja töötada lapse kodakondsuse järgses ELi liikmesriigis. See võimaldab lapsel kasutada ELi kodaniku staatuseliidu kaasnevaid õigusi, sest vastasel juhul tuleks tal oma vanematega koos olemiseks EList lahkuda.⁴⁶⁰ Euroopa Kohtu praktikast tuleneb siiski, et „iseenesest sellest, et liikmesriigi kodanikule näib majanduslikust seisukohast või liidu territooriumil perekonnasidemete säilitamise eesmärgil soovitav, et tema pereliikmed, kes ei ole liikmesriigi kodanikud, saaksid elada koos temaga liidu territooriumil, ei piisa selleks, et asuda seisukohale, et liidu kodanik on sunnitud sellise õiguse andmisest keeldumise korral liidu territooriumilt lahkuma“.⁴⁶¹

458 Euroopa Kohus, kohtuasi C-413/99: *Baumbast ja R vs. Secretary of State for the Home Department*, 17. september 2002.

459 Euroopa Kohus, kohtuasi C-480/08: *Maria Teixeira vs. London Borough of Lambeth ja Secretary of State for the Home Department*, 23. veebruar 2010; Euroopa Kohtu suurkoda, kohtuasi C-310/08: *London Borough of Harrow vs. Nimco Hassan Ibrahim ja Secretary of State for the Home Department*, 23. veebruar 2010. Alaealiste sisserändajate haridust käsitletakse põhjalikumalt punktis 8.2.

460 Euroopa Kohus, kohtuasi C-34/09: *Gerardo Ruiz Zambrano vs. Office National de l'Emploi (ONEm)*, 8. märts 2011.

461 Euroopa Kohus, kohtuasi C-256/11: *Murat Dereci jt vs. Bundesministerium für Inneres*, 15. november 2011, punkt 68. Vt ka Euroopa Kohus, kohtuasi C-40/11: *Yoshikazu Iida vs. Stadt Ulm*, 8. november 2012. Vt ka FRA ja EIK (2014), lk 125–127.

Vaba liikumise direktiivis on sõnaselgelt sätestatud, et laste erakorraline välja-
saatmine peab toimuma kooskõlas lapse õiguste konventsiooni sätetega (põh-
jendus 24). Lisaks kinnitatakse artikli 28 lõike 3 punktis b laste immuniteti
väljasaatmise suhtes, välja arvatud juhul, kui see on nende parimates huvides
ja kooskõlas lapse õiguste konventsiooniga.

Mis puutub varjupaika taotlenud lastesse, kelle taotlus on jäetud rahuldama-
ta, siis tagasisaatmise direktiivis on sätestatud, et saatjata laste tagasisaatmise
otsused peaksid lähtuma lapse parimatest huvidest (artikkel 10). Lisaks pea-
vad liikmesriigi ametiasutused olema enne saatjata lapse riigist välja saatmist
veendunud, et laps saadetakse tagasi tema perekonnaliikme või määratud
eeskostja juurde või naasmisriigi vastuvõtuasutusse (artikli 10 lõige 2).

Dublini määruses on sätestatud, et kui varjupaika taotlev laps saadetakse var-
jupaigataotluse hindamiseks tagasi teise liikmesriiki, tuleb sellise otsuse kohal-
damisel lähtuda lapse parimatest huvidest (artikkel 6). Ühtlasi on määruses sä-
testatud kontroll-loetelu teguritest, mis aitavad ametiasutustel lapse parimad
havid kindlaks määrata. Muu hulgas tähendab see seda, et nõuetekohaselt
võetakse arvesse lapse ja perekonna taasühinemise võimalusi, lapse heaolu ja
sotsiaalset arengut, ohutus- ja julgeolekukaalutlusi, eriti kui laps võib olla inim-
kaubanduse ohver, ning lapse seisukohti kooskõlas tema vanuse ja küpsusega.

Näide: kohtuasjas *The Queen, taotluse alusel, mille esitasid MA ja teised vs. Secretary of State for the Home Department*⁴⁶² pidi Euroopa Kohus ot-
sustama, milline riik on vastutav sellise saatjata lapse eest, kes on esita-
nud varjupaigataotlused ELi eri liikmesriikides ja kellel puuduvad teistes
ELi liikmesriikides perekond ja sugulased. Euroopa Kohus täpsustas, et
kui liikmesriigis ei viibi seaduslikult lapse pereliikmeid, peab taotluse läbi
vaatama see liikmesriik, kus laps füüsiliselt asub. Otsuses toetus kohus ELi
põhiõiguste harta artikli 24 lõikele 2, mille kohaselt tuleb kõikides lastega
seotud toimingutes seada esikohale lapse parim huvi.

Euroopa Nõukogu õigus. Vastavalt Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8
lõikele 2 on riikidel põhimõtteliselt lubatud sekkuda õigusesse perekonnaelu
austamisele.

⁴⁶² Euroopa Kohus, kohtuasi C-648/11: *The Queen, taotluse alusel, mille esitasid MA ja teised vs. Secretary of State for the Home Department*, 6. juuni 2013.

Näide: kohtuasi *Gül vs. Šveits*⁴⁶³ puudutas kaebajat, kes elas Šveitsis koos oma naise ja tütreaga. Neile kõigile anti humanitaarkaaluksel elamisluba. Kaebaja soovis tuua Šveitsi ka oma alaealise poja, kellel ta oli jätnud Türgi, kuid Šveitsi ametiasutused jätsid tema taotluse rahuldamata peamiselt põhjusel, et tal ei olnud oma perekonna ülalpidamiseks piisavalt raha. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et poega Türgi jättes oli kaebaja ise end pojast lahutanud. Tema hiljutised külaskäigud Türgi näitasid, et tema esialgsed põhjused poliitilise varjupaiga taotlemiseks Šveitsis olid ära langenud. Ükski põhjus ei takistanud perekonda taasühinemast päritoluriigis, kus nende alaealine poeg oli kogu aeg elanud. Kohus tunnistas küll, et inimlikust seisukohast lähtudes on perekonna olukord väga raske, kuid ei tuvastanud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 rikkumist.

Näide: kohtuasjas *Üner vs. Madalmaad*⁴⁶⁴ kinnitati, et otsuse tegemisel selle kohta, kas väljasaatmine on proportsionaalne lahendus, tuleks arvesse võtta väljasaatmise võimalikku mõju lastele. Sealhulgas tuleb arvesse võtta: „laste parimaid huve ja heaolu, eelkõige nende probleemide tõsidust, millega lapsed [...] selles riigis tõenäoliselt kokku puutuvad, kuhu kaebaja välja saadetakse, ning sotsiaalsete, kultuuriliste ja perekonnasidemete tihedust vastuvõtva riigi ja sihtriigiga“.

Näide: kohtuasi *Tarakhel vs. Šveits*⁴⁶⁵ käsitles Šveitsi ametiasutuste keeldumist afgaani abielupaari ja nende kuue lapse varjupaigataotluse hindamisest ning otsust saata nad tagasi Itaaliasse. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et võttes arvesse Itaalia vastuvõtusüsteemi hetkeolukorda ning kuna konkreetse sihtasutuse kohta puudub üksikasjalik ja usaldusväärne teave, ei saanud Šveitsi ametiasutused olla piisavalt kindlad, et kaebajaid koheldakse Itaaliasse tagasisaabumisel laste vanusega kooskõlas oleval viisil. Seepärast leidis kohus, et kui Šveitsi ametiasutused saadaksid kaebajad Dublini II määruse kohaselt tagasi Itaaliasse, saamata esmalt Itaalia ametiasutustelt eraldi kinnitust, et kaebajaid koheldakse laste vanusega kooskõlas oleval viisil ja perekonda hoitakse koos, rikuksid nad Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

463 EIK, *Gül vs. Šveits*, nr 23218/94, 19. veebruar 1996.

464 EIK, *Üner vs. Madalmaad*, nr 46410/99, 18. oktoober 2006, punktid 57–58. Vt ka EIK, *Boultif vs. Šveits*, nr 54273/00, 2. august 2001.

465 EIK, *Tarakhel vs. Šveits* [suurkoda], nr 29217/12, 4. november 2014.

Rahvusvahelise õiguse kohaselt peab riik andma vanema(te)le või lapsele taotluse korral olulist teavet puuduva(te) pereliikme(te) asukoha kohta, juhul kui on tegemist kinnipidamise, vangistuse, pagenduse, sundväljasaatmise või surmaga, kui sellise teabe andmine ei kahjusta lapse heaolu (lapse õiguste konventsiooni artikli 9 lõige 4).

9.6. Õiguskaitse kättesaadavus⁴⁶⁶

Põhipunkt

- Alaealistel sisserändajatel on õigus tõhusale õiguskaitsele.

Liidu õigus. Laste õigus õiguskaitse kättesaadavusele sisserände kontekstis on sätestatud mitmes eri õigusaktis. Esiteks on ELi põhiõiguste harta artiklis 47 sätestatud õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele. See hõlmab õigust õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus kohtus, sealhulgas võimalust saada nõu, kaitset ja määrata omale sobiv seaduslik esindaja vastavalt artiklile 48. Alaealiste sisserändajate puhul toetavad seda õigust mitu teisest õigusakti. Eelkõige pannakse Dublini määrusega liikmesriikidele kohustus tagada, et saatjata last esindab asjakohase kvalifikatsiooniga spetsialist, kellel on ligipääs kõikidele andmetele lapse toimikus (artikkel 6). Sarnased sätted sisalduvad kvalifikatsioonidirektiivis (artikkel 31) ja varjupaigamenetluse direktiivis (artikkel 25). Laste õigust seaduslikule esindajale toetab ka nende õigus ohvriabiteenustele ja konfidentsiaalsetele spetsialiseeritud abiteenustele vastavalt direktiivi 2012/29/EL (millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded (kannatanute direktiiv)) artiklile 8.⁴⁶⁷

Õiguskaitse kättesaadavusega seotud õigused ei ole siiski piiramatud ja nende suhtes võidakse kohaldada ka teatavaid vanusepiiranguid. Varjupaigamenetluse direktiivis on näiteks sätestatud, et liikmesriigid „ei pea [seaduslikku]

466 Vt ka FRA ja EIK (2014), punkt 4.5 „Õigusabi varjupaiga- ja tagasisaatmismenetluses“.

467 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL, 25. oktoober 2012, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded, ELT L 315, 14.11.2012, lk 57.

esindajat määrama, kui saatjata alaealine saab suure tõenäosusega 18aastaseks enne, kui esimese astme otsus vastu võetakse” (artikli 25 lõige 2).

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus on välistanud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 (õigus õiglasele kohtumenetlusele) kohaldamise juhtudel, mis puudutavad välismaalaste riiki sisenemise, riigis viibimise ja riigist välja saatmise otsuseid.⁴⁶⁸ Teatavatel juhtudel võib siiski tugineda konventsiooni artiklile 13 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile).

Näide: kohtuasi *Rahimi vs. Kreeka*⁴⁶⁹ puudutas tingimusi, mille kohaselt Kreekasse ebaseaduslikult sisenenud Afganistani päritolu sisserändajast last hoiti kinnipidamiskeskuses ja seejärel vabastati väljasaatmise eesmärgil. Euroopa Inimõiguste Kohus tuvastas Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 13 rikkumise ning märkis, et kaebajale esitatud teabematerjal ei viidatud menetlusele, mida tuleb järgida politseiülemale kaebuse esitamisel. Peale selle ei teavitatud kaebajat talle arusaadavas keeles kättesaadavatest õiguskaitsevahenditest, mida ta saaks kasutada oma kinnipidamistingimuste kohta kaebuse esitamiseks. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa Komitee aruannetele tuginedes, et Kreekas puudub õiguskaitseasutuste kinnipidamisruume kontrolliv sõltumatu ametiasutus. Ühtlasi märkis ta õiguskaitsevahendite tõhusust tagava sõltumatu ametiasutuse puudumist. Seetõttu asus kohus seisukohale, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3, artikli 5 lõikeid 1 ja 4 ning artiklit 13.

Euroopa sotsiaalharta nõuab riikidelt perekonna õigusliku (ning sotsiaalse ja majandusliku) kaitse edendamist (artikkel 16). Lisaks on artikli 19 lõikes 1 sätestatud, et riigid peavad säilitama „õige teabe saamiseks mõeldud tasuta teenused” ning tagama, et võõrtöötajad ja nende perekonnad saavad täpset teavet välja- ja sisserände kohta. Sarnane teavitamisnõue (mis on sisserändajate juurdepääsu jaoks õiguskaitsele äärmiselt oluline) sisaldub võõrtöölise õigusliku seisundi Euroopa konventsiooni artiklis 6, kuid ulatuslikumad sätted, mis reguleerivad „juurdepääsuõigust kohtutele ja haldusasutustele” (artikkel 26), on mõeldud eranditult võõrtöötajatele, mitte nende pereliikmetele.⁴⁷⁰

468 EIK, *Maaouia vs. Prantsusmaa* [suurkoda], nr 39652/98, 5. oktoober 2000.

469 EIK, *Rahimi vs. Kreeka*, nr 8687/08, 5. aprill 2011 (kättesaadav prantsuse keeles).

470 Euroopa Nõukogu, *võõrtöölise õigusliku seisundi Euroopa konventsioon*, CETS nr 93, 1977.

Peale selle on oluline märkida, et Euroopa Nõukogu on koostanud väga põhjalikud suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta, milles on täpsustatud, kuidas kõiki õigus- ja haldusmenetlusi, sh sisserändemenetlust, tuleks kohandada laste vajadustega.⁴⁷¹

Rahvusvahelises õiguses on vabaduse kaotanud alaealiste sisserändajate seisukohast eriti oluline lapse õiguste konventsiooni artikkel 37, kuna see tagab nende laste õiguse viivitamatult saada seaduslikku ja muud vajalikku abi ning õiguse vaidlustada vabadusekaotuse seaduslikkus kohtu või teiste kompetentsete, sõltumatute ja erapooletute ametivõimude ees ja nõuda asja viivitamatut otsustamist.

---

471 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta*, 17.11.2010.

10

Tarbija- ja isikuandmete kaitse

Euroopa Liit	Käsitletavad teemad	Euroopa Nõukogu
<p>ELi põhiõiguste harta, artikkel 38</p> <p>ELi toimimise leping, artikkel 169</p> <p>Tarbijaõigusi käsitlev direktiiv (2011/83/EL)</p> <p>Ettevõtja ja tarbija vaheliste tehingutega seotud ebaausaid kaubandustavasid käsitlev direktiiv (2005/29/EÜ)</p> <p>Üldise tooteohutuse direktiiv (2001/95/EÜ)</p> <p>Kliiniliste uuringute direktiiv (2001/20/EÜ)</p> <p>Euroopa Kohus, kohtuasi C-244/06: <i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH vs. Avides Media AG</i>, 2008 (DVDde müük internetis)</p> <p>Euroopa Kohus, kohtuasi C-36/02: <i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH vs. Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn</i>, 2004 (mängu litsents)</p> <p>Määrus (EL) nr 536/2014, milles käsitletakse inimervishoius kasutatavate ravimite kliinilisi uuringuid</p> <p>Direktiiv eritoiduks ettenähtud toiduainete kohta (2009/39/EÜ)</p> <p>Mänguasjade ohutust käsitlev direktiiv (2009/48/EÜ)</p> <p>Direktiiv tervist või turvalisust ohustavate eksitava välimusega toodete kohta (87/357/EMÜ)</p> <p>Piirideta televisiooni direktiiv (89/552/EMÜ)</p> <p>Audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv (2010/13/EL)</p>	<p>Laste kui tarbijate kaitse</p>	<p>Piiriülese televisiooni Euroopa konventsioon</p>

Euroopa Liit	Käsitletavad teemad	Euroopa Nõukogu
<p>ELi põhiõiguste harta, artiklid 7 (era- ja perekonnaelu austamine), 8 (isikuandmete kaitse) ja 52 (õiguste ja põhimõtete ulatus ja tõlgendamine)</p> <p>ELi toimimise leping, artikkel 16</p> <p>Andmekaitse direktiiv (95/46/EÜ)</p>	<p>Lapsed ja andmekaitse</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele)</p> <p>EIK, <i>K.U. vs. Soome</i>, nr 2872/02, 2008 (reklaam internetis)</p> <p>EIK, <i>Avilkina jt vs. Venemaa</i>, nr 1585/09, 2013 (meditsiiniliste andmete avalikustamine)</p> <p>Isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsioon</p>

Selles peatükis käsitletakse Euroopa õigusakte ja kohtupraktikat tarbija- ja andmekaitse valdkonnas. Liidu tasandil on rohkelt selleteemalisi õigusakte ja kohtuasju, kuna ELi toimimise lepingus on sõnaselgelt sätestatud liidu pädevus neis küsimustes. Euroopa Nõukogu panus selles valdkonnas on piiratum. Lepingute tasandil on sõlmitud kaks peamist konventsiooni meedia ja andmekaitse kohta. Euroopa Inimõiguste Kohus on lahendanud mitu üksikisikute andmete kaitset käsitlevat kohtuasja.

Järgmistes punktides keskendutakse lastega seotud tarbijaõigusnormide ([punkt 10.1](#)) ja andmekaitse ([punkt 10.2](#)) konkreetsetele aspektidele. Iga teema puhul analüüsitakse üldist õigusraamistikku ja selle kohaldumist laste suhtes ning lastekaitse erinorme, kui see on asjakohane.

10.1. Laste kui tarbijate kaitse

Põhipunktid

- Euroopa Kohtu sõnul kaaluvad lapstarbijate parimad huvid ja nende õiguste kaitse üles avaliku huviga seotud nõuded ning õigustavad kaupade, inimeste, teenuste ja kapitali vaba liikumise piiranguid.
- Lastele kui tarbijatele tuleks anda asjakohast teavet, et võimaldada neil arvesse võtta kõiki olulisi fakte ja teha teadlikke valikuid.
- Ebaausad kaubandustavad on need, mis ei järgi ametialase hoolikuse põhimõtet ning võivad mõjutada täis- ja alaealiste tarbijate tehinguotsuseid.
- Lapsi võib kaasata kliinilistesse uuringutesse ainult juhul, kui manustatav ravim toob neile eeldatavasti otsest kasu, mis kaalub üles ohud.
- Liidu ja Euroopa Nõukogu õiguses piiratakse sellise turunduse hulka, millega lapsed võivad kokku puutuda, seda iseenesest siiski keelamata.
- Lastel on õigus erilisele kaitsele, mis tähendab kaitset mis tahes reklaami ja kaugos-
tuprogrammide eest, mis võivad tekitada lastele moraalselt või füüsilist kahju.
- Keelatud on näidata lastesaadete ajal tootereklaame.

10.1.1. Tarbijaõigused

Liidu õigus. Tarbijakaitse põhialused on sätestatud ELi toimimise lepingu artikli 169 lõikes 1 ja ELi põhiõiguste harta artiklis 38. Euroopa Kohus on kinnitanud, et lapse parimad huvid kaaluvad üles avaliku huviga seotud nõuded ning õigustavad ühisturu vabaduste piiranguid.

Näide: kohtuasi *Dynamic Medien*⁴⁷² puudutas Jaapani animafilmi DVDde internetimüüki Saksamaal. Ühendkuningriigis olid need animafilmid lubatud üle 15aastastele lastele. Asjaomased Saksa ametiasutused ei pidanud neid lastele sobivaks. Euroopa Kohus pidi vastama küsimusele, kas Saksamaal kehtestatud keeld oli vastuolus vaba liikumise põhimõttega. Kohus leidis, et Saksa õigusnormide peamine eesmärk oli kaitsta lapsi teabe eest,

⁴⁷² Euroopa Kohus, kohtuasi C-244/06: *Dynamic Medien Vertriebs GmbH vs. Avides Media AG*, 14. veebruar 2008.

mis kahjustaks nende heaolu. Ta otsustas, et kaupade vaba liikumise piiramine ei ole eproportsionaalne, kui see ei lähe asjaomase liikmesriigi seatud eesmärgi – kaitsta lapsi – saavutamiseks vajalikust kaugemale.

Näide: kohtuasi *Omega*⁴⁷³ puudutas lasermängukeskuse tegevust Saksamaal. Lasermängukeskuses mängitud mängu puhul tuli pihta saada mängijate vestidele kinnitatud anduriga sihtmärkidele. Mänguvarustuse tarnis Briti ettevõtte ning nii mängu kui ka varustust turustati Ühendkuningriigis seaduslikult. See mäng oli Saksamaa keelatud, kuna oli vastuolus selliste põhiväärtustega nagu inimväärikus. Euroopa Kohus leidis, et Saksa ametiasutuste kehtestatud piirang ei olnud liidu õigusega vastuolus, sest see oli avaliku korraga seonduvatel põhjustel nõuetekohaselt õigustatud.

Liidu tarbijakaitseõiguse viimase läbivaatamise tulemusel võeti vastu tarbijaõiguste direktiiv 2011/83/EL, mille eesmärk on täielikult ühtlustada liikmesriikides õigusnormid, mis reguleerivad kaugmüüki ja väljaspool äriruume sõlmitavaid lepinguid ning muud liiki tarbijalepinguid.⁴⁷⁴ Eesmärk on tasakaalustada kõrgetasemeline tarbijakaitse ja ettevõtete konkurentsivõime. Vastavalt direktiivi artikli 3 lõike 3 punktile a ei kohaldata seda lepingute suhtes, mis sõlmatakse sotsiaalteenuste osutamiseks, kaasa arvatud sotsiaalkorterid, lastehoid ning püsivalt või ajutiselt puudust kannatavate perede ja isikute toetamine, sealhulgas pikaajaline hooldus. Sotsiaalteenused hõlmavad muu hulgas teenuseid lastele ja noortele, abiteenuseid perekondadele, üksikvanematele ja eakatele ning teenuseid sisserändajatele. Direktiivis pööratakse erilist tähelepanu lepingueelsele teavitamisele. Direktiivi teavitamisnõuded põhinevad eeldusel, et kui tarbijaid, sealhulgas lapsi, teavitatakse nõuetekohaselt, saavad nad arvesse võtta kõiki olulisi asjaolusid ja teha teadliku valiku.

473 Euroopa Kohus, kohtuasi C-36/02: *Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH vs. Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn*, 14. oktoober 2004.

474 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/83/EL, 25. oktoober 2011, tarbija õiguste kohta, millega muudetakse nõukogu direktiivi 93/13/EMÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 1999/44/EÜ ja millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 85/577/EMÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 97/7/EÜ, ELT L 304, 22.11.2011, lk 64 (see oleks tulnud rakendada 13. detsembriks 2013).

10.1.2. Ebaausate kaubandustavade rakendamine laste suhtes

Liidu õigus. Direktiiv 2005/29/EÜ, mis käsitleb ettevõtja ja tarbija vaheliste tehingutega seotud ebaausaid kaubandustavasid siseturul,⁴⁷⁵ hõlmab kõiki ettevõtja ja tarbija vahelisi tehinguid (nii tava- kui ka internetitehinguid kaupade ja teenustega). Lapsed kuuluvad selles direktiivis „vastuvõtlike tarbijate“ kategooriasse (artikli 5 lõige 3). Tehinguotsuseid ei saa teha pärast ahistamist, sundi, liigset mõjutamist või eksitava teabe andmist, ning lapstarbijatel on õigus teha vabalt neid otsuseid. Direktiiv keelab toote turunduse ja reklaami, mis tekitab segadust seoses konkurendi toodete või kaubamärkidega, ning nõuab, et tarbijatele esitataks kogu vajalik teave selgelt ja arusaadavalt ning tehinguotsuse tegemiseks sobival ajal (artiklid 6 ja 7).

10.1.3. Tooteohutus

Liidu õigus. Kehtestatud on terviklik raamistik, mis tagab ainult ohutute ja muul viisil nõuetele vastavate toodete turuleviimise. Direktiivis 2001/95/EÜ üldise tooteohutuse kohta pööratakse erilist tähelepanu laste ohutusele, lisades nad tarbijate kategooriasse, kes võivad olla kõnealustest toodetest tekkiva ohu suhtes eriti kaitsetud (direktiivi põhjendus 8). Seepärast tuleb tooteohutust hinnates võtta arvesse kõik olulised aspektid ja eelkõige toote sihtrühmaks olevad tarbijate kategooriad.

Nõukogu direktiiv 87/357/EMÜ käsitleb kitsamalt tarbijate tervist või turvalisust ohustavaid eksitava välimusega tooteid ja neid käsitlevate liikmesriikide õigusnormide ühtlustamist.⁴⁷⁶ Sellega keelatakse selliste toodete turustamine, import ja tootmine, mida võib välimuse järgi ekslikult pidada toiduaineks, kuid mis ei ole söödavad. Liikmesriigid peavad teostama kontrollid, mis tagavad, et selliseid tooteid ei turustata. Kui liikmesriik keelab selle direktiivi tingimuste kohaselt teatava toote, peab ta teavitama komisjoni ja esitama üksikasjad, et

475 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2005/29/EÜ, 11. mai 2005, mis käsitleb ettevõtja ja tarbija vaheliste tehingutega seotud ebaausaid kaubandustavasid siseturul ning millega muudetakse nõukogu direktiivi 84/450/EMÜ, Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiive 97/7/EÜ, 98/27/EÜ ja 2002/65/EÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrust (EÜ) nr 2006/2004, ELT L 149, 11.6.2005, lk 22.

476 Nõukogu direktiiv 87/357/EMÜ, 25. juuni 1987, tervist või turvalisust ohustavaid eksitava välimusega tooteid käsitlevate liikmesriikide õigusaktide ühtlustamise kohta, EÜT L 192, 11.7.1987, lk 49.

saaks teavitada teisi liikmesriike. Mänguasjade ohutust käsitletakse põhjalikumalt [punktis 10.1.6](#).

10.1.4. Kliinilised uuringud lastega

Liidu õigus. Direktiivis 2001/20/EÜ⁴⁷⁷ liikmesriikide õigus- ja haldusnormide ühtlustamise kohta, mis käsitlevad hea kliinilise tava rakendamist inimtervishoius kasutatavate ravimite kliinilistes uuringutes, on lapsed liigitatud ohualdiste isikute hulka, kes ei ole võimelised andma kliiniliste uuringute jaoks juuriidilist nõusolekut (põhendus 3). Lapsi võib kaasata kliinilistesse uuringutesse ainult siis, kui on alust arvata, et nad saaksid ravimi manustamisest riski ületavat otsest kasu (põhendus 3). Kliinilised uuringud peaksid võimaldama uurin-gutes osalevate isikute võimalikult head kaitset (põhendus 3).

Ka määrus (EL) nr 536/2014, milles käsitletakse inimtervishoius kasutatavate ravimite kliinilisi uuringuid, sisaldab erisätteid haavatavasse elanikerühma kuuluvate laste kohta (artikli 10 lõige 1). Selle määruse eesmärk on järk-järgult asendada direktiiv 2001/20/EÜ.⁴⁷⁸ Vastavalt kõnealusele määrusele tuleb lastega tehtavate kliiniliste uuringute taotlusi hoolikalt hinnata. Lapse seaduslik esindaja peab andma kliiniliseks uuringuks nõusoleku ja samuti peab seda tegema laps, kui ta on võimeline oma arvamust formuleerima (artikli 29 lõiked 1 ja 8). Määrus näeb ette ohutute kliiniliste uuringute tegemise lastega ja laste teadliku nõusoleku tagamise eritingimused (artikkel 32). Need tingimused on: uuringus osalejatele ei pakuta soodustusi, v.a kompensatsioon kliinilises uurin-gus osalemise kulude eest ja kompensatsioon tuludest ilmajäämise eest, kui see on otseselt seotud uuringus osalemisega, kliiniline uuring on kavandatud vaid lastel esineva terviseprobleemi ravi uurimiseks ja on teaduslikku alust eeldada, et kliiniline uuring toob: asjaomasele alaealisele otsest kasu, mis on suurem kui asjaga seotud riskid ja koormus, või teatavat kasu elanikerühmale, keda asjaomane alaealine esindab, ning nimetatud kliiniline uuring tekitab asjaomasele alaealisele tema terviseprobleemi tavapärase raviga võrreldes minimaalset koormust. Kliinilisi uuringuid võib lastega teha asjaomaste laste või

477 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/20/EÜ, 4. aprill 2001, liikmesriikide õigus- ja haldusnormide ühtlustamise kohta, mis käsitlevad hea kliinilise tava rakendamist inimtervishoius kasutatavate ravimite kliinilistes uuringutes, EÜT L 121, 1.5.2001, lk 34.

478 Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 536/2014, 16. aprill 2014, milles käsitletakse inimtervishoius kasutatavate ravimite kliinilisi uuringuid ja millega tunnistatakse kehtetuks direktiiv 2001/20/EÜ, ELT L 158, 27.5.2014, lk 1.

nende seaduslike esindajate eelneva nõusolekuta ainult erakorralise abi olukorras (artikli 35 lõige 1).

10.1.5. Imikutele ja väikelastele mõeldud toit

Liidu õigus. Direktiiv 2009/39/EÜ eritoiduks ettenähtud toiduainete kohta⁴⁷⁹ keskendub spetsiaalselt imikutele ja alla 12kuustele väikelastele toodetud toidu koostisele ja ohutusele. Direktiivi eeskirjad käsitlevad imiku piimasegusid ja jätkupiimasegusid, teraviljapõhiseid töödeldud toite ja muid imikutoite ning imikutele ja väikelastele mõeldud toitide lisaaineid. Direktiivi eesmärk on kindlustada tooteohutus ning tagada tarbijatele sobivad tooted ja asjakohane teave. Selles on muu hulgas sätestatud, et eritoit peab vastama teatavate inimrühmade, sealhulgas tervete imikute või väikelaste eritoitumisvajadustele (artikli 1 lõike 3 punkt c).

10.1.6. Mänguasjade ohutus

Liidu õigus. Direktiivi 2009/48/EÜ (mänguasjade ohutuse kohta)⁴⁸⁰ artiklis 2 on mänguasjad määratletud kui „tooted, mis on projekteeritud või ette nähtud mängimiseks üksnes või muu hulgas alla 14aastastele lastele”.⁴⁸¹ I lisas on esitatud mitteamendav loetelu esemetest, mida ei peeta mänguasjadeks, kuid mida võidakse nendega segi ajada. Samuti on artikli 2 lõikes 2 loetletud teatavad mänguasjad, mis ei kuulu direktiivi kohaldamisalasse. Mänguasjade ohutuse direktiiv tõhustab ka tervise- ja ohutusnorme, piirates teatavate mänguasjade puhul kasutatavates materjalides sisalduda võivate kemikaalide kogust (artikkel 10).⁴⁸²

479 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/39/EÜ, 6. mai 2009, eritoiduks ettenähtud toiduainete kohta, ELT L 124, 20.5.2009, lk 21.

480 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/48/EÜ, 18. juuni 2009, mänguasjade ohutuse kohta, ELT L 170, 30.6.2009, lk 1.

481 *Ibid.*, artikli 2 lõige 1.

482 Euroopa Komisjon on sõlminud Euroopa mänguasjatöösturite ja -kaupmeestega mänguasjade ohutuse suurendamiseks ka vabatahtlikud kokkulepped. Vt ka: http://ec.europa.eu/growth/sectors/toys/safety/index_en.htm.

10.1.7. Lapsed ja reklaam

Liidu õigus. Direktiiviga 2010/13/EL audiovisuaalmeedia teenuste kohta (audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv)⁴⁸³ laiendati direktiivi 89/552/EMÜ (teleringhäälingutegevust käsitlevate liikmesriikide teatavate õigus- ja haldusnormide kooskõlastamise kohta; piirideta televisiooni direktiiv) õiguslikku kohaldamisala. Audiovisuaalmeedia teenuste direktiivis on sätestatud sellise turunduse hulga, kvaliteedi ja sisu piirangud, millega lapsed võivad kokku puutuda, reguleerides reklaami kestust (artiklid 20, 24 ja 27). Sellega keelatakse toodete näitamine lastesaadete ajal (artikkel 11) ja lubatakse liikmesriikidel keelata sponsori logo näitamine lastesaadete ajal (artikli 10 lõige 4).⁴⁸⁴ Audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv tasakaalustab lastekaitse muude oluliste demokraatlike väärtustega, nagu sõnavabadus, toetades põhimõtet, et selline kaitse on võimalik vanemliku vastutuse olulise kaasamise kaudu (põhjendused 48 ja 59).

Audiovisuaalmeedia teenuse direktiivi tõhusat rakendamist toetati 1998. aastal⁴⁸⁵ ja 2006. aastal⁴⁸⁶ väljaantud soovitustega laste ja inimväärikuse kaitse kohta.

Euroopa Nõukogu õigus. Piiriülese televisiooni Euroopa konventsioon⁴⁸⁷ oli esimene rahvusvaheline leping, millega loodi õigusraamistik piiriüleste telesaadete vabaks ringluseks Euroopas. Sellega kaitstakse konkreetselt lapsi ja noori (artikli 7 lõige 2), keelates näiteks pornograafiat ja vägivalda kujutava materjali ning rassivaenu õhutavate saadete näitamise. Konventsiooniga nähakse ette reklaaminõuded ja reguleeritakse reklaamiaega- ja pause.

483 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2010/13/EL, 10. märts 2010, audiovisuaalmeedia teenuste osutamist käsitlevate liikmesriikide teatavate õigus- ja haldusnormide koordineerimise kohta (audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv), ELT L 95, 15.4.2010, lk 1.

484 Üldisema ülevaate saamiseks audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi toimimise kohta vt: COM(2012) 203 (final), komisjoni aruanne Euroopa Parlamendile, nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele direktiivi 2010/13/EL (audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv) kohaldamise kohta, Brüssel, 4.5.2012, ja SWD(2012) 125 (final), komisjoni talituste töödokument, mis on lisatud dokumendile „Komisjoni esimene aruanne Euroopa Parlamendile, nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele direktiivi 2010/13/EL (audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv) kohaldamise kohta“, Brüssel, 4.5.2012.

485 Nõukogu soovitus 98/560/EÜ, 24. september 1998, Euroopa audiovisuaal- ja teabeteenuste sektori konkurentsivõime suurendamise kohta riiklike raamistike edendamise teel, mille eesmärk on saavutada võrreldav ja tõhus alaealiste ja inimväärikuse kaitse, EÜT L 270, 7.10.1998, lk 48.

486 Euroopa Parlamendi ja nõukogu soovitus 2006/952/EÜ, 20. detsember 2006, alaealiste ja inimväärikuse kaitse ning vastulause esitamise õiguse kohta seoses Euroopa audiovisuaalsete ja *online*-teabe teenuste sektori konkurentsivõimega, ELT L 378, 27.12.2006, lk 72.

487 Euroopa Nõukogu, piiriülese televisiooni Euroopa konventsioon, CETS nr 132, 1989. Muudetud protokolliga, CETS nr 171, 2002.

10.2. Lapsed ja isikuandmete kaitse

Põhipunktid

- Liidu ja Euroopa Nõukogu õiguses on isikuandmete kaitset tunnustatud põhiõigusena.
- Õigus era- ja perekonnaelu, kodu ja sõnumite saladuse austamisele (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 8) kätkeb õigust isikuandmete kaitsele.
- Lastel on peale muude oma isikuandmetega seotud õiguste õigus olla vastu oma andmete töötlemisele, välja arvatud juhul, kui töötlemiseks on kaalukas seaduslik alus.

10.2.1. Euroopa andmekaitseõigus

Liidu õigus. ELil on pädevus võtta vastu andmekaitsealaseid õigusakte (ELi toimimise lepingu artikkel 16).⁴⁸⁸ ELi põhiõiguste harta artikli 8 lõige 2 sisaldab peamisi andmekaitsealaseid põhimõtteid (asjakohane töötlemine, nõusolek või seaduses ettenähtud õiguslik alus, õigus tutvuda andmetega ja neid parandada), ja lõikes 3 on sätestatud, et andmekaitsealaste eeskirjade järgimist peab kontrollima sõltumatu asutus. Artikliga 8 kehtestatud õigust isikuandmete kaitsele võib piirata vastavalt seadusele ning võttes arvesse selliseid demokraatliku ühiskonna põhimõtteid nagu teiste isikute vabadused ja õigused (harta artikkel 52).⁴⁸⁹

Isikuandmete kaitse on kujunenud Euroopa eraelualase õiguse üheks põhivaldkonnaks. Direktiiv 95/46/EÜ üksikisikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise kohta (andmekaitse direktiiv)⁴⁹⁰ on peamine õigusakt selles valdkonnas.

488 Üldise ülevaate saamiseks Euroopa andmekaitseõiguse kohta vt: FRA ja Euroopa Nõukogu (2014).

489 Euroopa Kohus, kohtuasi liidetud kohtuasjad C-468/10 ja C-469/10: *Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) ja Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) vs. Administración del Estado*, 24. november 2011, punkt 48; Euroopa Kohtu suurkoda, kohtuasi C-275/06: *Productores de Música de España (Promusicae) vs. Telefónica de España SAU*, 29. jaanuar 2008, punkt 68.

490 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 95/46/EÜ, 24. oktoober 1995, üksikisikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise kohta (andmekaitse direktiiv), EÜT L 281, 23.11.1995, lk 281.

Kuna andmete töötlemine toimub suletud keskkonnas, millele üldsusel puudub ligipääs, ei ole ei lapsed ega teised andmesubjektid tavaliselt teadlikud oma isikuandmete töötlemisest. Andmesubjektide haavatavuse vähendamiseks tagatakse Euroopa õigusega lastele (ja teistele andmesubjektidele) individuaalsed erioigused, nagu õigus olla teavitatud oma andmete kogumisest, õigus tutvuda salvestatud andmetega ja saada teada töötlemistoimingu üksikasjadest, õigus ebaseaduslik töötlemine vaidlustada, õigus andmeid muuta, kustutada ja sulgeda.

Isikuandmete töötlemisega seotud vastutavad töötledjad peavad esitama andmete töötlemise kohta piisava teabe (andmekaitsedirektiivi artiklid 10 ja 11). See nõue tähendab lapsesõbraliku tõlgenduse kohaselt, et teabe keelt ja vormi tuleb kohandada vastavalt laste küpsusele ja arusaamisvõimele. Esitada tuleb vähemalt järgmine teave: töötlemise eesmärk ning vastutava töötleja isik ja kontaktandmed (andmekaitsedirektiivi artikli 10 punktid a ja b).

Andmekaitsedirektiiv näeb ette, et olenemata andmete delikaatsusest tuleb nende töötlemiseks saada andmesubjektide nõusolek (artiklid 7, 8 ja 14). Lapsesõbralik nõusolekumenetlus tähendab seda, et lapse osalus menetluses on seda suurem, mida arenenumad on tema võimed. Väiksemate laste puhul konsulteerib lapse seaduslik esindaja lapsega enne nõusoleku andmist, suuremate laste puhul annavad nõusoleku nii laps kui ka tema seaduslik esindaja, nooruk annab oma nõusoleku üksi.

Andmesubjektidel on õigus andmed kustutada – see hõlmab võimalust lasta oma isikuandmed taotluse esitamisel eemaldada või kustutada ning õigust vaidlustada oma isikuandmete töötlemine. Viimane õigus on muutunud laste seisukohast üha tähtsamaks, sest sotsiaalvõrgustikes ringleb ja nende kaudu on kättesaadav hulgaliselt laste isikuandmeid. Euroopa Kohus ei ole sellekohaseid lastega seotud kohtuasju küll veel menetlenud, kuid hiljutises täiskasvanud kaebajat puudutanud kohtuasjas leidis kohus, et õigus olla vastu andmete töötlemisele kehtib andmete ja teabe kohta „eelkõige juhul, kui need andmed ei ole adekvaatsed, ei ole või enam ei ole asjakohased või kui andmed on neid eesmärke ja möödunud aega arvestades ülemäärased”.⁴⁹¹ Kohus leidis ka, et õigus olla vastu andmete töötlemisele tuleb tasakaalustada muude põhiõigustega.

491 Euroopa Kohtu suurkoda, kohtuasi C-131/12: *Google Spain SL ja Google Inc. vs. Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) ja Mario Costeja González*, 13. mai 2014, punkt 93.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohtu tõlgenduse kohaselt tuleb õigus isikuandmete kaitsele Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklist 8. Kohus on uurinud olukordi, kus on tekkinud andmekaitse probleem, sealhulgas telefonikõnede pealtkuulamine,⁴⁹² eri jälgimisviisid⁴⁹³ ja kaitse isikuandmete säilitamise eest riigiasutustes.⁴⁹⁴ Euroopa Inimõiguste Kohus on otsustanud, et riigisiseses õiguses tuleb ette näha asjakohased meetmed, et tagada õiguskaitsvahendid andmekaitseõiguste rikkumise vastu.

Näide: kohtuasjas *K.U. vs. Soome*⁴⁹⁵ väitis kaebaja (laps), et tema kohta oli ühel interneti tutvumissaidil avaldatud seksuaalse alatooniga kuulutus. Teenuseosutaja keeldus Soome õiguses sätestatud konfidentsiaalsuskohustuse tõttu avaldamast teabe ülespannud isiku andmeid. Kaebaja väitis, et olukorras, kus eraisik avaldas tema kohta internetis süüstavaid andmeid, ei olnud talle Soome õigusaktidega tagatud piisav kaitse. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et riikidel on positiivsed kohustused, mis hõlmavad selliste meetmete võtmist, mille eesmärk on tagada eraelu austamine isegi suhetes teiste isikutega. Kõnealuse juhtumi puhul tulnuks selleks, et kaebajat reaalselt ja tulemuslikult kaitsta, võtta tõhusaid meetmeid rikkuja isiku tuvastamiseks ning tema süüdimõistmiseks. Riik aga sellist kaitset ei pakkunud ning kohus leidis, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.⁴⁹⁶

Näide: kohtuasi *Avilkina jt vs. Venemaa*⁴⁹⁷ puudutas kaheaastase tüdruku meditsiiniliste andmete avaldamist prokuröriile pärast tema taotlust saada teavet juhtumite kohta, kus Jehoova tunnistajad olid keeldunud vereülekandest. Tunnistades, et nii patsiendi kui ka terve kogukonna huvi kaitsta meditsiiniliste andmete konfidentsiaalsust võib üles kaaluda kuriteo uurimise huvi, märkis kohus, et kaebaja ei olnud üheski kriminaalmenetluses kahtlusalune ega süüdistatav. Pealegi oleksid kaebajat ravinud meditsiini-töötajad võinud taotleda kohtult vereülekande tegemise luba, kui tüdruku

492 Vt näiteks: EIK, *Malone vs. Ühendkuningriik*, nr 8691/79, 2. august 1984; EIK, *Copland vs. Ühendkuningriik*, nr 62617/00, 3. aprill 2007.

493 Vt näiteks: EIK, *Klass jt vs. Saksamaa*, nr 5029/71, 6. september 1978; EIK, *Uzun vs. Saksamaa*, nr 35623/05, 2. september 2010.

494 Vt näiteks: EIK, *Leander vs. Rootsi* [suurkoda], nr 9248/81, 26. märts 1987; EIK, *S. ja Marper vs. Ühendkuningriik*, nr 30562/04 ja nr 30566/04, 4. detsember 2008.

495 EIK, *K.U. vs. Soome*, nr 2872/02, 2. detsember 2008. Vt lisaks 4. peatükk.

496 FRA ja Euroopa Nõukogu (2014), lk 122.

497 EIK, *Avilkina jt vs. Venemaa*, nr 1585/09, 6. juuni 2013.

elu oleks nende arvates olnud ohus. Kuna kaebaja konfidentsiaalsete meditsiiniliste andmete avaldamise taotlemiseks puudus tungiv ühiskondlik vajadus, asus Euroopa Inimõiguste Kohus seisukohale, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

Näide: kohtuasjas *S. ja Marper vs. Ühendkuningriik*⁴⁹⁸ arutati juhtumit, kus rövimiskatse kahtlusega 11aastaselt poisilt võetud sõrmejälgi ja DNA-proovi säilitati tähtajatult, kuigi poiss mõisteti lõpuks õigeks. Võttes arvesse rakuproovides ja DNA profiilis sisalduvate isikuandmete olemust ja hulka, kujutas nende säilitamine iseenesest sekkumist esimese kaebaja õigusesse eraelu austamisele. Euroopa Nõukogu asjakohastes dokumentides sätestatud peamiste põhimõtete ning teiste konventsiooniosaliste õigusaktide ja tavade kohaselt peab andmete säilitamine vastama nende kogumise eesmärgile ning see peab olema ajaliselt piiratud, eeskätt politseis. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8 tagatud kaitse nõrgeneks vastuvõetamatult, kui kriminaalõigussüsteemis oleks lubatud moodsaid teaduslikke meetodeid kasutada iga hinna eest, seejuures hoolikalt tasakaalustamata nende võimalikku kasu ja eraeluga seotud tähtsaid huve. Sellega seoses oli üldine ja valimatu andmete säilitamise õigus Inglismaal ja Walesis eriti jahmatav, kuna see võimaldas andmeid säilitada tähtajatult ja olenemata süüteo olemusest või raskusest või kahtlusaluse vanusest. Andmete säilitamine võib tekitada eriti suurt kahju alaealiste puhul, võttes arvesse nende eriolukorda ning nende arengu ja ühiskonda integreerimise tähtsust. Kokkuvõttes kujutas andmete säilitamine endast ebaproportsionaalset sekkumist kaebaja õigusesse eraelu austamisele.

Euroopa Nõukogu isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsiooni⁴⁹⁹ (konventsioon nr 108) kohaldatakse isikuandmete igasugusele töötlemisele era- ja avalikus sektoris ning see kaitseb üksikisikuid, sealhulgas lapsi, isikuandmete töötlemisega kaasneda võivate kuritarvituste eest. Selle konventsiooni lisaprotokoll reguleerib järelevalveasutuste loomist ja isikuandmete edastamist üle piiri konventsiooniga mitteühinenud osapooltele.⁵⁰⁰

498 EIK, *S. ja Marper vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 30562/04 ja nr 30566/04, 4. detsember 2008.

499 Euroopa Nõukogu, [isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsioon](#), CETS nr 108, 1981.

500 Euroopa Nõukogu, [isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsiooni lisaprotokoll](#), mis käsitleb järelevalveasutusi ja andmete liikumist üle piiri, CETS nr 181, 2001.

Konventsioonis isikuandmete töötlemisega seoses sätestatud põhimõtted puudutavad selliste andmete õiglast ja seaduslikku kogumist ning automaatset töötlemist, mis salvestatakse kindlaksmääratud seaduslikul eesmärgil, mitte nende eesmärkidega vastuolus olevaks kasutamiseks, ja mitte kauemaks kui vajalik. Samuti puudutavad need andmete kvaliteeti. Nõuetekohaste õiguslike kaitsemeetmete puudumisel on keelatud selliste delikaatsete andmete töötlemine nagu andmed isiku rassilise kuuluvuse, poliitiliste vaadete, tervisliku seisundi, usutunnistuse või seksuaalse sättumuse kohta või andmed, mis kajastavad süüdimõistmist toimepandud kriminaalkuritegudes. Konventsioonis on sätestatud ka üksikisiku, sealhulgas laste õigus teada, millist teavet tema kohta säilitatakse, ning lasta seda vajaduse korral parandada. Konventsioonis sätestatud õiguste puhul saab piiranguid kohaldada vaid juhul, kui see on vajalik ülekaalukate huvide seisukohalt, näiteks kui see on riigi julgeoleku või riigikaitse huvides.

Rahvusvahelises õiguses on õigus andmekaitsele osa lapse õiguste konventsiooni artiklis 16 sätestatud lapse õigusest eraelule. Selles artiklis on sätestatud, et ühegi lapse eraellu, perekonnaellu, kodusse ega kirjavahetusse ei või meelevaldselt ega ebaseaduslikult sekkuda ning samuti ei tohi ebaseaduslikult rünnata tema au ja head mainet. Seda õigust peavad austama kõik isikud, sealhulgas lapse seaduslik esindaja.

11

Laste õigused kriminaalkohtu- ja kohtuvälistes menetlustes

Euroopa Liit	Käsitlevad küsimused	Euroopa Nõukogu
<p>ELi põhiõiguste harta, artikkel 47 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele), artikkel 48 (süütuse presumpatsioon ja kaitseõigus) ja artikkel 49 (kuritegude ja karistuste seaduslikkuse ja proportsionaalsuse põhimõte)</p> <p>Õigust suulisele ja kirjalikule tõlkele käsitlev direktiiv (2010/64/EL)</p> <p>Teabe saamise õigust käsitlev direktiiv (2012/13/EL)</p> <p>Kaitsja kasutamise õigust käsitlev direktiiv (2013/48/EL)</p>	<p>Õiglase kohtumenetluse tagatised</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 6 (õigus õiglasele kohtumenetlusele)</p> <p>EIK, <i>T. vs. Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 24724/94, 1999 (lapsed kohtus)</p> <p>EIK, <i>Panovits vs. Küpros</i>, nr 4268/04, 2008 (kaitsja kasutamise õigus)</p>

Euroopa Liit	Käsitletavat küsimused	Euroopa Nõukogu
<p>ELi põhiõiguste harta, artiklid 4 (piinamise ning ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise keeld) ja 6 (õigus vabadusele)</p>	<p>Kinnipidamine</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artiklid 3 (piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise keeld) ja 5 (õigus vabadusele)</p> <p>EIK, <i>Bouamar vs. Belgia</i>, nr 9106/80, 1988 (kinnipidamine haridusliku järelevalve eesmärgil)</p> <p>EIK, <i>D.G. vs. Iirimaa</i>, nr 39474/98, 2002 (kinnipidamine haridusliku järelevalve eesmärgil)</p> <p>EIK, <i>Nart vs. Türgi</i>, nr 20817/04, 2008 (kohtumenetlusele eelnev kinnipidamine)</p> <p>EIK, <i>Güveç vs. Türgi</i>, nr 70337/01, 2009 (kinnipidamistingimused)</p>
<p>Kuriteoohvrite õiguste direktiiv (2012/29/EL)</p> <p>Euroopa Kohtu suurkoda, kohtuasi C-105/03: <i>Kriminaalasi Maria Pupino süüdistuses</i>, 2005 (lapstunnistaja seisund kohtus)</p>	<p>Lapstunnistajad ja -ohvrid</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artiklid 3 (piinamine ja ebainimlik või alandav kohtlemine) ja 8 (eraelu)</p> <p>EIK, <i>Kovač vs. Horvaatia</i>, nr 503/05, 2007 (lapstunnistaja)</p> <p>EIK, <i>S.N. vs. Rootsi</i>, nr 34209/96, 2002 (lapstunnistaja)</p> <p>EIK, <i>R.R. jt vs. Ungari</i>, nr 19400/11, 2012 (pe-rekonna väljaarvamine tunnistajakaitseprogrammist)</p>

Laste õigused alaealisi puudutavates kohtumenetlustes seonduvad lastega, keda süüdistatakse kuriteo toimepanekus või keda võetakse sellise teo eest vastutusele või kellele mõistetakse karistus, ning lastega, kes osalevad kohtu- või muudes menetlustes ohvrite ja/või tunnistajatena. Laste seisundit alaealsetega seotud õigusemõistmise kontekstis reguleerivad nii täiskasvanute kui ka laste seisukohast olulised inimõigustealased üldsätted.

Selles peatükis esitatakse kohtu- ja kohtuvälistesse menetlustesse kaasatud laste jaoks oluliste Euroopa õigusnormide ülevaade. Selles käsitletakse õiglase kohtumenetluse tagatise, sealhulgas tõhusat osalemist ja õigust kaitsjale, kinnipeetud noorte seaduserikkujate õigusi, sealhulgas kohtueelse vahistamise puhul (sisulised ja menetluslikud kaitsemeetmed), kinnipidamise tingimusi, kaitset väärkohtlemise eest ning lapstunnistajate ja -ohvrite kaitset. Kaitseaspektid on eriti olulised kohtuväliste menetluste korral, mis ei ole võistlevad menetlused, ja mida tuleks kasutada alati, kui see on kooskõlas lapse parimate huvidega.⁵⁰¹ Lastel puhul väärtustatakse aluspõhimõtetena selliseid kriminaalõiguse eesmärke nagu sotsiaalne integratsioon, haridus ja õigusrikkumise kordumise vältimine.⁵⁰²

11.1. Õiglase kohtumenetluse tagatised

Põhipunktid

- Kriminaalmenetlustes osalevatel lastel on õigus õiglasele ja lapsesõbralikule kohtlemisele.
- Kohtumenetlusi tuleks kohandada laste vajadustele, et tagada laste tõhus osalemine.
- Lastel on õigus kaitsjale alates kriminaalmenetluse esimestest etappidest ja esimest ülekuulamisest politseis.

Kuigi selles punktis kirjeldatakse lühidalt õiglase kohtumõistmise üldnõudeid nii liidu kui ka Euroopa Nõukogu õiguse tasandil, pööratakse erilist tähelepanu just lastega seotud õiglase kohtumenetluse tagatistele.

Õigus õiglasele kohtumenetlusele on demokraatliku ühiskonna alustala. Kuriteos kahtlustatavatel või süüdistatavatel lastel on õigus õiglasele kohtumenetlusele ning nendele kehtivad samad tagatised nagu igale teisele isikule, kes on sattunud seadusega vastuollu. Õiglase kohtumenetluse tagatise kohaldatakse

501 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta*, 17.11.2010, punkt 24.

502 Vt ka Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2008), *Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures* (soovitus CM/Rec(2008)11 alalealisi õigusrikkujaid, kelle suhtes kohaldatakse sanktsioone või meetmeid, puudutavate Euroopa eeskirjade kohta), 5.11.2008, osa I.A.2.

lapse esimesest ülekuulamisest alates ja need kehtivad kogu kohtumenetluse vältel. Seadusega vastuollu sattunud lapsed on siiski eriti haavatavad ja võivad seetõttu vajada lisakaitset. Euroopa asutused on välja töötanud erinõuded, mis tagavad nende laste vajaduste tulemusliku rahuldamise.

Liidu õigus. ELi põhiõiguste harta mitu sätet käsitleb põhiõigust õiguskaitses kättesaadavusele, mis kätkeb õiglase kohtumõistmise tagatise nii täiskasvanutele kui ka lastele. Artikliga 47 nähakse konkreetselt ette õigus tõhusale õiguskaitsesvahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele ning kehtestatakse just laste seisukohast eriti olulised nõuded, nagu õiglase ja avalik asja arutamine mõistliku aja jooksul ning õigus olla kaitstud ja esindatud ning saada nõu. Laste seisukohast on eriti oluline ka artiklis 49 sätestatud kuritegude ja karistuste seaduslikkuse ja proportsionaalsuse põhimõte. Peale selle on mitmes ELi direktiivis sätestatud õiglase kohtumõistmise eritagatised kriminaalmenetlustes: õigust suulisele ja kirjalikule tõlkele käsitlev direktiiv,⁵⁰³ teabe saamise õigust käsitlev direktiiv⁵⁰⁴ ja kaitsja kasutamise õigust käsitlev direktiiv.⁵⁰⁵ Esimesed kaks direktiivi ei sisalda konkreetselt lastele ettenähtud tagatise, kuigi teabe saamise õigust käsitleva direktiivi teatavad sätted puudutavad üldisemalt haavatavas olukorras olevate kahtlusaluste või süüdistatavate olukorda. Kaitsja kasutamise õigust käsitleva direktiivi lastega seotud sätteid kirjeldatakse üksikasjalikumalt [punktis 11.2.2](#).

Isegi konkreetselt lapsi puudutavate sätete puudumisel peavad liikmesriigid järgima eespool nimetatud direktiivide sätete rakendamisel ELi põhiõiguste hartat. Seepärast tuleks olukorras, kus laste suhtes kohaldatakse mõnda nende direktiivide sätetest, nõuetekohasel määral arvesse võtta selliseid põhimõtteid nagu harta artiklis 24 sätestatud lapse parimatest huvidest lähtumise põhimõte. Seni ei ole Euroopa Kohtul tulnud arutada ühtegi juhtumit, mis puudutaks harta artikli 24 tõlgendamist seoses mõne eespool nimetatud direktiiviga.⁵⁰⁶

503 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2010/64/EL, 20. oktoober 2010, õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses, ELT L 280, 26.10.2010, lk 1.

504 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL, 22. mai 2012, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet, ELT L 142, 1.6.2012, lk 1.

505 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/48/EL, 22. oktoober 2013, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega, ELT L 294, 6.11.2013, lk 1.

506 Euroopa Kohus on käsitlenud artikli 24 tõlgendamist rahvusvahelise lapserõvi menetlustes (vt [punkt 5.4](#)).

Eriti tähtis dokument on Euroopa Komisjoni direktiivi ettepanek kriminaalmenetluse raames kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslike tagatiste kohta,⁵⁰⁷ mille eesmärk on tagada lastele kohustuslik kaitsja kasutamine kõigis kriminaalmenetluse etappides. Selles on ka sätestatud, et lastele tuleks tagada kohene teavitamine nende õigustest, vanemate (või teiste asjakohaste isikute) abi ning küsitlemine kinniste uste taga. Peale selle peaks vabadusest ilmajäänud lastel olema õigus saada asjakohast haridust, nõustamist, koolitust ja arstiabi ning olla täiskasvanutest eraldatud.⁵⁰⁸

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa inimõiguste konventsiooni õiglase kohtumenetluse tagatised on sätestatud selle artiklis 6, millel põhinev Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika on kõige mahukam. Artikli 6 lõige 1 sisaldab õiglase kohtumenetluse selgeid tagatisi: õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele ja kohtuotsuse avalikule kuulutamisele (välja arvatud juhul, kui see ei ole muu hulgas alaealiste huvides), õigus kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul, õigus kohtumenetlusele sõltumatus ja erapooletus kohtus⁵⁰⁹ ja õigus kohtumenetlusele seaduse alusel moodustatud kohtus. Euroopa Inimõiguste Kohus on välja töötanud järgmised õiglase kohtumõistmise mõistega lahutamatu hõlmatud tagatised: poolte ja võistleva menetluse võrdsus, õigus vaikida, õigus kasutada kaitsjat, tõhus osalemine, kohalolek kohtuistungil ja põhjendatud otsused. Peale selle tuleb igapäev, keda süüdistatakse kuriteos, pidada süütuks seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõige 2).

Igal kuriteos süüdistataval on vähemalt järgmised õigused: saada viivitamata talle arusaadavas keeles teavet tema vastu esitatud süüdistuse kohta (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõike 3 punkt a), saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks (*ibid.* punkt b), kaitsta end enda valitud kaitsja abil ja saada õigusabi (*ibid.* punkt c), küsitleda ise või lasta küsitleda tunnistajaid (*ibid.* punkt d) ning kasutada tasuta tõlgi abi (*ibid.* punkt e). Need

507 Euroopa Komisjon (2013), ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv kriminaalmenetluse raames kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslike tagatiste kohta, COM(2013) 822 (final), Brüssel, 27.11.2013.

508 Vt ka punkt 11.2. Lastekaitse seisukohast võib tähtis olla ka järgmine dokument: Euroopa Komisjon (2013), ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv, milles käsitletakse esialgset tasuta õigusabi kahtlustatavatele või süüdistatavatele, kellel on võetud vabadus, ning tasuta õigusabi Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, COM(2013) 824 (final), Brüssel, 27.11.2013.

509 EIK, *Nortier vs. Madalmaad*, nr 13924/88, 24. august 1993; EIK, *Adamkiewicz vs. Poola*, nr 54729/00, 2. märts 2010.

tagatised kehtivad nii täiskasvanute kui ka laste suhtes. Laste seisukohast eriti tähtsate aspektide hulka, mille põhjal on välja kujunenud lapsi puudutav kohtupraktika, kuuluvad õigus tõhusale osalemisele ja õigus kasutada kaitsjat. Seepärast käsitletakse käesolevas peatükis neid kahte õiglase kohtumenetluse eritagatist põhjalikumalt.

Alaealiste kahtlusaluste ja süüdistatavate jaoks on väga tähtsad Euroopa Nõukogu suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta.⁵¹⁰ Suunised ei ole küll õiguslikult siduvad, kuid on toeks selle tagamisel, et kohtumenetlustes, sealhulgas kriminaalõigussüsteemi raames kohaldatavates menetlustes, võetakse arvesse laste erivajadusi. Suunised lähtuvad Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast ning muudest Euroopa ja rahvusvahelistest õigusnormidest, nagu ÜRO lapse õiguste konventsioon. Lastega tegelevatele spetsialistidele on need kasulikuks töövahendiks. Vastavalt suuniste I jaotise punktile 1 kohaldatakse suuniseid kohtumenetlustes (kriminaalmenetlused või muu) või kohtumenetluste asemel korraldatavates menetlustes osalevate laste suhtes. Kriminaalmenetlustes osalevate laste jaoks on eriti tähtis õigus saada kriminaalsüüdistuse kohta teavet, mida selgitatakse nii lapsele kui ka vanematele selliselt, et nad mõistaksid, milles last täpselt süüdistatakse (IV jaotise punkt A.1.5), õigus olla küsitletud ainult advokaadi/vanemate või muu isiku, keda laps usaldab, juuresolekul (punkt C.30), õigus kiirele menetlusele (punkt D.4) ja õigus lapsesõbralikule küsitlemisele ja ärakuulamisele (punkt D.5).

Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee (PACE) võttis 2014. aasta juunis vastu resolutsiooni alaealiste üle lapsesõbraliku kohtumõistmise kohta, milles rõhutatakse vajadust tagada seadusega vastuollu sattunud lastele õiguspõhine ja lapse vajadusi arvestav kohtlemine.⁵¹¹ PACE kutsub liikmesriike üles rakendama rahvusvahelisi inimõigusnorme alaealiste üle õigusemõistmise kohta, sealhulgas Euroopa Nõukogu suuniseid lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta, ning viima riiklikud õigusnormid ja tavad nende normidega kooskõlla. PACE teeb ettepaneku kasutada vabadusest ilmajätmist ainult äärmise abinõuna ja võimalikult lühikese aja jooksul, kehtestada kriminaalvastutuse puhul vanuse alammääraks 14 aastat ja võimaldamata sellest erandite tegemist raskete õigusrikkumiste korral, ning luua spetsiaalne alaealiste üle õigusemõist-

510 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta*, 17.11.2010.

511 Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee, Resolution 2010 (2014), *Child-friendly juvenile justice: from rhetoric to reality* (resolutsioon 2010 (2014) „Lastesõbralik õigusemõistmine alaealiste üle: sõnadest tegudeni“).

mise süsteem, mis hõlmab suunissüsteemi, vabaduse võtmiseta meetmeid ja spetsialiste.

Rahvusvahelises õiguses kinnitatakse lapse õiguste konventsiooni artiklis 40, et igal lapsel, keda kahtlustatakse, süüdistatakse või kes leitakse olevat süüdi kriminaalõiguse rikkumises, on õigus õiglasele kohtlemisele, mille puhul arvestatakse lapse vanust. Lapse õiguste konventsiooni artikli 40 kohaselt on alaealiste üle õigusemõistmise põhieesmärk integreerida lapsed ühiskonda, kus neil võib olla konstruktiivne osa. Artikli 40 lõikes 2 tunnustatakse laste õigust õiglasele kohtumõistmisele ja seda, et lastel on teatavad lisaõigused, sealhulgas õigus saada abi vanematelt, õigus kohtuotsus edasi kaevata ja õigus eraelu täielikule kaitsele kõikides menetlusetappides.

Lapse õiguste konventsioonis sätestatud õiglase kohtumenetluse ja lapsesõbraliku kohtlemise põhimõtteid, sealhulgas vabadusest ilmajätmise kasutamist ainult viimase abinõuna ja võimalikult lühiajaliselt (vt artikli 37 punkt b), on edasi arendatud muudes dokumentides. Eriti tähtsad on ÜRO standardsed miinimumeeskirjad alaealiste asjades õigusemõistmise kohta (Pekingi eeskirjad),⁵¹² ÜRO suunised alaealiste kuritegevuse ennetamiseks (Ar-Riyāḍ'ī suunised)⁵¹³ ja ÜRO eeskirjad kinnipidamiskohas viibivate alaealiste kaitse kohta (nn Havanna eeskirjad).⁵¹⁴ Pekingi eeskirjad sisaldavad üksikasjalikke juhiseid lapse õiguste konventsiooni artiklis 40 sätestatud õiglase kohtumenetluse nõuete ja lapse vajadusi arvestava kohtlemise rakendamise kohta, käsitledes sealhulgas alaealiste üle õigusemõistmise eesmärke, eraelu kaitset, uurimist ja süüdistuse esitamist, kohtueelset vahistamist, asja lahendamist ja korraldamist ning institutsioonilist ja institutsioonivälist kohtlemist. Havanna eeskirjad käsitlevad vabadusest ilmajäetud alaealiste kohtlemist ja eeskätt vabadusest ilmajätmise mõistet, politseivalve alla võtmist ja kohtueelset vahistamist, alaealistele mõeldud asutuste tingimusi, distsiplinaarmenetlusi, sõelumismeetodeid ning jõu või vabadust piiravate meetmete kasutamist, kontrolli- ja järelevalvemehhanisme ning alaealiste reintegreerimist. Ar-Riyāḍ'ī suunised sisaldavad üksikasjalikke juhiseid alaealiste kuritegevuse ennetamise meetodite kohta.

512 ÜRO Peaassamblee (1985), *UN Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice*, GA Res. 40.33, 19.11.1985.

513 ÜRO Peaassamblee (1990), *UN Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency*, GA Res. 45/112, 14.12.1990.

514 ÜRO Peaassamblee (1990), *UN Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty*, GA Res. 45/113, 14.12.1990.

ÜRO lapse õiguste komitee avaldas üldkommentaari (nr 10)⁵¹⁵ laste ja alaealiste üle õigusemõistmise kohta, milles antakse üksikasjalikke juhiseid lapse õiguste konventsiooni tõlgendamiseks ja rakendamiseks alaealiste üle õigusemõistmise valdkonnas. Selles märkuses käsitletakse tähtsaid alaealiste üle õigusemõistmise põhimõtteid, sealhulgas õiglase kohtumenetluse õiguse osana õigust tõhusale osalemisele (vt täiendavalt punkt 11.1.1), vabadusest ilmajätmise kasutamist alles viimase meetmena ja võimalikult lühikese aja jooksul, suunamise kasutamist ja alaealiste kuritegevuse ennetamist, lapse parimatest huvidest lähtumise ja mittediskrimineerimise põhimõtte järgimist alaealiste üle õigusemõistmise süsteemis ning vanusepiire. ÜRO lapse õiguste komitee soovib kehtestada kriminaalvastutuse puhul vanuse alammääraks 12 aastat või eelistatavalt rohkem. Samuti soovib ta anda lastele õiguse asjaomaste juhtumite käsitlemisele alaealiste üle õigusemõistmise kontekstis ning keelab 16- ja 17-aastaste isikute üleviimise raskete süütegude korral täiskasvanuid hõlmavasse kriminaalsüsteemi. Alaealiste üle õigusemõistmise seisukohast on olulised ka teised üldkommentaariid, mis avaldati näiteks alaealise õiguse kohta avaldada arvamust (mis on seotud õigusega osaleda tõhusalt kohtumenetlustes) ja kaitse kohta igasuguse vägivalga eest.⁵¹⁶

11.1.1. Tõhus osalemine

Liidu õigus. ELi põhiõiguste harta artikliga 47 nähakse ette samalaadsed tagatised, nagu on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 6, sealhulgas õigus õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus kohtus, õigus seaduslikule esindajale ja õigus tõhusatele õiguskaitsevahenditele. Direktiivi ettepanek kriminaalasjas kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslike tagatiste kohta sisaldab õigust tõhusale osalemisele ja õigust seaduslikule esindajale.⁵¹⁷

515 ÜRO lapse õiguste komitee (2007), *General Comment No. 10 (2007) on Children's rights in juvenile justice*, CRC/C/GC/07 (üldkommentaar nr 10 lapse õigused alaealistega seotud õigusemõistmise puhul), 25.4.2007.

516 ÜRO lapse õiguste komitee (2009), *General Comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard* (üldkommentaar nr 12 „Alaealise õigus avaldada arvamust ja olla ära kuulatud“), CRC/C/GC/12, 1.7.2009; ÜRO lapse õiguste komitee (2011), *General Comment No. 13 (2011): The right of the child to freedom from all forms of violence* (üldkommentaar nr 13 „Lapse õigus elada vägivallatut elu“), CRC/C/GC/13, 18.4.2011.

517 Euroopa Komisjon (2013), ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv kriminaalmenetluse raames kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslike tagatiste kohta, COM(2013) 822 (final), Brüssel, 27.11.2013.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus on töötanud artikli 8 alusel välja erinõuded, mis tagavad laste tõhusa osalemise kriminaalmenetlustes. Üldjuhul peavad menetlused tagama lapse vanuse, küpsuse ja emotsionaalse võimekuse arvessevõtmise.⁵¹⁸ Tõhusa osalemise nõuded on konkreetsemalt näiteks lapse kohalolu kohtuistungil, kinniste ärakuulamise korraldamine, piiratud avalikkus, tagamine, et laps saab aru, mis on kaalul, ja kohtuistungite piiratud formaalsus. Euroopa Inimõiguste Kohus ei ole seni veel asunud seisukohale, et liiga madala kriminaalvastutusele võtmise ea kehtestamine on isenesest Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 rikkumine. Hinnates lapse tõhusat osalemist riigisisestes menetlustes, vaatleb Euroopa Inimõiguste Kohus iga juhtumi konkreetseid asjaolusid.

Näide: kohtuasi *T. vs. Ühendkuningriik*⁵¹⁹ puudutas kaheaastase lapse mõrva, mille sooritasid kaks kümneaastast last. Nende üle korraldati suure meediatähelepanu all avalik kohtuprotsess. Kohtumenetlust muudeti osaliselt: istungid olid lühemad, kaebajate vanemad paigutati nende lähedale, vaheajal said nad viibida mängunurgas jmt. Sellest hoolimata mõisteti kaebaja ja tema kaassüüdistatava üle kohut täiskasvanute kohtus ning rakendati enamikku kriminaalmenetluse rangetest tingimustest. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kaebaja ei saanud menetluses tõhusalt osaleda istungite avalikkuse tõttu, millega kaasnes suur meediatähelepanu, ning piiratud suutlikkuse tõttu anda oma kaitsjatele juhiseid ja anda piisavaid tunnistusi. Seega rikuti tema Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 kohaseid õigusi.

Tõhusa osalemise õiguse tunnustamine on ka Euroopa Nõukogu lapsesõbraliku õigusemõistmise suuniste keskmes. Laste, sealhulgas üldse alaealiste üle õigusemõistmine peaks olema „kättesaadav, eakohane, kiire, kohusetundlik, kohandatud ja keskendunud lapse vajadustele ja õigustele, arvestab lapse õigusi, sealhulgas õigust nõuetekohasele kohtumõistmisele, õigust menetluses osaleda ja seda mõista, õigust era- ja pereelu puutumatusse ning õigust inimvääriskusele”.⁵²⁰ Suunistes antakse konkreetseid juhiseid, kuidas lapsi tuleks õigusemõistmises alaealiste üle ja muude kohtumenetluste raames kohelda. Lastel peaks olema kohtusse pöördumise ja kohtumenetluse algatamise võimalus ning kaitsta tuleks nende õigust õigusalaselt nõustamisele ja esindamisele, olla ära kuulatud

518 EIK, *T. vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 24724/94, 16. detsember 1999, punkt 61.

519 EIK, *T. vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 24724/94, 16. detsember 1999.

520 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Suunistes lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta*, 17.11.2010, punkt II. C.

ja väljendada oma seisukohti, vältida tuleks põhjendamatuid viivitusi, menetlused tuleks korraldada lapsedõbralikul viisil (mis mõjutab keskkonda ja keelekasutust) ning laste küsitlemiseks ja nende antud tõenditele ja tunnistustele vastamiseks peaksid olema kehtestatud spetsiaalsed kaitsemeetmed.⁵²¹

11.1.2. Õigus kasutada kaitsjat

Liidu õigus. Kaitsja kasutamise õigust käsitlev direktiiv 2013/48/EL⁵²² – mis tuleb rakendada 27. novembriks 2016 – sisaldab otseseid viiteid lastele põhjendustes 52 ja 55 ning artikli 5 lõigetes 2–4. Põhjenduse 55 ja artikli 5 lõike 2 kohaselt tuleb juhul, kui lapselt võetakse vabadus, vanemlikku vastutust kandvale isikule vabaduse võtmisest ja selle põhjustest teatada, välja arvatud juhul, kui see ei ole lapse parimates huvides. Viimasel juhul teavitatakse juhtunust mõnda teist sobivat täiskasvanut. Vastavalt artiklile 2 kohaldatakse direktiivi alates sellest ajast, kui kahtlustatavale või süüdistatavale on teatavaks tehtud, et teda kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteo toimepanemises, kuni menetluse lõpetamiseni, st otsustamiseni, kas isik on süüteo toime pannud või mitte. Artikli 3 lõikes 3 on sätestatud, et õigus kaitsjale hõlmab kahtlustatava või süüdistatava isiku õigust suhelda ja kohtuda privaatselt teda esindava kaitsjaga, sealhulgas enne esimest küsitlemist, kaitsja viibimist küsitlemise juures ja selles tõhusat osalemist ning kaitsja viibimist mitme uurimis- või tõendite kogumise toiminguga juures.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus peab õigust kaitsjale õiglase kohtumenetluse õiguse üheks põhielemendiks.⁵²³ Kuriteos süüdistatavatel isikutel on õigus kasutada kaitsjat politseiuurimise esimestest etappidest alates. See õigus võib olla erandkorras piiratud tingimusel, et piirang ei takista põhjendamatult süüdistatavat oma õigusi kasutamast. Euroopa Inimõiguste Kohtu arvates võib see juhtuda siis, kui isiku süüdi mõistmiseks kasutatakse tunnistusi, mida andes puudus isikul võimalus kasutada kaitsjat.⁵²⁴ Lapsi puudutavates asjades kontrollib Euroopa Inimõiguste Kohus veelgi rangemalt, kas kaebajal oli reaalne võimalus kaitsjat kasutada.⁵²⁵

521 *Ibid.*, punkt D.

522 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/48/EL, 22. oktoober 2013, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega, ELT L 294, 6.11.2013, lk 1.

523 EIK, *Salduz vs. Türgi* [suurkoda], nr 36391/02, 27. november 2008, punkt 51.

524 *Ibid.*, punkt 62.

525 *Ibid.*, punkt 60.

Näide: kohtuasi *Panovits vs. Küpros*⁵²⁶ puudutas 17aastast noormeest, keda süüdistati mõrvas ja röövimises. Ta toodi politseijaoskonda koos isaga. Seejärel võeti ta vahi alla ja viidi küsitlemiseks eraldi ruumi, kus ei viibinud ei isa ega kaitsja. Kaebaja küsitlemise ajal teavitati isa kaebaja õigusest võtta ühendust kaitsjaga. Mitu minutit hiljem teatati isale, et ta poeg oli end vahepeal kuriteos süüdi tunnistanud. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kaebaja vanust arvesse võttes ei olnud võimalik pidada teda enne tunnistuse andmist teadlikuks oma õigusest kasutada seaduslikku esindajat. Samuti oli ebatõenäoline, et ta suutis mõistlikult hinnata, millised tagajärjed on tema küsitlemisel mõrva puudutavas kriminaalmenetluses ilma kaitsja abita. Kuigi tundus, et ametnikud olid igal ajal valmis võimaldama kaebajale vajaduse korral kaitsja abi, ei teavitanud nad teda tema õigusest nõuda vajaduse korral tasuta kaitsja määramist. Puudusid tõendid, et kaebaja või tema isa oli sõnaselgelt ja ühemõtteliselt loobunud õigusest saada õigusabi. Seetõttu asus kohus seisukohale, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõike 3 punkti c koostoimes artikli 6 lõikega 1.

11.2. Noorte õigusrikkujate õigused kinnipidamise puhul

Põhipunktid

- Lastelt võib vabaduse võtta ainult äärmusliku abinõuna ja võimalikult lühikeseks ajaks.
- Kinnipeetud lapsi tuleb kohelda vastavalt nende vanusele ja austades nende inimväärikust.
- Vahistatud lapsi ei tohiks hoida koos täiskasvanutega.

Igal isikul on õigus vabadusele. Vabadusest ilmajätmine on seetõttu erand ja tähendab alaealise paigutamist kohtu- või haldusametuse otsusega asutusse, kust ta ei või omal tahtel lahkuda.⁵²⁷ Võttes arvesse laste õiguste, kaasa arva-

526 EIK, *Panovits vs. Küpros*, nr 4268/04, 11. detsember 2008.

527 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2008), *Recommendation CM/Rec(2008)11 on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures* (soovitus CM/Rec(2008)11 alaealisi õigusrikkujaid, kelle suhtes kohaldatakse sanktsioone või meetmeid, puudutavate Euroopa eeskirjade kohta), 5.11.2008, eeskirja punkt 21.5.

tud nende parimate huvide kaitsmise tähtsust, tuleks vabadusest ilmajätmise juhtumeid kaaluda laste puhul sellest konkreetsest vaatenurgast lähtudes.

Kuigi kinnipidamist kasutatakse mitmesugustes olukordades, keskendutakse selles punktis kriminaalõigussüsteemiga kokku puutuvatele lastele.

Kõik rahvusvahelised õigusaktid kinnitavad, et kinnipidamine peab olema äärmuslik abinõu. See tähendab, et kui küsimuse all on lapse kinnipidamine, peaksid riigiasutused kõigepealt nõuetekohaselt kaaluma teisi võimalusi, et kaitsta lapse parimaid huve ja edendada tema reintegreerimist (lapse õiguste konventsiooni artikli 40 lõige 1). Kinnipidamise asemel võib kaaluda näiteks järgmist: „hooldus, suunamine, järelevalve, nõustamine, katseaeg, tugiperekond, hariduse ja kutseõpetuse programmide rakendamine” (lapse õiguste konventsiooni artikli 40 lõige 4). Lapse kinnipidamist tuleks kaaluda ainult siis, kui teised võimalused ei ole praktilised. Lisaks tuleks kinnipidamise korraldus anda võimalikult lühikeseks ajaks ning asjakohaseid sisulisi ja menetluslike tagatise kohaldades. Lastesuhtes kohaldatakse nende vanuse ja haavatavuse tõttu kinnipidamise puhul eriõigusi ja -tagatise.

11.2.1. Kinnipidamise vormid (sisulised ja menetluslikud tagatised)

Liidu õigus. Praegune kriminaalmenetluste õigusraamistik ei sisalda laste kinnipidamist reguleerivat siduvat õigusakti.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 5 on sätestatud, et igaühel on õigus vabadusele. Kinnipidamine on erand, mis tuleks ette näha riigisiseste õigusnormidega ega tohiks olla meelevaldne. Peale selle peab kinnipidamine olema artikli 5 lõike 1 punktides a–f loetletud kuuest ammendavast juhust ühe alusel põhjendatud. Kriminaalõigussüsteemiga kokkupuutuvate laste kinnipidamine võib olla õigustatud punkti a (seaduslik kinnipidamine pädeva kohtu süüdimõistva otsuse alusel), c (kohtueelne vahistamine) või d (kinnipidamine eelkõige hariduslikuks järelevalveks) alusel. Kahte viimast tuleb analüüsida, sest nendega on pandud riigiasutustele konkreetsed kohustused.

Kohtueelne vahistamine

Kohtueelne vahistamine tähendab olukorda, kus politsei võtab üksikisiku kuriteo kahtluse tõttu vahi alla või hoiab teda eelvangistuses. See algab isiku vahi alla võtmisega ja lõpeb siis, kui esimese astme kohus on asja kohta teinud sisulise otsuse.⁵²⁸ Kuigi lastele kehtivad samasugused tagatised nagu täiskasvanutele, on Euroopa Inimõiguste Kohus esitanud mitu lisapõhimõtet, et tugevdada laste seisundit riigisisestes kriminaalmenetlustes.

Euroopa Inimõiguste Kohtu üldise tõlgenduse kohaselt näevad artikli 5 lõike 1 punkt c ja lõige 3 ette, et isiku võib kohtueelselt vahistada üksnes siis, kui teda kahtlustatakse põhjendatult kuriteo toimepanekus. Peale selle ei tohiks kohtueelne kinnipidamine olla põhjendatud ajast pikem ja tuleks mõistlike ajavahemike tagant läbi vaadata. Mida pikem on kinnipidamise kestus, seda mõjuvamaid põhjusi peavad ametiasutused selleks esitama. Vastavalt Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale tuleb kuriteos süüdistatav enne kohtuotsust alati vabastada, välja arvatud juhul, kui riik saab tõendada, et kinnipidamise jätkamist õigustavad „asjakohased ja piisavad” põhjused.⁵²⁹

Euroopa Inimõiguste Kohus esitas neli peamist põhjust, mille alusel võib kohtueelse kinnipidamise korral keelduda vahistatu vabastamisest kautsjoni vastu: põgenemise oht, õigusemõistmise kahjustamise oht, uute õigusrikkumiste toimepaneku oht ja avaliku korra rikkumise oht. Peale selle peaks kohtueelne kinnipidamine olema rangelt vajalik ning riik peab hindama jätkuvat vabadusekaotust õigustava avalikust huvist tuleneva tegeliku vajaduse olemasolu poolt ja vastu olevaid asjaolusid.⁵³⁰

Euroopa Inimõiguste Kohtu arvates peaksid riigiasutused lapsi puudutavates kohtuasjades kohtueelse vahistamise poolt- ja vastuargumente kaaludes pöörama erilist tähelepanu lapse vanusele; kohtueelset vahistamist tuleks kasutada äärmusliku abinõuna ja võimalikult lühikest aega.⁵³¹ See tähendab, et ametiasutused peaksid kaaluma muid lahendusi peale kohtueelse

528 EIK, *Idalov vs. Venemaa*, nr 5826/03, 22. mai 2012, punkt 112.

529 EIK, *Smirnova vs. Venemaa*, nr 46133/99 ja nr 48183/99, 24. juuli 2003, punkt 58.

530 *Ibid.*, punktid 58–59; EIK, *Ladent vs. Poola*, nr 11036/03, 18. märts 2008, punkt 55.

531 EIK, *Korneykova vs. Ukraina*, nr 39884/05, 19. jaanuar 2012, punktid 43–44. Vt ka EIK, *Selçuk vs. Türgi*, nr 21768/02, 10. jaanuar 2006, punktid 35–36; EIK, *J.M. vs. Taani*, nr 34421/09, 13. november 2012, punkt 63.

vahistamise.⁵³²Peale selle peaksid nad olema eriti hoolikad ja tooma lapsed kohtu ette mõistliku aja jooksul.⁵³³

Näide: kohtuasi *Nart vs. Türgi*⁵³⁴ puudutas juhtumit, kus 17aastane kaebaja võeti toidupoes toimepandud röövimise kahtluse tõttu vahi alla. Ta paigutati kohtueelseks kinnipidamiseks 48 päevaks täiskasvanute vanglasse. Viidates eelkõige asjaolule, et kaebaja oli laps, märkis Euroopa Inimõiguste Kohus, et „alaealiste kohtueelset kinnipidamist peaks kasutama ainult äärmusliku abinõuna; see peaks kestma võimalikult lühikest aega ja kui kinnipidamine on rangelt vajalik, tuleks alaealised hoida täiskasvanutest lahus”.⁵³⁵ Kõnealusel asjas püüdsid ametiasutused õigustada kohtueelset kinnipidamist tõendite olemasolu alusel, kuid Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et see põhjus üksinda ei saa õigustada kaebaja kinnipidamise kestust. Seetõttu leidis kohus, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõiget 3.

Kinnipidamine hariduslikuks järelevalveks

Korraldus sel eesmärgil kinnipidamiseks on antud juhtudel, kus laps on eriliste psüühiliste probleemide või vägivaldse käitumise tõttu vajanud hariduslikku järelevalvet. Alaealiste üle õigusemõistmise süsteemist välja jäävate kinnipidamisvormide suhtes kohaldatakse eelkõige Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punkti d.

Näide: kohtuasi *Bouamar vs. Belgia*⁵³⁶ puudutas lapse paigutamist eeluurimisvanglasse üheksal korral, iga kord ligikaudu 15 päevaks. Kaebaja puhul oli tegemist noorukiga, keda iseloomustasid psüühilised probleemid ja vägivaldne käitumine. Belgia valitsus väitis, et ta paigutati eeluurimisvanglasse haridusliku järelevalve eesmärgil. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et ajutine paigutamine eeluurimisvanglasse ei ole iseenesest artikli 5 lõike 1 punktiga d vastuolus, kui ametiasutuste eesmärk on kohaldada alaealise suhtes hariduslikku järelevalvet. Ometigi leidis kohus, et kõnealusel

532 EIK, *Dinç ja Çakır vs. Türgi*, nr 66066/09, 9. juuli 2013, punkt 63 (kättesaadav prantsuse keeles); EIK, *Güveç vs. Türgi*, nr 70337/01, 20. jaanuar 2009, punkt 108.

533 EIK, *Kuptsov ja Kuptsova vs. Venemaa*, nr 6110/03, 3. märts 2011, punkt 91.

534 EIK, *Nart vs. Türgi*, nr 20817/04, 6. mai 2008.

535 *Ibid.*, punkt 31.

536 EIK, *Bouamar vs. Belgia*, nr 9106/80, 29. veebruar 1988.

juhul ei suutnud ametiasutused tõendada, et neil oli kavatsus või võimalus paigutada kaebaja asutusse, kus tema suhtes oleks saanud kohaldada hariduslikku järelevalvet. Seepärast leidis kohus, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punkti d.

Näide: kohtuasi *D.G. vs. Iirimaa*⁵³⁷ puudutas vägivaldse lapse paigutamist kinnipidamiskeskusesse. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et haridusliku järelevalve mõistet ei tuleks rangelt võrdsustada klassiõppega. Hariduslik järelevalve kätkeb paljusid aspekte, mis viitavad sellele, et kohalik ametiasutus teostab vanemlike õigusi asjaomase isiku huvides ja kaitseks. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et riiklikel asutustel on lubatud paigutada alaealisi ajutiselt kinnipidamisasutusse kuni sobiva majutuse leidmiseni, tingimusel et see leitakse kiiresti. Kõnealusel juhul ei järgitud kiiruse tingimust, sest kaebaja paigutati sobivasse majutusasutusse alles kuus kuud pärast tema vabastamist kinnipidamise alt. Seepärast leidis kohus, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punkti d.

Kaebuse esitamine kinnipidamise vastu, läbivaatamise kiirus ja kaitsja kasutamine

Euroopa Inimõiguste Kohus nõuab riigiasutustelt kinnipeetud lastega seotud juhtumite korral erilist hoolikust. Peale eespool nimetatud tagatiste peavad riigiasutused tagama, et lastel on õigus kinnipidamise seaduslikkus mõistlike ajavahemike tagant vaidlustada ning et nad saavad kinnipidamise seaduslikkuse analüüsimise menetluse ajal kasutada kaitsjat. Riigisiseseid kohtud peavad selliste kaebuste puhul kiiresti otsuse tegema. Euroopa Inimõiguste Kohus lähtub nende menetluslike tagatiste kindlaksmääramisel Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõikest 4.

Näide: kohtuasjas *Bouamar vs. Belgia*⁵³⁸ tuvastas Euroopa Inimõiguste Kohus artikli 5 lõike 4 rikkumise, sest: kaebaja kinnipidamist käsitlevad ärakuulamised toimusid kaitsja juuresolekuta, otsust ei tehtud kiiresti ja kinnipidamise seaduslikkuse kohta ei tehtud tegelikku otsust, kuna riigisiseseid kohtud jätsid kaebuse selle eseme äralangemise tõttu rahuldamata.

537 EIK, *D.G. vs. Iirimaa*, nr 39474/98, 16. mai 2002.

538 EIK, *Bouamar vs. Belgia*, nr 9106/80, 29. veebruar 1988.

11.2.2. Kinnipidamise tingimused

Liidu õigus. ELi põhiõiguste harta artikliga 4 keelatakse piinamine ja ebainimlik või alandav kohtlemine. Kuna harta kehtib ainult liidu õiguse piires, tuleb kõnealune säte siduda siiski mõne kinnipidamist käsitleva ELi õigusaktiga, et see oleks liikmesriikidele selles valdkonnas siduv. Seni ei ole Euroopa Kohus ühtegi kohtuasja harta artikli 4 alusel menetlenud.

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et laste kinnipidamine koos täiskasvanutega võib kaasa tuua Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3⁵³⁹ või artikli 5 rikkumise.⁵⁴⁰ Ka piisava arstiabi puudumine kinnipidamise ajal võib olla vastuolus artikliga 3.⁵⁴¹ Artikliga 3 võivad olla vastuolus ka näiteks kinnipidamiskambri suurus, valgustus ja harrastustegevuse võimalused.⁵⁴² Hinnates kinnipidamistingimuste kooskõla Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 nõuetega, tugineb Euroopa Inimõiguste Kohus sageli nõuetele, mille on välja töötanud piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa Komitee, kes kontrollib piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsiooni raames vanglate tingimusi, tehes Euroopa Nõukogu liikmesriikidesse kontrollkäike.⁵⁴³

Näide: kohtuasi *Güveç vs. Türgi*⁵⁴⁴ puudutas juhtumit, kus 15aastane poiss võeti vahi alla, kuna kahtlustati, et ta on Kurdistanis Töölispartei liige. Riiklik julgeolekukohus määras talle viis aastat vangistust täiskasvanutele ettenähtud vanglas. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et tema kinnipidamine oli vastuolus Türgi õigusnormide ja rahvusvahelistest lepingutest tulenevate kohustustega, kaasa arvatud muu hulgas lapse õiguste konventsiooni artikli 37 punktiga c, mis nõuab laste hoidmist täiskasvanutest eraldi. Ühtlasi märkis kohus, et kaebajal tekkisid vanglas psühholoogilised probleemid, mille tõttu ta püüdis korduvalt end tappa. Lisaks ei suutnud ametiasutused tagada kaebajale piisavat arstiabi. Võttes arvesse kaebaja vanust, täiskasvanutega koos ühes vanglas vahi all olemise kestust, ametiasutuste

539 EIK, *Güveç vs. Türgi*, nr 70337/01, 20. jaanuar 2009.

540 EIK, *Nart vs. Türgi*, nr 20817/04, 6. mai 2008.

541 EIK, *Güveç vs. Türgi*, nr 70337/01, 20. jaanuar 2009; EIK, *Blokhin vs. Venemaa*, nr 47152/06, 14. november 2013 (esitatud suurkojale 24. märtsil 2014).

542 EIK, *Kuptsov ja Kuptsova vs. Venemaa*, nr 6110/03, 3. märts 2011, punkt 70.

543 Vt nt EIK, *Güveç vs. Türgi*, nr 70337/01, 20. jaanuar 2009.

544 *Ibid.*

suutmatust tagada psühholoogiliste probleemide puhul piisavat arstiabi ja nende suutmatust võtta meetmeid korduvate enesetapukatsete ärahoidmiseks, ei olnud Euroopa Inimõiguste Kohtul kahtlust, et kaebajat koheldi ebainimlikult ja alandavalt. Seega oli tegemist Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 rikkumisega.

Euroopa sotsiaalõiguste komitee on korduvalt tõlgendanud Euroopa sotsiaalharta artiklit 17 selliselt, et laste kinnipidamise või vangistamise korral tuleks nad täiskasvanutest eraldada.

Euroopa Nõukogu alaealisi õigusrikkujaid, kelle suhtes kohaldatakse sanktsiooni või meetmeid, puudutavates Euroopa eeskirjades antakse kinnipidamistingimuste kohta üksikasjalikke juhiseid. Neis on ka märgitud, et alaealisi ei tohiks hoida täiskasvanutele mõeldud asutustes, vaid spetsiaalselt neile ettenähtud asutustes.⁵⁴⁵

Rahvusvahelises õiguses sisaldab lapse õiguste konventsioon eraldi sätet lastelt vabaduse võtmise kohta, milles on märgitud, et lapsed tuleb täiskasvanutest lahutada, välja arvatud juhul, kui see on lapse parimate huvidega vastuolus (artikli 37 punkt c). Selles artiklis on ka sätestatud, et lastel on põhimõtteliselt õigus säilitada kontakt oma perekonnaga kirjavahetuse ja kokkusaamiste kaudu.

11.2.3. Kaitse väärkohtlemise ja kuritarvituse eest

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus on korduvalt leidnud, et riigisisised asutused peavad kaitsma kinnipeetud isikuid teiste kinnipeetute või ametiasutuste endi põhjustatud surma, väärkohtlemise ja kuritarvituse eest. Riigi sellekohased kohustused on eriti suured, sest kinnipeetud on riigi võimu ja kontrolli all.⁵⁴⁶ Peale kinnipeetute kaitseks mõistlike meetmete võtmise peavad riigiasutused tõhusalt uurima vaieldavaid väiteid väärkohtlemise või surma kohta.

545 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2008), *Recommendation CM/Rec(2008)11 on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures* (soovitus CM/Rec(2008)11 alaealisi õigusrikkujaid, kelle suhtes kohaldatakse sanktsiooni või meetmeid, puudutavate Euroopa eeskirjade kohta), 5.11.2008, eeskiri 59.1.

546 EIK, *Angelova vs. Bulgaaria*, nr 38361/97, 13. juuni 2002; EIK, *H.Y. ja Hü.Y. vs. Türgi*, nr 40262/98, 6. oktoober 2005.

Näide: kohtuasi *Çoşelav vs. Türgi* puudutas sellise nooruki enesetappu vanglas,⁵⁴⁷ kes oli varem teinud mitu ebaõnnestunud enesetapukatset. Nende enesetapukatsete järel viisid ametnikud ta alaealiste osakonnast üle täiskasvanutele ettenähtud kinnipidamisruumidesse. Olles esmalt kindlaks teinud, et ametiasutused teadsid või oleksid pidanud teadma tegeliku ja vahetu ohu esinemisest kaebajate poja elule, märkis kohus seejärel, et ametiasutused ei suutnud võtta mõistlikke meetmeid enesetapuriski vältimiseks. Euroopa Inimõiguste Kohus pööras suurt tähelepanu surnud nooruki vanusele ja asjaolule, et teda oli peetud kinni koos täiskasvanutega. Seetõttu asus kohus seisukohale, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 2. Peale selle tuvastas kohus artikli 2 menetlusliku rikkumise, kuna ametiasutused ei uurinud tõhusalt kaebajate poja surmajuhtumit. Sellist otsust toetavad järgmised põhjendused: ametiasutuste suutmatus teavitada kaebajaid viivitamata nende poja surmast, prokuröri suutmatus uurida väidetavat enesetapu ennetamise puuduseid ja järgnenud haldusmenetluse ülemäärane kestus.

11.3. Lapsohvrite ja -tunnistajate kaitse

Põhipunkt

- Lapsohvritel ja -tunnistajatel on õigus kaitsele edasise ohvriks langemise eest, õigus tervenemisele ja reintegreerimisele ning õigus tõhusalt osaleda kriminaal- ja muudes menetlustes.

Nii liidu kui ka Euroopa Nõukogu õiguses on tunnustatud lapsohvrite ja -tunnistajate seisundit.

Liidu õigus. Kuriteohvrite õiguste direktiivis 2012/29/EL⁵⁴⁸ on sõnaselgelt tunnustatud lapsohvrite seisundit. Selles on sätestatud, et kui ohver on laps, tuleb esmajärjekorras võtta arvesse tema parimaid huve ja hinnata neid individuaalselt. Peale selle tuleb rakendada lapsesõbralikku lähenemisviisi, võttes arvesse lapse vanust, küpsust ning arvamusi, vajadusi ja muresid. Direktiivi

547 EIK, *Çoşelav vs. Türgi*, nr 1413/07, 9. oktoober 2012.

548 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL, 25. oktoober 2012, millega kehtestatakse kuriteohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded, ELT L 315, 14.11.2012, lk 57.

eesmärk on tagada, et last ja tema suhtes vanemliku vastutuse kandjat (või muud seadusjärgset esindajat) teavitatakse meetmetest või õigustest, mis on konkreetset last suunatud (artikli 1 lõige 2). Lapsohvritel on ka õigus anda kriminaalmenetluse käigus ütlusi ja liikmesriigid peavad tagama, et nad saavad esitada tõendeid. Vajalikul määral tuleb arvesse võtta lapse vanust ja küpsust (artikli 10 lõige 1). Peale selle on direktiivi eesmärk kaitsta lapsohvrite eraelu ja identiteeti kriminaalmenetluste ajal, et muu hulgas hoida ära uuesti ohvriks langemist (artikli 21 lõige 1, vt ka artikkel 26). Direktiiviga kehtestatakse erisäte lapsohvri õiguse kohta saada kriminaalmenetluse ajal kaitset (artikkel 24), mis käsitleb lapsohvrite küsitluse audiovisuaalset salvestamist ja salvestiste kasutamist tõendina kriminaalmenetluses, eriesindaja määramist ning lapsohvri õigust kasutada enda nimel seaduslikku esindajat, kui tema ja vanemliku vastutuse kandjate vahel on huvide konflikt. Direktiiv sisaldab ka mitmesuguseid ohvrite üldkaitset tagavaid sätteid, näiteks neid, mis näevad ette juurdepääsu ohvriabi teenustele. Laste või teiste haavatavate rühmade puhul tuleks teha kättesaadavaks spetsialiseeritud abiteenused (vt direktiivile lisatud resolutsiooni punkt 38).⁵⁴⁹

Kuriteoohvrite õiguste direktiivile eelnenu raamotsus 2001/220/JSK ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses reguleeris muu hulgas ohvrite osalemist, nende õigusi ja õiglast kohtlemist. Selles tunnustati haavatavate ohvrite erilist seisundit, kuid ei viidatud sõnaselgelt lastele. Euroopa Kohus on vastavalt sellele raamotsusele leidnud, et lapsed võib liigitada haavatavaks, kui võtta arvesse nende vanust ja õigusrikkumisi, mille ohvriks nad end peavad. See omakorda annab neile õiguse erikaitsemeetmetele, nagu ütluste andmine väljaspool kohtuistungit ja enne selle toimumist.⁵⁵⁰ Euroopa Kohus on ka leidnud, et kõik ohvrite kaitseks võetavad meetmed peavad olema kavandatud nii, et süüdistatavale tagatakse endiselt õiglane kohtumenetlus. Teisisõnu, ohvrite ja tunnistajate kaitse ei või ohustada süüdistatava õigust õiglasele kohtumenetlusele (vt ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika näited).⁵⁵¹

549 FRA (2014b), lk 36.

550 Euroopa Kohtu suurkoda, kohtuasi C-105/03: *Kriminaalasi Maria Pupino süüdistuses*, 16. juuni 2005, punkt 53.

551 Euroopa Kohtu suurkoda, kohtuasi C-105/03: *Kriminaalasi Maria Pupino süüdistuses*, 16. juuni 2005. Vt ka Euroopa Kohus, kohtuasi C-507/10: *kriminaalmenetlus X-i vastu*, 21. detsember 2011.

Näide: kohtuasjas *Pupino*⁵⁵² süüdistati Itaalia kooliõpetajat õpilase halvasti kohtlemises. Vastavalt Itaalia kriminaalmenetluse seadustikule peavad tunnistajad üldjuhul andma tunnistuse kohtus kohtuistungil ajal. Teatud juhtudel võivad nad tõendid esitada siiski kohtunikule enne kohtuistungil toimumist erimenetluse (*incidente probatorio*) teel. Kõnealuses asjas palus prokurör riigisisel kohtul võimaldada väikestel lastel anda tunnistus tõendina enne kohtuistungil, kuid kohus keeldus. Euroopa Kohus tõlgendas selles asjas esimest korda sätteid, mis puudutavad laste seisundit ohvrite ja tunnistajatena kriminaalmenetlustes. Ta rõhutas, et liikmesriigid peavad vastavalt raamotsusele 2001/220/JSK tagama haavatavatele ohvritele erikaitse, mis tähendab, et riiklik kohus peab saama lubada haavatavatel ohvritel anda tunnistusi viisil, mis tagab nende kaitse, näiteks väljaspool kohtuistungil ja enne selle toimumist. Euroopa Kohus märkis: „Sõltumata sellest, kas asjaolu, et kriminaalkuriteo ohver on alaealine, on piisav, et liigitada sellist ohvrit eriti kaitsetute hulka raamotsuse tähenduses, on väieldamatu, et kui väikesed lapsed on nagu põhikohtuasja taolises asjas pidanud väidetavalt taluma halba kohtlemist, pealegi veel pedagoogi poolt, võib neid lapsi selliselt liigitada, pidades eelkõige silmas nende vanust, samuti nende rikkumiste olemust ja tagajärgi, mille ohvriks nad on, eesmärgiga saada erilist kaitset, mida raamotsuse eespool osundatud sätted nõuavad”.⁵⁵³ Lisaks leidis kohus, et kõik meetmed, mis puudutavad kaitset ja uuesti ohvriks langemise ärahoidmist, tuleb kavandada nii, et süüdistatavale oleks endiselt tagatud õiglane kohtumenetlus.⁵⁵⁴

Euroopa Nõukogu õigus. Euroopa Inimõiguste Kohus otsustas, et riigi kohustus on kaitsta ohvrite huve. See kehtib ka ohvrite kohta, kes osalevad kriminaalmenetluses tunnistajatena. Nende huvid, mis on tagatud Euroopa inimõiguste konventsiooni sätetega, nagu artikkel 2 ja artikkel 8, tuleb tasakaalustada süüdistatava huvidega.⁵⁵⁵ Euroopa Inimõiguste Kohus on lahendanud mitu seksuaalkuritegu puudutavat kohtuasja, milles lapsed on andnud tunnistusi väidetava rikkumise toimepanija vastu. Sellest kohtupraktikast selgub, et kohus on tunnistanud, et seksuaalkuritegu puudutava kohtumenetluse korral „peab ohver seda menetlust sageli katsumuseks, eriti kui ohver peab vastu tahtmist

552 Euroopa Kohtu suurkoda, kohtuasi C-105/03: *Kriminaalasi Maria Pupino süüdistuses*, 16. juuni 2005.

553 *Ibid.*, punkt 53.

554 *Ibid.*, punkt 59.

555 EIK, *Doorson vs. Madalmaad*, nr 20524/92, 26. märts 1996.

seisma silmitsi süüdistatavaga”, ning see on laste puhul veelgi ilmsem.⁵⁵⁶ Seetõttu mõõnis kohus, et sellistel juhtudel võib võtta teatavaid meetmeid, mille eesmärk on kaitsta lapsohvreid. Ta märkis siiski veel, et sellised meetmed ei või kahjustada süüdistatava õiguste piisavat ja tõhusat teostamist ning seetõttu võib kohtult nõuda meetmete võtmist, mis tasakaalustavad süüdistatava ebasoodsad tingimused.⁵⁵⁷

Näide: kohtuasjas *Kovač vs. Horvaatia*⁵⁵⁸ tunnistas 12aastane tütarlaps eeluurimiskohtuniku ees, et kaebaja oli pannud tema suhtes toime vääritud tegusid. Ei kaebaja ega tema esindaja ei viibinud selle tunnistuse andmise juures, samuti ei antud kaebajale võimalust ohvri tunnistus vaidlustada. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis taas kord, et kõik tõendid tuleb üldjuhul esitada süüdistatava juuresolekul avalikul kohtuistungil, kus saab esitada vastuväiteid. Politsei- või kohtuliku uurimise käigus antud tunnistuse kasutamine tõendina ei ole iseenesest Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 6 vastuolus, tingimusel et süüdistatavale antakse piisav ja nõuetekohane võimalus esitada vastuväiteid ja küsitleda asjaomast tunnistajat kas tunnistuse andmise ajal või hilisemas menetlusetapis. Kõnealuses asjas oli ohvri antud tunnistus ainus otsene tõend kaebajale süüks pandavate asjaolude kohta, ning see tõend oli määrav kohtu süüdimõistva otsuse tegemisel. Kaebajal ei olnud võimalik seda vaidlustada ega saada riigisisestelt kohtutelt vastust oma sellekohase kaebuse kohta. Pealegi ei olnud ohvri tegelikku tunnistust kunagi kohtuistungil ette loetud. Kohtunik märkis selle asemel lihtsalt, et ohver kinnitas eeluurimiskohtunikule antud tunnistust. Seepärast leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et kaebajale ei olnud võimaldatud õiglast kohtumenetlust, ja et sellega rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõiget 1 koostoimes artikli 6 lõike 3 punktiga d.

Näide: kohtuasjas *S.N. vs. Rootsi*⁵⁵⁹ andis 10aastane poiss politseile tunnistuse, et kaebaja oli teda seksuaalselt väärkohelnud. Poissi küsitles kaks korda politseiinspektor, kellel oli palju kogemusi laste väärkohtlemise juhtumitega. Esimesest küsitlusest tehti videosalvestis ja teisest

556 EIK, *S.N. vs. Rootsi*, nr 34209/96, 2. juuli 2002, punkt 47.

557 EIK, *Bocos-Cuesta vs. Madalmaad*, nr 54789/00, 10. november 2005; EIK, *A.L. vs. Soome*, nr 23220/04, 27. jaanuar 2009; EIK, *W. vs. Soome*, nr 14151/02, 24. aprill 2007; EIK, *Kovač vs. Horvaatia*, nr 503/05, 12. juuli 2007.

558 EIK, *Kovač vs. Horvaatia*, nr 503/05, 12. juuli 2007.

559 EIK, *S.N. vs. Rootsi*, nr 34209/96, 2. juuli 2002.

audiosalvestis. Kaebaja kaitsja ei osalenud teisel küsitlusel, kuid leppis politseiinspektoriga kokku teemades, mis vajasid arutamist. Esimese astme kohtus mängiti kohtuistungil ette lapse küsitluste salvestised, kuid ei küsitletud teda isiklikult. Kohus mõistis lõpuks kaebaja süüdi, tuginedes peaaegu täielikult lapse tunnistustele. Apellatsioonikohus jättis süüdimõistva otsuse muutmata. Ta leidis, et politseiküsitlused andsid piisava tõendusmaterjali kaebaja süü tuvastamiseks, kuigi tunnistas lapse väiteid (mis olid osaliselt ebatäpsed) toetava tehnilise tõendusmaterjali puudumist. Euroopa Inimõiguste Kohus möönis, et seksuaalkuritegu puudutavates asjades ei ole tunnistaja riskikäsitamine alati võimalik ja sellisel juhul tuleks tunnistaja ütlushi käsitleda äärmiselt hoolikalt. Kuigi lapse esitatud tunnistused olid praktiliselt ainus tõend süüdistatava vastu, oli menetlus tervikuna õiglane. Videosalvestist näidati nii esimese astme kui ka apellatsioonikohtu istungil ning teise küsitluse ärakiri loeti ette esimese astme kohtus; apellatsioonikohtus mängiti ette ka audiosalvestis. See andis kaebajale piisava võimaluse, et vaidlustada lapse antud tunnistus ja tema usutavus kriminaalmenetluse ajal. Seepärast asus kohus seisukohale, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõike 3 punkti d ei olnud rikutud.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika ei käsitle mitte ainult lapsohvrite kaitse ja süüdistatava õiglase kohtumenetluse õiguse tasakaalustamist, vaid ka tunnistajate ja nende perekondade, sealhulgas laste õiguse kaitset elule vastavalt Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklile 2, nagu ilmneb järgmisest näitest.

Näide: kohtuasi *R.R. jt vs. Ungari*⁵⁶⁰ puudutas vangi, kes andis avalikul kohtuistungil tunnistust oma uimastikaubandusega seotud tegevuse kohta ning suunati kätemaksuohu tõttu koos naise ja kahe lapsega ametlikku tunnistajakaitseprogrammi. Kui ametiasutused said teada, et vang oli endiselt ühenduses kuritegelike ringkondadega, eemaldati ta koos perekonnaga tunnistajakaitseprogrammist selle tingimuste rikkumise tõttu. Perekond väitis Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 alusel, et nende väljaarvamine tunnistajakaitseprogrammist oli asetanud nende elud maffia kätemaksu tõttu ohtu. Kohus möönis, et kaebajate suunamine tunnistajakaitseprogrammi ja isa koostöö ametiasutustega tähendas, et kaebajate elud olid meetme esialgse rakendamise ajal olnud ohus. Kuna programmi antava kaitse tühistamise ei tinginud mitte ohu vähenemine, vaid programmi tingimuste rikkumine, ei olnud kohus veendunud, et ametiasutused olid

560 EIK, *R.R. jt vs. Ungari*, nr 19400/11, 4. detsember 2012.

tõendanud, et sellist ohtu enam ei esinenud. Pealegi ei olnud ebamõistlik oletada, et perekonna uute identiteetide tühistamise järel võivad nende identiteetidest ja asukohast teada saada kõik, kes soovivad neile kahju teha. Ametiasutused olid seega pannud perekonna potentsiaalselt eluohtlikku olukorda, rikkudes Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 2.

Lanzarote konventsiooni artiklis 31 on täpsustatud, milliseid üldisi kaitsemeetmeid peaksid liikmesriigid võtma, et kaitsta ohvrite õigusi ja huve, sealhulgas nende kui tunnistajate erivajadusi kõigis uurimis- või kriminaalmenetlusetappides (artikli 31 lõige 1). Need meetmed on muu hulgas teavitamine nende kui ohvrite õigustest, teenuste kättesaadavusest ja uurimise või menetluse üldisest käigust, nende eraelu ja ohutuse kaitse (sh teavitamine kohtu alla antud või süüdimõistetud isiku vabastamisest) ning ohvrite ja teo toimepanijate kokupuute vältimine kohtus ja õiguskaitsesutuse ruumides. Peale selle on artiklis 31 sätestatud, et ohvritel peab olema juurdepääs tasuta õigusabile (artikli 31 lõige 3). Esitatavat teavet tuleb kohandada lapse vanusele ja küpsusele ning see peab olema lapsel arusaadavas keeles (artikli 31 lõige 6).

Euroopa Nõukogu *suunistes lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta*⁵⁶¹ pööratakse samuti tähelepanu lapsohvri ja -tunnistaja seisundile, eriti kui ta esitab kohtumenetluses tõendeid. Suunistes kutsutakse liikmesriike üles „[tegema] kõik selleks, et lastelt võetaks tunnistusi võimalikult soodsas keskkonnas ja sobivates tingimustes, võttes arvesse nende vanust, küpsust, arusaamisvõimet ja võimalikke suhtlemisraskusi”.⁵⁶² Selleks tuleks kaasata koolitatud spetsialistid ja julgustada näiteks tunnistuste audiovisuaalset salvestamist. Lastel peaks olema võimalus anda kriminaalmenetluse raames tunnistusi väidetava rikkumise toimepanija juuresolekuta. Suunistes tunnistatakse ka, et selle lapsesõbraliku lähenemisviisi rakendamisel tuleks arvesse võtta teiste poolte õigust lapse ütluste sisu vaidlustada. Peale selle nähakse suunistes ette, et lastetunnistajate era- ja perekonnaelu tuleks kaitsta (punkt IV.a.9) ja kohtuistungid peaksid eelistatavalt olema kinnised.

Rahvusvahelises õiguses on lapsohvrite seisundit sõnaselgelt tunnustatud lapse õiguste konventsiooni artiklis 39. See säte näeb ette, et alalisriigid peavad võtma kõik vajalikud meetmed, et edendada lapsohvrite kehalist ja

561 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Suunistes lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta*, 17.11.2010. Vt ka FRA (2015b).

562 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Suunistes lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta*, 17.11.2010, punkt 64.

psühholoogilist paranemist ning ühiskonda tagasipöördumist. Niisugune paranemine ja reintegratsioon peab toimuma lapse tervise, enesest lugupidamise ja eneseväärikuse taastumist soodustavas keskkonnas.

Oluline on ka märkida, et ÜRO on vastu võtnud suunised õigusemõistmiseks kohtuasjades, kus kuriteo ohvrid või kuriteo tunnistajad on lapsed.⁵⁶³ Suunistes kutsutakse üles kohtlema lapsohvreid ja -tunnistajaid „lapsesõbralikul viisil”, mis „täheb lähenemisviisi, mis tasakaalustab lapse huvi kaitsele ning milles võetakse arvesse lapse individuaalseid vajadusi ja vaateid”.⁵⁶⁴ Suunistes antakse väga üksikasjalikke juhiseid, kuidas neid nõudeid rakendada. ÜRO lapse õiguste komitee on oma üldkommentaaris samuti rõhutanud nende ÜRO suuniste tähtsust lapse õiguste konventsiooni artikli 12 (õigus avaldada arvamust ja olla ära kuulatud) alusel.⁵⁶⁵ Komitee sõnul tuleb kuriteo lapsohvritele ja -tunnistajatele anda võimalus täielikult teostada oma õigust väljendada vabalt oma seisukohti, mis eelkõige „täheb, et tuleb teha kõik jõupingutused tagamaks, et lapsohvriga ja/või lapstunnistajaga konsulteeritakse olulistes küsimustes, mis puudutavad nende kaasatust asjaomasesse kohtuasja, ning võimaldatakse neil vabalt ja omal viisil väljendada seisukohti ja muresid seoses oma kaasatusega kohtuprotsessi”.⁵⁶⁶ Ühtlasi väidab komitee, et „lapsohvri ja -tunnistaja õigus on [...] seotud õigusega saada teavet sellistel teemadel nagu tervishoiu-, psühholoogiliste ja sotsiaalteenuste kättesaadavus, lapsohvri ja/või lapstunnistaja roll, küsitlemise viisid, lapse jaoks kättesaadavad toetusmehhanismid kaebuse esitamisel ning uurimis- ja kohtumenetlustes osalemisel, kohtuistungite konkreetne koht ja aeg, kaitsemeetmete kättesaadavus, kahju heastamise võimalused ja edasikaebamise tingimused”.⁵⁶⁷

563 ÜRO Majandus- ja Sotsiaalnõukogu (2005), *Resolution 2005/20, Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime* (suunised 2005/20 õigusemõistmiseks kohtuasjades, kus kuriteo ohvrid või kuriteo tunnistajad on lapsed), 22.7.2005.

564 *Ibid.*, punkti 9 alapunkt d.

565 ÜRO lapse õiguste komitee (2009), *General Comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard* (üldkommentaar nr 12 (2009): alaealise õigus avaldada arvamust), CRC/C/GC/12, 1.7.2009, punktid 62–64.

566 *Ibid.*, punkt 63.

567 *Ibid.*, punkt 64.

Lisalugemist

1. peatükk Sissejuhatus lapse õigusi käsitlevasse Euroopa õigusesse: kontekst ja aluspõhimõtted

Breen, C. (2002), „The emerging tradition of the best interests of the child in the European Convention on Human Rights”, väljaandes Breen, C., *The standard of the best interest of the child*, Dordrecht, Martinus Nijhoff.

Cullen, H. (2004), „Children’s rights”, väljaandes Peers, S. ja Ward, A. (toim.), *The EU Charter of Fundamental Rights: Politics, law and policy*, Oxford, Hart Publishing, lk 323–348.

González Bou, E., González Viada, N., Aldecoa Luzárraga F. ja Forner Delaygua, J. (2010), *La protección de los niños en el derecho internacional y en las relaciones internacionales: Jornadas en conmemoración del 50 aniversario de la Declaración Universal de los Derechos del Niño y del 20 aniversario del Convenio de Nueva York sobre los Derechos del Niño*, Marcial Pons.

Kilkelly, U. (1999), *The child and the ECHR*, Aldershot, Ashgate.

Kilkelly, U. (2014), „The CRC and the ECHR: The contribution of the European Court of Human Rights to the implementation of Article 12 of the CRC”, väljaandes Liefaard, T. ja Doek, J. (toim.), *Litigating the Rights of the Child*, London, Springer, lk 193–209.

Lamont, R. (2014), „Article 24”, väljaandes Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. ja Ward, A. (toim.), *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Oxford, Hart Publishing, lk 209–215.

Liefwaard, T. ja Doek, J. (2015), „Kinderrechten in de rechtspraak: Een internationaal perspectief”, *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht*, 2015/12(4), lk 82–87.

McGlynn, C. (2002), „Rights for children?: The potential impact of the European Union Charter of Fundamental Rights”, *European Public Law*, 8. kd, nr 3, lk 387–400.

Pulles, G. (2013), „Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens en het IVRK: receptie in het belang van het kind”, väljaandes Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. ja Wijk, F. K. van (toim.), *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, lk 109–138.

Stalford, H. (2012), *Children and the European Union: Rights, welfare and accountability*, Oxford, Hart Publishing.

Stalford, H. (2014), „Using the Convention on the Rights of the Child in litigation under EU law”, väljaandes Liefwaard, T. ja Doek, J. (toim.), *Litigating the Rights of the Child*, London, Springer, lk 1–11.

Stalford, H. ja Schuurman, M. (2011), „Are we there yet?: The impact of the Lisbon Treaty on the EU Children’s Rights Agenda”, *International Journal of Children’s Rights*, 19. kd, nr 3, lk 381–403.

Trinidad Núñez, P. (2003), „¿Qué es un niño? Una visión desde el Derecho Internacional Público”, *Revista española de educación comparada (Ejemplar dedicado a: La infancia y sus derechos)*, nr 9, lk 13–48.

Trinidad Núñez, P. (2002), *El niño en el derecho internacional de los derechos humanos*, Universidad de Extremadura Servicio de Publicaciones.

UNICEF, Innocenti Research Centre (2009), *Reformas Legislativas e a Implementação sobre os Direitos da Criança*, UNICEF.

UNICEF, Innocenti Research Centre (2013), *In difesa dei diritti dell'infanzia: Uno studio globale sulle istituzioni indipendenti dei diritti umani per l'infanzia – Relazione di sintesi*, UNICEF.

Verheyde, M. (2004), „Kinderen en het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens”, väljaandes Verhellen, E., Cappelaere, G. ja Decock, G. (toim.), *Kinderrechtengids: Commentaren, regelgeving, rechtspraak en nuttige informatie over de maatschappelijke en juridische positie van het kind*, Gent, Mys en Breesch, lk 1–76.

Villagrasa Alcaide, C. ja Ravetllat Ballesté, I. (2009), *Por los derechos de la infancia y de la adolescencia: un compromiso mundial desde el derecho de participación en el XX aniversario de la Convención sobre los Derechos del Niño*, Editorial Bosch, S.A., lk 55–80.

2. peatükk

Põhilised kodanikuõigused ja -vabadused

Brems, E. (2006), „Article 14: The right to freedom of thought, conscience and religion”, väljaandes Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. ja Verheyde, M. (toim.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, lk 7–40.

Daly, A., Eurobaromeeter (2011), „The right of children to be heard in civil proceedings and the emerging law of the European Court of Human Rights”, *The International Journal of Human Rights*, 15. kd, nr 3, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/quali/ql_right_child_sum_en.pdf.

Enkelaar, A. ja Zutpen, M. (2010), „De autonomie van het kind in de rechtszaal”, väljaandes Graaf, J. H. de, Mak, C., Wijk, F. K. van ja Mulders, L. A. (toim.), *Rechten van het kind en autonomie*, Nijmegen.

Euroopa Komisjon (2014), *Summary of contextual overviews on children's involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

FRA (2010a), *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

FRA ja EIK (2011), *Euroopa võrdse kohtlemise õiguse käsiraamat*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

Koeren, M. (2013), „Recht op informatie?“, väljaandes Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. ja Wijk, F. K. van, *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen.

Lundy, L. (2007), „„Voice“ is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child“, *British Educational Research Journal*, 33. kd, nr 6, lk 927–942.

Mazey, S. (2002), „Gender mainstreaming strategies in the EU: Delivering on an agenda“, *Feminist Legal Studies*, 10. kd, nr 3–4, lk 227–240.

Nowak, M. (2005), *U.N. Covenant on Civil and Political Rights, CCPR commentary*, 2. parandatud trükk, Kehl, Strasbourg ja Arlington, N.P. Engel Publisher.

Partsch, K. J. (1981), „Freedom of conscience and expression, and political freedoms“, väljaandes Henkin, L. (toim.), *The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights*, New York, Columbia University Press.

Schutter, O. de, Diskrimineerimise keelamise valdkonna Euroopa õiguseksperide võrgustik (2011), *The prohibition of discrimination under European Human Rights Law: Relevance for the EU non-discrimination directives – an update*, Euroopa Komisjoni õigusküsimuste peadirektoraat, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

Tomuschat, C. (1993), „Freedom of association“, väljaandes Macdonald, R. St. J., Matscher, F. ja Petzold, H., *The European system for the protection of human rights*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers.

Wheatley Sacino, S. (2011), „Article 17: Access to a diversity of mass media sources“, väljaandes Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. ja Verheyde, M. (toim.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers.

Woodward, A. E. (2008), „Too late for gender mainstreaming? Taking stock in Brussels“, *Journal of European Social Policy*, 18. kd, lk 289–302.

3. peatükk

Võrdne kohtlemine ja diskrimineerimiskeeld

Breen, C. (2006), *Age discrimination and children's rights: Ensuring equality and acknowledging difference*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Carmona Luque, M. (2003), „La no discriminación como principio rector de la Convención sobre los Derechos del Niño”, *Cursos de derechos humanos de Donostia-San Sebastián*, 4. kd, lk 173–188.

FRA (2010b), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States. Comparative Report*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

FRA (2011a), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

FRA (2011b), *Migrants in an irregular situation: access to healthcare in 10 European Union Member States*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

FRA ja EIK (2011), *Euroopa võrdse kohtlemise õiguse käsiraamat*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

FRA (2014a), *Guardianship for children deprived of parental care: A handbook to reinforce guardianship systems to cater for the specific needs of child victims of trafficking*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

Karagiorgi, C. (2014), 'The concept of discrimination by association and its application in the EU Member States', *European Anti-Discrimination Law Review*, Vol. 18, pp. 25–36.

Toggenburg, G. (2008), 'Discrimination by association: a notion covered by EU equality law?', *European Law Reporter*, Vol. 3, pp. 82–87.

4. peatükk

Identiteediküsimused

Doek, J. (2006a), „The CRC and the Right to Acquire and to Preserve a Nationality”, *Refugee Survey Quarterly*, 25. kd, nr 3, lk 26–32.

Doek, J. (2006b), „Article 8 – The Right to Preservation of Identity; Article 9 – The Right Not to be Separated from His or Her Parents”, väljaandes Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. ja Verheyde, M. (toim.), *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

FRA (2015a), *The fundamental rights situation of intersex people*, FRA Focus, Viin, 2015.

Mak, C. (2008), „Baas in eigen buik? De rechtsgeldigheid in nakoming van draagmoederschapsovereenkomsten in het licht van grondrechten”, väljaandes Graaf, J. H. de, Mak, C. ja Wijk, F. K. van (toim.), *Rechten van het kind en ouderlijke verantwoordelijkheid*, Nijmegen.

Vonk, M. (2010), „De autonomie van het kind in het afstammingsrecht”, väljaandes Graaf, J. H. de, Mak, C., Wijk, F. K. van ja Mulders, L. A. (toim.), *Rechten van het kind en autonomie*, Nijmegen.

Waas, L. E. van (2008), *Nationality matters. Statelessness under international law*, Antwerpen, Intersentia.

Ziemele, I. (2007), „Article 7 – The Right to Birth Registration, Name and Nationality, and the Right to Know and Be Cared for by Parents”, väljaandes Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. ja Verheyde, M. (toim.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

5. peatükk

Perekonnaelu

Bueren, G. van (2007), *Child rights in Europe, convergence and divergence in judicial protection*, Strasbourg, Council of Europe Publishing.

Kilkelly, U. (2010a), „Protecting children’s rights under the ECHR: The role of positive obligations”, *NILQ*, 61. kd, nr 3, lk 245–261.

Kilkelly, U. (2010b), „Relocation: A children’s rights perspective”, *Journal of Family Law and Practice*, 1. kd, nr 1, lk 23–35.

Lázaro González, I. (2011), „Intervención pública en la protección de los menores y respecto a la vida en familia: aportaciones del Tribunal de Estrasburgo”, *Icade: Revista de las Facultades de Derecho y Ciencias Económicas y Empresariales*, nr°83–84, lk 255–290.

6. peatükk

Perepõhist hooldust ja lapsendamist asendav hooldus

FRA (2014a), *Guardianship for children deprived of parental care: A handbook to reinforce guardianship systems to cater for the specific needs of child victims of trafficking*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

O’Halloran, K. (2009), *The politics of adoption: International perspectives on law, policy and practice*, Dordrecht, Springer.

Vité, S. ja Boéchat, H. (2008), „Article 21 – Adoption”, väljaandes Alen, A., Van de Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. ja Verheyde, M. (toim.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

7. peatükk

Laste kaitsmine vägivalda ja ärakasutamise eest

Fitch, K., Spencer-Chapman, K. ja Hilton, Z. (2007), *Protecting children from sexual abuse in Europe: Safer recruitment of workers in a border free Europe*, London, NSPCC.

Forder, C. (2007), „Child protection in accordance with human rights and children’s rights”, väljaandes Meuwese, S. jt (toim.), *100 years of child protection*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers.

FRA (2009), *Child trafficking in the European Union: Challenges, perspectives and good practices*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

FRA (2014b), *Victims of crime in the EU: The extent and nature of support for victims*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

FRA (2014c), *Violence against women: An EU-wide survey, Main Results*, Luxembourg, Publications Office

FRA (2015b), *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

FRA (2015c), *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union, States’ obligations and victims’ rights*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

FRA ja EIK (2014), *Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse käsiraamat*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

Fredette, K. (2009), „International legislative efforts to combat child sex tourism: Evaluating the Council of Europe Convention on Commercial Child Sexual Exploitation”, *Boston College International and Comparative Law Review*, 32. kd, nr 1, lk 1–43.

Hartwig, M. (2008), „The elimination of child labour and the EU”, väljaandes Nesi, G., Nogler, L. ja Pertile, M. (toim.), *Child labour in a globalized world: A legal analysis of ILO action*, Aldershot, Ashgate.

Lalor, K. ja McElvaney, R. (2010), „Overview of the nature and extent of child sexual abuse in Europe”, *Protecting children from sexual violence: A comprehensive approach*, Euroopa Nõukogu, Strasbourg, Council of Europe Publishing, lk 13–36.

Liefaard, T. ja Doek, J. (2013), „Fysiske en geestelijke mishandeling van kinderen: over begripsvorming en de grenzen van het toelaatbare, volgens Nederlands recht”, väljaandes Deetman, W. jt (toim.), *Seksueel misbruik van en geweld tegen meisjes in de Rooms-Katholieke kerk: Een vervolgonderzoek*, Amsterdam: Uitgeverij Balans, lk 247–282.

Ruelle, E. (2010), „Sexual violence against children: The European legislative framework and outline of Council of Europe conventions and European Union policy”, *Protecting children from sexual violence: A comprehensive approach*, Euroopa Nõukogu, Strasbourg, Council of Europe Publishing.

Staiger, I. (2005), „Trafficking in children for the purpose of sexual exploitation in the EU”, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 13. kd, nr 4, lk 603–624.

UNICEF, Innocenti Research Centre (2010), *Handbuch zum Fakultativprotokoll Betreffend den Verkauf von Kindern, die Kinderprostitution und die Kinderpornografie*, Kinderhilfswerk der Vereinten Nationen, UNICEF.

UNICEF (2006), *Behind closed doors: The impact of domestic violence on children*.

Vrancken, P. (2007), „Child trafficking and Article 4 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Foreign judicial decisions”, *South African Yearbook of International Law*, 32. kd, lk 285–510.

8. peatükk

Majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised õigused ning piisav elatustase

Eide, A. (2006), „Article 27 – The Right to an Adequate Standard of Living”, väljaandes Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. ja Verheyde, M. (toim.), *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Eide, A. ja Eide, W. B. (2006), „Article 24 – The Right to Health”, väljaandes Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. ja Verheyde, M. (toim.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

FRA (2010b), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

FRA ja EIK (2014), *Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse käsiraamat*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

Koch, I. E. (2009), *Human rights as indivisible rights: the protection of socio-economic demands under the European Convention on Human Rights*, Leiden, Brill.

Nolan, A. (2011), *Children’s socio-economic rights, democracy and the courts*, Oxford, Hart Publishing.

Stoeklin, D. (2012), ‘Droits et capacité des enfants’, in: Meyer-Bisch, P. (ed.), *L’enfant témoin et sujet. Les droits culturels de l’enfant*, Genève-Zurich-Bâle, Schultess Editions Romandes, Collection interdisciplinaire, lk 123–146.

Vandenhoe, W. (2007), „Article 26 – The Right to Benefit from Social Security”, väljaandes Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. ja Verheyde, M. (toim.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Verheyde, M. (2006), „Article 28 – The Right to Education”, väljaandes Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. ja Verheyde, M. (toim.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

9. peatükk

Rände- ja varjupaigaküsimused

Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee (2011), *Recommendation 1969 (2011) on unaccompanied children in Europe: Issues of arrival, stay and return*, 15.4.2011.

Euroopa Parlamendi kodanikuvabaduste komisjon (2013), *Raport saatjata alaealiste olukorra kohta Euroopa Liidus (2012/2263(INI))*, 26.8.2013.

Eurydice, Euroopa Komisjon (hariduse ja kultuuri peadirektoraat) (2004), *Integrating immigrant children into schools in Europe: Communication with families and opportunities for mother tongue learning*.

FRA (2010b), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

FRA (2011a), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

FRA (2011b), *Migrants in an irregular situation: access to healthcare in 10 European Union Member States*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

FRA ja EIK (2014), *Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse käsiraamat*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

Ktistakis, Y. (2013), *Protecting migrants under the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, Strasbourg, Council of Europe Publishing.

Lázaro González, I., Benlloch Sanz, P. ja Moroy Arambarri, B. (2010), *Los menores extranjeros no acompañados*, Universidad Pontificia Comillas, Tecnos.

Lodder, G. ja Rodrigues, P (toim.) (2012), *Het kind in het immigratierecht*, Den Haag.

McBride, J., Euroopa õiguskoostöö komitee (2009), *Access to justice for migrants and asylum seekers in Europe*, Strasbourg, Council of Europe Publishing.

Spijkerboer, T (2009), „Structural instability: Strasbourg case law on children’s family reunion”, *European Journal of Migration and Law*, 11. kd, nr 3, lk 271–293.

Stalford, H. (2012), *Children and the European Union: Rights, welfare and accountability*, Oxford, Hart Publishing.

10. peatükk

Tarbija- ja isikuandmete kaitse

Bergkamp, L. (2002), „EU data protection policy the privacy fallacy: Adverse effects of Europe’s data protection policy in an information driven economy”, *Computer Law & Security Review*, 18. kd, nr 1, lk 31–47.

Buckingham, D. (2011), *The Material Child*, Cambridge, Polity.

Cook, D. T. (2008), „The missing child in consumption theory”, *Journal of Consumer Culture*, 8. kd, nr 2, lk 219–243.

Cook, D. T. (2013), „Taking exception with the child consumer”, *Childhood*, 20. kd, nr 4, lk 423–428.

De Hert, P. ja Papakonstantinou, V. (2012), „The proposed data protection regulation replacing Directive 95/46/EC: A sound system for the protection of individuals”, *Computer Law & Security Review*, 28. kd, nr 2, lk 130–142.

Garde, A. (2012), „The best interest of the child and EU consumer law and policy: A major gap between theory and practice?”, väljaandes Devenney, J. ja Kenny, M. (toim.), *European consumer protection: Theory and practice*, Cambridge, Cambridge University Press, lk 164–201.

FRA, EIK ja Euroopa Nõukogu (2014), *Euroopa andmekaitseõiguse käsiraamat*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

Hughes, K. (2012), „The child’s right to privacy and Article 8 European Convention on Human Rights”, väljaandes Freeman, M. (toim.), *Current Legal Issues: Law and Childhood Studies*, 14. kd, lk 456–486.

Kunnecke, A. (2014), „New standards in EU consumer rights protection? The new Directive 2011/83/EU”, *European Scientific Journal*, 1. kd, lk 426–437.

Marsh, J. (toim.) (2005), *Popular culture, new media and digital literacy in early childhood*, London, Routledge Falmer.

Tonner, K. ja Fangerow, K. (2012), „Directive 2011/83/EU on consumer rights: a new approach, in European consumer law?”, *EUVR*, 2. kd, lk 74.

Wuermeling, U. (2012), „Modernization of European data protection law at a turning point”, *Computer Law & Security Review*, 28. kd, nr 28, lk 587–588.

11. peatükk

Laste õigused kriminaalkohtu- ja kohtuvälistes menetlustes

Bartels, H (2013), „De rechtspositie van het verdachte kind tijdens het plotieverhoor”, väljaandes Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. ja Wijk, F. K. van, *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen.

Brink, Y. van den ja Liefwaard, T. (2014), „Voorlopige hechtenis van jeugdige verdachten in Nederland”, *Strafblad*, 12. kd, nr 1, lk 44–55.

Doek, J. (2008), „Juvenile justice: International rights and standards”, väljaandes R. Loeber, R., Slot, N.W., Laan, P. van der ja Hoeve, M. (toim.), *Tomorrow’s criminals*, Farnham ja Burlington, Ashgate, lk 229–246.

Dünkel, F.(2009), „Diversion: A meaningful and successful alternative to punishment in European juvenile justice systems”, väljaandes Junger-Tas, J. ja Dünkel, F. (toim.), *Reforming juvenile justice*, Dordrecht, Springer.

Dünkel, F. (2010), „Where do we go from here?: Current trends in developing juvenile justice in Europe”, väljaandes Groenhuijsen, M. jt (toim.), *Fervet opus:*

Liber amicorum Anton van Kalmthout, Apeldoorn, Antwerpen ja Portland, Maklu, lk 49–62.

Dünkel, F. (2014), „Juvenile justice systems in Europe: Reform developments between justice, welfare and „new punitiveness““, *Kriminologijos Studijos*, 1. kd.

FRA (2014b), *Victims of crime in the EU: The extent and nature of support for victims*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

FRA (2015b), *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

Goldson, B. ja Kilkelly, U. (2013), „International human rights standards and child imprisonment: Potentialities and limitations“, *International Journal of Children's Rights*, 21. kd, nr 2, lk 345–371.

Jonge, G. de ja Linden, A. van der (2013), *Handboek Jeugd en strafrecht*, Deventer.

Liefaard, T. (2007), „The right to be treated with humanity: Implications of Article 37(c) CRC for children in detention“, väljaandes Alen, A. jt (toim.), *The UN Children's Rights Convention: Theory meets practice*, Antwerpen ja Oxford, Intersentia Publishing.

Liefaard, T. (2008), *Deprivation of liberty of children in light of international human rights law and standards*, Antwerpen, Oxford ja Portland, Intersentia Publishing.

Newell, P. (2008), „The principles of child-friendly justice at international level“, *International justice for children*, Strasbourg, Council of Europe Publishing, lk 129–132.

Kohtupraktika

Euroopa Kohtu praktika

<i>Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) ja Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) vs. Administración del Estado</i> , liidetud kohtuasjad C-468/10 ja C-469/10, 24. november 2011.....	187
<i>Barbara Mercredi vs. Richard Chaffe</i> , kohtuasi C-497/10 PPU, 22. detsember 2010	79
<i>Baumbast ja R vs. Secretary of State for the Home Department</i> , kohtuasi C-413/99, 17. september 2002	16, 29, 135, 144, 173
<i>Carlos Garcia Avello vs. Belgia</i> , kohtuasi C-148/02, 2. oktoober 2003.....	16, 29, 61
<i>Donato Casagrande vs. Landeshauptstadt München</i> , kohtuasi C-9/74, 3. juuli 1974.....	143
<i>Doris Povse vs. Mauro Alpago</i> , kohtuasi C-211/10, 1. juuli 2010.....	72, 86
<i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH vs. Avides Media AG</i> , kohtuasi C-244/06, 14. veebruar 2008.....	29, 179, 181
<i>E. vs. B.</i> , kohtuasi C-436/13, 1. oktoober 2014.....	78
<i>Euroopa Parlament vs. Euroopa Liidu Nõukogu [suurkoda]</i> , kohtuasi C-540/03, 27. juuni 2006	28, 30
<i>Gerardo Ruiz Zambrano vs. Office National de l'Emploi (ONEm)</i> , kohtuasi C-34/09, 8. märts 2011.....	60, 173
<i>Google Spain SL ja Google Inc. vs. Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) ja Mario Costeja González [suurkoda]</i> , kohtuasi C-131/12, 13. mai 2014.....	188
<i>J. McB. vs. L.E.</i> , kohtuasi C-400/10 PPU, 5. oktoober 2010	73
<i>J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung vs. Euroopa Ühenduste Komisjon</i> , kohtuasi C-4/73, 14. mai 1974	27

<i>Jasna Detiček vs. Maurizio Sgueglia</i> , kohtuasi C-403/09 PPU, 23. detsember 2009.....	77
<i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga vs. Simone Pelz</i> , kohtuasi C-491/10 PPU, 22. detsember 2010	29, 34, 41, 86
<i>Konstantinos Maïstrellis vs. Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaiomaton</i> , kohtuasi C-222/14, 16. juuli 2015.....	155
<i>Kriminaalasi Maria Pupino süüdistuses</i> [suurkoda], kohtuasi C-105/03, 16. juuni 2005.....	194, 211, 212
<i>Kriminaalmenetlus X-i vastu</i> , kohtuasi C-507/10, 21. detsember 2011.....	211
<i>Kunqian Catherine Zhu ja Man Lavette Chen vs. Secretary of State for the Home Department</i> , kohtuasi C-200/02, 19. oktoober 2004.....	16, 29, 45, 52, 60, 69
<i>London Borough of Harrow vs. Nimco Hassan Ibrahim ja Secretary of State for the Home Department</i> [suurkoda], kohtuasi C-310/08, 23. veebruar 2010	16, 29, 144, 173
<i>M.J.E. Bernini vs. Minister van Onderwijs en Wetenschappen</i> , kohtuasi C-3/90, 26. veebruar 1992.....	143
<i>María Martínez Sala vs. Freistaat Bayern</i> , kohtuasi C-85/96, 12. mai 1998.....	154
<i>Maria Teixeira vs. London Borough of Lambeth ja Secretary of State for the Home Department</i> , kohtuasi C-480/08, 23. veebruar 2010	16, 29, 144, 173
<i>Murat Dereci jt vs. Bundesministerium für Inneres</i> , kohtuasi C-256/11, 15. november 2011	173
<i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH vs. Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn</i> , kohtuasi C-36/02, 14. oktoober 2004	179, 182
<i>Productores de Música de España (Promusicae) vs. Telefónica de España SAU</i> [suurkoda], kohtuasi C-275/06, 29. jaanuar 2008.....	187
<i>S. Coleman vs. Attridge Law ja Steve Law</i> [suurkoda], kohtuasi C-303/06, 17. juuli 2008.....	46, 56
<i>Stefan Grunkin ja Dorothee Regina Paul</i> [suurkoda], kohtuasi C-353/06, 14. oktoober 2008	61
<i>The Queen, taotluse alusel, mille esitasid MA ja teised vs. Secretary of State for the Home Department</i> , kohtuasi C-648/11, 6. juuni 2013.....	159, 174
<i>Yoshikazu Iida vs. Stadt Ulm</i> , kohtuasi C-40/11, 8. november 2012.....	173
<i>Z vs. A Government Department ja The Board of Management of a Community School</i> [suurkoda], kohtuasi C-363/12, 18. märts 2014.....	154
<i>Zoi Chatzi vs. Ypourgos Oikonomikon</i> , kohtuasi C-149/10, 16. september 2010...	155

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

<i>A.L. vs. Soome</i> , nr 23220/04, 27. jaanuar 2009	213
<i>A.M.M. vs. Rumeenia</i> , nr 2151/10, 14. veebruar 2012	65
<i>Adamkiewicz vs. Poola</i> , nr 54729/00, 2. märts 2010	197
<i>Airey vs. Iirimaa</i> , nr 6289/73, 9. oktoober 1979	137
<i>Ali vs. Ühendkuningriik</i> , nr 40385/06, 11. jaanuar 2011	140
<i>Anayo vs. Saksamaa</i> , nr 20578/07, 21. detsember 2010	80
<i>Anguelova vs. Bulgaaria</i> , nr 38361/97, 13. juuni 2002	209
<i>Assenov jt vs. Bulgaaria</i> , nr 24760/94, 28. oktoober 1998	114
<i>Avilkina jt vs. Venemaa</i> , nr 1585/09, 6. juuni 2013	180, 189
<i>B. vs. Rumeenia (nr 2)</i> , nr 1285/03, 19. veebruar 2013	91, 99
<i>B.B. ja F.B. vs. Saksamaa</i> , nr 18734/09 ja nr 9424/11, 14. märts 2013	91, 99, 100
<i>Bah vs. Ühendkuningriik</i> , nr 56328/07, 27. september 2011	136, 152
<i>Bajsultanov vs. Austria</i> , nr 54131/10, 12. juuni 2012	168
<i>Blokhin vs. Venemaa</i> , nr 47152/06, 14. november 2013	208
<i>Bocos-Cuesta vs. Madalmaad</i> , nr 54789/00, 10. november 2005	213
<i>Bouamar vs. Belgia</i> , nr 9106/80, 29. veebruar 1988	55, 194, 206, 207
<i>Boultif vs. Šveits</i> , nr 54273/00, 2. august 2001	160, 175
<i>C.N. ja V. vs. Prantsusmaa</i> , nr 67724/09, 11. oktoober 2012	110, 123
<i>C.N. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 4239/08, 13. november 2012	123
<i>Campbell ja Cosans vs. Ühendkuningriik</i> , nr 7511/76 ja nr 7743/76, 25. veebruar 1982	109, 116
<i>Catan jt vs. Moldova ja Venemaa</i> [suurkoda], nr 43370/04, nr 8252/05 ja nr 18454/06, 19. oktoober 2012	135, 140, 142
<i>Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu nimel vs. Rumeenia</i> [suurkoda], nr 47848/08, 17. juuli 2014	110, 130, 136, 148
<i>Connors vs. Ühendkuningriik</i> , nr 66746/01, 27. mai 2004	136, 153
<i>Copland vs. Ühendkuningriik</i> , nr 62617/00, 3. aprill 2007	189
<i>Çoşelav vs. Türgi</i> , nr 1413/07, 9. oktoober 2012	19, 210
<i>Costello-Roberts vs. Ühendkuningriik</i> , nr 13134/87, 25. märts 1993	113
<i>Cusan ja Fazzo vs. Itaalia</i> , nr 77/07, 7. jaanuar 2014	61, 62
<i>D.G. vs. Iirimaa</i> , nr 39474/98, 16. mai 2002	55, 194, 207
<i>D.H. jt vs. Tšehhi Vabariik</i> [suurkoda], nr 57325/00, 13. november 2007	45, 50, 135,
<i>Darby vs. Rootsi</i> , nr 11581/85, 23. oktoober 1990	35
<i>Dinç ja Çakır vs. Türgi</i> , nr 66066/09, 9. juuli 2013	206
<i>Dogru vs. Prantsusmaa</i> , nr 27058/05, 4. detsember 2008	33, 36

<i>Doorson vs. Madalmaad</i> , nr 20524/92, 26. märts 1996	212
<i>E.B. vs. Prantsusmaa</i> [suurkoda], nr 43546/02, 22. jaanuar 2008	92, 105
<i>Eremia vs. Moldova Vabariik</i> , nr 3564/11, 28. mai 2013	120
<i>Eriksson vs. Rootsi</i> , nr 11373/85, 22. juuni 1989	101
<i>Fabris vs. Prantsusmaa</i> [suurkoda], nr 16574/08, 7. veebruar 2013	46, 56, 57
<i>Folgerø jt vs. Norra</i> [suurkoda], nr 15472/02, 29. juuni 2007	37, 140
<i>Gas ja Dubois vs. Prantsusmaa</i> , nr 25951/07, 15. märts 2012	92, 106
<i>Gaskin vs. Ühendkuningriik</i> , nr 10454/83, 7. juuli 1989	33, 40, 59, 63
<i>Genovese vs. Malta</i> , nr 53124/09, 11. oktoober 2011	60, 69
<i>Glass vs. Ühendkuningriik</i> , nr 61827/00, 9. märts 2004	136, 148
<i>Godelli vs. Itaalia</i> , nr 33783/09, 25. september 2012	59, 66
<i>Grzelak vs. Poola</i> , nr 7710/02, 15. juuni 2010	33, 36, 140
<i>Guillot vs. Prantsusmaa</i> , nr 22500/93, 24. oktoober 1993	61, 62
<i>Gül vs. Šveits</i> , nr 23218/94, 19. veebruar 1996	160, 175
<i>Güveç vs. Türgi</i> , nr 70337/01, 20. jaanuar 2009	19, 194, 206, 208
<i>H.Y. ja Hü.Y. vs. Türgi</i> , nr 40262/98, 6. oktoober 2005	209
<i>Handyside vs. Ühendkuningriik</i> , nr 5493/72, 7. detsember 1976	33, 39
<i>Harroudj vs. Prantsusmaa</i> , nr 43631/09, 4. oktoober 2012	27, 92, 107
<i>Hasan ja Eylem Zengin vs. Türgi</i> , nr 1448/04, 9. oktoober 2007	37
<i>Havelka jt vs. Tšehhi Vabariik</i> , nr 23499/06, 21. juuni 2007	153
<i>Horych vs. Poola</i> , nr 13621/08, 17. aprill 2012	83
<i>Idalov vs. Venemaa</i> , nr 5826/03, 22. mai 2012	205
<i>Ignaccolo-Zenide vs. Rumeenia</i> , nr 31679/96, 25. jaanuar 2000	73
<i>Iliya Petrov vs. Bulgaaria</i> , nr 19202/03, 24. aprill 2012	135, 147
<i>J.M. vs. Taani</i> , nr 34421/09, 13. november 2012	205
<i>Jeunesse vs. Madalmaad</i> [suurkoda], nr 12738/10, 3. oktoober 2014	159, 168
<i>Johansson vs. Soome</i> , nr 10163/02, 6. september 2007	59, 61, 62
<i>Juhtum, „mis on seotud Belgia haridussüsteemis keelte kasutamist reguleerivate seaduste teatavate aspektidega” vs. Belgia</i> , nr 1474/62, nr 1677/62, nr 1691/62, nr 1769/63, nr 1994/63 ja nr 2126/64, 23. juuli 1968	56, 139
<i>K. ja T. vs. Soome</i> [suurkoda], nr 25702/94, 12. juuli 2001	75, 80
<i>K.A. vs. Soome</i> , nr 27751/95, 14. jaanuar 2003	96, 101
<i>K.U. vs. Soome</i> , nr 2872/02, 2. detsember 2008	60, 67, 68, 180, 189
<i>Kanagaratnam vs. Belgia</i> , nr 15297/09, 13. detsember 2011	160, 171
<i>Kayak vs. Türgi</i> , nr 60444/08, 10. juuli 2012	109, 113
<i>Kearns vs. Prantsusmaa</i> , nr 35991/04, 10. jaanuar 2008	92, 104
<i>Kervanci vs. Prantsusmaa</i> , nr 31645/04, 4. detsember 2008	33, 36

<i>Kjeldsen, Busk Madsen ja Pedersen vs. Taani</i> , nr 5095/71, nr 5920/72 ja nr 5926/72, 7. detsember 1976	37
<i>Klass jt vs. Saksamaa</i> , nr 5029/71, 6. september 1978	189
<i>Konstantin Markin vs. Venemaa</i> [suurkoda], nr 30078/06, 22. märts 2012 ..	136, 155
<i>Kontrová vs. Slovakkia</i> , nr 7510/04, 31. mai 2007	120
<i>Korneykova vs. Ukraina</i> , nr 39884/05, 19. jaanuar 2012	205
<i>Kovač vs. Horvaatia</i> , nr 503/05, 12. juuli 2007	194, 213
<i>Kristlik-Demokraatlik Rahvapartei vs. Moldova</i> , nr 28793/02, 14. veebruar 2006	34, 44
<i>Krušković vs. Horvaatia</i> , nr 46185/08, 21. juuni 2011	65
<i>Kuptsov ja Kuptsova vs. Venemaa</i> , nr 6110/03, 3. märts 2011	206, 208
<i>Labassee vs. Prantsusmaa</i> , nr 65941/11, 26. juuni 2014	66
<i>Ladent vs. Poola</i> , nr 11036/03, 18. märts 2008	205
<i>Latifa Benamar jt vs. Madalmaad</i> , otsus vastuvõetamatuse kohta, nr 43786/04, 5. aprill 2005	168
<i>Lautsi jt vs. Itaalia</i> [suurkoda], nr 30814/06, 18. märts 2011	33, 37
<i>Lavida jt vs. Kreeka</i> , nr 7973/10, 30. mai 2013	50
<i>Leander vs. Rootsi</i> , nr 9248/81, 26. märts 1987	189
<i>Levin vs. Rootsi</i> , nr 35141/06, 15. märts 2012	71, 80
<i>M.A.K. ja R.K. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 45901/05 ja nr 40146/06, 23. märts 2010	136, 149
<i>M.C. vs. Bulgaaria</i> , nr 39272/98, 4. detsember 2003	113, 119
<i>Maaouia vs. Prantsusmaa</i> [suurkoda], nr 39652/98, 5. oktoober 2000	177
<i>Malone vs. Ühendkuningriik</i> , nr 8691/79, 2. august 1984	189
<i>Marckx vs. Belgia</i> , nr 6833/74, 13. juuni 1979	15, 19
<i>Markovics jt vs. Ungari</i> , otsus vastuvõetamatuse kohta, nr 77575/11, nr 19828/13 ja nr 19829/13, 24. juuni 2014	138
<i>Maslov vs. Austria</i> [suurkoda], nr 1638/0323, 23. juuni 2008	16, 31
<i>Mazurek vs. Prantsusmaa</i> , nr 34406/97, 1. veebruar 2000	56
<i>McMichael vs. Ühendkuningriik</i> , nr 16424/90, 24. veebruar 1995	99
<i>Menesson vs. Prantsusmaa</i> , nr 65192/11, 26. juuni 2014	59, 64, 65
<i>Mikulić vs. Horvaatia</i> , nr 53176/99, 7. veebruar 2002	64
<i>Mizzi vs. Malta</i> , nr 26111/02, 12. jaanuar 2006	59, 64
<i>Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga vs. Belgia</i> , nr 13178/03, 12. oktoober 2006	160, 170
<i>Muskhadzhiyeva jt vs. Belgia</i> , nr 41442/07, 19. jaanuar 2010	171
<i>Mustafa ja Armağan Akin vs. Türgi</i> , nr 4694/03, 6. aprill 2010	71, 81

<i>Nart vs. Türgi</i> , nr 20817/04, 6. mai 2008.....	194, 206, 208
<i>Nencheva jt vs. Bulgaaria</i> , nr 48609/06, 18. juuni 2013	110, 112, 121, 131
<i>Neulinger ja Shuruk vs. Šveits</i> [suurkoda], nr 41615/07, 6. juuli 2010	72, 87
<i>Nortier vs. Madamaad</i> , nr 13924/88, 24. august 1993.....	197
<i>O’Keeffe vs. Iirimaa</i> [suurkoda], nr 35810/09, 28. jaanuar 2014.....	109, 113, 114
<i>Odièvre vs. Prantsusmaa</i> [suurkoda], nr 42326/98, 13. veebruar 2003	63, 66
<i>Olsson vs. Rootsi</i> (nr 1), nr 10465/83, 24. märts 1988	91, 97, 100
<i>Oršuš jt vs. Horvaatia</i> [suurkoda], nr 15766/03, 16. märts 2010	45, 51, 135
<i>Oyal vs. Türgi</i> , nr 4864/05, 23. märts 2010.....	135, 147
<i>P.V. vs. Hispaania</i> , nr 35159/09, 30. november 2010.....	81
<i>Panovits vs. Küpros</i> , nr 4268/04, 11. detsember 2008.....	193, 203
<i>Pini jt vs. Rumeenia</i> , nr 78028/01 ja nr 78030/01, 22. juuni 2004	92, 103
<i>Ponomaryovi vs. Bulgaaria</i> , nr 5335/05, 21. juuni 2011.....	45, 53, 135, 145
<i>Popov vs. Prantsusmaa</i> , nr 39472/07 ja nr 39474/07, 19. jaanuar 2012	160, 171
<i>Povse vs. Austria</i> , otsus vastuvõetamata kohta, nr 3890/11, 18. juuni 2013	87
<i>R.M.S. vs. Hispaania</i> , nr 28775/12, 18. juuni 2013.....	71, 74, 75
<i>R.R. jt vs. Ungari</i> , nr 19400/11, 4. detsember 2012.....	194, 214
<i>Rahimi vs. Kreeka</i> , nr 8687/08, 5. aprill 2011	160, 177
<i>Rantsev vs. Küpros ja Venemaa</i> , nr 25965/04, 7. jaanuar 2010.....	110, 126
<i>S. ja Marper vs. Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 30562/04 ja nr 30566/04, 4. detsember 2008.....	189, 190
<i>S.N. vs. Rootsi</i> , nr 34209/96, 2. juuli 2002.....	194, 213
<i>Sahin vs. Saksamaa</i> [suurkoda], nr 30943/96, 8. juuli 2003	34, 42
<i>Salduz vs. Türgi</i> [suurkoda], nr 36391/02, 27. november 2008.....	202
<i>Salgueiro da Silva Mouta vs. Portugal</i> , nr 33290/96, 21. detsember 1999	82
<i>Saviny vs. Ukraina</i> , nr 39948/06, 18. detsember 2008.....	91, 98
<i>Schneider vs. Saksamaa</i> , nr 17080/07, 15. september 2011	71, 80
<i>Schwizgebel vs. Šveits</i> , nr 25762/07, 10. juuni 2010.....	19, 105
<i>Selçuk vs. Türgi</i> , nr 21768/02, 10. jaanuar 2006.....	205
<i>Şen vs. Madamaad</i> , nr 31465/96, 21. detsember 2001.....	159, 164, 168
<i>Siliadin vs. Prantsusmaa</i> , nr 73316/01, 26. juuli 2005.....	123
<i>Slivenko jt vs. Läti</i> [suurkoda], otsus vastuvõetavuse kohta, nr 48321/99, 23. jaanuar 2002	69
<i>Smirnova vs. Venemaa</i> , nr 46133/99 ja nr 48183/99, 24. juuli 2003	205
<i>Söderman vs. Rootsi</i> [suurkoda], nr 5786/08, 12. november 2013	110, 128
<i>Sommerfeld vs. Saksamaa</i> [suurkoda], nr 31871/96, 8. juuli 2003	43, 71, 81

<i>Stummer vs. Austria</i> [suurkoda], nr 37452/02, 7. juuli 2011	155
<i>T. vs. Tšehhi Vabariik</i> , nr 19315/11, 17. juuli 2014	91, 101
<i>T. vs. Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 24724/94, 16. detsember 1999	193, 201
<i>Tarakhel vs. Šveits</i> [suurkoda], nr 29217/12, 4. november 2014	160, 175
<i>Tuquabo-Tekle jt vs. Madalmaad</i> , nr 60665/00, 1. detsember 2005	164
<i>Tyrer vs. Ühendkuningriik</i> , nr 5856/72, 25. aprill 1978	113, 116
<i>Üner vs. Madalmaad</i> , nr 46410/99, 18. oktoober 2006	175
<i>Uzun vs. Saksamaa</i> , nr 35623/05, 2. september 2010	189
<i>Valsamis vs. Kreeka</i> , nr 21787/93, 18. detsember 1996	37
<i>Vidal vs. Belgia</i> , nr 12351/86, 22. aprill 1992	42
<i>Vojnity vs. Ungari</i> , nr 29617/07, 12. veebruar 2013	71, 81
<i>W. vs. Soome</i> , nr 14151/02, 24. aprill 2007	213
<i>W. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 9749/82, 8. juuli 1987	99
<i>Wallová ja Walla vs. Tšehhi Vabariik</i> , nr 23848/04, 26. oktoober 2006 ...	98, 91, 153
<i>X jt vs. Austria</i> [suurkoda], nr 19010/07, 19. veebruar 2013	92, 106
<i>X vs. Läti</i> [suurkoda], nr 27853/09, 26. november 2013	72, 88
<i>Y.C. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 4547/10, 13. märts 2012	75
<i>Yazgül Yılmaz vs. Türgi</i> , nr 36369/06, 1. veebruar 2011	165
<i>Z jt vs. Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 29392/95, 10. mai 2001	112, 121
<i>Zorica Jovanović vs. Serbia</i> , nr 21794/08, 26. märts 2013	110, 132

Euroopa sotsiaalõiguste komitee praktika

<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) vs. Belgia</i> , kaebus nr 98/2013, 29. mai 2015	116
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) vs. Sloveenia</i> , kaebus nr 95/2013, 27. mai 2015	116, 117
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) vs. Tšehhi Vabariik</i> , kaebus nr 96/2013, 29. mai 2015	116
<i>Defence for Children International (DCI) vs. Madalmaad</i> , kaebus nr 47/2008, 20. oktoober 2009	19, 28, 153
<i>Defence for Children International (DCI) vs. Belgia</i> , kaebus nr 69/2011, 23. oktoober 2012	31, 136, 150, 153
<i>European Action of the Disabled (AEH) vs. Prantsusmaa</i> , kaebus nr 81/2012, 11. september 2013	138, 141
<i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) vs. Prantsusmaa</i> , kaebus nr 82/2012, 19. märts 2013	136, 157

<i>European Roma Rights Centre (ERRC) vs. Itaalia</i> , kaebus nr 27/2004, 7. detsember 2005.....	153
<i>Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) vs. Iirimaa</i> , nr 89/2013, 12. september 2014	127
<i>General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) ja Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) vs. Kreeka</i> , kaebus nr 66/2011, 23. mai 2012.....	138, 156
<i>International Association Autism Europe (IAAE) vs. Prantsusmaa</i> , kaebus nr 13/2002, 4. november 2003.....	57, 138
<i>International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) vs. Horvaatia</i> , kaebus nr 45/2007, 30. märts 2009.....	141
<i>International Commission of Jurists (ICJ) vs. Portugal</i> , kaebus nr 1/1998, 9. september 1999.....	31, 32
<i>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) vs. Prantsusmaa</i> , kaebus nr 14/2003, 8. september 2004.....	136, 150
<i>Médecins du Monde – International vs. Prantsusmaa</i> , kaebus nr 67/2011, 11. september 2012	141, 153
<i>Mental Disability Advocacy Center (MDAC) vs. Bulgaaria</i> , kaebus nr 41/2007, 3. juuni 2008	31, 57, 138, 141
<i>Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) vs. Prantsusmaa</i> , kaebus nr 26/2004, 15. juuni 2005	46
<i>World Organisation Against Torture (OMCT) vs. Belgia</i> , kaebus nr 21/2003, 7. detsember 2004.....	109, 116
<i>World Organisation Against Torture (OMCT) vs. Iirimaa</i> , kaebus nr 18/2003, 7. detsember 2004.....	28
<i>World Organisation Against Torture (OMCT) vs. Kreeka</i> , kaebus nr 17/2003, 7. detsember 2004.....	31

Liikmesriigi kohtute praktika

Ühendkuningriigi apellatsioonikohus (Court of Appeal), <i>R (B taotluse alusel) vs. The Mayor and Burgesses of the London Borough of Merton</i> [2003], EWHC 1689, 14. juuli 2003.....	165
Ühendkuningriigi apellatsioonikohus (Court of Appeal), <i>R (CJ taotluse alusel) vs. Cardiff County Council</i> [2011], EWCA Civ 1590, 20. detsember 2011.....	165
Ühendkuningriigi teise astme kohus (Upper Tribunal), <i>R (MK taotluse alusel) vs. Wolverhampton City Council</i> [2013], UKUT 00177 (IAC), 26. märts 2013	165

Euroopa kohtute kohtuasjade otsing

Euroopa Inimõiguste Kohus: kohtupraktika andmebaas HUDOC

Andmebaas HUDOC annab vaba ligipääsu Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikale: <http://hudoc.echr.coe.int>.

Andmebaas on saadaval inglise ja prantsuse keeles ning sisaldab kohtupraktika leidmiseks kasutajasõbralikku otsingumootorit.

Videoõpetused ja kasutusjuhendid leiab HUDOCi abilehelt „**Help**”. Täpsemat teavet selle kohta, kuidas kasutada filtreid ja otsinguvälju, saab, kui hoida kursorit HUDOCi kasutajaliidesel iga otsingutööriista paremal küljel.

Selles käsiraamatus toodud viited kohtupraktikale annavad lugejale kogu vajaliku teabe, mis võimaldab tal kergesti leida tsiteeritud kohtulahendi või -otsuse.

Enne uue otsingu alustamist tuleb tähele panna, et vaikimisi näidatakse kohtu ja selle suurkoja otsuseid alates viimati avaldatud otsusest. Otsinguks teistest kogumikest peale kohtuotsuste peaks kasutaja tegema märke soovitud kasti väljal „**Document Collections**”, mis asub lehe ülemises vasakpoolses nurgas.

Kõige lihtsam viis juhtumite leidmiseks on sisestada taotluse number väljale „**Application number**”, mis asub lehe ülemises parempoolses nurgas jaotise „**Advanced Search**” all, ja vajutada seejärel nupule „**Search**”.

Selleks et leida täiendavat, teiste küsimuste alast kohtupraktikat näiteks lapse õigustega seotud küsimustes, saab kasutada luubiga tähistatud **otsinguvälja** ekraani ülemises paremas nurgas. Otsinguvälja tekstina saab kasutada:

- üksikut sõna (nt child)
- väljendit (nt „migrant children“)
- kohtuasja nimetust
- liikmesriiki
- Boole'i loogikaoperaatoritega väljendit (nt child IN alternative care)

Tekstiotsingu puhul on võimalik kasutada ka **lihtsustatud Boole'i otsingut**, vajutades selleks **otsinguväljal** paiknevale noolele. Lihtsustatud Boole'i otsing pakub mitmeid võimalusi: täpse sõna või fraasi otsing, kõigi sõnade otsing, mis tahes sisestatud sõna otsing, mitte ühetegi sisestatud sõna sisaldav otsing, lähedal asuvate sõnade otsing ja vaba Boole'i otsing.

Kuvatud otsingutulemusi saab kasutaja kergesti kitsendada filtrite abil, mille leiab ekraani vasakult küljelt väljalt „**Filters**“ – näiteks keele või liikmesriigi alusel. Filtreid on võimalik kasutada eraldi või tulemuste täpsemaks kitsendamiseks ka omavahel kombineerida. Kasulik tööriist võib olla märksõnade filter, sest see sisaldab sageli termineid, mis on võetud Euroopa inimõiguste konventsiooni tekstist ja otseselt seotud kohtu arutluste ja järeldustega.

Näide: otsime kohtupraktikat küsimuses, kus varjupaigataotlejate väljasaatmine tooks neile kaasa piinamise või ebainimliku kohtlemise või karistuse ohu Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 mõistes.

- 1) Kasutaja sisestab esmalt **otsinguväljale** fraasi „varjupaigataotlejad“ ja vajutab sinist **otsingunuppu**.
- 2) Pärast otsingutulemuste kuvamist valib kasutaja seejärel **filtrite väljalt** rikutava artikli märkimiseks „**Violation field**“ alt „3“, et leida artikliga 3 seotud kohtuasjad.
- 3) Seejärel saab kasutaja väljalt „Keywords filter“ valida soovitud märksõnad, mis viitavad artiklile 3, nt „artikkel 3 (piinamise keeld)“.

Olulisemate kohtuasjade puhul on HUDOCis olemas ka kohtuasja kokkuvõte. Kokkuvõte sisaldab kohtuasja kirjeldavat sissejuhatust ja lühiülevaadet juhtumiga seotud faktidest ja õigusaktidest rõhuasetusega juriidiliselt olulistele aspektidele. Kokkuvõtte olemasolul on tulemuste all kohtuotsuse teksti lingi kõrval näha kokkuvõtte link „**Legal Summaries**”. Alternatiivina saab kasutaja otsida ka ainult kohtuasja kokkuvõtteid, märkides väljal „**Document collections**” kasti „Legal Summaries”.

Kui avaldatud on kohtuasja mitteametlikke tõlkeid, on tulemuste seas kohtuotsuse teksti lingi kõrval näha ka link **keeleversioonidele**. HUDOC annab ka linke kolmandatele veebilehtedele, kus on saadaval teised Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika tõlked. Lisateavet vt „Language versions” HUDOCi jaotisest „Help”.

Euroopa Kohus: kohtupraktika andmebaas CURIA

Kohtupraktika andmebaas CURIA annab vaba ligipääsu Euroopa Kohtu kohtupraktikale: <http://curia.europa.eu>.

Otsingumootorit saab kasutada kõigis ELi ametlikes keeltes.⁵⁶⁸ Soovitud **keele** saab valida ekraani ülemisest paremast nurgast. Otsingumootori abil saab otsida teavet kõigist dokumentidest, mis on seotud lahendatud ja menetluses olevate juhtumitega Euroopa Kohtus, Üldkohtus ja Avaliku Teenistuse Kohtus.

Abi lehekülje kasutamise kohta leiab aadressilt <http://curia.europa.eu/common/juris/et/aideGlobale.pdf>. Ka iga otsingukasti juures on ikoon, millele klõpsates jõuab abileheküljele, mis annab teavet selle kohta, kuidas tööriista kõige paremini kasutada.

Kõige lihtsam viis konkreetse kohtuasja leidmiseks on sisestada selle numbri täisversioon kasti „**kohtuasja number**” ja vajutada seejärel nuppu „otsing”. Kohtuasja saab otsida ka osalise kohtuasja numbriga. Näiteks kui sisestada „kohtuasja numbriks” 122, näitab otsing kohtuasju nr 122 kõigist aastatest ja

⁵⁶⁸ Alates 30. aprillist 2004: hispaania, taani, saksa, kreeka, inglise, prantsuse, itaalia, hollandi, portugali, soome ja rootsi; alates 1. maist 2004: tšehhi, eesti, läti, leedu, ungari, poola, slovaki ja sloveeni; alates 1. jaanuarist 2007: bulgaaria ja rumeenia; alates 30. aprillist 2007: malta; alates 31. detsembrist 2011: iiri; ajutised erandid on paika pandud määruses (EÜ) nr 920/2005 ja määruses (EL) nr 1257/2010. Ühinemiskuupäeval kehtivad teised õigusaktid tõlgitakse horvaatia keelde ja avaldatakse järk-järgult Euroopa Liidu Teataja eriväljaandes.

kõigist kolmest kohtust: Euroopa Kohus, Üldkohus ja/või Avaliku Teenistuse Kohus.

Valida võib ka otsinguvälja „**poolte nimed**”, et otsida kohtuasja selle üldnimetus järgi. Selleks on tavaliselt kohtuasja osaliste nimed lihtsustatud kujul.

Kitsamate otsingutulemuste leidmiseks on olemas 16 mitmefunktsioonilist otsinguvälja. Kõik eri otsinguväljad on kasutajasõbralikud ja neid võib kasutada erinevates kombinatsioonides. Väljadel on sageli ka otsingunimekirjad, millele saab ligi, kui klõpsata ikoonil ja valida mõni näidatud otsingusõnadest.

Üldisema iseloomuga otsingute puhul, kus kasutatud on otsinguvälja „**sõnad tekstis**”, näidatakse märksõna alusel leitud tulemusi kõigist Euroopa kohtulahendite kogumikest alates 1954. aastast ning Euroopa kohtulahendite teenistusõiguse alastes kogumikes (ECR-SC) alates 1994. aastast avaldatud dokumentidest.

Valdkonnaspetsiifilisema otsingu puhul võib kasutada otsinguvälja „**valdkond**”. Selleks tuleb vajutada väljast paremal asuvale ikoonile ja valida nimekirjast soovitud valdkond või valdkonnad. Seejärel näidatakse otsingutulemusena tähestiku alusel järjestatud loetelu dokumentidest, mis on seotud Euroopa Kohtu, Üldkohtu või Avaliku Teenistuse Kohtu otsustes või kohtujuristi ettepanekutes käsitletud õigusküsimustega.

CURIA veebilehel on kohtupraktikaga tutvumiseks olemas ka järgmised tööriistad.

Numbriline ligipääs: see jaotis on kogumik teabest kõigi kohtuasjade kohta, mida ühe kohtu ees kolmest on arutatud. Kohtuasjad on järjestatud kohtuasja numbriga järgi ja järjekorras, kuidas need asjaomasele registrile esitati. Kohtuasjaga tutvumiseks tuleb klõpsata selle numbrile. Numbriline ligipääs kohtuasjadele on saadaval lehelt http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7045/.

Kohtupraktika registris on saadaval süsteemselt liigitatud kohtupraktika kokkuvõtted uuritava küsimuse õiguslikest põhipunktidest. Kokkuvõtted järgivad võimalikult täpselt otsuste algset sõnastust. Kohtupraktika register on saadaval lehelt http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7046/.

Kohtuotsuste kommentaarid: selles jaotises on viited õiguskirjanduse kommentaaridele seoses nende kolme kohtu otsustega alates nende langetamisest. Otsused on järjestatud kohtuasja numbri alusel iga kohtu kohta eraldi kronoloogilises järjekorras ning õiguskirjanduse kommentaarid on järjestatud kronoloogilises järjekorras nende avaldamise alusel. Viiteid näidatakse nende originaalkeeles. Kohtuotsuste kommentaarid on saadaval lehel http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7083/.

Siseriikliku kohtupraktika andmebaas: see on väline andmebaas, millele annab ligipääsu CURIA veebisait. See annab ligipääsu ELi õigusega seotud liikmesriigi kohtupraktikale. Andmebaasi alus on ELi liikmesriikide kohtute ja vaidluskomisjonide kohtupraktika kogum. Teave on kogutud õigusajakirjade valikulisel läbivaatamisel ja otsekontaktide kaudu arvukate siseriiklike kohtute ja komisjonidega. Siseriikliku kohtupraktika andmebaas on saadaval inglise ja prantsuse keeles lehel http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7062/.

Käsiraamatus viidatud õigusaktid

Käsiraamatus viidatud õigusaktid

ÜRO peamiste lepingute, sealhulgas lapse õiguste konventsiooni ja nende järelvalveasutuste kohta vt: www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx.

Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverentsi konventsioonide kohta, mis käsitlevad laste, perekonna ja varaliste suhete rahvusvahelist kaitset, vt: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions>.

Euroopa Nõukogu õigusaktid

Kõik Euroopa Nõukogu õigusaktid on kättesaadavad veebiaadressil <http://conventions.coe.int/Treaty/>.

Lisateavet Euroopa Nõukogu õigusaktide heakskiitmise kohta ELi liikmesriikides saab FRA veebisaidi rubriigist „International obligations“ (rahvusvahelised kohustused): <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/int-obligations>.

	Jaotis
Lapse õigused ja kodanikuõigused	
<i>Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon</i>	Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as amended by Protocols No. 11 and No. 14, CETS nr 005, Rooma, 4.11.1950, lk 1.
<i>Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll</i>	Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as amended by Protocol No. 11, CETS nr 009, Pariis, 20.3.1952, lk 1.
<i>Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll nr 12</i>	Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, CETS nr 177, Rooma, 4.11.2000, lk 1.
<i>Lapse õiguste Euroopa konventsioon</i>	European Convention on the Exercise of Children's Rights, CETS nr 160, Strasbourg, 25.1.1996, lk 1.
<i>Euroopa konventsioon väljaspool abielu sündinud laste õigusliku staatuse kohta</i>	European Convention on the Legal Status of Children Born out of Wedlock, CETS nr 085, Strasbourg, 15.10.1975, lk 1.
<i>Bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel inimõiguste ja inimväärkuse kaitse konventsioon</i>	Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine, CETS nr 164, Oviedo, 4.4.1997, lk 1.
Identiteediküsimused	
<i>Rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioon</i>	Framework Convention for the Protection of National Minorities CETS nr 157, Strasbourg, 1.2.1995, lk 1.
<i>Kodakondsuse Euroopa konventsioon</i>	European Convention on Nationality, CETS nr 166, Strasbourg, 6.11.1997, lk 1.
<i>Euroopa Nõukogu konventsioon kodakondsusetuse vältimise kohta seoses riigi õigusjärglusega</i>	Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in relation to State Succession, CETS nr 200, Strasbourg, 19.5.2006, lk 1.
Perekonnaelu ja vanemate hoolitsus	
<i>Lastega suhtlemise korraldamise konventsioon</i>	Convention on Contact concerning Children, CETS nr 192, Strasbourg, 15.5.2003, lk 1.
<i>Lapsendamise Euroopa konventsioon (muudetud)</i>	European Convention on the Adoption of Children (Revised), CETS nr 202, Strasbourg, 27.11.2008, lk 1.
<i>Laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon</i>	European Convention on Recognition and Enforcement of Decisions concerning Custody of Children and on Restoration of Custody of Children, CETS nr 105, Luxembourg, 20.5.1980, lk 1.

Laste kaitsmine vägivalga ja ärakasutamise eest	
<i>Euroopa Nõukogu konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest</i>	Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, CETS nr 201, Lanzarote, 25.10.2007, lk 1.
<i>Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsioon</i>	Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsioon Strasbourg, 27.11.2008, lk 1.
<i>Küberkuritegevuse konventsioon</i>	Convention on Cybercrime, CETS nr 185, Budapest, 23.11.2001, lk 1.
<i>Euroopa Nõukogu inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon</i>	Euroopa Nõukogu inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon Varssavi, 16.5.2005, lk 1.
<i>Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalga ja perevägivalga tõkestamise ja sellega võitlemise konventsioon</i>	Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, CETS nr 210, Istanbul, 11.5.2011, lk 1.
Majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised õigused	
<i>Euroopa sotsiaalharta</i>	European Social Charter, CETS nr 035, Torino, 18.10.1961, lk 1.
<i>Euroopa sotsiaalharta (täiendatud)</i>	Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta, CETS nr 163, Strasbourg, 3.5.1996, lk 1.
Rände- ja varjupaigaküsimused	
<i>Alaealiste repatrieerimise Euroopa konventsioon</i>	European Convention on the Repatriation of Minors, CETS nr 071, Haag, 28.5.1970, lk 1.
<i>Võõrtöölise õigusliku seisundi Euroopa konventsioon</i>	European Convention on the Legal Status of Migrant Workers, CETS nr 093, Strasbourg, 24.11.1977, lk 1.
<i>Euroopa sotsiaalkindlustuse konventsioon</i>	European Convention on Social Security, CETS nr 078, Pariis, 14.12.1972, lk 1.
<i>Euroopa sotsiaalkindlustuskoodeks</i>	European Code of Social Security, CETS nr 048, Strasbourg, 16.4.1964, lk 1.
Tarbijakaitse ja andmekaitse	
<i>Isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsioon</i>	Isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsioon (konventsioon nr 108) Strasbourg, 28.1.1981, lk 1.
<i>Piiriülese televisiooni Euroopa konventsioon</i>	European Convention on Transfrontier Television, CETS nr 132, Strasbourg, 5.5.1989, lk 1.

Euroopa Liidu õigusaktid

Kõik Euroopa Liidu õigusaktid on kättesaadavad veebiaadressil <http://eur-lex.europa.eu>.

Lühinimi	Pealkiri
Võrdne kohtlemine	
<i>Rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv (2000/43/EÜ)</i>	Nõukogu direktiiv 2000/43/EÜ, 29. juuni 2000, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust, EÜT L 2000, 19.7.2000, lk 22.
<i>Võrdse tööalase kohtlemise direktiiv (2000/78/EÜ)</i>	Nõukogu direktiiv 2000/78/EÜ, 27. november 2000, millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel, EÜT L 303, 2.12.2000, lk 16.
<i>Direktiiv meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta seoses kaupade ja teenuste kättesaadavuse ja pakkumisega (2004/113/EÜ)</i>	Nõukogu direktiiv 2004/113/EÜ, 13. detsember 2004, meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta seoses kaupade ja teenuste kättesaadavuse ja pakkumisega, ELT L 373, 21.12.2004, lk 37.
Perekonnaelu ja vanemate hoolitsus	
<i>Brüsseli IIa määrus (EÜ) nr 2201/2003</i>	Nõukogu määrus (EÜ) nr 2201/2003, 27. november 2003, mis käsitleb kohtualluvust ning kohtuotsuste tunnustamist ja täitmist kohtuasjades, mis on seotud abieluasjade ja vanemliku vastutusega, ning millega tunnistatakse kehtetuks määrus (EÜ) nr 1347/2000, ELT L 338, 23.12.2003, lk 1.
<i>Ülalpidamiskohustuste määrus (EÜ) nr 4/2009,</i>	Nõukogu määrus (EÜ) nr 4/2009, 18. detsember 2008, kohtualluvuse, kohaldatava õiguse, kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise ning koostöö kohta ülalpidamiskohustuste küsimustes, ELT L 7, 10.1.2009, lk 1.
<i>Vahendusmenetluse direktiiv (2008/52/EÜ)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/52/EÜ, 21. mai 2008, vahendusmenetluse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajajade, ELT L 136, 24.5.2008, lk 3.
<i>Kaitsja kasutamise õigust käsitlev direktiiv (2002/8/EL)</i>	Euroopa Liidu Nõukogu (2003), nõukogu direktiiv 2003/8/EÜ, 27. jaanuar 2003, millega parandatakse õiguskaitsse kättesaadavust piiriüleste vaidluste korral, kehtestades sellistes vaidlustes antava tasuta õigusabi kohta ühised miinimumeeskirjad, ELT L 26, 31.1.2003, lk 41.

Laste kaitsmine vägivalja ja ärakasutamise eest	
<i>Noorte töötajate direktiiv (94/33/EÜ)</i>	Nõukogu direktiiv 94/33/EÜ, 22. juuni 1994, noorte kaitse kohta tööl, EÜT L 216, 20.8.1994, lk 12.
<i>Inimkaubanduse tõkestamise direktiiv (2011/36/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/36/EL, 5. aprill 2011, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset ja millega asendatakse nõukogu raamotsus 2002/629/JSK, ELT L 101, 15.4.2011, lk 1.
<i>Direktiiv, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust (2011/93/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/93/EL, 13. detsember 2011, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK, ELT L 335, 17.12.2011, lk 1.
<i>Kuriteoohvrite õiguste direktiiv (2012/29/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL, 25. oktoober 2012, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK, ELT L 315, 14.11.2012, lk 57.
<i>Inimkaubanduse ohvritele elamisloa andmise direktiiv (2004/81/EÜ)</i>	Nõukogu direktiiv 2004/81/EÜ, 29. aprill 2004, elamisloa väljaandmise kohta kolmandate riikide kodanikele, kes on inimkaubanduse ohvrid või kes on olnud seotud ebaseaduslikule sisserändele kaasaaitamisega, kuid teevad pädevate asutustega koostööd, ELT L 261, 6.8.2004, lk 19.
<i>Komisjoni otsus 2007/698/EÜ</i>	Komisjoni otsus, 29. oktoober 2007, millega muudetakse otsust 2007/116/EÜ seoses 116ga algavate täiendavate reserveeritud numbrite kasutuselevõtvuga (teatavaks tehtud numbri K(2007) 5139 all) (EMPs kohaldatav tekst) (2007/698/EÜ), ELT L 284, 30.10.2007, lk 31.
Rände ja varjupaigaõigus, sh sisserändajate laste sotsiaalõigused	
<i>Varjupaigamenetluse direktiiv (2013/32/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/32/EL, 26. juuni 2013, millega sätestatakse rahvusvahelise kaitse taotlejate vastuvõtu nõuded, ELT L 180, 29.6.2013, lk 60.
<i>Dublini määrus (EL) nr 604/2013</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 604/2013, 26. juuni 2013, millega kehtestatakse kriteeriumid ja mehhanismid selle liikmesriigi määramiseks, kes vastutab mõnes liikmesriigis kolmanda riigi kodaniku või kodakondsuseta isiku esitatud rahvusvahelise kaitse taotluse läbivaatamise eest, ELT L 180, 29.6.2013, lk 31.
<i>Kvalifikatsioonidirektiiv (2011/95/EL)</i>	Nt Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/95/EL, 13. detsember 2011, mis käsitleb nõudeid, millele kolmandate riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud peavad vastama, et kvalifitseeruda rahvusvahelise kaitse saajaks, ning nõudeid pagulaste või täiendava kaitse saamise kriteeriumidele vastavate isikute ühetaolisele seisundile ja antava kaitse sisule, ELT L 337, 20.12.2011, lk 9.

<i>Määrus (EL) nr 492/2011</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 492/2011, 5. aprill 2011, töötajate liikumisvabaduse kohta liidu piires (EMPs kohaldatav tekst), ELT L 141, 27.5.2011, lk 1.
<i>Vaba liikumise direktiiv (2004/38/EÜ)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2004/38/EÜ, 29. aprill 2004, mis käsitleb Euroopa Liidu kodanike ja nende pere liikmete õigust liikuda ja elada vabalt liikmesriikide territooriumil ning millega muudetakse määrust (EMÜ) nr 1612/68 ja tunnistatakse kehtetuks direktiivid 64/221/EMÜ, 68/360/EMÜ, 72/194/EMÜ, 73/148/EMÜ, 75/34/EMÜ, 75/35/EMÜ, 90/364/EMÜ, 90/365/EMÜ ja 93/96/EMÜ (EMPs kohaldatav tekst), ELT L 158, 30.4.2004, lk 77.
<i>Nõukogu direktiiv 77/486/EMÜ võõrtöötajate lastele hariduse andmise kohta</i>	Nõukogu direktiiv 77/486/EMÜ, 25. juuli 1977, võõrtöötajate lastele hariduse andmise kohta, EÜT L 199, 6.8.1977, lk 32.
<i>Perekonna taasühinemise direktiiv (2003/86/EÜ)</i>	Nõukogu direktiiv 2003/86/EÜ, 22. september 2003, perekonna taasühinemise õiguse kohta, ELT L 251, 3.10.2003, lk 12.
<i>Ajutise kaitse direktiiv (2001/55/EÜ)</i>	Nõukogu direktiiv 2001/55/EÜ, 20. juuli 2001, miinimumnõuete kohta ajutise kaitse andmiseks ümberasustatud isikute massilise sissevoolu korral ning meetmete kohta liikmesriikide jõupingutuste tasakaalustamiseks nende isikute vastuvõtmisel ning selle tagajärgede kandmisel, EÜT L 212, 7.8.2001, lk 12.
<i>Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/33/EL, 26. juuni 2013, millega sätestatakse rahvusvahelise kaitse taotlejate vastuvõtu nõuded, ELT L 180,6, 29.6.2013, lk 96.
<i>Tagasisaatmise direktiiv (2008/115/EÜ)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/115/EÜ, 16. detsember 2008, ühiste nõuete ja korra kohta liikmesriikides ebaseaduslikult viibivate kolmandate riikide kodanike tagasisaatmisel, ELT L 348, 24.12.2008, lk 98.
<i>Pikaajaliste residentide direktiiv (2003/109/EÜ)</i>	Nõukogu direktiiv 2003/109/EÜ, 25. november 2003, pikaajalistest elanikest kolmandate riikide kodanike staatuse kohta, ELT L 16, 23.1.2004, lk 44.
<i>Schengeni piirieskirjade määrus (EÜ) nr 562/2006</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 562/562, 15. märts 2006, millega kehtestatakse isikute üle piiri liikumist reguleerivad ühenduse eeskirjad (Schengeni piirieskirjad), ELT L 105, 13.4.2006, lk 1.

Tarbijakaitse ja isikuandmete kaitse	
<i>Tarbijaõigusi käsitlev direktiiv (2011/83/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/83/EL, 25. oktoober 2011, tarbija õiguste kohta, millega muudetakse nõukogu direktiivi 93/13/EMÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 1999/44/EÜ ja millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 85/577/EMÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 97/7/EÜ (EMPs kohaldatav tekst), ELT L 304, 22.11.2011, lk 64.
<i>Direktiiv 87/357/EMÜ tervist või turvalisust ohustavate eksitava välimusega toodete kohta</i>	Nõukogu direktiiv 87/357/EMÜ, 25. juuni 1987, tervist või turvalisust ohustavaid eksitava välimusega tooteid käsitlevate liikmesriikide õigusaktide ühtlustamise kohta, EÜT L 192, 11.7.1987, lk 49.
<i>Kaugmüügi direktiiv (97/7/EÜ)</i>	Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 97/7/EÜ, 20. mai 1997, tarbijate kaitse kohta sidevahendi abil sõlmitud lepingute korral, EÜT L 144, 4.6.1997, lk 19.
<i>Üldise tooteohutuse direktiiv (2001/95/EÜ)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/95/EÜ, 3. detsember 2001, üldise tooteohutuse kohta (EMPs kohaldatav tekst), EÜT L 11, 15.1.2002, lk 4.
<i>Direktiiv 2009/39/EÜ eritoiduks ettenähtud toiduainete kohta</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/39/EÜ, 6. mai 2009, eritoiduks ettenähtud toiduainete kohta (uuestisõnastatud versioon) (EMPs kohaldatav tekst), ELT L 124, 20.5.2009, lk 21.
<i>Mänguasjade ohutust käsitlev direktiiv (2009/48/EÜ)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/48/EÜ, 18. juuni 2009, mänguasjade ohutuse kohta (EMPs kohaldatav tekst), ELT L 170, 30.6.2009, lk 1.
<i>Piirideta televisiooni direktiiv (89/552/EMÜ)</i>	Nõukogu direktiiv 89/552/EMÜ, 3. oktoober 1989, teleringhäälingutegevust käsitlevate liikmesriikide teatavate õigus- ja haldusnormide kooskõlastamise kohta, EÜT L 298, 17.10.1989, lk 23.
<i>Audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv (2010/13/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2010/13/EL, 10. märts 2010, audiovisuaalmeedia teenuste osutamist käsitlevate liikmesriikide teatavate õigus- ja haldusnormide koordineerimise kohta (EMPs kohaldatav tekst), ELT L 95, 15.4.2010, lk 1.
<i>Andmekaitse direktiiv (95/46/EÜ)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 95/46/EÜ, 24. oktoober 1995, üksikisikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise kohta, EÜT L 281, 23.11.1995, lk 31.
<i>Direktiiv 2002/58/EÜ, milles käsitletakse isikuandmete töötlemist ja eraelu puutumatuset elektroonilise side sektoris</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2002/58/EÜ, 12. juuli 2002, milles käsitletakse isikuandmete töötlemist ja eraelu puutumatuset kaitset elektroonilise side sektoris (eraelu puutumatus ja elektroonilist sidet käsitlev direktiiv), EÜT L 201, 31.7.2002, lk 37.

<i>Ettevõtja ja tarbija vaheliste tehingutega seotud ebaausaid kaubandustavasid käsitlev direktiiv (2005/29/EÜ)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2005/29/EÜ, 11. mai 2005, mis käsitleb ettevõtja ja tarbija vaheliste tehingutega seotud ebaausaid kaubandustavasid siseturul ning millega muudetakse nõukogu direktiivi 84/450/EMÜ, Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiive 97/7/EÜ, 98/27/EÜ ja 2002/65/EÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrust (EÜ) nr 2006/2004 (ebaausate kaubandustavade direktiiv) (EMPs kohaldatav tekst), ELT L 149, 11.6.2005, lk 22.
<i>Kliiniliste uuringute direktiiv (2001/20/EÜ)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/20/EÜ, 4. aprill 2001, liikmesriikide õigus- ja haldusnormide ühtlustamise kohta, mis käsitlevad hea kliinilise tava rakendamist inimtervishoius kasutatavate ravimite kliinilistes uuringutes, EÜT L 121, 1.5.2001, lk 34.
<i>Määrus (EL) nr 536/2014, milles käsitletakse inimtervishoius kasutatavate ravimite kliinilisi uuringuid</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 536/2014, 16. aprill 2014, milles käsitletakse inimtervishoius kasutatavate ravimite kliinilisi uuringuid ja millega tunnistatakse kehtetuks direktiiv 2001/20/EÜ (EMPs kohaldatav tekst), ELT L 158, 27.5.2014, lk 1.
Kriminaalmenetlus ja alternatiivsed menetlused	
<i>Suulise ja kirjaliku tõlke õigust käsitlev direktiiv (2010/64/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2010/64/EL, 20. oktoober 2010, õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses, ELT L 280, 26.10.2010, lk 1.
<i>Teabe saamise õigust käsitlev direktiiv (2012/13/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL, 22. mai 2012, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet, ELT L 142, 1.6.2012, lk 1.
<i>Kaitsja kasutamise õigust käsitlev direktiiv (2013/48/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/48/EL, 22. oktoober 2013, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega, ELT L 294, 6.11.2013, lk 1.
<i>ELi põhiõiguste harta</i>	Euroopa Liidu põhiõiguste harta, ELT C 326, 26.10.2012, lk 391.
Puudega lapsed	
<i>Nõukogu otsus 2010/48/EÜ</i>	Nõukogu otsus 2010/48/EÜ, 26. november 2009, ühinenud Rahvaste Organisatsiooni puuetega inimeste õiguste konventsiooni sõlmimise kohta Euroopa Ühenduse nimel, ELT L 23, 27.1.2010, lk 35.

Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti kohta on internetis saadaval rohkesti lisateavet. Teave on kättesaadav FRA kodulehel (<http://fra.europa.eu>).

Lisainfo Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast on kättesaadav Kohtu veebilehel: www.echr.coe.int. HUDOC-i otsinguportaal võimaldab juurdepääsu otsustele inglise ja/või prantsuse keeles, otsuste tõlgetele teistesse keeltesse, kohtupraktika igakuulistele ülevaadetele, pressiteadetele ja muule Kohtu tööd puudutavale informatsioonile.

KUST SAAB ELI VÄLJAANDEID?

Tasuta väljaanded:

- üksikeksemplarid:
EU Bookshopi kaudu (<http://bookshop.europa.eu>);
- rohkem eksemplare ning plakatid ja kaardid:
Euroopa Liidu esindustest (http://ec.europa.eu/represent_et.htm),
delegatsioonidest väljaspool ELi (http://eeas.europa.eu/delegations/index_et.htm),
kasutades Europe Direct'i teenistust (http://europa.eu/europedirect/index_et.htm)
või helistades infotelefonile 00 800 6 7 8 9 10 11 (kõikjal EList helistades tasuta) (*).

(*). Antav teave on tasuta nagu ka enamik kõnesid (v.a mõne operaatori, hotelli ja telefonikabiini puhul).

Tasulised väljaanded:

- EU Bookshopi kaudu (<http://bookshop.europa.eu>).

Kuidas hankida Euroopa Nõukogu väljaandeid?

Euroopa Nõukogu kirjastus avaldab materjale kõigis organisatsiooni töövaldkondades, mis hõlmavad inimõigusi, õigusteaudust, tervishoidu, eetikat, sotsiaalala, keskkonda, haridust, kultuuri, sporti, noorsugu ja arhitektuuripärandit. Laias valikus raamatuid ja elektroonilisi publikatsioone saab tellida internetist (<http://book.coe.int/>).

Virtuaalne lugemistuba võimaldab kasutajatel tasuta tutvuda väljavõtetega värskest avaldatud teostest või teatud ametlike dokumentide täistekstidega.

Informatsioon Euroopa Nõukogu Lepingute kohta koos lepingutekstidega on kättesaadav lepingubüroo veebilehel <http://conventions.coe.int/>.

Lapsed on täieõiguslikud õiguste kandjad. Nad on kõikide inim- ja põhiõiguste kandjad ning nende eripärasid arvestavate erinormide subjektid. Selle käsiraamatu eesmärk on selgitada, kuidas Euroopa õiguses ja kohtupraktikas käsitletakse laste konkreetseid huve ja vajadusi. Samuti kajastatakse selles vanemate ja eestkostjate või teiste seaduslike esindajate tähtsust ning viidatakse vajaduse korral juhtudele, kus õigused ja kohustused on antud peaausjalikult laste hooldajatele. Käsiraamatu eesmärk on suurendada teadlikkust ja teadmisi õigusnormide kohta, mis kaitsevad ja edendavad Euroopas lapse õigusi. See on esimene teabeallikas nii Euroopa Liidu kui ka Euroopa Nõukogu õigusnormide kohta kõnealusel valdkonnas ning selles selgitatakse, kuidas käsitletavaid küsimusi reguleeritakse vastavalt liidu õigusele, sealhulgas Euroopa Liidu põhiõiguste hartale, ning Euroopa inimõiguste konventsioonile, Euroopa sotsiaalhartale ja muudele Euroopa Nõukogu dokumentidele. Käsiraamat on ette nähtud õigusvaldkonna üldspetsialistidele, kohtunikele, prokuröridele, lastekaitseametnikele ning teistele spetsialistidele ja organisatsioonidele, kes vastutavad lapse õiguste juriidilise kaitse tagamise eest. Selles selgitatakse olulisemaid kohtuasju, esitades kokkuvõtlikult nii Euroopa Kohtu kui ka Euroopa Inimõiguste Kohtu tähtsamad kohtulahendid.

EUROOPA LIIDU PÕHIÕIGUSTE AMET

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Viin – Austria
Tel +43 (1) 580 30-60 – Faks +43 (1) 580 30-693
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu

EUROOPA NÕUKOGU

67075 Strasbourg Cedex – Prantsusmaa

EUROOPA INIMÕIGUSTE KOHUS

Tel +33 (0) 3 88 41 20 18 – Faks +33 (0) 3 88 41 27 30
echr.coe.int – publishing@echr.coe.int

LAPSE ÕIGUSTE OSAKOND

Tel +33 (0) 388 41 25 07 – Faks +33 (0) 90 21 52 85
coe.int/children – children@coe.int

Väljaannete talitus